Fakulteten för samhälls- och livsvetenskaper
Kulturgeografi

Susanne Nordström

Illusionernas harmoni

Samhällsplanerandets tankestil och dess kraftfullaste topos: diskrepansförnekandet

DOKTORSAVHANDLING
Karlstad University Studies
2008:55

Susanne Nordström

Illusionernas harmoni

Samhällsplanerandets tankestil och dess kraftfullaste topos: diskrepansförnekandet

Karlstad University Studies
2008:55

Susanne Nordström. *Illusionernas harmoni - Samhällsplanerandets tankestil och dess kraftfullaste topos: diskrepansförnekandet*

Doktorsavhandling

Karlstad University Studies 2008:55
ISSN 1403-8099
ISBN 978-91-7063-213-6

© Författaren

Distribution:
Karlstads universitet
Fakulteten för samhälls- och livsvetenskaper
Kulturgeografi
651 88 KARLSTAD
SVERIGE
054-700 10 00 vx

www.kau.se

Tryck: Universitetstryckeriet, Karlstad 2008

Abstract

Nordström, Susanne, 2008. Illusionernas harmoni. Samhällsplanerandets tankestil och dess kraftfullaste topos: diskrepansförnekandet. [Harmony of Illusions. The thought-style of social planning and its most powerful topos: the denial of discrepancies.] Karlstad University Studies 2008:55.

The dissertation addresses the negative consequences of the generally positive democratic ambition behind social planning: the good purpose may conceal less good actions. The aim is to study the thought-style of social planning and its most powerful topos, the denial of discrepancies. The focus of the dissertation is to exemplify how the denial of discrepancies and the consequences of denial become manifest. With emphasis on continuity and history, is shown how a Cartesian legacy shapes the thought-style of social planning, which is animated and upheld by the planning-collective: the integration of policy and science in planning. The planning-collective's voice has become hegemonic through maintaining a *harmony of illusions*. The result is a lack of responsiveness to people's varied modes of expression; voices that differ from the hegemonic thought-style are thus perceived as dissonance. Discrepancies in the form of differences of opinion and lack of consensus thus appear as sources of anxiety. The mode of planning is based on a set of habitual thoughts and actions, topoi, that have become taken-for-granted. The result is an objectification of that which we call living, and the study shows through a number of examples, including "social economy", how this form of objectification occurs. The epistemological frame of reference of the dissertation is constituted by Ludwik Fleck's theory of thought-collectives, thought-styles and migrations of thought, and José Luis Ramírez's action-theory, focused on language as action. Michel Foucault's works on disciplining, political technologies, and discursive struggles are applied to create understanding of how the planning approach to representing people's life activities has been shaped and how it influences them.

Keywords: social planning, thought-style, thought-collective, discrepancies, geographies of knowledge, rhetoric, action-theory, Cartesian anxiety.

Till Inga, Karin & Jessica

Tack till:

”Projektaktörer” och *”Handläggare”*. Utan era röster i form av åsikter, upplevelser, erfarenheter, minnen och historia, hade jag knappast kunnat vare sig formulera eller argumentera för min tes

Kjell Toreld, Ingela Bönström, *Ove Palm,* och *Brigitta Richter* för att ni alltid fick mig att känna mig välkommen. *Füzun Uzuner* som tog sig tid en midsommarafton att samtala om det som skapar mening i ditt arbete. *Alf Danielsson* som bidrog till att jag kunde följa med till landsbygdsriksdagarna i Piteå och Ystad

Lennart Andersson, José Luis Ramírez och *Mekonnen Tesfahueny*. Er förmåga att gestalta kritiskt och reflekterande tänkande assimilerat med tillitsskapande ton, har stärkt min reflekterande förmåga och gjort forskandet till en angenäm upplevelse och erfarenhet

Katarina Schough för samtal och läsning av manus i olika omgångar vilket bidragit till att avhandlingen fått en klangfullare ton

Elisabeth Brandin för kommentarer av mitt manus vilka gav det en rejäl skjuts i bättre argumenterande riktning och för att du på slutet gav mig ovärderliga redskap att börja avsluta

Martin Gren för att du genom tid kommenterat mina texter och fungerat som samtalspartner

Anders Larsson för opponering vid slutseminariet

Kristina Tryselius, *Maria Frisk, Hilde Ibsen, Lennart Stenman* och *Fredrik Holm* för den gemenskap ni bidrog till att skapa i Paviljongen, vilken varit oumbärlig för de alltid så viktiga vardagliga samtalen

Gerhard Gustavsson för läsning av mitt manus och värdefulla kommentarer i slutskedet

Inger Magnusson för den skickligaste tänkbara administrativa hjälp

Thomas Niedomysl för en genom tid aldrig sinande uppmuntran och nyfikenhet. Varsågod och läs!

Gunnar Olsson för att du lyssnande väckte tankar i inledningsfasen då jag hade fått uppleva innebörden och konsekvenserna av att ”tala olika språk”

Thomas Denk för dina reflektioner kring tesens dimensioner i ett skede som var till mycket värdefull hjälp

INNEHÅLL

DEL I ATT SLÅ AN EN TON 7

DISKREPANSPROBLEMATIK 9
Dialog och delaktighet, ett lösenord 10
Planeringstänkande: paradigmskifte och kontinuitet 12
Avhandlingens tes och tema 14
KUNSKAPANDETS GEOGRAFIER 19
Tankekollektiv, tankestil och tankevandringar 22
Planeringskollektivet 29
ATT STUDERA EN TANKESTILS TOPIKER - TOPISKT 32
Toposläran – att tolka förgivettagna handlingsmönster 33
Begreppsdistinktioner som resonemangsmetod 36
Exemplet som resonemangsmetod 38
Forskningsprocessen rekonstruerad 40

DEL II DISKREPANSER SKAPAR ORO 47

TANKESTILENS TOPIKER OCH TANKEVANDRINGAR 47
Det cartesianska arvet 48
Den cartesianska oron 50
Descartes oro och principer 51
Elimineringsprincipen 52
En fast punkt 53
Ond Demon 56
Rules for the direction of mind 57
CARTESIANSKA FÖRESTÄLLNINGAR BILDAR TANKESTILEN 61
Mathesis: tankestilens kunskapslära 61
Säkerhet som topos 62
Episteme premieras 67
Handlande förtingligas och inordnas tillverkning 68
DET PLANERANDE SÄTTET ATT FÖRESTÄLLA OCH FRAMSTÄLLA LIVSAKTIVITETER 73
Seendet som kunskapsmetafor 73
Kartan-och-terrängen som kunskapsmetafor 77
Med identitet som topos tillverkas onda demoner 81
Mätbarhet som topos 83
Samstämmighet som topos 86
Planerarens persona 91

DEL III ATT FÖRNEKA DISKREPANSER 95

PLANERINGSKOLLEKTIVETS DISKREPANSFÖRNEKANDE 95
Tillverkningsprocesser 98
ATT TILLVERKA OCH VIDMAKTHÅLLA EN DISKURSGEMENSKAP 101
Illusionernas harmoni 102
Som om vi vore en militärallians 107
Kännetecken – en topos som skapar illusionen om entydighet 109
Att metonymisera – förtingligandets mentala teknik 119
Att tillverka samhällets onda demoner 122
ATT TILLVERKA ÖVERENSSTÄMMELSE: KARTA OCH VERKLIGHET 129
Att avkoda komplexiteten, samordna aktiviteter till ett bildrum och att skapa ett enhetligt språk 129
Omvärlden måste bevakas eller spioneras på 138
ATT TILLVERKA KOORDINATION 142
Putnameffekten 146
Habermas konsensusideal 154
Koordineringstekniker 160
Den logiska kartan 171

DEL IV DISKREPANSFÖRNEKANDETS KONSEKVENSER 178

ATT TILLVERKA ETT PLANERINGSFÖREMÅL, T.EX. SOCIAL EKONOMI 179
Uppdraget – att kartlägga 179
Att mäta osynliga värden 186
Att vara medel för att få medel 188
Onda demoner: utsatta områden och utsatta grupper 190
DISKURSENS OUPPHÖRLIGA OCH OORDNADE BRUS 194
Meningsskiljaktigheter 194
”Men, vi talar ju inte samma språk” 198
”PROJEKTAKTÖRERNA RESONERAR INTE SOM MYNDIGHETERNA VILL” 204
”Det rätta tänket” 208
”Att lära sig använda de rätta orden” och ”det pågår en kamp om ord” ... 211

DEL V DISKREPANSPARADOX 220

HARMONIN - EN ILLUSION 223

SUMMARY 234

REFERENSER 238

APPENDIX 260

Del I Att slå an en ton

Jag kommer ihåg händerna. Gestikulerande rörelser i luften, trevande, men ändå uttrycksfulla medan monologen fortskred. Då flera röster började ljuda i rummet och skilda meningar uttrycktes, ändrades rörelserna. Jag minns stämningen som fyllde rummet när händerna övergick i en mer taktfast rytm då de slog i bordet. Med vilka ord ska jag återge denna stämning: frustration, förvirring, irritation, oro? Kanske. Vad som formulerades i samklang med kroppens rörelse kan jag dock återge. Jag minns orden likaväl som den ton de uttrycktes genom:

> ”Det här går inte, begriper ni väl! Vi måste ju ha någonting att gå efter! Vi kan ju inte mäta luft!”

Vem som uttalade dessa ord är i sammanhanget ointressant. Det är istället från vilken plats och i vilken situation dessa ord kom att uttryckas som här är av intresse. Platsen varifrån är samhällsplanerarens. Situationen vari denna stämning uppstod kan framställas som ett möte mellan medelfördelare och medelmottagare. Syftet med mötet kan beskrivas som att där fanns en önskan om att en ekonomisk transaktion skulle komma till stånd i form av beviljade projektmedel. I utbyte skulle ett utvecklingsprojekt genomföras och inrapporteras. Denna situation kan likaväl beskrivas som ett möte mellan människor som vill förverkliga olika idéer utifrån sina livserfarenheter, och människor som i sitt yrke har till uppgift att fördela medel genom att följa vissa direktiv om: vart medlen ska gå, vad de ska användas till och hur redovisningen av användningen av dessa medel skall utformas. Men som också i sitt yrke behöver lyssna och vara lyhörda för vad saken gäller.

Varför samhällsplaneraren valde att uttrycka sin mening just på det sättet vet jag inte. Reaktionen kan förstås och beskrivas som en diskrepans mellan olika föreställningar om vad som betraktas vara av värde: å ena sidan vad som betraktas vara meningsfullt utifrån värdets Värde, ekonomisk lönsamhet, å andra sidan vad som uppfattas som värde i bemärkelsen

meningsfullt utifrån ett livssammanhang, De perspektiv varifrån samhällsplaneraren utgick får konsekvenser för människors olika sätt att skapa och uttrycka mening. Den ”luft” som inte går att mäta utgörs av livsaktiviteter vi dagligen ägnar oss åt för att skapa mening och låter sig inte uttryckas annat än i verbform: att älska, att sörja, att njuta, att kompromissa, att sysselsätta sig, att utföra olika mer eller mindre meningsfulla aktiviteter, att resonera, att överväga, att välja, att ta ansvar, att skapa mening i tillvaron, att vara bland människor - att leva! Frustrationen och oron uppstod därför att dessa verksamheter inte passar in i ”någonting att gå efter”. Dessa livsaktiviteter är inte mätbara och kan därmed inte infogas i den tabellform mätbarheten kräver. Om så ska ske, måste verksamheter konstrueras som föremål, dvs. förtingligas och etiketteras i substantivets form. Olika livsverksamheter kan då fixeras som: sysselsättning, jämställdhet, integration, hållbar utveckling, lokal utveckling, tillväxt, samverkan, socialt kapital, eller som vi senare skall ta del av, social ekonomi. Då blir det möjligt att fastställa vad som utgör mätbara entiteter och som väl avgränsade planeringsföremål kan dessa kartläggas med hjälp av olika tekniker.

Denna studie kan på ett sätt sägas kretsa kring detta uttalande: ”Vi måste ju ha någonting att gå efter. Vi kan ju inte mäta luft!” Formuleringen är mer än en kunskapsföreställning hos en enskild planerare uttalad i en viss situation. Den avslöjar bland annat att mätbarhet blivit en fixpunkt. Varifrån och varför har denna föreställning bildats? Varifrån kommer föreställningen om att det enda som räknas är det som kan räknas? Vad innebär ”någonting att gå efter”? Varifrån fylls innebörden av de föreställningar som tar plats i ”någonting”? Varifrån kommer föreställningen om att någon är ett ting? I studien har jag undersökt varifrån olika föreställningar i samhällsplanerandet kommer och hur de förvaltas. Det handlar om samhällsplanerandets topiker.

Diskrepansproblematik

Diskrepanser har varit och är problematiska att hantera både inom vetenskap och i samhällsplanering. I samhällsplanerandet försöker man på olika sätt att överbrygga diskrepanser genom att presentera olika förslag som kan tänkas vara godtagbara för flera intressenter. Som planeringsunderlag används vetenskapernas förklaringar till varför diskrepanser förekommer samt förslag på hur förhålla sig till dem eller förneka dem. Diskrepanser i olika former utgör även utgångspunkter för olika planeringsteorier. Det kan t.ex. handla om motsättningar mellan kön, klass, etniciteter, olika rumsliga praktiker och geografiska platser som t.ex. stad och land. Andra diskrepanser som uppmärksammas är mellan idé och verklighet, teori och praktik, socialisering och kreativitet, makt och motmakt eller mellan individen och kollektivet. Försök att eliminera eller marginalisera diskrepanser är ett återkommande tema i vetenskapens historia. Leibniz försök att konstruera ett idealspråk för att lösa konflikter och missförstånd kulturer emellan är ett exempel. Ett annat är Sarah Whatmores hybrid-geografiska ansats med syfte att överbrygga diskrepanser som framträder då natur och kultur dikotomiserats.[1]

Inom olika planeringsteorier diskuteras även de diskrepanser som framträder mellan ett ovanifrån- och ett underifrånperspektiv eller top-down kontra bottom-up.[2] Förslag på hur man skall hantera olika motsättningar presenteras genom beteckningar såsom representativ demokrati[3], förhandlingsplanering[4], generativ planering[5] eller deliberativ planering[6]. Utgångspunkt är att gapet mellan politiker, experter, beslutsfattare, tjänstemän och medborgare skall minskas. Sättet att minska distansen stipuleras i termer av dialog och delaktighet. Formerna är samverkan och

[1] Se Frisk, M. (2008). Hon utgår från Sarah Whatmores kunskapsteori när hon studerar tunnelbygget i Hallandsås.
[2] T.ex. Hansen, K. (1998); Michaeli, I. (1981); Friedmann, J. (1987); Sundh, K. & Turunen, P. (red.). (1995); Khakee, A. (1990); Mohan, G. & Stokke, K. (2000).
[3] Jarl, M. (2003).
[4] Khakee, A., (1990).
[5] Alexandersson, Y. & Georgsson, P. E. (1985).
[6] Watson, V. (2006); Premfors, K. & Roth, K. (red.). (2004); Lundberg, M. (2003).

målet är samförstånd och/eller konsensus.[7] Inspirationskällan är Habermas.[8] Det finns även teoribildningar som fokuserar motsättningar och schismer med syfte att göra dem till föremål för studier. Härigenom förmedlas insikten om att diskrepanser är grundelement i ett demokratiskt samhälle.[9] Det handlar om ett bejakande av skillnadernas politik.[10]

Dialog och delaktighet, ett lösenord

En form av planeringstänkande som fått stark resonans är den skolbildning som tillhör den kommunikativa vändningen. Detta återspeglas inte bara inom den akademiska planeringsdebatten utan har omvandlats till olika direktiv inom samhällsplanerandet. I flertalet policydokument framträder ledmotiv som dialog och delaktighet, konsensus och samverkan. Att arbeta i olika dialog- eller samverkansformer är snarare regel än undantag. Ett sådant projekt, Albydialogen, har studerats av Juan Velásquez. Albydialogens syfte var att fördjupa demokratin genom medborgarnas delaktighet i, och inflytande på, samhällsutvecklingen. Målet var att bryta segregation, förnya demokratin och främja jämställdhet. Denna storstadssatsning relaterar Velásquez till den kommunikativa vändningen, dvs. som en reaktion mot det moderna samhällets oförmåga att skapa kommunikation mellan institutioner och medborgare. Ett resultat av studien var diskrepansen mellan förankring av beslut och dialog med medborgare. Planering *med* människor blev till en planering *för* människor.[11]

Liknande slutsatser resonerar Andreaz Strömgren kring i sin avhandling.[12] Syftet med direktiven om ett direkt medborgarinflytande är inte detsamma som att medborgarna skall kunna påverka planbeslut. Syftet är istället, menar Strömgren, att skapa ett bättre beslutsunderlag och öka acceptansen för planens implementering.[13] Ytterligare studier finns med

---

[7] Forester, J. (1989); Fainstein, S. (2000); Innes, J. (1995) och (1996); Tewdwr-Jones, M. & Allmendinger, P. (2002); Healey, P. (1993) och (1999); Englund, T. (2004); Jacobsson, K. & Vifell, Å. (2004); Howe, J. & Langdon, C. (2002); Raco, M. (2000); Eriksen, E. O. & Weigård, J. (1999).

[8] Hillier, J. (2003).

[9] Fischler, R. (2000); Sandercock, L. (1998); Hillier, J. (2003); Flyvbjerg, B. (1998).

[10] Young, I. M. (1990).

[11] Velásquez, J. (2005).

[12] Strömgren, A. (2007).

[13] Ibid.

liknande resultat. En sådan är den av Granberg & von Sydow, 2002. De redovisar en rad slutsatser från forskningsprojektet *Den kommunala planläggningen och planeringsprocessen.* Syftet med detta tvärvetenskapliga forskningsprojekt var att ge en heltäckande beskrivning och analys av kommunal planering. Här fokuserades samordning, demokrati, människan i planerna och planering som social process. Genomgående i projektet diskuterades och reflekterades kring medborgarnas deltagande. Deltagande kunde av politiker och planerare ses både som en tillgång och som ett problem. När planerarnas vardagliga arbete studerades framträdde en motsättning mellan att anamma nya planeringsteorier och upplevelsen av att man satt fast i gamla planeringsformer och rutiner. Intentionerna hos flertalet planerare och politiker var att införliva medborgare genom dialog och delaktighet, men det uppstod en motsättning mellan demokrati och effektivitet.[14]

De diskrepanser jag uppmärksammat som utgångsplats för min studie handlade om motsättningen mellan effektivitet och meningsfylldhet, vilken skapat frustration och vanmakt hos samhällsplanerare.[15] Bland annat upplevs att planeringsprocesser mer kommit att handla om att utforma projekt som passar in i regelverket än vad som är meningsfullt för människors skapande av olika livsverksamheter. Erfarenheter av en ”beslutsprocess som är överdriven och maktkontrollerande” har medfört ett måste att ”stöpa i samma form”. Här förmedlas en upplevelse av ett regelverk som hindrar dem, i sina roller som samhällsplanerare, att uppmuntra och stötta nytänkande och kreativitet. Här framträder också en önskan om att få arbeta utifrån en lyhördhet för vad saken gäller. Det innebär med andra ord en känslighet för konkreta sammanhang och därmed för unika gemenskapers historia, geografier och framtidsmöjligheter. Gång efter annan uttalas önskningar om att få arbeta utifrån andra premisser där man”uppmuntrade skillnader istället för att likrikta.” Det sista man vill är att ”diskvalificera goda idéer och tala om och namnge vad olika verksamheter är eller bör vara.”

---

[14] Granberg, M. & von Sydow, Å. (2002).

[15] Denna slutsats är baserad på de röster som tillhör de samhällsplanerare jag samtalat med och lyssnat till inom ramen för denna studie. ”Samhällsplanerare” betecknar jag här de människor som i sin profession arbetar med att verkställa politiska beslut på ett eller annat sätt inom olika politikområden.

Devisen om dialog och delaktighet, om demokratiska planeringsformer och lyhördhet inför människors önskningar, behov och intressen, ljuder från olika håll i den planeringspolitiska diskursen. Men det visar sig att dialog och delaktighet riskerar att bli en paroll utan förankring i samhällsplanerandets verksamheter. Istället för att skapa lyhördhet för vad den kommunikativa vändningen innebär, dvs. att reflektera kring innebörder av vad språk, dialog och kunskapsformernas skiljaktigheter betyder, har vi skapat en form av samhällsplanerande som genom sin kontroll över språk och föreställningar blivit hegemonisk. Möjligheter att bejaka skiljaktigheternas samexistens och samhörighet har inte funnit sin plats i samhällsplanerandes olika praktiker. Varför det har blivit så och varför man inte förmår att leva upp till att låta det öppna samtalet bli demokratins inre livsform[16], diskuteras bl.a. i denna avhandling.

Planeringstänkande: paradigmskifte och kontinuitet

Det finns olika sätt att beskriva planeringstänkandet. Ett är att ta hjälp av Thomas Kuhns kunskapslära.[17] Planeringstänkandet beskrivs då som bestående av olika paradigmskiften, där man går från något till något annat, osv. Skiftet innebär ett uppbrott från existerande paradigm vilket ersätts med ett annat. Kronologiskt skildras planeringstänkande som att ha gått från det av upplysningen präglade rationella tankeidealet, till ett kommunikativt paradigm.[18]

Ett annat sätt att beskriva är att uppmärksamma historia och kontinuitet. Andreaz Strömgren vill nyansera bilden av den nästan revolutionära förändring som framträder i den akademiska plandebatten. Under de senaste femton åren har det i stället, menar han, skett en renässans för planering som rationell beslutsprocess:

> Studiet av den svenska planpolitiken ger därför inte stöd för slutsatsen att en modern och rationell planering har lämnats därhän till förmån för ett radikalt annorlunda perspektiv. Jag tolkar i stället utvecklingen som en försiktig och långsam omprövning av ett antal klassiska upplysningsideal. Antirationella

[16] Hellspong, L.(1999).
[17] Kuhn, T. (1997).
[18] Khakee, A. (1990); Sandercock, L. (1998).

> föreställningar om samhällsutvecklingen har hela tiden bekämpats och universella värden försvarats.[19]

Trots påståenden om skillnader i planeringsteorier har såväl den rationella såväl som den kommunikativa skolbildningen präglats av likheter med ett upplyst tänkande. Strömgren visar likaså hur postmoderna planeringsteorier kategoriskt kritiserar upplysningstänkandet men bejakar ändå upplysta ideal som utopism och voluntarism.[20]

Planeringstänkandet kan också beskrivas som bestående av konkurrerande perspektiv. Strömgrens slutsats är att olika perspektiv lyfts fram och konkurrerat i den internationella, såväl som i den svenska planeringsforskningen. Detta antagande delar han t.ex. med Katarina Nylund. I sin studie av det förändrade planeringstänkandet kommer hon fram till att tre ideologier: den moderna, postmoderna och dekonstruktivistiska fungerar sida vid sida idag och konkurrerar med varandra om att uppnå hegemoni.[21]

Att använda sig utav paradigmskifte för att beskriva skillnader i planeringstänkande, men även som den länk vilken håller samman kronologin, kan medföra att likheter och tankearv marginaliseras. Även om avsikten kan vara att frångå den linjära framställningsformen framställs kunskapande som ackumulativt. Det skapar en illusion av att kunskap utvecklas, förnyas och blir bättre. Vi får också ”mer” kunskap. Genom denna form av beskrivningar kan man undvika de sammanhang där ”mer av detsamma”[22] produceras och reproduceras. Det skapas även en illusion av att vissa ”ismer” är förlegade. Jag kan ta ett exempel. Inom den skolbildning vilken benämns som den kommunikativa vändningen hävdas att det skett en förskjutning mot en hermeneutisk förståelse. Vi sägs leva i en ”hermeneutisk tidsålder … då förmågan att *tolka* blivit en strategisk kompetens.” I samma anda hävdas att positivismen är förlegad som kunskapsteoretisk referensram och att vi numer övergett idén om att språket avbildar verkligheten såsom den är. Här antyds ett skifte från positivism som paradigm till ett

[19] Strömgren, A. (2007). S. 248.
[20] Ibid.
[21] Nylund, K. (1995).
[22] Tesfahuney, M. & Grip, L. (2007).

hermeneutiskt paradigm.[23] Genom att uppmärksamma kontinuitet med fokus på tankestilar och tankevandringar kommer jag att visa att positivismens specifika sätt att framställa människors livsaktiviteter och livsformer fortfarande lever kvar som paradigm genom den verksamhet vi kallar samhällsplanering. Detta paradigm är inte heller förlegat inom samhällsvetenskapen, utan tvärtom:

> Det hävdas ständigt i dagens vetenskapsteoretiska debatt att det positivistiska idealet hör forntiden till och att de flesta forskare inte alls arbetar enligt det klassiska synsättet. Men detta argument är ett skenargument eller en bortförklaring, som ofta framförs därför att ingen forskare numera vill kännas vid beteckningen positivism. Det är inte »politiskt korrekt» att vara positivist. Men om man ser på den forskning som de facto bedrivs, så *är* den positivistisk – oavsett om man använder just detta ord eller inte. Det gäller alla de tunga statistiska utredningarna från stat och myndighetsorgan, det gäller de olika instituten för opinionsundersökningar och marknadsundersökningar, det gäller all forskning som får betydande ekonomiskt stöd från inflytesrika organisationer och stiftelser … [24]

Min vetenskapliga hemvist är kulturgeografi. Kulturgeografi är ett samhällsvetenskapligt ämne, och ett ämne som bidrar med geografisk kunskap på ett eller annat sätt till samhällsplaneringens verksamheter. Jag är således en del av det tankekollektiv jag här studerar och som jag betecknar planeringskollektivet. Begreppet ”tankekollektiv” hämtas från Ludwik Flecks kunskapsteori och innebär en form av gemenskap av människor, som ”utbyter idéer och tankar och står i tankemässig växelverkan med varandra”.[25]

Avhandlingens tes och tema

Den tes jag utgår från är diskrepant; å ena sidan utgör diskrepanser ett ofrånkomligt mänskligt livsvillkor och behöver bejakas, å andra sidan utgör diskrepanser ett orosmoment i samhällsplanerandet och behöver förnekas.
Jag menar att diskrepanser uppstår och framträder när människan skapar sig som samhällelig och gemensam. Diskrepanser uppstår och framträder i

[23] Kristensson-Uggla, B. (2002). S. 12. (Kursiv i orig.). Se även (2005).
[24] Andersson, S. (2004). S. 162.
[25] Fleck, L. (1997). S. 48.

skiljaktigheter; i våra olika sätt att bli dem vi är och i våra olika sätt att uttrycka, vilka talar om vem vi är. Diskrepanser manifesterar sig genom människors särskildhet och olikhet, dvs. i människors pluralitet. Mänsklig pluralitet, skriver Hannah Arendt, är en mångfald och genom talet och handlande kommer det unika vem-någon-är till uttryck: ”vi skiljer oss åt istället för att endast vara olika.” En förståelse av diskrepanser utgår från att handlande och talets skapelse är, som Arendt resonerar, beroende av människans pluralitet. Men denna pluralitet visar sig genom en dualism, dvs. en skiljaktighet: likhet och olikhet. Att vi liknar varandra medför att vi kan förstå vår historia och planera vår framtid. Men utan olikhet skulle vi inte behöva vare sig språk eller handlande för att kommunicera. Det skulle räcka med tecken och läten.[26] Jag utgår alltså från att diskrepanser blir människans sätt att skapa sig själv som samhällelig och gemensam, liksom att skapa olika former av samhälle och gemenskaper. Det handlar om våra olika, men också likartade sätt att leva i världen och leva oss in i världen. Skiljaktigheter eller diskrepanser väver oss samman och håller oss från varandra. Min fråga blir därutav: hur kan det komma sig att diskrepansförnekandet blivit en av samhällsplanerandets kraftfullaste topos?

Med betoning på kontinuitet och historia kommer jag att visa hur diskrepanser blivit ett orosmoment i samhällsplanerandet. Det gör jag genom att undersöka samhällsplanerandets tankestil. Denna följer ett cartesianskt mönster och har kommit att dominera över andra tankestilar. Tankestilen levandegörs och vidmakthålls av ett tankekollektiv jag här betecknar *planeringskollektivet*. Detta utgörs av integreringen av politik och vetenskap i samhällsplanerandet. Planeringskollektivets uttryckssätt resulterar i en specifik diskurs varifrån en hegemonisk stämma ljuder i det samhälleliga sorlet av röster. Denna stämma har blivit dominerande genom att relatera till en specifik form av kontroll; den som innefattar språk och föreställningar. För att bli en hegemonisk stämma upprätthåller planeringskollektivet en *illusionernas harmoni*. Denna form av harmoni eller samstämmighet har dock blivit enstämmig genom förordande om att vi skall tala samma språk. Resultatet blir att meningsskiljaktigheter förnekas. De som vill göra sina stämmor hörda måste omvandla sitt meningsskapande till planeringskollektivets uttryckssätt och formuleringar, och de som bryter mot

[26] Arendt, H. (1998). S. 237f.

den hegemoniska tankestilens uttryckssätt får inga inträdesbiljetter till planeringskollektivets arenor.

Reglerat utav den hegemoniska tankestilen strävar Planeringskollektivet efter att upprätta en samstämmig värld. Det sker på bekostnad av lyhördheten för människors hela livssammanhang. Erfarenhetsbaserade kunskaper underordnas den epistemiska kunskapsformen, dvs. kunskap som sann och säker[27], handlande förtingligas och tillverkning premieras. Därmed inskränks människors möjligheter att skapa mening och vår förmåga att ta ansvar och handla utefter våra egna livserfarenheter reduceras. Vi blir till objekt för högre samhällsmål. Trots tankestilens hegemoniska ställning fortsätter naturligtvis människor att leva sina liv utifrån Aristoteles budskap om ”att leva är ett handlande och inte en tillverkningsprocess.”[28] Handlande kan nämligen inte, som Arendt uttrycker det, behandlas som om ”det lydde under tillverkningens lagar ”och ”regleras lika planenligt som objekten i den föremålsliga världen.”[29] Genom att styra samhällsplanerandet utefter en viss tankestil uppstår, i mötet med andra tankestilar, den oenighet och oordning som planeringskollektivet försöker eliminera. Diskrepansförnekandet innebär nämligen att diskrepanser genereras och riskerar därigenom att bli ett evighetsarbete.

I det samhälleliga sorlet av röster framträder olika tankestilar. Dessa röster som talar från sina tankestilar blir för den hegemoniska stämman ett missljud. Dessa missljud skall här få göra sin stämma hörd. Jag kommer att låta de röster som uttalar sig om samhällsplanerandets brister, lyfter fram problem eller uttrycker sin vanmakt, oavsett om dessa röster kommer från samhällsplanerare eller de människor som berörs av samhällsplanerandet, få komma till tals. Det handlar om röster som på olika sätt tystats ned till förmån för en hegemonisk stämma som ljuder starkast.

Jag kommer att beskriva *varifrån* samhällsplanerandets tankestil kommer och *hur* tankestilen levandegörs av planeringskollektivet. För att kunna berätta om varifrån tankestilen kommer och hur den bildats har jag undersökt vilka topiker, dvs. tanke- och handlingsvanor, som tankevandrat

---

[27] *Episteme* återfinner vi i vårt begrepp ”epistemologi” vilken vi betecknar kunskapsteori, men som i de latinska språken, enligt Ramirez, (1995a), betecknar vetenskapsteori och som han påpekar bättre stämmer överens med ordets ursprung. Se Del II i föreliggande arbete.

[28] Aristoteles. (1993). S. 13.

[29] Arendt, H. (1998). S. 309.

och blivit förgivettagna i dagens samhällsplanerande. Då den topos jag identifierat som kraftfullast är diskrepansförnekandet, har jag undersökt varför diskrepanser förnekas. Diskrepanser och diskrepansförnekandet är ett genomgående tema. De diskrepanser jag fann uppstod främst som resultat av två orosmoment: *brist på överensstämmelse* och *meningsskiljaktigheter*. Brist på överensstämmelse har för planeringskollektivet kommit att bli ett orosmoment därför att överensstämmelse utgör ett önskvärt tillstånd. Att någonting skall stämma överens med någonting annat indikerar att det finns föreställningar som är de rätta och givna, varifrån andra föreställningar avviker. Dessa föreställningar kommer i gungning och rubbas ur sin position när de möter vad som betraktas som diskrepanser.[30] Meningsskiljaktigheter i sin tur uppfattas som orosmoment i form av ”något” som stör upprättandet av samstämmighet. Samstämmighet har blivit ett mål reglerat av viljan att vi skall tala samma språk. Jag avser att ge exempel på hur diskrepansförnekande kommer till uttryck samt vilka konsekvenser denna form av samhällsplanerande får.

Studiens framställningsform består av fem delar:

- I *Att slå an en ton*, presenteras studiens tes, tema och val av kunskapsteoretiska perspektiv.
- I *Diskrepanser skapar oro*, berättas hur ett cartesianskt arv är med och formar tankestilen. Syftet är att skapa förståelse av hur samhällsplanerandets kraftfullaste topos, diskrepansförnekandet, bildats, och att uppmärksamma vilka topiker som tankevandrar och är med och formar det *planerande sättet att* föreställa och framställa människors livsaktiviteter.
- I *Att förneka diskrepanser*, skildras hur tankestilen är med och formar samhällsplanerandet. Det görs genom att fokusera det tankekollektiv vari de cartesianska handlingsmönstren, uttryckt i diskrepansförnekandet, skapas och återskapas: planeringskollektivet. Diskrepansförnekandet beskrivs genom tre tillverkningsprocesser.

[30] Synonymer för diskrepanser är t.ex. differenser, skillnader, glapp, missljud, motsättningar, spänningar, gnissel, gap, divergenser, störningar, oenigheter, anomalier, oförenligheter, stridigheter, kontroverser, schismer. Vissa ord framträder också som diskrepansmarkörer: men, å ena sidan … å andra sidan, däremot, dock eller paradoxalt.

Dessa utgör exempel på hur tankestilen hålls levande och hur planeringskollektivet befäster sin hegemoni genom att bevara en *illusionernas harmoni.*

- I *Diskrepansförnekandets konsekvenser*, berättas om vad som sker när konkurrerade tankestilar och därmed meningsskiljaktigheter ger sig tillkänna och brist på överensstämmelse uppstår. Genom ett exempel, ”social ekonomi”, konkretiseras hur planeringsföremål tillverkas i enlighet med tankestilen och hur meningsfulla verksamheter förtingligas.
- I den avslutande delen, *Diskrepansparadox,* sammanfattas tankestilens dimensioner. Reflektioner kring studiens tes diskuteras i anslutning till varför den form av harmoni planeringskollektivet vidmakthåller endast blir en illusion och varför dialog och delaktighet endast blir ett lösenord utan förankring.

Kunskapandets geografier

Ämnesfältet som blir av intresse i denna studie är kunskapandets geografier eller ”kunskapens geografier”.[31] Detta ämnesfält utgår från att reflektera kring hur vi skapar det vi kallar geografisk kunskap genom att uppmärksamma handlingarna, dvs. kunskapsaktiviteterna, bakom de berättelser, beskrivningar, bilder eller kartor som utgör våra tolkningsresultat. Det handlar även om att reflektera över hur vi uppfattar oss själva, t.ex. som distanserade betraktare med kunskapsanspråk att tala om hur det är, eller som medskapare av de olika berättelser vi väljer att tolka och nedteckna.[32] Det handlar också om förståelse av att det vi kallar kunskap varierar beroende på varifrån kunskapen bildas och hur den uttalas. I Lennart Anderssons tolkning hör geografers perspektiv samman med den:

> inomdisciplinära kunskapen och de ämnesanknutna perspektiven och till den miljö man verkar i. Det påverkar vad man betraktar som sant och normalt och vilken metodologi och vilka teorier som uppfattas vara de bästa. De perspektiv man har är inte medvetet valda utan är någonting man socialiseras in i av den aktuella akademiska miljön.[33]

Det handlar om en förståelse kring kunskapsakten som tankekollektivt bildad och reglerad av tankekollektivets tankestil.

De förståelseplatser som bildar studiens kunskapsteoretiska ram hämtas från Ludwik Flecks lära om tankekollektiv, tankestil och tankevandringar[34] och den humanvetenskapliga handlingsteorin såsom den formulerats av José

---

[31] Schough, K. (2008), använder sig utav beteckningen ”Kunskapens geografier” då hon vill uppmärksamma vad det innebär at kunskap skapas från en viss belägenhet. Det innebär att reflektera kring hur kunskapspositioner och världsbilder ”upprätthålls och återskapas av människor som delar en viss föreställnig” och vad som sker när ”deras världar utmanas och omformas då de bryts mot det som inte tillhör ’detsamma’.”. S. 10. Massey, D. (2003), talar om ”Geographies of knowledge” för att förstå hur kunskap blir till genom en form av ”here-there cartography”.

[32] Hellspong, L. (1999).

[33] Andersson, L. (2004). S. 230.

[34] För vidare studier om Flecks kunskapsteori och vetenskapliga arbeten än vad jag här redogör för hänvisar jag till Liliequist, B. (2003): Hedfors, E. (2005) och (2006); Rosengren, M. (2003). För en studie som arbetar utefter Flecks kunskapslära se Schough, K. (2008).

Luis Ramírez.[35] Fokus i den sistnämnda är att tolka utifrån ett handlingsperspektiv i kontrast mot ett perspektiv som utgår från tinget. Denna viktiga skillnad kan exemplifieras genom att man förstår samhällsplanerandet som en aktivitet hos människor som skapar och förändrar ting, men är inte dessa. Det innebär också att det vi kallar kunskap kan förstås och talas om från tre perspektiv: kunskapsförmåga, kunskapsaktivitet och kunskapsresultat.

Språk, historia och geografi som förståelseplats

För att skapa ett förhållningssätt vilket kan fungera som tolkningssammanhang för min förståelse av mänskliga handlingar, dvs. att uppfatta mening och innebörd, och beskrivning därutav, har jag valt att väva samman tre perspektiv: språk, historia och geografi. Dessa tre perspektiv vävs samman och hålls isär i begreppet tankevandringar (jag återkommer till detta begrepp).

I fokus för tolkningsprocessen är den språkliga dimensionen. Det vi betecknar kunskap skapas genom våra språkliga aktiviteter: ”[k]unskap är inte bara språkligt förmedlad” menar Lennart Hellspong, utan även ”språkligt formad”. Det innebär olika aktiviteter såsom att konstruera likhet genom att analogisera, metaforisera och metonymisera; att dela upp och hålla isär genom att upprätta dikotomier, antiteser och distinktioner.[36] Min förståelse av hur språket fungerar och hur vi fungerar genom språkandet utgör tolkningsram för att studera samhällsplanerandet som en viss form av retorisk diskurs. Anledningen är att samhällsplanerandet utgörs av retoriska aktiviteter som att samtala, att resonera, att överväga, att tala, att övertyga. Samhällsplanering handlar inte om

> att ”bygga” samhällen (detta är byggkonstens uppgift), utan om att hantera begrepp och ord och att skapa trovärdiga resonemang som kan hjälpa till att fatta goda beslut eller att på ett bra sätt organisera de aktiviteter som bidrar till

[35]För studier vilka anknyter till den humanvetenskapliga handlingsteorin se: Silfverberg, G. (1996); Birgersson, L. (1996); Mörtberg, C. (1997); Rämö, H. (2000); Marcus, L. (2000); Gustavsson, E. (2001); Ragnekling, R. (2002); Westin, A. (2002); Larsson, A. (2004); Andrén, M. (2008).

[36] Hellspong, L. (1998). S.37-38.

> samhällets utbyggnad. Samhällsplaneringen är ingenting annat än en god användning av tankar och ord som kan leda till kloka åtgärder.[37]

I denna studie handlar det om att uppmärksamma språkets roll som det medel vilket binder oss samman; det medel vi använder när vi skall förstå och tala om världen i världen. Lev Vygotskij formulerar sin förståelse av språkets kommunikativa roll då han talar om medvetandet som dialogiskt. För Vygotskij är språk handling och språkets ”primära funktion är den kommunikativa funktionen. Språket är framför allt ett medel för social samvaro, ett medel för utsagor och förståelse.”[38] Liknande perspektiv återfinner vi hos Ramírez. Där låter även han oss förstå att språk är handling. Språk kan uppfattas på tre olika sätt, vilka sammanfaller med vad jag tidigare nämnde om kunskapsbegreppet. För det första, språket som logos vilket syftar på en mänsklig förmåga, för det andra, språk som aktivitet vilket aktualiserar denna förmåga och för det tredje, språk som de ord vi uttalar. Förenar vi dessa tre perspektiv innebär det en förståelse av att orden kommer till på grund av vår mänskliga förmåga och aktiviteten att tala.[39] Framförallt, menar Ramírez, börjar vår förståelse med begreppsbildning och därmed med vårt sätt att uppfatta: ”[m]ed hjälp av olika begrepp uppmärksammar och framhäver vi relevanta aspekter av vår verklighet…”[40] Denna kunskapslära vilken förenar ovanstående perspektiv betecknas Retorik. De perspektiv på retorik som Ramírez förespråkar innebär att reflektera över de sätt genom vilka vi skapar oss en värld då vi objektiverar mening i ord.[41]

Frågan om språk och kunskap är, som Gunnar Olsson påpekar, kärnan inom alla forskning om motsättningar och diskrepanser: ”[d]en värld jag talar *om”* säger Olsson ”formas av det språk jag talar *i.*”[42] I denna studie aktualiserar jag frågan hur. Det innebär att reflektera kring *hur* vi föreställer oss det vi kallar världen eller verkligheten samt *vad* dessa föreställningar

---

[37] Ramírez, J. L. (2004). S. 56-57.
[38] Vygotskij, L. (1999). S. 38.
[39] Ramírez, J. L.*”Språket är retorik”*. www.retorikportalen.se.
[40] Ramírez, J. L. *Den kooperativa staden – en aristotelisk teori om den mänskliga sam-hörigheten.* www.retorikportalen.se. (Understr. i orig.).
[41] Ramírez, J.L. (1995a). Jag utgår alltså från den Humanvetenskapliga handlingsteorins perspektiv på retorik. Se Ramírez, J. L. (1995a), (1995b) och (2004).
[42] Olsson, G. (1991) och (2000).

resulterar i. I diskursernas uttryckssätt framträder föreställningar och uppfattningar som talar om vilka människo-, kunskaps- och världsperspektiv vi utgår från och som ofta är förgivettagna. I varje föreställning vi konstruerar och förmedlar skapar vi samtidigt gränser av olika karaktär, såväl förenande som särskiljande. Det är en ofrånkomlig omständighet och utan särskiljande eller identifikation skulle vi knappast förmå att orientera oss. I detta avhandlingsarbete handlar det framförallt om att medvetandegöra dessa kunskapsaktiviteter och fråga vad det innebär att skapa kategorier, genomföra kartläggningar, att klassificera eller att upprätta distinktioner och dikotomier. Anledningen är att när gränsskapandet blir till en förgivettagen praktik och dess resultat förmedlas som en självklarhet, fixeras och förtingligas olika föreställda kategorier.

Tankekollektiv, tankestil och tankevandringar

Läkaren och mikrobiologen Ludwik Fleck formulerar sin kunskapsteori om tankekollektiv och tankestil i *Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum. Inledning till läran om tankestil och tankekollektiv,* vilken utkom 1935. Det är i kritik mot den logiska positivismen som Fleck argumenterar för sin kunskapsförståelse. Kunskapandet är för honom ett resultat av tre faktorer: den som söker kunskap, den sociala, historiska och diskursiva situationen som format och formar individens kunskap och det som är i fokus för kunskapsintresset, kunskapsobjektet.[43] Tankekollektiv, tankestil och tankevandringar är begrepp han använder för att förstå och förklara kunskapsakten som en diskursiv praktik. Fleck tillskrivs vara föregångare till såväl Thomas Kuhns paradigmbegrepp som Michel Foucaults tankar om diskursiva formationer.[44] Rosengren jämför Flecks kunskapsteori med Foucaults utsagor om *episteme* och Kuhns utsagor om *paradigm*. De har det gemensamt att de söker beskriva eller fånga en hel epok eller disciplins dominerande sätt att tänka, att bedriva vetenskap och att argumentera. Begreppet tankestil framstår hos Fleck, menar han, mer som ett lokalt och mindre omfattande begrepp. Flecks kunskapsteori skiljer sig även från Kuhns genom att han inte intar ett perspektiv som medför att det uppstår radikala brott eller absoluta gränser mellan olika tankestilar. Tvärtom

[43] Rosengren, M. (2003).
[44] Ibid.

befinner sig tankestilarna, via tankevandringar, i interaktioner såväl historiskt som geografiskt.[45] Framför allt handlar det om att förstå att all kunskap och vetande är knutna till olika traditioner, men att det även inom en viss tradition, en viss samhällsformation eller vid en viss epok förekommer olika uppfattningar som regleras av tankekollektiva föreställningar.

Ett tankekollektiv kan bestå av två personer, vilket Fleck benämner momentant, eller utgöra mer organiserade och institutionaliserade stabila tankekollektiv. Stabila tankekollektiv skapas genom språk, traditioner, utbildning, vilka vi tar till oss, omformar, förnekar eller bejakar under våra liv och skapar gemensamma världsbilder, vanor, föreställningar, seder och värderingar.[46] Tankestilen utgör tankekollektivets föreställningsvärld som formar dess diskursiva mönster. Varje tankekollektiv har alltså sina specifika sätt att förhålla sig såväl till den egna verksamhetens normer och värderingar som till övergripande mellanmänskliga värderingar. Vi är i våra vardagliga liv verksamma inom olika tankekollektiv. Dessa tankekollektiv kan vara relaterade till yrkesutövandet, till föreningslivet eller till andra sociala nätverk. När Beronius menar att personer som tillhör vissa professioner och experter lär sig tänka och handla utefter ett visst diskursivt mönster, beskriver han också, menar jag, hur en socialisering blir till tankekollektivt. Här beskriver han hur blivande experter skolas in i vissa sätt att tänka och handla:

> Odlandet av regler, förhållningssätt och normer sker … inte minst genom att de blivande experterna - via utbildningssystemets produktion, reproduktion och förmedling av kunskaper - lär sig att *tänka och handla i enlighet med ett bestämt diskursivt mönster.*[47]

Detta diskursiva mönster regleras av en tankestil vilken skapar den ”rätta” tolkningen och reglerar vad som betraktas som relevant respektive irrelevant inom ett tankekollektiv. Tankekollektivet med sin specifika tankestil påverkar vad vi ser: ”we look with our own eyes, we see with the eyes of a

[45] Rosengren, M. (2003). Se även Ekström von Essen, U. (1996), som gör en jämförelse mellan Kuhns och Flecks kunskaps- och vetenskapsteorier.
[46] Rosengren, M. (2003).
[47] Beronius, M. (1986). S. 150. (Kursiv i orig.).

collective body".[48] Vi tränas tankekollektivt att se det vi bör se. Men det handlar inte om något "ontologiskt grunddrag hos människan", utan om en erfarenhets- och tankekollektiv överenskommelse om vad som är rimligt och förnuftigt att se.[49] Rosengren beskriver detta förhållande då han skissar fram sin kunskapsteori eller *doxologi* med stöd i Fleck. Processen som förvandlar en

> novis till en fullfjädrad forskare är inte en process där en individ successivt lär sig se *allt som finns där* – nej, individen lär sig se *det som skall finnas för att se.* Processen är alltså i lika hög grad en fråga om att sålla bort *det som betraktas som irrelevant* som att organisera det erfarna på ett stilriktigt sätt. God forskning är forskning som förmår producera stilenliga resultat.[50]

En tankestil utgörs alltså av värderingar och normer som för tankekollektivet blir förgivettagna, och kan förstås som en viss mentalitet som formar ett tankekolletivs uttryckssätt, vilket resulterar i att man kan tala om en diskurs. Beronius beskriver hur en diskurs får sin identitet:

> en diskurs får sin identitet genom att ange och definiera sina gränser, att särskilja sig. Dess säregenhet avgörs inte bara av vad som tas upp och behandlas, utan lika mycket av det som ställs utanför. Denna avgränsning, och de därmed förbundna procedurerna, tror jag kan säga en hel del om hur den mentalitet som diskursen härstammar från och de normer och värderingar som genomsyrar den, påverkar kunskapsbärarna.[51]

En tankestil kan undersökas genom det retoriska begreppet topiker. Schough beskriver en tankestil som ett nät vilken länkas samman via

---

[48] Fleck, L. [1947]. I Cohen, R.S. & Schnelle, T. (red.). (1986). S. 130. Att "se" har två konnotationer. Det kan referera till sinnesintryck och till tolkning. För en diskussion om detta se t.ex. Holm, M. U. (1993).

[49] Se Lindhart, J. (2005). S. 70. Han talar i sammanhanget om begreppen endoxa och common sense i meningen den "gemensamma grund som är nödvändigt för varje mänskligt samhälle. Det får dock inte uppfattas i stoisk naturrättslig mening, som om det i varje människa vore nedlagda vissa eviga kunskapsstrukturer och etiska normer som sätter oss i stånd att kommunicera med varandra. Det handlar inte om något ontologiskt grunddrag hos människan, utan om en erfarenhets- och samhällsbestämd enighet om vad som är rimligt och förnuftigt." S. 70.

[50] Rosengren, M. (2003). S. 39. (Kursiv i orig).

[51] Beronius, M. (1986) S. 152-153.

knutpunkter.[52] Dessa knutpunkter kan förstås som topiker. Om dessa topiker inte medvetandegörs, ifrågasätts eller talas om, kommer tankekollektivet att bli allt slutnare. Därutav uppstår vad Fleck kallar *illusionernas harmoni*. Jag kommer senare i detta arbete att beskriva hur och varför samhällsplanerandets tankekollektiv, planeringskollektivet, skapar och bevarar illusionernas harmoni.

Kunskapsbildandet från ett tankekollektivt perspektiv

I denna studie är det tankestilen jag undersöker, inte vem som uttrycker den. De stämmor som utgör röster vilka framträder i och därmed genom mina exempel kommer från olika platser. Själva tolkandet tar sin utgångspunkt i muntliga och skriftliga utsagor som har format liksom formar samhällsplanerandets specifika diskurser. Genom dessa röster kommer den hegemoniska tankestilen till uttryck. Att undersöka samhällsplanerandets tankestil innebär i denna studie att inte låta några kunskapssubjekt framträda. Istället uppmärksammas kunskapsbildandet från ett tankekollektivt perspektiv. Förutom hos Fleck, finner jag ett sådant förhållningssätt i Foucaults studier. Ingendera är intresserad av att reducera kunskapande till kunskapssubjektet, vare sig det handlar om, såsom i Flecks mening; intresset för hur den vetenskapliga kunskapen blir till, eller såsom i Foucaults fall; viljan till sanning och makt. Foucault är inte, enligt Beronius, intresserad av ett subjekts tankar, idéer eller teorier. Snarare frågar han sig varför vissa förhållanden i samhället vid en viss historisk tidpunkt börjar problematiseras, och varför dessa förorsakar undersökningar och bildar vetandeobjekt.[53] Foucault ger inte några kunskapssubjekt utrymme utan talar istället om subjektspositioner. Dessa positioner kan utgöras av en individ, institution eller organisation vilka han uppfattar som självstyrande men skapade i och genom diskursen som i sin tur reglerar dess gränser.[54]

Istället för att utgå från kunskapssubjektet fokuserar Fleck de diskursivt-historiska (tankestilen) och socialhistoriska (tankekollektiven) aspekterna av vår kunskap och hur dessa är förenade.[55] För Fleck är inte den enskilda individens tankar intressanta utan hur tankar får sin mening i ett

[52] Schough, K. (2008).
[53] Beronius, M. (1986).
[54] Se t.ex. Foucault, M. (1993), (2001), (2002) och (2008).
[55] Rosengren, M. (2003).

tankekollektiv och hur denna gemenskap utvecklar en specifik tankestil som dominerar eller formar tankekollektivets föreställningar om världen. Ett tankekollektiv utgörs av olika individer men har sin egen specifika inre gestalt och särskilda förhållningsregler. Tankekollektivet är ”en rent av stabilare och konsekventare helhet än den så kallade individen”.[56] Tankar vandrar från individ till individ och omformas därmed alltefter andra individer knyter sina associationer till dem. Efter flera tankevandringar finns det nästan inget kvar av det ursprungliga innehållet. Vems tanke är det då som cirkulerar, undrar Fleck, och menar att en tanke tillhör kollektivet och inte individen.[57] Genom tankevandringar mellan tankekollektivets ”inre och yttre kretsar” skapas och återskapas ett tankekollektiv. Vad som förenar de inre och yttre kretsarna är tillit.[58] Tillit handlar om igenkännande och förväntan[59] och det handlar om att samförståelse om ”saker och ting” är möjligt att förutsätta och att tala om.

Tankekollektiv skapar diskurser, diskurser skapar tankekollektiv

En tankestil kan också tolkas genom de diskursgemenskaper som tankekollektivet skapat och vidmakthåller. I de tankekollektiv vi formas av utgör således språket och våra handlingsvanor en viktig förmedlare av tankestilen då ”ord och vanor binder samman till ett kollektiv”.[60] Ord utgör en ”särskild handelsvara i det interkollektiva tankeutbytet” och är ”mer eller mindre färgande av tankestilen”.[61] Ord får därför olika betydelser beroende på vilket tankekollektiv vi pratar från. ”Lag” är t.ex. inte detsamma för en jurist som för en naturvetare, ”energi” kanske inte betyder detsamma för en elitidrottare som för en fysiker och ”tillväxt” kan betyda något helt annat för en näringslivsutvecklare än för en hästuppfödare. Om detta säger Fleck följande:

> Even by using the same words they speak about something different, for their words have a different meaning, their concept have a different style-hue, their inferences make use of other relations, the starting-point and the aim of their

[56] Fleck, L. (1997). S. 52-53.
[57] Ibid.
[58] Schough, K. (2008), och där refererat till Liliequist.
[59] Ramírez, J. L. (2001a).
[60] Fleck, L. (1997). S. 51.
[61] Ibid. S.108.

> thinking differ from one another. Each sentence which is heard by the member of another collective body will be more or less changed into the new style, hence the speaker says one thing, and the auditor understands something different … and that is why direct communication between members of different thinking collectives is impossible.[62]

Ordens mångsidiga betydelser blir man först medveten om efter en ”introduktion” i t.ex. ett ämnesområde.

Ett tankekollektiv skapar således sin specifika diskursgemenskap. Diskursgemenskaper formas av upplevelser, känslor och av förutfattade meningar vilka kommer till uttryck i språket. Vi både skapar diskursgemenskaper och formas av dem. Du behöver naturligtvis inte vara underkastad ett eller flera tankekollektiv, men indragen i dem.

Tankevandringar från ett genealogiskt perspektiv

Förutom tankekollektiv och tankestil använder Fleck begreppet tankevandringar. Med hjälp av detta begrepp beskriver han hur ett vetenskapligt faktum blir till när han undersöker syfilisbegreppet som en ”tankehistorisk händelse”. De ord eller metoder vi använder oss av idag bär med sig sina egna historier och geografier. Varje utsaga om framtida handlingar sker, menar Fleck, alltid ”i redan förefintliga tankebanor. Framtiden blir därför aldrig helt fri från det förgångna, vare sig detta var normalt eller onormalt, med mindre än att den bryter mot den egna tankestrukturens speciella lagar.”[63] En slutsats för honom blir att dagens sätt att forska beror på dess historia. Detta gäller i högsta grad dagens sätt att samhällsplanera.

Begreppet tankevandringar kan ges en rumslig betydelse. Då avses de tankevandringar som sker mellan olika tankekollektiv i nutid eller samtid. Anledningen är att vi dagligen är verksamma i olika tankekollektiv och ju mer dessa liknar varandra så kommer ord och begrepp att tankevandra dem emellan. Det innebär ett sätt att studera hur ord, formuleringar eller uttryck blir en ”särskild handelsvara i det interkollektiva tankeutbytet”.[64]

---

[62] Fleck, L. [1947]. I Cohen, R.S. & Schnelle, T. (red.). (1986). S. 150.
[63] Fleck, L. (1997). S. 47.
[64] Ibid. S.108.

Till begreppet tankevandringar kan frågan *varifrån* kopplas. Det handlar då om *varifrån* de platser eller topiker samhällsplanerandets tankestil hämtar sina perspektiv från och som sedan formar de aspekter som uppmärksammas i vad som blir planeringsföremål och hur. Tankevandringar ges då en diskursiv-historisk betydelse.

Begreppet tankevandringar och frågan varifrån kan även förstås från ett genealogiskt perspektiv. När jag frågar *varifrån* samhällsplanerandets tankestil kommer, impliceras ett antagande; att tankestilen kan härledas. Men det handlar inte om ett härledande från en fixpunkt. Utifrån ett genealogiskt perspektiv spåras inga härkomster i form av någon fast grund utan tvärtom, det man upplever vara fast rubbas. Det blottlägger snarare brist på överensstämmelser i det som föreställs som enhetligt. Sökandet efter svar på frågan *varifrån* är ett sätt att förstå oss själva som historiska varelser, och ett genealogiskt förhållningssätt kan inte, såsom Beronius formulerar det, reduceras till att handla om det förflutna utan blir istället det nuvarandes historia.[65]

Utifrån ett genealogiskt perspektiv kan begreppet tankevandringar även förstås i samband med Foucaults begrepp ”släktskapslinjer”. Beronius beskriver Foucaults genealogiska metod som att spåra ett socialt fenomen genom dess släktskapslinjer. Syftet är att beskriva hur vissa element av ett nutida fenomen utgår från och fortfarande delvis struktureras av det förflutna. Däremot handlar det inte om att de historiska komponenterna skall avslöja sanningen om det nutida fenomenet, utan om att förstå nutiden utifrån andra perspektiv än de som är för oss förgivettagna. Detta genealogiska förhållningssätt handlar om att göra det bekanta främmande för att därigenom ifrågasätta dolda aspekter.[66] Det handlar inte om att söka efter det ”vad” som redan var, utan om att söka finna vad Foucault beskriver som ”anhopningar av brister, sprickor”[67], dvs. situationer och platser där diskrepanser framträder.

Ramírez i sin tur formulerar sitt genealogiska perspektiv genom vad han kallar ”begreppsgenealogi”. I begreppsgenealogin står de begrepp vi använder oss av idag i fokus och han kontrasterar dessa med tidigare

[65] Beronius, M. (1991).
[66] Ibid.
[67] Foucault, M. (2008). S. 106. Naturligtvis finns det olika genealogiska perspektiv. Foucault redogör här för några.

innebörder. Därigenom återskapas de sammanhang vari de en gång bildats och på så sätt kan förgivettagna tankestilar avslöjas. Han vill uppmärksamma de begrepp och tankestilar som framträder i dagens planering och vetenskap och som där funnit sina platser via tankevandringar. Det gör han genom att vända sig till den tanketradition som marginaliserats och den begreppslåda som skapades av Aristoteles. Genom att han utgår från ett handlingsperspektiv istället för ett perspektiv som har tinget som paradigm, kontrasterar han genealogi mot ontologi: ”[g]entemot en ontologisk metafysik som tar för givet att världen består av ting som är bemängda med objektiv mening” så handlar det istället om ”ett sätt att förstå den mänskliga världen som en skapelse, som ett resultat av handlingar vilket ger tingen mening.” I stället för en ”ontologi som utgår från vad saker är” föreslår han en genealogi som visar ”hur och varför saker kommer till och blir vad de är, snarare än vad världen är intresserar det mig hur världen blir vad.”[68]

Planeringskollektivet

I samhällsplanerandet omsätts olika politiska förhållningssätt vilka berättar om hur samhället och människors livsaktiviteter skall planeras för att nå önskvärda tillstånd eller strukturer. I samhällsplanerandet bidrar också vetenskapen med sina olika kunskapsfält. Samhällsplanering kan förstås som den plats där vetenskap och politik förenas och denna integrering formar ett tankekollektiv jag benämner *planeringskollektivet.*

Planeringskollektivet tolkar jag som ett stabilt tankekollektiv. Stabila tankekollektiv uppvisar en viss ”formell och innehållsmässig slutenhet” och avgränsas formellt med hjälp av ”lagar, seder och bruk, ibland genom ett eget språk eller åtminstone med en egen terminologi.”[69] Att jag kan tala om planeringskollektivet som stabilt beror på att vi sedan länge har en etablerad verksamhet vilken vi betecknar samhällsplanering och där politik och vetenskap interagerar. Ett ytterligare tecken på att jag kan tala om detta tankekollektiv som stabilt beror på att likartade formuleringar och ord tankevandrar och reproduceras. Inslag av överraskningar i de muntliga och skriftliga utsagorna är få, vilket jag i denna studie avser att ge en rad exempel på.

---

[68] Ramírez, J. L. (1995a). S. 10. (Understr. i orig.).
[69] Fleck, L. (1997). S. 104.

Planeringskollektivet bildas alltså av integreringen mellan vetenskap och politik i samhällsplanerandet. Hur denna integrering blir till genom tankevandringar kan följande beskrivning, från en rapport utgiven av NUTEK, få illustrera:

> När man upptäcker att politiska aktörer i grannkommuner och grannlän arbetar med en viss typ av modeller så *vidtas samma typ av aktiviteter* på den egna platsen … Vi vet t.ex. att Näringsdepartementet i sina direktiv för tillväxtprogrammen anger att samverkan, kluster och innovationssystem skall uppmärksammas. Här *upprepas föreställningar* från utredningar och propositioner. De stora nationella utbildnings- och informationsinsatserna har nämnts. Nutek tillhandahåller ett antal skrifter för att informera om hur samverkan kan utnyttjas för att skapa tillväxtprocesser. Staten har vidtagit åtgärder för *att sprida budskapet* … Den viktigaste förklaringen tror vi emellertid är den som säger *att grupper, professioner inom ett visst segment av samhället tenderar att ta till sig likartade föreställningar och regler* … Vi har i det näringspolitiska fältet ett stort antal *personer som rör sig över gränserna mellan de offentliga organisationerna och forskarsamhället.* Det förefaller sannolikt att de förändringar som vi kan se från stöd till infrastruktur och samverkan *är en spegling av forskarsamhällets syn* på vilka faktorer som åstadkommer lokal och regional tillväxt. … Kanske underlättas *spridningen* av att begreppen kan sägas ha en 'vetenskaplig grund'; det ger måhända begreppen ökad legitimitet.[70]

Genom att lyssna av planeringskollektivets olika stämmor, studera de ord och begrepp som används, hur dessa används, i vilka sammanhang, i vilket syfte samt studera dess tankevandringar, kan förgivettagna föreställningar uppmärksammas och tolkas.

*

I detta arbete talar jag från perspektiv varigenom en rad *negativa* konsekvenser av samhällsplanerandet uppmärksammas. Jag vill här poängtera att jag inte argumenterar mot en integrering av politik och vetenskap i samhällsplanerandet. Jag menar heller inte att varje föreställning, genomförande eller utfall av integreringen jag här undersöker, är misslyckad. Min intention är dock inte att lyfta fram goda exempel på samhällsplaneringens aktiviteter. Det finns det många andra studier som

[70] NUTEK. (2004b). S. 32. (Mina kursiv.).

syftar till och så gör. Att studera samhällsplanerandets *negativa* konsekvenser innebär inte heller att jag menar att samhällsplanering i sig består av onda intentioner. Snarare handlar det om att uppmärksamma vissa negativa konsekvenser av en generellt sett positiv demokratisk ambition, för att låna Anders Larssons beskrivning av planeringshandlingar.[71] Det innebär att det goda syftet kan dölja mindre goda handlingssätt.

[71] Larsson, A. (2004).

Att studera en tankestils topiker - topiskt

Det finns olika sätt att tala om och använda språket som förståelseperspektiv, t.ex. genom ämnen som lingvistik, semantik och semiotik eller den mer tvärvetenskapliga teoribildningen inom fältet argumentationsanalys, pragmadialektiken.[72] Inom svensk kulturgeografi har mer och mer våra språkliga uttryck kommit att fokuseras och olika former av diskursanalyser genomförts.[73] Genom diskursanalyser fokuseras våra språkliga aktiviteter som grundläggande för människan och avstånd tas från perspektiv som utgår från att språket skall representera en given verklighet. Det handlar om att förstå och betona olika samhälleliga kategorier som skapade och inte givna.[74] Analytiskt kan det handla om att söka efter ”föreställningar om”. När det gäller diskursbegreppet varierar betydelsen. Foucault använder termen diskurs för det mesta i två betydelser, enligt Rosengren. För det första i en mer allmän och teknisk betydelse som beteckning för alla de skrivna och sagda fraserna och formuleringar. För det andra som beteckning för hela den praktik vilken skapat och skapar en viss typ av yttranden, t.ex. medicinens eller ekonomins diskurs.[75] I ”*Diskursen ska inte uppfattas som …”* ger Foucault diskursbegreppet ytterligare innebörder. Han menar att diskursen finns i det man uttalar, i attityder, i sätt att vara, i beteendemönster och i rumsliga dispositioner. Diskursen är även ”helheten av de avgränsade och avgränsande betecknanden som passerar genom de sociala relationerna.”[76]

Katarina Mattsson använder i sin avhandling begreppet diskurs som ”*ett bestämt sätt att förstå och tala om omvärlden eller en del av omvärlden ur ett specifikt perspektiv.”*[77] Utifrån denna betydelse avser hon att fånga regelbundenheter i meningsskapandet och i användningen av språket som det kommer till uttryck i ord, metaforer och begrepp. Det handlar även om att analysera

---

[72] Se Sigrell, A. (2001), för en genomgång av ämnet och en studie i hur man tillämpar denna form av argumentationsanalys.

[73] T.ex. Olsson, G. (1985), (1991), (2000); Gren, M. (1994), (2000); Tesfahuney, M. (1998), (2005); Molina, I. (2006); Dekker Linnros, H. (1999); Mattson, K. (2001); Pettersson, K. (2002a); Heldt Cassel, S. (2003); Brandin, E. (2003); Tryselius, K. (2007).

[74] Bergström, G. & Boréus, K. (2000); Börjesson, M. (2003).

[75] Rosengren, M. i Foucault, M. (1993). S. 57.

[76] Foucault, M. (2008). S. 181.

[77] Mattsson, K. (2001). S. 19. (Kursiv i orig.).

olika former av upprepning av argument, utsagor och teman om världen samt det vi tar förgivet och som inte uttalas.

Jag har valt att utgå från retoriken. En skillnad mellan en retorisk studie och en diskursanalys diskuterar Anders Larsson med Winter-Jørgensen & Philips som exempel. Winter-Jørgensen & Philips påpekar, menar han, att syftet med en diskursanalys inte är att ”komma ’bakom’ diskursen”, då man inte kan ”nå verkligheten utanför diskurserna”. Det är därför ”diskursen i sig” är ”föremål för analysen.” Det innebär för en diskursanalytiker, menar de, att arbeta med det ”som faktiskt sagts eller skrivits för att undersöka vilka mönster det finns i utsagorna”.[78] Vid tolkning av diskurser utifrån ett retoriskt perspektiv, handlar det om att inte fastna i beskrivningar av planeringens objekt och dess kvaliteter. Det innebär att inte enbart undersöka vilka mönster eller regelbundenheter som finns i utsagorna, utan att skildra föreställningar ”bortom” eller ”bakom” diskurserna, dvs. det som tas för givet av de som delar en diskursgemenskap. Istället för att metaforisera genom ord som ”bakom” eller ”bortom” kan ordet ”frånvaro” också användas som förståelseperspektiv. Det handlar även om att fokusera våra kognitiva resurser som att metaforisera och att metonymisera i arbetet med att undersöka mening och intentioner i det sagda och det skrivna för att kunna tolka vilka olika topiker som det sagda eller skrivna är resultat av.

Toposläran – att tolka förgivettagna handlingsmönster

Undersökandet av samhällsplanerandets tankestil och dess topiker innebär att tolka förgivettagna handlingsmönster. Dessa kallar R. G. Collingwood för absoluta förutsättningar, H-G, Gadamer för fördomar, Ramírez för förut fattade meningar och Fleck för uridéer eller föridéer.[79] Förgivettagna handlingsmönster eller vanor anknyter till retorikens toposlära.

Gemensamt för Collingwood, Gadamer, Ramírez och Fleck är betonandet av att det är genom språket, traditionerna och våra fördomar eller förutfattade meningar som vi tolkar och talar om vår värld och skapar en gemensam förståelse. Collingwood och Fleck (vars erfarenhetskunskaper är samtida) beskriver på olika sätt hur tankestilar vilar på en första absolut

[78] Citerat från Winter-Jørgensen & Philips (2005) i Larsson, A. (2004). S. 171.

[79] Collingwood, R. G. (1993), Gadamer, H. G. (1997), Ramírez, J. L. (1995a), Fleck, L. (1997).

förutsättning, en slags begreppslig grund. Denna är så självklar och förgivettagen att den aldrig ifrågasätts. Vi förutsätter den.[80] Allan Janik vill dock, i sin redogörelse för Collingwoods absoluta förutsättningar, få oss uppmärksamma på att det inte handlar om någon filosofisk första princip som grund för all forskning, utan ordet '"absolut' betyder *absolut omöjlig* att ifrågasätta i samband med en *viss* undersökning. En undersökning utan en *bestämd* fråga att besvara är otänkbar. Men varje fråga förutsätter någonting."[81] Det uppstår tillfällen när dessa förgivettagna förutsättningar behöver ifrågasättas och resultatet av detta blir vad Kuhn kallar "paradigmskifte" eller vad Fleck menar med att ett nytt "stämningsläge" uppstår. Det handlar om när de absoluta förutsättningarna omvandlas från förgivettagna stumma principer till krisartade upptäckter, som resulterar i att man behöver skifta perspektiv. Vi befinner oss då i vad Kuhn kallar en "intellektuell revolution"[82], vilket innebär att vi förändrar den referensram som bestämmer vilka frågor vi ställer och börja reflektera över våra absoluta förutsättningar. Det handlar inte om att vi står inför ett problem eller har ett problem, som Janik formulerar det, utan det är vårt liv som har blivit problematiskt. När vi måste reflektera över våra absoluta förutsättningar eller det vi tar för givet kommer dessa reflektioner att "pressa oss mot gränserna av vår erfarenhet". Detta har en historisk betydelse: "de absoluta förutsättningarna i alla mänskliga företag, både vetenskapliga och icke vetenskapliga, *ändras* med tiden."[83] Att reflektera över och förstå hur de absoluta förutsättningarna eller det vi tar för givet bildas och förändras görs här genom ett genealogiskt perspektiv och med hjälp av toposläran.

Topos[84] är det grekiska ordet för plats och framträder hos Aristoteles i hans "Retorik" som de platser man använder då man skall bygga upp sina argument.[85] Det finns olika sätt att undersöka topiker. Rosengren erbjuder tre sätt. För det första som metodsökande, dvs. att fundera kring hur man

---

[80] Vi finner liknande tankar t.ex. hos Michael Polyani, (1962) och (1967), och hans begrepp "tyst kunskap".
[81] Janik, A. (1996). S. 100. (Kursiv i orig.).
[82] Kuhn, T. (1997).
[83] Janik, A. (1996). S. 108. (Kursiv i orig.).
[84] I singular förekommer såväl *topos* som *topik,* i plural *topoi* och *topiker*. Hellspong talar även om topik som en samling av *topoi,* dvs. av "platser i det kulturella landskapet där en talare kan finna stoff: teman, tankar, språkliga former." (1998). S.36.
[85] Aristoteles. (2002), Bok B.

kan finna olika topiker som ett tankekollektiv omfattar, för det andra, genom kartläggning, dvs. att beskriva de olika tankeplatser det tankekollektiv som man undersöker innehåller, och för det tredje, som en förteckning över hur man vanligen brukar uttrycka och formulera sig inom ett specifikt tankekollektiv.[86]

Ramírez erbjuder i sin tur en topiklära där man inte stannar vid att kartlägga topiker i form av, för att kontrastera med Rosengren ovan, uttryck, åsikter eller uppfattningar som råder. Här handlar det snarare om att ställa frågan hur åsikterna, uppfattningarna eller uttrycken uppkommit och blivit accepterade och hur dessa kan tolkas och förstås. Ramírez beskriver topiker som den

> erfarenhetsmässiga och kulturella bakgrund som får oss att uppmärksamma vissa saker och inte andra, att välja vissa typer av ord och argument, att se vissa typer av problem men inte andra och att välja att göra en sak men inte ens föreställa sig en annan.[87]

Tolkningen är i denna studie riktad mot de tanke- och handlingsvanor, dvs. topiker, som bildar samhällsplanerandets tankestil.

Hur skall begreppet topiker förstås i förhållande till tankestil? Topiker är vare sig ett ord, en paroll eller en tankestil, utan orden, parollerna och tankstilen är *uttryck av* vissa topiker. Topikerna ger sig till känna *genom* givna ord, fraser, formuleringar, uppfattningar, talesätt eller sätt att hantera praktiska situationer. Men är inte dessa.[88] Det är inte topikernas representationsförmåga som är intressant utan dess handlingsuttryck, dvs. *sättet att* (hur) uttrycka den upplevda verklighet topikerna refererar till, *inte vad* de refererar till. Sättet att uttrycka, eller ”diskursens estetik”[89] kan

---

[86] Rosengren, M. (2003). S. 87.

[87] Ramírez, J. L. (2001b). S. 102.

[88] Ramírez, J. L. (1995a).

[89] Se Ramírez, J. L. (1995d) där han utvecklar en ”designteori” vari handlande förstås som meningsgivande (konst) och där konst och språk som aktiviteter är detsamma. Den form av estetik Ramírez talar om hämtar inspiration från Benedetto Crocce (1969), *The aesthetic as the science of expression and general linguistic*, R. G. Collingwoods konstteori såsom den kommer till uttryck i *The Principles of Art* (1938) och Folke Leander, se t.ex. hans *Erfarenhetsbegreppet från estetikens utgångspunkter.* (1941). För en studie som använder sig utav ett dessa perspektiv när det gäller estetik se Eva Gustavssons avhandling, (2001).

studeras genom att undersöka vilka instrument som väljs för att skapa en trovärdig diskurs.

Genom de diskurser som skapas, där ord, aspekter och argument väljs, avslöjas samtidigt olika värderingar om vad som betraktas vara rätt eller fel, gott eller ont, avvikande eller vad som bör uppmuntras som positiva tillstånd eller handlanden. Samtidigt avslöjas vad som inte uppmärksammats eller som marginaliserats. Beronius nämnde, när han beskrev hur diskursen får sin identitet, att det inte bara handlar om vad som tas upp och behandlas utan lika mycket om det som ställs utanför. För retoriken anses det som inte sägs, dvs. det som av olika skäl förtigs, anses vara olämpligt eller överflödigt att säga, och tystnaden, vara viktigt.[90] Så här formulerar sig Ramírez:

> Detta att tiga genom att tala och tala genom att tiga, vilket är språkets egentliga väsen vid dess retoriska användning i talsituationer … är människans vanliga redskap för maktutövning. Det är alltså en värld av metonymier, av ständiga betydelseförändringar och förställningar.[91]

Topiker berättar något om de värdegrunder som får oss att handla på ett visst sätt och att orientera oss i en viss riktning och inte en annan.

Begreppsdistinktioner som resonemangsmetod

Topiker kan alltså förstås som de ställen meningsskapandet utgår från, dvs. de platser som behövs för att vi skall kunna skapa mening och sammanhang samt förmedla denna mening till andra. Att forska topiskt innebär att röra sig mellan olika platser i sökande efter svar och handlar om hur (sätten att) söka för att finna.[92] Att forska topiskt innebär också att vara medveten om att man skapar gränser. Att skapa gränser kan göras utifrån olika syften och

---

[90] Förutom toposläran erbjuder retoriken en förståelse kring det underförstådda eller dolda premisser vilket egentligen alla våra resonemangsformer består av, oavsett om det handlar om logik eller retorik. Detta fenomen betecknas *entymem*. Se t.ex. Gabrielsen, J. (1999), där han undersöker entymemet i kontrast mot logikens deduktion men vill även utvidga dess betydelse i samband med de topiska inslagen i all kommunikation. Det innebär, vilket Ramírez, J. L. (2004), menar, att förstå entymemet som dialogens struktur. Se även Sigrell, A. (2001), som undersöker entymemet som ”det underförstådda” och hur det påverkar den dialog som en demokrati behöver. Han ger dessa underförståddheter en persuasiv intention, dvs. ”underförstådda inslag i kommunikationshandlingar som syftar till att övertyga en mottagare om riktigheten i en åsikt.” S. 11.

[91] Ramírez, J. L. (1995c). S. 21.

[92] Lindhardt, J. (2005).

gränsers form kan variera. En form av gränser är distinktioner. Ett led i tolkandet blir förståelse kring vad det innebär att arbeta med begreppsdistinktioner. Det är ett sätt att skilja mellan olika nyanser i det fenomen man för stunden talar om. Det finns olika sätt att upprätta distinktioner. Ramírez skiljer mellan två: positiva och precisiva. En positiv distinktion innebär en ”total abstraktion från andra element som nyanserar bilden, som om distinktionen vore verkligt närvarande i objektet självt och inte ett betraktelsesätt som beror på det betraktande subjektets intressen”. En precisiv distinktion skapas av metodologiska skäl men syftar inte till att bortse från övriga nyanser i det studerade fenomenet.[93] Att skapa precisiva distinktioner handlar om att i argumenterandet åtskilja för stunden. Det innebär att skapa något på ett annat sätt genom att t.ex. bryta förgivettagna handlingsmönster eller föreställningar och är således kreativt eller uppfinningsrikt och utgörs av den förmåga vi kallar fantasi.

Vygotskij beskriver en process som kan förstås som sätt att skapa precisiva distinktioner. Hans kunskapsteori, i vilken han beskriver hur människan skapar sina föreställningar om världen, har i allra högsta grad med kreativitet att göra. Den kreativa aktiviteten som gör att människan kan skapa genom att uppfinna eller att hitta på, sker genom den förmågan vi kallar fantasi. För Vygotskij finns ingen motsättning mellan fantasi och verklighet. Fantasins kombinatoriska förmåga är att ur olika element skapa någonting genom någonting annat. Det handlar om att sätta samman det gamla till nya kombinationer och är grunden för allt skapande. Det sker genom dissociationer och associationer i de varseblivna intrycken, då varje intryck utgör en sammansatt helhet som består av en mängd skilda delar. Denna vår kombinatoriska förmåga, dvs. att uppmärksamma vissa drag ur en komplicerad helhet, utgör en ”dold form av tänkande i analogier som hänger samman med känslostämningar”.[94] När Théodule Ribot i sin tur argumenterar för hur vi uppmärksammar i sin *Uppmärksamhetens psykologi*, pekar även han på den roll de känslomässiga tillstånden spelar som en dold orsak i en mängd associationer.[95] Genom fantasin tolkas erfarenheter och känslor. Fantasi är toposberoende: att hitta på, att föreställa och att finna nya uttrycksformer som ändrar meningsinnehåll. Det handlar om att förstå

[93] Ramírez, J. L. (1995b). S. 10, fotnot 8.
[94] Vygotskij, L. (1995). S. 35.
[95] Ribot, T. (1891).

mer än en mening i handlingarna eller orden och att förmå uppmärksamma flera aspekter i en situation eller i ett uttryck.[96] Detta kan även förstås i anknytning till Collingwoods begrepp ”re-enactment”. Det handlar om att genom fantasin återskapa de tankar och känslolägen som låg bakom de uttryck eller de objekt som vi står undrande inför.[97]

I tolkningsprocessen bidrar fantasin till de kreativa momenten i allt skapande eller konst. Och så kan man därmed påstå, vilket Ramírez gör, att all vetenskap är konst: all vetenskap är toposberoende i den bemärkelsen att vi därifrån hämtar tankar, uppslag och argument.[98] Från olika topiker finner vi verktyg för att skapa diskurser och argumentation och att skapa distinktioner utgör viktiga kreativa moment i dessa aktiviteter. Men framförallt är kreativitet och fantasi beroende av nyfikenhet. Nyfikenheten är ”liksom intelligensens matlust”.[99] Att vara nyfiken eller undrande är själva förutsättningen för kreativitet och sökande efter att vidga den egna förståelsen med fler perspektiv. Bristen på, eller avsaknaden av nyfikenhet får sina följder och tar sig uttryck i t.ex. fientlighet, rädsla, inskränkthet eller oro, varav gränser av annan karaktär skapas. En form av oro kommer jag att uppmärksamma i detta arbete då jag skall beskriva varför diskrepanser förnekas. Det handlar om den cartesianska oron.

Exemplet som resonemangsmetod

Jag är en del av det tankekollektiv jag studerar, planeringskollektivet. Min uppgift är att inte ta denna diskursgemenskap för given och att vara lyhörd hur man uttrycker sig då argument väljs och utsagor postuleras. Utan ett ”kritiskt intresse för de allmänt förhärskande uppfattningarna” skulle det ”över huvud taget inte finnas några frågor”, menar Gadamer.[100] Kritisk samhällsforskning är, menar Alvesson och Deetz i sin tur, inriktad på att

---

[96] Ramírez, J. L. (1996a).

[97] Collingwood, R. G. (1993). Se även Ricoeur, P. (1993), beträffande tolkning av begreppet ”re-enactement” som han inte vill reducera till att återuppleva eller inlevelse utan just ’om-tänka’ eller återeffektuera. Betydelsen av det är att han vill uppmärksamma ”utövandet av den historiska fantasin”. Att om-tänka det som en gång tänkts, genom att kalla händelsens insida för tanke och däri inbegripa hela fältet av handlingsmotivationer, innebär för Ricoeur, att den ”tidsliga distansen som döljs i ”re” i *reenactment* försvinner.” S. 223.

[98] Ramírez, J. L. (1996a) och (1997).

[99] Ribot, T. (1891).

[100] Gadamer, H-G. (1988). S. 76.

ifrågasätta inte att bekräfta; mer på att rubba än att fortplanta kulturella traditioner och konventioner; mer blottlägga och demonstrera spänningar när det handlar om användningen av språket än att vidmakthålla en hegemonisk diskursiv ordning; mer uppmuntra till konstruktiva meningsskiljaktigheter än att utgå från ”ytligt samförstånd.” Därav betonar de det ”kraftfulla exemplet” som resonemangsgrund och ”inte en massa data”.[101]

I min argumentation arbetar jag med exemplet som resonemangsmetod.[102] Jag gör så för att skapa en ökad förståelse kring de perspektiv jag önskar förtydliga i det jag undersöker. Det handlar om att komma till insikt och att förstå. Därav blir inte undersökningen och framställningsformen till sin karaktär systematisk och detaljerad.[103] Exemplens funktion blir liksom tecknet; att förstå något genom något annat. Exemplen utgör då detta *genom något annat*. Exemplen fungerar därmed i sin uttrycksform som berättelsen och metaforen.[104]

Att arbeta med exempel är hermeneutiskt till sin form; exemplen utgör således en del, eller ett perspektiv, som skall tolkas och förstås i ett större sammanhang. Exemplen skall inte förstås eller framställas som slutgiltiga. Tolkning kan inte vara slutgiltig, det är en motsägelse.[105] Tolkandet är alltid på väg. Exemplen framträder som fragment i en berättelse då de fungerar som berättandets topos. Exemplen låter oss

> ana en betydelse, som kan lösgöras från dess ursprungliga hemvist och kan därför få oss att förstå något annat och något mer än vad det själv direkt säger. Vi kan alltså med hjälp av exempel förstå ett inneboende budskap, som assimileras ur exemplets konkretion, vilket kan tjäna som en generell erfarenhet inför mötet med liknande situationer.[106]

Därmed skapar de möjligheter till eftertanke eftersom de varken är uteslutande eller uttömmande. De i sammanhanget värdefullaste urskiljes

---

[101] Alvesson, M. & Deetz, S. (2000). S. 21.
[102] Se Nordström, S. (2004) för en genomgång av olika kunskapande resonemangsformer och metoder. Där jämförs logikens deduktion och induktion med retorikens entymem och exempel.
[103] Larsson, A. (2004).
[104] Ramírez, J. L. (2004).
[105] Gadamer, H-G. (1988).
[106] Silfverberg, G. (1999). S. 25.

och ges en framträdande roll i framställningen och ibland ”räcker ett bra exempel, hur fantastiskt det än är, för att göra oss bättre förstådda än långa utredningar.”[107] Exemplen används för att levandegöra eller konkretisera arbetets teser och de resonemang som bildar studiens innehåll och framställningsform.

*

Mina valda exempel hämtas från sammanhang där jag har lyssnat till och samtalat med människor som arbetar med att samhällsplanera på olika sätt, och människor som har erfarenheter av samhällsplanerandets resultat. Dessa människor framträder här i sina positioner såsom handläggare och projektaktörer: som representanter från länsstyrelser, länsbygderåd, NUTEK (Verket för näringslivsutveckling), kommuner, universitet och högskolor, Svenska ESF-råd, (Rådet för Europeiska socialfonden), LKU (Lokala kooperativa utvecklingscentrum), lokala utvecklingsgrupper och ideella föreningar. Gemensamt har varit att de fokuserat på mänskliga livsaktiviteter vilka kommit av planeringskollektivet att betecknas ”social ekonomi”, ”lokal utveckling”, ”socialt kapital”, ”regional utveckling” och ”landsbygdsutveckling”.[108]

Jag har även studerat textmaterial vilka betecknas enligt följande: Styrdokument, Policydokument, Beslutsunderlag, Rapporter, Program, Statliga Utredningar, Programkomplement, Samlat Programdokument, Nyhetsbrev, Projektbeskrivningar, Propositioner, Delbetänkande, Protokoll, Utvärderingar, Avtal, Minnesanteckningar, Informationsmaterial, Ansökningsblanketter etc.

Forskningsprocessen rekonstruerad

Forskningsprocessen kan beskrivas enligt följande modell lånad av Lennart Hellspong och anpassad efter denna studie.[109] Denna modell ska inte förstås som kronologisk utan ett försök att i efterhand systematisera hur olika moment samspelar:

---

[107] Ribot, T. (1891). S. 30.
[108] Se Appendix.
[109] Hellspong, L. (2003). *Forskning som dialog: en miniskiss*. www.retorikportalen.se

Egen erfarenhet ↔ material ↔ Andras erfarenheter ↔ material

↕

Att praktisera teori ↔ Annan forskning ↔ Att teoretisera praktiker

↕

Sättet att framställa ↔ Framställningsform ↔ Produkt

Dubbelpilarna står för ett ömsesidigt utbyte, en dialog. Hela processen hålls samman genom dialogen och kan beskrivas utifrån ett kunskapsretoriskt sätt att arbeta. Det handlar då främst om retorikens inventio, disposito och elocutio. Dessa moment inbegriper överväganden mellan olika val.

Inventio eller invention handlar om att fundera kring förhållandet fråga-svar; vad studien handlar om, vilka budskap som skall förmedlas och från vilka perspektiv. Det handlar om att söka efter varifrån jag skall hämta mina argument och förståelseplatser. Jag har i mitt arbete varit metodsökande snarare än regelföljande.[110] Att fantisera, att vara uppfinningsrik, att vara kreativ och nyfiken är handlingar som präglar detta stadium (se tidigare resonemang i *Begreppsdistinktioner* …). Genom att låta reflektioner uppta min vardagliga praktik har jag stött på olika problem som inneburit att jag har behövt fundera på hur dessa skall lösas utifrån vad jag vill åstadkomma och vart jag är på väg. Här ställs olika frågor och dessa övervägs i läsandet av texter i form av annan forskning, vilken sedermera kommit att ingå i studien som kunskapsteoretiska referensramar. Jag läser andras texter för att förstå min förståelse bättre i relation till vad som samtidigt blir studiens material och med en lyhördhet för dess olika karaktär. Det handlar även om att i dialog med andras erfarenheter söka efter svar, då det i dialogen ges möjlighet att innefatta flera olika komponenter. Dialogen ändrar så småningom form till att bli mer fokuserad. Det hänger samman med att forskningsfrågan skärps och därav inriktas studien på delar av de material som funnits vara relevant. Att rikta in sig på ett tema och därmed fokus berikar tänkande och gör det mer kreativt[111]. Processens hermeneutiska moment medför att det finns en pågående närhet mellan delarna och helheten vilken tjänar att fokusera teman och att finna exempel. Det sker ett

[110] Se Ramírez, J. L. (1996a); Larsson, A. (2004); Silfverberg, G. (1999) och Rosengren, M. (2003), för en diskussion kring dessa olika perspektiv.

[111] Hellspong, L. (2003). *Forskning som dialog: en miniskiss*. www.retorikportalen. se

arbete med att anpassa, omforma, förstärka, förtäta, reducera och forma olika resonemang.

Det handlar inte bara om att finna förståelseplatser och perspektiv att tolka från, utan även att fundera och komma fram till karaktären på de frågor jag vill ställa. Då jag har valt att låta mig inspireras av den humanvetenskapliga handlingsteorin och retorik blir karaktären på de frågor jag ställer retoriska utifrån toposläran: vilka allmänna topiker skall användas? Jag har valt att ställa frågor som var, när, hur, av vilka, varför och i vilka sammanhang, exempelvis: Var förekommer diskrepanser? När förekommer de? Hur inträffar de? Varför uppstår de? I vilka sammanhang? Dessa allmänna topiker har jag även använt när det gäller olika begrepp som lokal utveckling och social ekonomi: vilka använder dessa begrepp? Varför har de skapats? Var förekommer de? I vilka sammanhang? När används de? Vilken underförstådd världs-, kunskaps- och människobild följer med begreppen? Vid annat tillfälle ändras karaktären på frågorna: vad betyder det att diskrepanser uppstår? Varför skall de förnekas? Varifrån kommer föreställningen om att de ska förnekas? Vilka konsekvenser får förnekandet? Varför behöver de bejakas? Hur förnekas de?

Ett kunskapsteoretiskt val jag gjort är att inte förneka min egen erfarenhets betydelse i forskningsprocessen, vilket annars är en topos inom samhällsvetenskap. Objektivitet brukar det kallas. Jag är som forskare inte att betrakta som ett oskrivet blad eller kan agera som om, utan har min förförståelse, mina upplevelser och erfarenheter av att vara människa; av att leva i världen och leva mig in i världen. Det handlar om min *empeiría* eller *erfarenhetskunskap*. Med det menar jag vad jag har lärt mig rent personligen genom att handla och genom det jag valt att involvera mig i. Här ställs *empeiría* mot empiri. Empiri som samhällsvetenskapens topos innebär att en objektivitet krävs och gärna i förväg konstruerade tekniker när det gäller tillvägagångssätt vari det betraktade skall formuleras och kodifieras.[112] Jag praktiserar inte teorier i första hand utan teoretiserar praktiker vilket utgör kriterier för en studie som utgår från handlande.[113] Att tala om erfarenhet handlar också om att tala om att ”medvetet deltaga”, dvs. ”att förstå och beskriva mänskliga handlingar och relationer, att uppfatta mening och

[112] Ramírez, J. L. (2004); Larsson, A. (2004).
[113] Larsson, A. (2004).

innebörd. Men mening och innebörd är bestämda av mänskliga regler, av vad vi kallar konventioner, som vi delar."[114]

Några av de överväganden och val jag har gjort har resulterat i vad jag här kan kalla för *att aktivt lyssna och att samtala, det språkliga utanförskapets fördelar* och *att domesticera andra människors berättelser*. Jag har inte valt att intervjua människor i form av att samla in röster, yttranden, åsikter utifrån en färdig intervjuvmall. Att aktivt lyssna och samtala innebär andra metodologiska val än att lära sig en teknik för att intervjua. Den största delen av att samtala innebär att lyssna. Att samtala och att lyssna sker dia logos, dvs. genom tanke och tal för att skapa förståelse. Att aktivt lyssna och samtala kan i viss mån förstås i anknytning till Donna Haraways begrepp "passionate detachment". Schough beskriver detta som en möjlighet att ha ett "nära förhållande till människor och platser och samtidigt undvika att identifiera sig med ett särskilt subjekt".[115] För mig som aktiv lyssnerska och samtalande har det inneburit att söka efter förståelse för, och inlevelse i, olika vardagliga verksamheter som varit främmande för mig. Syftet är att göra det främmande bekant för att sedan förstå och förmå att problematisera det som tas för givet av människor som delar en diskursgemenskap. Andras erfarenheter assimileras och blir sedan en del av mina erfarenheter. Vid andra tillfällen har lyssnandet fått en större roll. Det handlar om att jag deltagit vid olika möten och sammankomster, vilka har haft som syfte att belysa, diskutera eller informera kring verksamheter som t.ex. regional utveckling, tillväxt, entreprenörskap, jämställdhet, landsbygdsutveckling, lokal utveckling, social ekonomi. När jag närvarit där har mina intentioner varit att lyssna till hur man söker uttrycka sig genom val av ord, vilka budskap man önskar förmedla men även hur meningsskiljaktigheter ges utrymme i samtalen, och om de ges utrymme. Då är det främst mina reflektioner som utgjort underlag för "material".

För att kunna tolka det förgivettagna har jag använt mig av det *språkliga utanförskapets fördelar*. Därigenom kan jag ifrågasätta ord, begrepp, formuleringar och de sammanhang dessa förekommer i, därför att jag ställts främmande inför vissa former av språkbruk. När vi under en längre tid socialiseras in i och vänjer oss vid en diskursgemenskap slutar vi att

[114] Bengt Nerman citerat i Ramírez, J. L. (2002). S. 43.
[115] Schough, K. (2001). S. 54.

ifrågasätta och diskursgemenskapen blir förgivettagen. Det kan innebära att vi förväntar oss att andra, som inte delar denna diskursgemenskap, lägger samma innebörd i orden som vi gör.

Dessa aktiviteter jag ovan talade om har också inneburit att jag kommit att *domesticera andra människors berättelser*. Med mina erfarenheter och mötet med andras sker ett moment i forskningsprocessen som inneburit att jag har valt vilka utsagor som fått utgöra exempel i tolkningsarbetet. Jag plockar hem andra människors berättelser och gör dem till mina, men med en medvetenhet om att i största mån behålla närheten till de konkreta situationer och sammanhang de uppstått i och är resultat av. Vid andra tillfällen rycks olika utsagor stundtals ur sitt sammanhang. Anledningen är då att finna uttryck av det jag valt att tolka som samhällsplanerandets tankestil.

Genom tolkningsprocessen sker ett omvandlande av olika utsagor och reflektioner till olika exempel, vilka sammantaget formar framställningen av min berättelse. Då rör det sig om moment i forskningsprocessen som kallas disposito och elocutio. Det har inneburit att tankar, idéer och uppslag organiseras och att problemfokusering och problemavgränsning skapas och ges en tydligare roll. Här handlar det även om att finna de rätta orden som täcker saken så att budskapet blir så tydligt som möjligt. Då jag har ställt frågan hur känslor, erfarenheter, upplevelser och åsikter skall bejakas och presenteras i text, handlar det om val av bilder, liknelser, jämförelser, associationer etc. Att fundera kring dessa val innebär en ansats som Ramírez betecknar *begreppsfenomenologisk*. Det innebär en pågående introspektion vilken består i att fundera kring vilken mening jag vill lyfta fram och vilka begrepp jag ska välja att förmedla mig genom utifrån det material jag har och det material jag skapar. Det handlar om att inte ta de begrepp vi använder för givna. När vi försöker förstå eller att ”få grepp om” ett större sammanhang genom att relatera olika delar till hela sammanhanget används tankefigurer eller begrepp för att ”sätta ord på” vissa aspekter och att tala genom vissa perspektiv. Denna ansats har inget med metoden att definiera att göra. Att definiera är att börja ett meningsförmedlande genom att fastställa ett begrepps meningsinnehåll en gång för alla trots att diskursen förändras och därmed meningsinnehållet i våra begrepp.

Ett moment i processen är att olika delar i materialet får en tydligare roll och sammankopplas med andra delar. Det handlar om att skapa platser som

fungerar i samband med argumentationslinjen, vilket görs genom upprepning och exempel. Sättet att framställa handlar om resonemang kring hur jag ska uttrycka de tankar och idéer som funnits med i inventio och indelats i disposito, men även var dessa skall placeras i själva framställningen. Dessa moment resulterar i själva framställningsformen såsom den framträder i avhandlingen, dvs. produkten. Men det handlar också om val av själva sättet att framställa. Jag har inte valt den ”rapporterande dispositionen”[116], dvs. att presentera resultat av forskningsprocessen i form av inledning – teori – metod – presentation av material (eller empiri) – resultat – avslutande diskussion. Det är denna disposition som de flesta uppsatser, arbetsrapporter och avhandlingar presenteras genom, åtminstone inom svensk kulturgeografi. Istället är det tesen och temat som strukturerat dispositionen, dvs. argumentationslinjer i överensstämmelse med de budskap jag vill förmedla. Denna studies framställningsform utgår från och skapas av de perspektiv jag talar från och de aspekter jag uppmärksammar genom att jag här undersöker samhällsplanerandets tankestil och dess kraftfullaste topos: diskrepansförnekandet.

[116] Se tex. Hellspong, L. *Att skriva en argumenterande vetenskaplig uppsats.* www.retorikportalen.se

Del II Diskrepanser skapar oro

Tankestilens topiker och tankevandringar

Syftet med denna del, *Diskrepanser skapar oro,* är att berätta om tankestilens topiker och dess tankevandringar. Det innebär att visa hur ett cartesianskt arv är med och formar tankestilen och därmed skapa förståelse av hur och varför samhällsplanerandets kraftfullaste topos, vanan att förneka diskrepanser, bildats. Denna topos ligger sedan som grund för att andra tankevanor och uttryckssätt bildas och därigenom samhällsplanerandets tankestil och det planerande sättet att föreställa och framställa människors livsaktiviteter.

Olika tanketraditioner

Samhällsplanerandets tankestil har sina varifrån. Dessa varifrån utgörs av två tanketraditioner som förmedlar sina respektive perspektiv på hur det vi betecknar verklighet blir till: arvet från Parmenides och Platon å ena sidan, arvet från Herakleitos och Aristoteles, å andra sidan (jag reducerar dessa till Platon och Aristoteles). Dessa två tanketraditioner har levt och lever sida vid sida som två motstridiga kunskapsteoretiska föreställningar, men den platonska har blivit hegemonisk.[117] Ramírez talar om hur den västerländska tanketraditionen präglats av två sammansatta men oförenliga perspektiv. Dessa motsättningar framträder i begreppspar som t.ex. systemvärld och livsvärld, målrationalitet och värderationalitet, Gemeinschaft och Gesellschaft, förklaring och förståelse.[118] Under senare delen av 1900-talet har spänningen mellan dessa två tanketraditioner framträtt i form av två kunskapsteoretiska horisonter: positivism och hermeneutik. Genom dessa

[117] Ramírez, J. L. (2002). Se även Holmgren Caicedo, M. (2005) för en diskussion om denna ”age-old conflict that can be traced back to Ancient Greece and the divergent philosophies of Parmenides and Heraclitus.” S. 7.
[118] Ramírez, J. L. (2002). S. 3.

perspektiv framträder skiljaktigheter i hur man uppfattar världen, människor och samhällsformationer, och hur man skapar kunskap kring dessa företeelser. Genom att den platonska tanketraditionen blivit hegemonisk har vi idag en reduktionistisk förståelse av människans livsaktiviteter, vilken manifesteras i samhällsplanerandet. Jag kommer här att uppehålla mig vid de tankevandringar som kommit att forma samhällsplanerandets tankestil och dess kraftfullaste topos. Det kommer jag att göra genom att låta René Descartes få utgöra exempel på förvaltare av den hegemoniska tanketraditionen.

Det cartesianska arvet

Utifrån den platonska kunskapstraditionen kom Descartes att lägga grunden för olika föreställningar som i sin tur kommit att påverka vetenskap och planeringspolitik i den bemärkelsen att vi kan tala om ett cartesianskt arv.[119] Platons idélära framträder hos Descartes genom hans dyrkan av geometrins perfektion analogt med förnuftets rena och klara fullkomlighet, det linjära utvecklingsperspektivet när det gäller kunskap och kärleken till den kunskapsform som betecknas *episteme* och förnekandet av *doxa*. Dessa förekommer i Platons kunskapsteori som tre metaforer: solen (ljus och sanning), den delade linjen (kunskapsförmågans förverkligande genom olika nivåer) och grottan (det vi ser och tror oss förstå är bara en skenvärld bestående av våra förutfattade meningar och åsikter, *doxa*. Bortom skenvärlden finns de fullkomliga idéerna).[120] Rester av dessa platonska föreställningar kommer sedan till uttryck genom vad vi idag betecknar som olika ”ismer”: rationalism, universalism, positivism, scientism. Dessa kan även förstås som andra beteckningar på den ontocentrism eller logocentrism som jag menar kom att utvecklas och förstärkas genom Descartes kunskapssystem och som via tankevandringar resulterat i olika cartesianska föreställningar. Ontocentrismen kan förstås som

> en förtingligande mentalitet [som] kommit att genomsyra den västerländska kulturen. Detta fenomen som förtränger handlingen och gör objekt till den enda verkliga (vilket också kan kallas främliggörande eller alienation) skapar en enögd

[119] Se t.ex. Hägerstrand, T. (1991); Lindborg, R. (2000); Hausman, A. & Hausman, D. (2003); Bicknell, J. (2003); Bordo, R. S. (1987); Marciszewski, W. (1984).
[120] Platon. (2003).

> reduktion av vår verklighet till det som kan fattas i tingliga former och beskrivas i ord. *Det som inte är möjligt att förtingliga faller bort ur synfältet*.[121]

Sista meningen i ovanstående citat blir i planeringskollektiva sammanhang av vikt, ty det som inte går att förtingliga har inget värde.[122] Denna föreställningsvärld präglas av att det som inte går att förtingliga existerar inte, åtminstone inte som planeringsföremål. Det som inte går att förtingliga framträder som avvikande, något som stör iordningsställandet av människors livsaktiviteter till lägen att ha under kontroll. Detta något som stör framträder som diskrepanser.

De frågor Descartes formulerade kring kunskapens och vetenskapens villkor har stått i centrum för filosofin sedan dess. Framförallt är det hans kunskapsteori om absolut säkert vetande, hur det uppstår och hur det ego är skapat som har detta vetande, som kommit att ingå i olika teoretiska diskussioner. Om min intention varit att skapa en djupare och bredare förståelse över varför Descartes ansåg det nödvändigt att förkasta det som varit och bygga ett nytt filosofiskt system, bör man naturligtvis förstå den plats och tidsanda han var verksam i och genom. Jag är dock inte ute efter att förstå den kontext som fick Descartes att formulera sina teoretiska antaganden i första hand, utan de tankevandringar som medfört att vi idag talar om en cartesianism. Beteckningen cartesianism handlar om olika perspektiv av Descartes filosofi som man efteråt har valt att rikta uppmärksamhet på och utveckla vidare. Genom att vända mig till Descartes och det cartesianska arvet vill jag förmedla en förståelse för de föreställningar som kommit att forma såväl kunskapen om olika sätt att förneka, som själva sätten att förneka, dvs. de teknologier och tekniker som den hegemoniska tankestilen kommit att förorda. Teknologier kan förstås som kunskapen om sätten att diskrepansförneka och inbegriper ett varför förneka som med tiden blivit förgivettagna i dagens samhällsplanerande. Jag kommer att beskriva hur de cartesianska föreställningarna bildat tankestilen med fokus på några av de principer Descartes grundlade. Dessa principer omformades sedan till en cartesianism som via tankevandringar

[121] Ramírez, J. L. (1995a).S. 127. (Min kursiv.).

[122] Skall här nämna att när det gäller förtingligande så utgår jag främst från hur man genom och i språket förtingligar som resultat av mentala aktiviteter. Det finns andra aspekter att betona vid användandet av begreppet förtingligande, t.ex. varu-görandet i det kapitalistiska systemet. Se t.ex. Marx och sambandet med hans alienationsbegrepp i *Människans frigörelse.*

återupprepas i dagens sätt att samhällsplanera. De principer vilka jag menar varit med och bildat tankestilen på olika sätt utgörs av: eliminering, en fast grund, behovet av att skapa en ond demon samt de rätta förordningarna för vägen till säker kunskap. Syftet med dessa principer är att förneka diskrepanser. Diskrepanser väcker nämligen oro.

Den cartesianska oron

En av de aspekter som återfinns i tankestilen jag här undersöker är en form av oro. Denna oro sammanfaller med den osäkerhet som uppstår när man inte finner fixpunkter eller förtingelsestrategier för att kunna mäta eller kartlägga; när man inte upplever sig att ”ha någonting att gå efter”. Denna oro är av viss karaktär och har sina orsaker. Det handlar om den cartesianska oron.

Beteckningen ”cartesiansk oro” har jag lånat av Richard J. Bernstein. Han menar att det är en form av oro som hemsöker oss och skymtar fram t.ex. som bakgrund till motsättningarna mellan ”objektivister” och ”relativister.” Objektivisternas vision är föreställningen om att det finns, eller går att etablera, fixpunkter vi kan utgå från liksom återvända till. Den cartesianska oron driver fram sökandet efter en fast punkt och när vi väl tror oss funnit eller kanske snarare uppfunnit denna punkt bygger vi upp våra kunskaps- eller trygghetssystem. Denna fixpunkt kommer sedan att fungera som en solid klippa där vi kan trygga våra liv mot omvärldens mörka krafter som hotar oss. Oron som uppstår och som drabbar objektivisterna framträder genom de relativistiska resonemangen där man menar att det inte finns några sådana fixpunkter, vare sig dessa utgörs av Gud, Filosofin eller Vetenskapen.[123]

I anslutning till begreppet cartesiansk oro förekommer, bl.a. hos Derek Gregory och Ramírez, beteckningen ”cartesiansk ångest”. Gregory refererar genom denna tankefigur till den moderna kartografins grundläggande förnuftsform, *episteme*. Genom metaforerna utforska, upptäcka och territoriet, har kartografin skapat gränser både för förnuftet och dess fixpunkter. Syftet är att dämpa den ångest som uppstår när kartläggningsobjektet, världen, riskerar att fly undan. Denna förnuftsform som skapats, rättfärdigar dess funktion som garant för att allting kan mätas

[123] Bernstein, R. J. (1991).

och säkerställas matematiskt-rationellt. På så sätt blir förnuftet ”the continent of certainty and the island of truth”.[124] Ramírez i sin tur menar att sökande efter något att utgå från och hålla fast vid är tecken på vår cartesianska ångest. Denna form av ångest kommer till uttryck genom rädslan för tvivel, ovisshet och osäkerhet, vilket drivit fram etablerandet av vanan att reducera handlingar till ting.[125] Ytterligare tecken på jakten efter att finna en fast och solid grund för att dämpa oron, kan förstås genom den kritik Jacques Derrida riktar mot den övertygelse som skapats om att det finns en äkta substans utanför språkets ”tillfälliga spel”. Derrida menar att detta tankesätt, dvs. att det går etablera fasta punkter eller metafysiska sanningar bortom tvivlet, har en terapeutisk funktion genom att dämpa en existentiell ångest.[126] Vi följer vårt behov av säkerhet och därmed trygghet. Denna känsla får vi genom att fixera oss vid en fast punkt som allt sedan kan planas ut mot – något att hålla fast vid, något att gå efter, något att ta på.

Vi skall nu vända oss till Descartes för att ta reda på varför en oro för diskrepanser skapades. Jag kommer även att lyfta fram, förutom de olika principerna, vad jag menar är olika diskrepanser som Descartes valde att systematiskt sortera bort och varför just dessa. Descartes argument om varför och hur har omsatts till olika cartesianska föreställningar som med tiden blivit förgivettagna stumma principer som inte ifrågasätts inom dagens sätt att planera.

Descartes oro och principer

Det som väckte oro hos Descartes var hans tankar om vad som kunde utgöra kunskapens grund och om vetandet; vetandets essens och var detta vetande försiggick. Descartes hade ett begär, inte bara efter att få veta, utan efter att *säkert få veta.* Han hade studerat de flesta ämnen och blivit upplyst om att genom dessa kunde han uppnå en klar och säker kunskap om allt som är nyttigt i livet. Men han upptäckte att så inte var fallet utan fann sig insnärjd i så mycket tvivel att han inte tycktes ha någon nytta av sina försök

[124] Greogory, D. (1994). S. 74.
[125] Ramírez, J. L. (2002) och (1997).
[126] Derrida, J. (1991a), (1998) och (2001).

att lära mer än att han upptäckte sin egen okunnighet.[127] Inget av de ämnen han studerade (retorik, teologi, historia och filosofi) tillfredsställde hans begär efter att säkert få veta. Han förvånades även över att man inte kommit fram till en säker insikt, utan att det istället var många olika åsikter rörande ett och samma ämne som disputerades. Det som väckte hans oro var de många meningsskiljaktigheter som rådde, vilket var en omständighet han kom att associera med osäkerhet. Han drog slutsatsen att filosofi inte kunde utgöra grund för andra vetenskaper därför att man inte kunde ”bygga något säkert på så osäkra grundvalar.”[128] Det som för övrigt skapade oro hos Descartes, förutom filosofernas meningsskiljaktigheter bestående av motsägelsefulla argument, var de olika vägar som fanns för att nå kunskap. Det ledde honom till att förkasta t.ex. dialektiken därför att denna resonemangsmetod endast ledde till att förvirra och därmed hindra förnuftet att nå sin rena och klara perfektion. För att stilla sin oro kom Descartes att inrätta ett antal principer.

Elimineringsprincipen

Descartes använde sig av en elimineringsprincip för att göra sig av med sin oro vilket han ansåg vara en förutsättning för att uppnå ett säkert vetande. Ett led i eliminerandet blev att han vände sig till sig själv och till sitt eget vetande genom att han låste in sig i sin studiekammare. Det skedde efter att han tagit del av ”världens stora bok”. Descartes reste först omkring som observatör genom att han hellre ville ”spela rollen av åskådare än av skådespelare i alla de skådespel som utspelas”.[129] Som åskådare fann han dock ingenting i människors seder och bruk som kunde skänka honom trygghet då han där fann lika många olikheter som hos filosofernas åsikter. Åter väcktes en oro över de meningsskiljaktigheter och ovissheter han ansåg vara kännetecknade för människors fördomar.[130]

En egenskap hos människor som väckte oro var nyfikenhet.[131] Det kom att resultera i att ”förundran inför allt som är som det är”, dvs. *thaumazein,*[132]

---

[127] Descartes, R. (1998). I *Avhandling om metoden*. Första delen.
[128] Ibid. S. 32
[129] Ibid. Tredje delen. S. 46.
[130] Ibid. Andra delen.
[131] Descartes, R. (1952). Rule IV.
[132] Arendt, H. (1998). S. 375.

kom att elimineras. Att vara nyfiken beskrev Descartes som ett känslotillstånd vilket styrs av passioner och medförde att förnuftet leds på villovägar. Lösningen på denna problematik blev att poängtera vikten av en strikt metod varigenom han kunde eliminera alla uppfattningar som gav upphov till förvirring och osäkerhet. En strikt metod bestod i att följa vissa regler. I sin *Rules for the Direction of Mind,* betonar han, i analogi med Platons tankefigur ”grottan”, värdet av att följa regler med följande motivering:

> confused reflections of this kind only confound the natural light and blind our mental powers. Those who do so become accustomed to walk in darkness weaken their insight so much that afterwards they cannot bear the light of the day.[133]

Ytterligare upphov till osäkerhet var att förlita sig på auktoriteten hos andra människor. Istället menade Descartes att man skulle lita på sin egen förståelse. Det medförde att han var tvungen att förbättra sitt eget medvetande för att finna en säker väg till kunskap och därmed sanning. Sökandet efter sanning, eller kanske snarare säkerhet, grundade han i att våra övertygelser måste vara så orubbliga och fasta att de var ställda bortom allt tvivel. Denna kunskapens säkra väg kom att utgöras av tvivlandet i sig. Då sinnena oftast bedrog honom behövde han först och främst anta att ingenting är som han föreställt sig. Det medförde att han förkastade som falskt allt vad han tidigare hade funnit säkert. Det som skulle elimineras, tvivlet, blev således till en metod om hur man når fram till säkra kunskaper. Utefter elimineringsprincipen skapade han en metod med syfte att bortsortera: förutfattade meningar, åsikter, allmänt tyckande och tänkande, traditioner, vanor och historia. På så sätt kunde ett fördomsfritt tänkande skapas.[134]

En fast punkt

I Descartes jakt efter den säkra vägen till kunskap, och för att stilla sin oro, behövde han en fast grund att utgå från och återvända till. Med Arkimedes upptäckt i minnet sporrades han att söka vidare:

---

[133] Descartes, R. (1952). Rule IV. S. 5.

[134] Descartes, R. (1998). I *Betraktelser över den första filosofien*. Första betraktelsen. ”Om Vad man kan tvivla på?”

> Ingenting annat än en fast och orörlig punkt begärde Arkimedes för att flytta hela jorden ur dess läge, och även jag kan hoppas på stora ting, om jag blott finner den minsta sak som är säker och orubblig.[135]

Han fann den grund han så förtvivlat letat efter och kunde därmed stilla sin oro. Det innebar att han kunde formulera sin filosofis första princip: Cogito ergo sum; jag tänker, alltså existerar jag. Dessförinnan stod det klart för honom att han fanns till: ego sum, ego existo; jag finns till, jag existerar. Men vad var det som gjorde att han existerade? Vad var det som kunde få honom att komma fram till en sådan insikt och slutledning? Jo, att han var ett tänkande väsen. Det är alltså existensen av ”något” (det tänkande Jaget) som var otvivelaktigt. Även om han tvivlade så kunde han dock inte tvivla på tänkandet. Denna otvivelaktiga slutsats, existensen av något ledde honom till en insikt: det man inser som något är också någonting och ”inte det rena intet; ty det är uppenbart att allt det som är sant är någonting … ”[136] Denna insikt var för honom så säker och fast att inget ”var i stånd att rubba den” och därför kunde han anta den som första princip i sin filosofi. Även om denna fixpunkt, cogito, ergo sum, i sig inte försäkrade honom om att han uttalat en sanning, så kom han ändå fram till att han klart insåg att man måste finnas för att tänka. Detta gick inte att betvivla. Denna insikt ledde honom till en allmän regel; det som vi inser mycket klart och mycket tydligt är helt sant. Här fann han även den måttstock som kunde tjäna som instrument: om vi har ett begrepp som vi uppfattar klart och tydligt, så har vi säkert vetande, om, och endast om, vi följer metodens regler.

Jagets essens, tänkandet, krävde inte heller någon plats och heller ingen kropp för att utövas. Genom själen är man vad man är och skild från kroppen.[137] En bakgrund och förståelse till varför han skapar denna dualism mellan kropp och själ är hans återkommande argument för att vi inte får låta känslorna ta överhand och förvirra förnuftet. Han ger främst status åt existensen av tänkandet. Kroppen och dess förnimmelser av hunger, smärta, törst, etc. medför att tankarnas ordning störs och ”ingenting annat är än vissa förvirrade modi av tänkandet som uppkommer genom själens

---

[135] Descartes, R. (1998). I *Betraktelser över den första filosofien*. Första betraktelsen. ”Om Vad man kan tvivla på?” S. 96.
[136] Ibid. Femte betraktelsen. ”Om de materiella tingens väsen och ännu en gång om Guds existens.” S. 126.
[137] Descartes, R. (1998). I *Avhandling om metoden.* Fjärde delen.

förbindelse och så att säga beblandelse med kroppen."[138] Sanningen tillkommer dock själen ensamt och inte helheten (kropp och själ). Denna distinktion han skapade mellan själ och kropp återkommer även i samband med distinktionen mellan vetenskap och konst: "science, which entirely consist in the cognitive exercise of the mind, … arts, which depend upon an exercise and disposition of the body."[139]

Descartes behövde anta att kunskap var strukturerad på ett visst sätt:

> allt som kan bli föremål för mänsklig kunskap hänger samman på samma sätt och att det varken kan finnas något så avlägset att man inte till slut skulle nå det, eller något så undangömt att man inte skulle upptäcka det, om man bara låter bli att godta något som sant, som inte är det, och alltid bibehåller den ordning som behövs för att härleda det ena från det andra.[140]

Det handlar om att allt går att upptäcka, säkerställa och att allt hänger samman. Det är inte tingen i sig som upptar hans uppmärksamhet utan relationerna mellan tingen. En sådan kunskapsprocess kräver att man identifierar vilka egenskaper som fungerade som måttstock eller ledstjärna varifrån allt annat kan härledas genom jämförelse. Ett sådant tillvägagångssätt blir fullt genomförbart om man antar att alla ting som kan bli föremål för mänsklig kunskap hänger samman på samma sätt och kan relateras till varandra. Det medför även att det går att undersöka dem utifrån en och samma metod. Descartes var nämligen kritisk till att man tidigare rättat metoden efter studieföremålen då man skiljde studieämnen åt och studerade dem var för sig isolerade från varandra.[141] Han kände även oro inför de situationer där det rådde ett både-och förhållande. Dessa situationer skulle förnekas eller systematiskt transformeras om till antingen-eller formuleringar. Descartes arbetade framför allt utefter att "bejaka eller förneka det ena eller det andra"[142] Han kom att genomföra olika begreppsutredningar med syfte att konstruera begrepp som var klara, tydliga

---

[138] Descartes, R. (1998). I *Betraktelse över den första filosofien*. Sjätte betraktelsen." Om materiella tings existens och om den verkliga skillnaden mellan själ och kropp". S. 139.
[139] Descartes, R. (1952). *Rules for the direction of Mind.* Rule I. S. 1.
[140] Descartes, R. (1998). I *Avhandling om metoden.* Andra delen. S. 39.
[141] Descartes, R. (1952). *Rules for the direction of Mind.* Rule I.
[142] Descartes, R. (1998). *Betraktelsen över den första filosofin*. Fjärde betraktelsen "Om sanning och falskhet". S. 122.

och enkla så att alla kunde förstå dem. Om inte så kan det som uttrycks tolkas i olika riktningar vilket skapar otydlighet, ovisshet och därmed oro.

Ond Demon

Descartes upplevde också att det fanns en viss svårighet i ”att rätt se vad det är vi tydligt inser”.[143] Detta problem löste han genom att anta att den intuitiva förmågan bestod i klarhet och tydlighet och dessa egenskaper blev kriterier för säkert vetande. Han behövde dock bevisa att denna intuitiva förmåga var god och medfödd. För att så bevisa behövde han finna existensen av något icke-ont som gett honom denna medfödda förmåga, och därigenom skulle han kunna lita på sitt förnuft och sin omdömesförmåga. Detta icke-onda var Gud. Han konstaterade att Gud var det mest fullkomliga väsendet och hade de främsta fullkomligheterna: ”enheten, enkelheten och oskiljaktigheten.”[144] Förnuftet säger oss inte att det vi ser eller föreställer verkligen existerar, men det säger oss att till grund för våra idéer eller begrepp måste ligga någon sanning; det vore omöjligt att Gud som är alltigenom fullkomlig annars skulle ha försett oss med denna förmåga att rätt se vad vi tydligt inser.

För att skapa legitimitet åt sin metod och uppfattningen av Gud som fullkomlig och god, formulerade Descartes principen om den *onda demonen*. Föreställningen om att förnuftet var en medfödd förmåga fann han allt för osäker. Denna medfödda förmåga kunde ha skapats av en ondskefull demon, en kraft bortom hans eget förnufts kontroll och därför kunde hans slutsatser bli felaktiga. Han behövde således skapa en godhetens negation. Föreställningen om den onda demonen bygger på motsatsparet god – ond varefter andra motsatsförhållande inordnas såsom: ordning – kaos, ljus – mörker, klarhet – otydlighet, distinkt – förvirrande, enhet – mångtydighet. För att undvika att hamna i dess tvivelaktiga del (högra sidan av paren) argumenterade han för vikten av sin metod och de strikta reglerna som till varje pris skulle följas för att skapa säkerhet och därmed ordning.

Hans hypotes om *deus-deceptor* är mer komplext än vad jag här framställer den.[145] Vad jag vill uppmärksamma är inte innebörden av denna hypotes i

---

[143] Descartes, R. (1998). I *Avhandling om metoden*. Fjärde delen. S. 49.

[144] Descartes, R. (1998). I *Betraktelse över den första filosofien*. Tredje betraktelsen. ”Om gud; att han existerar”. S. 115.

[145] Se t.ex. Lindborg, R. (1965), för ett utförligare resonemang.

första hand utan den vana som etablerades av att förstärka identiteten genom att förkasta differensen. Det sker genom att urskilja vissa egenskaper hos det man avser eliminera och betrakta dessa som bristfälliga eller av ondo för att på så sätt legitimera olika identitetsskapande aktiviteter. Descartes skapade en normativ princip och något som avviker från denna princip. För att kunna argumentera för värdet av sitt filosofiska system behövde han tala om vad som sker om man inte följde en strikt metod. Han gör så genom att ge dessa händelser beteckningar som skulle utgöra negationer av det goda: god - ond, där ond är en negation av god, dvs. icke-god.

Rules for the direction of mind

Descartes ansåg att människans roll inte var att skapa, denna aktivitet var förbehållen Gud, utan att korrekt återge den av Gud skapade ordningen. Denna verklighet i ordning kunde endast avkodas eller upptäckas om man följde vissa förordningar. Det som kom att genomsyra hans metod blev ordning och mätbarhet.

Descartes utformade regler för hur tankar skulle styras i sin *Rules for the Direction of Mind.* Han ville styra uppmärksamheten från skenvärlden som förvirrar seende och gjorde det dunkelt och grumligt. Det klara och tydliga var det sanna och säkra och därmed en fast grund, eller referenspunkt som inte kunde rubbas. Det dunkla och förvirrande var på samma sätt falskt.[146] För att uppnå förnuftets perfektion måste vetandet utvecklas systematiskt och detaljerande. Descartes kunskapsprocess krävde oändliga kartläggningar för att ”överallt göra så fullständiga uppräkningar och så allmänna översikter, att jag kunde vara säker på att inte ha utelämnat något.”[147] Som förebild för sin metod valde han att fokusera på abstrakta och avkontextualiserade områden och paradigmet för att säkerställa och nå förnuftets perfektion blev den matematiska precisionen och den aritmetiska säkerheten.[148] Det resulterade i ett förnuft som var universellt, bortom tid, historiska och geografiska händelser och avpersonifierat. Hans metod skulle fungera som arkitekturen, där geometrins perfektion kunde omsättas i den materiella kulturen och i stadsplanering.[149] Metoden han utvecklade gav han

---

[146] Descartes, R. (1952). *Rules for the direction of Mind.* Rule IX.
[147] Descartes, R. (1998). I *Avhandling om metoden.* Andra delen. S. 39.
[148] Ibid. Tredje delen.
[149] Descartes, R (1952). *Rules for the direction of Minds.*

beteckningen *Mathesis Universalis*, vilken blev fundamentet för ordning och mätbarhet.[150]

Descartes formulerade sig även kring vad som skulle vara vetenskapens uppgift; att analysera ett problem så att det ständigt delas upp i mer enkla delar. Han lade grunden för en relationell uppfattning varigenom han reducerar alla idéer till ting därför att på så sätt kunde idéerna framträda för oss som närvarande eller som tänkbara möjligheter. Att veta vad en idé är blir samtidigt att veta genom vilka relationer den framträder. Tingen skall inte studeras som isolerade realiteter utan i relation till varandra, en relation som skapas genom att jämföra.[151] Han ansåg att det var enklare att ”få grepp om”, i bemärkelsen att inse och förstå, det universella än det partikulära. De partikulära tingen fann han mer komplexa och därmed svårare att ”begripa”. Med *Mathesis Universalis* skapades förutsättningar för att avkoda komplexiteten och omvandla eller eliminera de relativa, föränderliga och partikulära egenskaperna i de fenomen som studerades. Dessa egenskaper kommer att sorteras bort och utplånas till förmån för de egenskaper som betraktas vara: universella, allmänt giltiga, enhetliga, eviga och slutligen sanna. Eftersom allt hänger ihop på samma sätt, kan alla tings egenskaper arrangeras i vissa specifika serier. Dock var Descartes noga med att poängtera att det inte rörde sig om klassifikationer. Snarare handlade det om olika serier där man endast ska mäta och jämföra i en riktning.[152]

I Descartes redogörelse för sitt kunskapssystem återfinns en strikt vetenskaplig kunskapsform. Denna utgörs av specifika moment som kommit att tankevandra. Det handlar om: säkert vetande, elimineringsprincipen, etablerandet av fixpunkter och skapandet av onda demoner. Med ett säkert vetande garanteras att de slutsatser man kommit fram till är bortom allt tvivel. Genom elimineringsprincipen garanteras att det som stör det rätta sättet att tänka sorteras bort. Det medförde att de kunskapsformer som innehåller människors förutfattade meningar, traditioner, seder, vanor, känslor, åsikter, tyckande och tro förnekas. Sanningen skulle inses och antas och, härmed ”har tanken om tillvarons praxis tappat all orientering.”[153]

---

[150] Descartes, R (1952). *Rules for the direction of Minds.* Rule IV.
[151] Ibid. Rule V.
[152] Ibid. Rule VI.
[153] Lindhart, J. (2005). S. 147.

Descartes lade även grunden för olika föreställningar om varför och hur dessa orosmoment skulle elimineras. Descartes reducerar, eliminerar och förnekar för att skapa trygghet genom att försäkra sig mot vad som betraktas som orosmoment och därmed av ondo, onda demoner. För Descartes blev *mathesis universalis* avgörande instrument för att på rätt sätt styra tankar och uppnå säkert vetande. Alltings mått och kunskapens enhet blev för honom det tänkande egot. Egenskaper som tillskrevs denna måttenhet var: klarhet, tydlighet, enkelhet, evighet, säkerhet, överensstämmelse och fullkomlighet. En metod passar således alla studieföremål eftersom dessa hänger samman. Genom *mathesis universalis* skapade Descartes förutsättningarna för att en tingens ordning och ett system som skulle garantera dess mätbarhet, kunde konstrueras. Det blev samtidigt ett kunskapssystem som var avkontextualiserat och avpersonifierat.

Descartes kom att associera meningsskiljaktigheter med osäkerhet. När vanan att utgå från identitet som strukturerings- och elimineringsprincip, etablerades, kom meningsskiljaktigheter att bli lika med osäkerhet. Som jag kommer att visa blev säkerhet, genom cartesianismen, en grundläggande topos. Säkerhet utgör det mått eller den identitet varifrån dess negation, o-säkerhet, betraktas som ett orosmoment och därmed kommer att sorteras bort eller omvandlas till säkerhet.

Descartes kunskapssystem var dock beroende av en diskrepans: å ena sidan viljan att befria människor från bundenheten till auktoriteter eller traditioner, och å andra sidan, förespråkandet av bundenheten av att följa en strikt och säker metod för att inte famla i blindo; någonting att hålla fast vid, någonting att gå efter.

Descartes kunskapsteoretiska manifest kom att tankevandra och skapade vad vi idag betecknar cartesianism. I Uppsala där striden om cartesianismens vs teologins herravälde eskalerade, segrade till slut förespråkare för cartesianismen. Det medförde att ”aristotelismen snart »utan klang och klockor» gick i graven.”[154] Ett nytt stämningsläge eller paradigmskifte skedde vilket medförde att det inte längre fanns något utrymme att tillåta flera olika kunskapsformer att leva sida vid sida, vilket varit fallet med den ”praktiskt

[154] Lindborg, R. (1965). se även (2000) där han diskuterar Stiernhielm och cartesianismen. Stiernhielm var samtida med Descartes och anammade hans Mathesis Universalis.

inriktade aristotelismen och den teoretiskt lagda platonismen."[155] Med större entusiasm och i extremare former kom "avantgardet vid 1900-talets mitt" att överträffa 1600-talets "rationalister med flera hästlängder."[156] Descartes uppfattning om att allt går att upptäcka och undersöka återfinner vi senare i föreställningar om att allt går att planera och reglera. Det kom att medföra såväl ett förnekande, som systematiskt förvandlande av människors meningsfulla livsaktiviteter. Jag skall nu undersöka detta närmare genom att fokusera de tankevandringar som skedde och som blev till olika cartesianska föreställningar vilka i sin tur formar vad jag menar blivit samhällsplanerandets tankestil.

[155] Toulmin, S. (1995).

[156] Ibid. S. 226. Se även Hägerstrand, T. (1991) som belyser det resultat rötterna i de regler "Cartesius formulerade med orden 'dela upp varje problem i så många delar som är möjligt och nödvändigt för att lösa det på bästa sätt'", fick för den "oöverskådliga uppsjö av specialvetenskaper, vilkas företrädare har påtagliga svårigheter att kombinera sina resultat så att man kan få ett grepp inte bara om enkla system utan också om de komplexa, som utgör den större ram vi lever i." S. 194.

Cartesianska föreställningar bildar tankestilen

Genom Descartes kom den platonska tanketraditionen att förvaltas och omvandlas till olika principer. Den oro Descartes upplevde inför diskrepanser kom att bli en vana, en topos, genom de cartesianska föreställningarna: diskrepansförnekandet. Det har även medfört att handlande kommit att inordnas tillverkningens form och funktion som ett led i olika förtingelseaktiviteter. Jag kommer här att skildra hur tankestilen bildats för att skapa förståelse kring framväxten av det *planerande sättet* att föreställa och framställa människors olika livsaktiviteter. Det gör jag genom att vända mig till José Luis Ramírez, Michel Foucault och Hannah Arendt. Ramírez och Arendt har det gemensamt att de använder sig av Aristoteles begreppslåda för att förstå och förklara omvandlingen av meningsfulla verksamheter till föremål eller ting. Foucault är däremot intressant då hans studier medvetandegör hur olika gränser skapas med hjälp av en rad kunskapsstrategier. Tankestilen jag undersöker kom som kunskapslära att bli en förutsättning för att vad Foucault kallar disciplin och disciplineringen skulle kunna utvecklas. Denna kunskapslära kom att fungera som den förståelseplats varifrån kunskap om sätt att förorda och tillverka disciplinens specifika tekniker hämtas, och har kommit att resultera i specifika kunskapsstrategier.

Mathesis: tankestilens kunskapslära

De olika cartesianska föreställningar som blir till samhällsplanerandets tankestil kan förstås som en specifik form av kunskapslära, eller teknologi, vilken jag benämner *Mathesis*.[157] *Mathesis* kan förstås i anslutning till de specifika sätten att handla vilka Foucault gjort oss uppmärksamma på genom begrepp som disciplin och disciplinering. Disciplin kan förstås som samlingsbeteckning för olika sätt att kontrollera och systematiskt ordna människors livsaktiviteter. Disciplin som företeelse och maktutövande i form av disciplinering, inbegriper specifika föreställningar, vilka har sina

[157] I *The order of Thing* använder Foucault beteckningen *Mathesis* för den allmänna ordningens vetenskap. Han relaterar *Mathesis* till den form av vetande som tillhör den klassiska tidsepoken och ställer frågan varifrån specifika diskurser har formulerats. Syftet är bl.a. att återupptäcka olika vetandeformer (vilka han där kallar *episteme*) som försvunnit eller differentierats. Foucault, M. (2006). S. 79*ff*.

varifrån där kunskap om sätt att förorda och tillverka disciplinens specifika tekniker hämtas. Dessa *varifrån* utgår från *Mathesis*. Beronius använder begreppet disciplin med syfte att skapa förståelse kring arbetets organisering i en av sina många studier influerad av Foucault. Disciplin förstår han där som en *teknologi,* dvs. kunskap om sätt att behandla individer som objekt och som en *teknik* dvs. sätt att tillämpa denna kunskap.[158] *Mathesis* har befäst sin position som det rätta sättet att förstå och framställa de kunskaps- och planläggningsstrategier som medförde att olika övervaknings- och kontrolltekniker utvecklades. Tankestilen har blivit dominerande och reglerar därmed det rätta sättet att förstå, förhålla sig till, föreställa, tänka och tala när det gäller hur människors livsaktiviteter och livsplatser skall ordnas.

Mathesis förenar olika föreställningar bestående av rester från Descartes kunskapssystem. Dessa kan förstås i samband med de tre perspektiv Stephen Toulmin lyfter fram i sin bok *Kosmopolis,* och som han menar spelade en avgörande roll inom cartesianismen: enhetlig vetenskap, rationell metod och ett exakt språk. För att eliminera oron för diskrepanser har olika topiker bildats varifrån man utgår och återvänder till. Jag skall beskriva dessa närmare här för att sedan i nästkommande del *Att förneka diskrepanser* beskriva hur dessa kommer till uttryck genom olika aktiviteter i samhällsplanerandet och därmed visa hur tankestilen vidmakthålls av planeringskollektivet.

Säkerhet som topos

Föreställningen om att skapa ordning i vetandet tankevandrar från Descartes. Genom cartesianismen kom denna föreställning att omvandlas till idén om ett säkert vetande. En tanke- och handlingsvana, topos, skapades vilken kommit att utgöra det varifrån olika argument hämtas kring varför ordna på detta sätt och inte på andra, liksom varför planera just så och inte på annat sätt. Det handlar om *säkerhet som topos*. Säkerhet som topos har blivit en fixpunkt varifrån en förordning om tillvaron uttrycks. Denna topos har via tankevandringar kommit att införlivas i tänkandet och i olika ritualer, och kommit att användas som det varifrån kontroll och övervakning legitimeras.

---

[158] Beronius, M. (1986).

Intentionerna med att framhålla vikten av att skapa ordning i vetandet var för Descartes att undvika att förnuftets väg mot sin klara perfektion förvirrades. Orosmoment i form av ovisshet, tvivel och osäkerhet måste elimineras, ett evighetsarbete vilket krävde väl utarbetade kunskapsstrategier och tekniker. Föreställningen om världens ordning, dvs. att Gud skapat en fullkomlig och harmonisk värld, förde med sig en tro på att världen finns där, färdig att upptäckas genom att avkodas. Även om Gud som skapare av denna ordning fick en mer perifer roll, så befästes axiomet och blev förgivettaget. Denna ordning kom sedermera att sammanfalla med en statlig ordning av territoriet och befolkningen i syfte att reglera och kontrollera[159]. Bortom människors förmåga och möjlighet att skapa mening kom ordningens värde, och inte världens ordning, att fokuseras. För att skapa ett säkert vetande, till följd av Descartes uppmaning om ordning i vetandet, premierades *episteme* som kunskapsform. Det innebar att vissa aspekter i människors livsvillkor betonades och andra kunskapsformer med sina tankestilar kom att betraktas som diskrepanser och förnekades. Det medförde att handlande kom att inordnas tillverkning Det får i sin tur en rad konsekvenser för förståelsen av människan som meningsskapande och inte enbart instrumentell som den dominerande tankestilen, *Mathesis,* förespråkar.

Vi skall här vända oss till Ramírez och Arendt för att söka förstå hur handlande kom att inordnas tillverkningen. Det innebär att uppmärksamma omvandlingen av de kunskapsformer Aristoteles en gång talade om som grundläggande för människors livsaktiviteter.

Olika livsaktiviteter och kunskapsformer

Ramírez har undersökt de olika livsaktiviteter och kunskapsformer som skapades av Aristoteles. Aristoteles skiljde mellan människans olika aktiviteter vilka gav upphov till olika kunskapsformer. Dessa verksamheter bestod i en teoretisk verksamhet, *theoría* och två praktiska, *poiesis* och *praxis*, vilka sammantaget skapade människans olika roller i samhället. Efter långvarig utövning i dessa formades olika skickligheter och därutav tre kunskapsformer; *episteme, techne* och *frónesis*. När man ägnar sig åt *theoría* (teoretisk verksamhet) resulterade det i *episteme* (vetenskaplig skicklighet).

[159] Johannisson, K. (1988).

Techne i sin tur är det produktiva kunnandet eller skicklighet som uppnås genom att producera ett specifikt verk eller ett resultat i utövandet av en specifik praktisk verksamhet, *poiesis*. Denna form av produktivt kunnande kan läras ut i form av hur man tillverkar ting och sakförhållanden. Det är hantverket som är modell för *techne* och blir den form av kunnande och skicklighet som behövs när man t.ex. skall tillverka ett hus, men är skilt från husets syfte, boendet. Det handlar också om tänkande kring hur något skall framställas liksom själva framställningen och är beroende av ”producenten och inte av produkten själv.”[160] Vad som är signifikativt i Aristoteles framställning är att han uppmärksammar aktiviteterna och att det är aktiviteterna som gör utövaren till den hon/han är. *Episteme* skall då inte förstås som det objektiva resultatet utan ”den subjektiva förmågan att åstadkomma sådana resultat, förvärvad genom enträgen teoretisk aktivitet … en hos subjektet genom utövning förvärvad handlingsdisposition.”[161]

Det specifika mänskliga, vilket utgör paradigm för alla livsaktiviteter eller verksamheter, betecknade Aristoteles *praxis*. Funktionen hos *praxis* är att ge mening åt allt det vi dagligen ägnar oss åt. *Praxis* kan förstås som handlande och syftar inte till något bortom sin egen aktivitet. Handlande framträder genom det vi gör, (*poiesis*), men är inte ett göra utan det som medför att det vi gör blir *meningsfullt*. *Poiesis* däremot kan förstås som den instrumentella handlingen med mål bortom handlandet i form av ett resultat, en produkt eller tillstånd; något vi gör för att uppnå något annat. Det vi gör, dvs. görandet (*poiesis*) är relaterat till en produkt, medan att handla (*praxis*) syftar till den handlandes intentioner: vi gör något bra eller dåligt, men vi handlar gott eller ont.[162] När vi handlar gott resulterar det i en erfarenhetsgrundad klokhet, *frónesis,* vilken blir den kunskapsform som syftar till ett etiskt-politiskt gott liv eller välbefinnande. *Frónesis* är, enligt Aristoteles, en ”genom handling förvärvad kunskap om vad som är gott för människan.”[163] Det handlar inte bara om en allmän kunskap utan om dess tillämpning i en enskild situation och därmed en lyhördhet för vad saken gäller. *Frónesis* lär

[160] Aristoteles. (1988). S. 163.
[161] Ramírez, J. L. (1995a). S. 12. Se även Gustavsson, B. (2000), för en genomgång av dessa kunskapsformer.
[162] Ramírez, J. L. (2001b).
[163] Ramírez, J. L. (1995a). S. 160.

man sig genom erfarenhet av livet självt och kommer till uttryck i muntliga resonemang för att avgöra handlingssituationer.[164]

Vi får enligt Ramírez resonemang baserat på de aristoteliska begreppen, följande uppdelning av de mänskliga praktiska livsaktiviteterna:[165]

Poiesis: Produktiv verksamhet

Praxis: Självuppfyllande livsaktivitet

De produktiva verksamheterna, t.ex. underhållande, vårdande, skrivande eller byggande aktiviteter, innebär att upprätthålla infrastrukturer som människovård, omsorg och övervakning. De är våra instrumentella handlingar varigenom vi skapar möjligheter att leva på ett eller annat sätt. De självuppfyllande aktiviteterna, *praxis,* står för det mänskliga livets former i sig och bildar det meningsfulla i varje människas liv, enskilt som i gemenskap.[166]

Med beteckningen *vita activa* vill Hannah Arendt i sin tur uppmärksamma dessa praktiska livsaktiviteter: *arbete, tillverkning* och *handlande*.[167] *Vita activa* utgörs av poiesis-aktiviteterna *arbete* och *tillverkning* och praxis av *handlande*. Arendt behåller den aristoteliska uppfattningen om att dessa utgör ett mänskligt livs grundläggande aktiviteter på så sätt att var och en av dem svarar mot olika villkor för människans liv. *Arbetets* grundvillkor, menar Arendt, säkerställer individens överlevnad och artens varaktigheter. Arbete blir aldrig färdigt, det är ändlöst men har sitt egentliga slut vid kroppens död. Genom *tillverkning* skapas den artificiella karaktären i den mänskliga tillvaron. Tillverkning (och arbete) handlar om göranden och hänför sig till den materiella världen, till tingen och är tidskrävande rörelser. Dessa utförs inte för sin egen skull men lämnar mer eller mindre bestående resultat. Att bygga ett hus är en *poiesis* som kräver inte bara en skicklighet och kunskap

---

[164] Ramírez, J. L. (1995a).

[165] Ibid. S. 8 och 127.

[166] Ibid. Se även Ulla M Holm (1993), som använder begreppet *praxis* för att förstå mellanmänskliga samhandlingar och samtalande vari ”gemenskapsvarelser utformar sig alltmer som medmänniskor.” S. 20. De aktiviteter hon undersöker som praxis är ”modrande”.

[167] Arendt behandlade även det kontemplativa livet, *vita contemplativa,* i *The life of the mind,* (1978).

om byggande i allmänhet utan även om just det specifika hus som skall byggas. Byggandet har ett syfte bortom själva aktiviteten; att färdigställa en byggnad. Specifikt för tillverkningsprocessen är kategorierna mål och medel. I tillverkningsprocessen skapas, menar Arendt, människan som *homo faber* varigenom hon förvandlar det nödvändiga materialet till ett världsligt föremål och på så sätt till ett ting i världen. I den av människan tillverkade tingens värld hör det mänskliga livet hemma och erbjuder människor en ”hembygd” då den består längre än mänskligt liv. Genom denna tingens värld är människor på en och samma gång skilda från och förbundna med varandra.[168]

Karakteristiskt för *handlande* däremot är att det utspelas mellan människor utan tingens eller materias förmedling. Handlandets villkor är pluralitet, dvs. att det är människor och inte Människan som lever på jorden och innebär att leva. Arendt hänvisar till latinet där orden ”att leva” användes synonymt med ”att vara bland människor”, liksom orden ”att dö” betyder ”att upphöra vara bland människor”.[169] Människor, i den mån de lever och handlar i denna värld, skapar mening endast därför att de kan tala och göra sig förstådda med varandra och sig själva. *Handlande* kräver pluralitet i vilken alla visserligen är detsamma, människor, men ingen är det på samma sätt som någon annan människa som har levat, lever eller kommer att leva. Handlande skapar betingelser för generationernas kontinuitet, för minne och därmed för historia.[170] Det inbegriper en förståelse av att leva i världen och leva sig in i världen blir till genom handlande. Dessa mänskliga livsaktiviteter sker i tiden, men tiden är då inte bara en analyserbar sträcka eller en linje. Aktiviteterna fullbordas inte genom varaktighet utan i varje ögonblick eller stund. Handlande syftar till människans immateriella verklighet.[171] Dessa livsaktiviteter är människans funktion som människa, dvs. människans telos.[172] De distinktioner som

---

168 Arendt, H. (1998).

169 Ibid.

170 Ibid.

171 Ramírez, J. L. (1995a).

172 Ibid. Se där kapitel IV för en tolkning av det aristoteliska begreppet telos (som meningmål) i samband med skillnaden mellan en platonsk *ontologi* och en aristotelisk *genealogi*, varigenom Aristoteles telos-begrepp uppmärksammas från ett perspektiv som utgår från *praxis*. Det innebär att han ger begreppet en ”kairotisk” betydelse istället för en kronologisk.

Aristoteles inrättade när det gäller att skilja mellan olika kunskapsformer bortsorterades i och med cartesianismen och *episteme* kom att premieras.

Episteme premieras

De olika kunskapsformerna kan även, vilken Aristoteles gör, beskrivas från ett annat perspektiv: det som inte kan vara på annat sätt respektive det som kan vara på annat sätt.[173] *Episteme* var för Aristoteles en kunskapsform om det som ”inte kan vara på annat sätt”. Det handlar om de förhållanden vi kan nå en säker kunskap om, då de har en grund som inte kan rubbas och därmed möjliggör ett logiskt härledande. Det är en kunskap om fakta, det vi redan skapat eller gjort och rör sig om en form av vetande där det inte räcker att endast veta vad utan även varför. Aristoteles beskriver det som ett ”bevismässigt tillstånd”. Det innebär ett tillstånd där man ”är övertygad om ett sakförhållande och känner anledningarna till det” och därav ”vet någonting. Om man däremot inte känner orsakerna bättre än slutsatsen, har man kunskap endast i villkorlig bemärkelse.”[174] Det som kan vara på annat sätt, dvs. det ovissa, tillfälliga eller sannolika, berör det problematiska och möjliga, dvs. det som är föremål för handling. Det handlar om olika aktiviteter där vi överväger bland flera olika medel och berör det som bör vara men ännu inte är och hör hemma inom samhällsplanerandet i högsta grad. Den problematiska kunskapen, vilken hänger samman med våra handlingsval, kan visserligen, menar Ramírez, vara grundad i den vetenskapliga kunskapen men enbart som underlag till handling.[175]

De modaliteter *episteme* låter sig representeras genom, är de som uttalar *nödvändighet* och *fakticitet*. Dessa aristoteliska modaliteter kom senare att modifieras av Immanuel Kant, som betecknade dem som *apodiktiska* och *assertoriska*. Den apodiktiska kunskapen är en säker kunskap som rör frågor som inte kan vara annorlunda och därmed inte ifrågasätts. Den assertoriska kunskapen handlar däremot om det som kan vara teoretiskt annorlunda, men där man genom empiriska studier kommer fram till hur det förhåller sig. De apodiktiska resonemangsformerna följer en deduktiv

---

[173] Se t.ex. *Nikomachiska etiken* (1988). Sjätte boken. S. 158: ”Låt oss då anta, att det även finns två slags förnuft – det ena, varmed vi tänker på ting vilkas orsak är oföränderliga, och det andra, varmed vi tänker på sådant som kan förhålla sig annorlunda”.

[174] Aristoteles. (1988). S. 162.

[175] Ramirez, J. L. (2000a).

resonemangsmetod och de assertoriska påståendena bygger på induktion. Genom dessa resonemangsmetoder söker man inte argumentera för olika ståndpunkter i en diskursiv process utan det är sökandet efter sanning som är i centrum och resonemangsformen blir således av bevisande karaktär.[176]

Episteme som kunskapsform formar likaväl som förstärker säkerhetstopiken och kom i och med att de cartesianska föreställningarna blev normgivande, att premieras och blev modell för andra kunskapsformer. Därmed inordnades handlande tillverkningens form och funktion.

Handlande förtingligas och inordnas tillverkning

För att förstå hur det kunde bildas olika topiker som kom att medföra att handlande förtingligades, hur detta skedde genom vår förmåga att tänka och tala och vilka konsekvenser det får för mänskligt meningsskapande, behövs här uppmärksammas ”teknologiseringen av ordet”. I Walter J. Ongs studie av vad övergången från en muntlig till skriftlig kultur innebär, fås kunskap vilken kan vara värdefull för att förstå bildandet av *Mathesis* och dess kraftfullaste topos, diskrepansförnekandet. Denna teknologisering möjliggjorde nämligen att vi kan tala om *episteme* som kunskapsform, dvs. förutsättningarna för det vetenskapliga tänkandet. Denna teknologisering är även en grundförutsättning för utvecklingen av de maktmodaliteter Foucault kallar disciplinering och reglerandet av föreställningar och språk. Ett resultat av ordets teknologisering är att vi idag lever med skriftspråket som paradigm för vårt sätt att tänka och tala. Abstrakta kategoriseringar, logiska resonemangsformer eller definitioner är inte enbart resultat av ett tänkande utan av ett ”text-format tänkande.”[177] Talaktiviteter underordnas den textuella eller skriftliga framställningsformen. Teknologisering av ordet i form av skriften och boktryckarkonsten[178] skapade också en rad förutsättningar för olika sätt att låta människors livsaktiviteter och livsplatser

---

[176] Den rekonstruktion Ramírez genomför av dessa modaliteter betraktar han utifrån en praktisk rationalitetsuppfattning. (1995a).

[177] Ong, W. J. (1999). S. 69.

[178] Boktryckarkonsten (och papperet) var redan välkänd i Kina sedan länge innan man i ”väst” började utveckla denna konst till teknik. Boktryckarkonsten medförde en omvandling av de filosofiska, ekonomiska, politiska och samhälleliga förhållandena i ”väst” som Ong påpekar, liksom att de ekonomiska och politiska förhållandena (ökade handeln t.ex.) var en förutsättning för det intresse (eller manipulativa kunskapsintresse, som Andersson, S. (2004) talar om i detta sammanhang) som låg i *att omvandla denna konst till teknik*.

representeras, exempelvis i kartor, diagram eller tabeller. Varje form av kommunikationsteknologi påverkar inte bara samhällslivet utan även tänkandet. Det tryckta ordet och det visuella tar rummet i anspråk och med boktryckarkonsten möjliggjordes ett redskap som, menar Ong, påverkade utvecklingen av den moderna kapitalismen, gav Västeuropa ett verktyg för utforskandet av världen, förändrade samhällslivet och medförde en aldrig tidigare upplevd form av kunskapsspridning.[179] Det skapades en ”medvetandestruktur som stämmer överens med typografins struktur.”[180] Tryckta ord framstod som ting i större grad än vad det skrivna ordet gjorde. Genom själva tryckandet fick man kontroll över ordens exakta placering på sidan, dvs. över deras rumsliga relation till varandra. Orden kunde fixeras i en given position i detta rum; raderna är perfekt regelbundna, alla har en justerad kant, allt framträder lika tydligt, klart och inordnat. En känsla av slutenhet uppstod genom att tanken isolerades och avbildades på en yta. Orden inneslöts i detta rum och blev på så sätt modell för den inrutningsprincip Foucault talar om.

Hur ska vi kunna förstå och förklara, undrar Toulmin, att man efter 1630-talet vände sig bort från livets och språkets muntliga, lokala, tillfälliga och enskilda aspekter för att istället lägga tonvikt på nedskrivna argument, allmänna föreställningar samt abstrakta och tidlösa principer? Kanske är det så att boktryckarkonsten och dess spridning av kunskap skapade den lekmannakultur Toulmin anger som en orsak. Med orden tryckta, lagrade och portabla kunde de bli tillgängliga för varje läskunnig person. Ofta refererar man till Taylorismens industriella serietillverkning eller Fordismens löpandebandprincip som produktionsprocesser i större skala. Men det var boktryckarkonsten som startade den första produktionsprocessen och som kommit att förändra vår föreställningsvärld i ännu större och djupare omfattning.[181] Boktryckarkonsten förstärkte dessutom förtingligandet. Med vårt text-formade tänkande skapades ett avstånd från den upplevda erfarenheten. Då skriftspråket främjar abstraktioner skildes kunskapen från de platser där människor kämpar verbalt med varandra och skiljer därmed

[179] Ong, W. J. (1999).
[180] Postman, N. (1984). S. 43. Han påpekar bl.a. att skolan uppfanns som medel för att barnen skall lära sig läsa och träda in i ”typografins värld”.
[181] Ong, W. J. (1999).

den kunnige från kunskapen.[182] Kunskapen om livserfarenheter som verbaliseras i ett nära sammanhang med den mänskliga tillvaron, dvs. där den ”objektiva världen” införlivades i människornas närhet, eller vardagliga liv, underordnades *episteme*. Denna handlingskunskap, som kommer till uttryck i muntliga samtalsformer där lyssnandet är lika viktigt som talande, underordnades faktakunskapen. Handlingskunskap kom att betraktas som icke-vetenskaplig eller som vardagsspråk på grund av den stämning av vaghet, oklarhet och otydlighet som förmedlades, dvs. diskrepanstecken. Dessa uttryckssätt skulle antingen lämnas därhän eller omvandlas till ett ”exakt logiskt språk med samma form som själva fakta”[183]. Den höga värderingen av *episteme* i form av en instrumentell och mätbar kunskap blir således paradigm för andra kunskapsformer.

Episteme som paradigm har medfört att människors handlingar, vilka behöver andra uttrycksformer vari det problematiska och möjliga behandlas och rör frågor som kan ”vara på annat sätt”, förnekades eller marginaliserades. Utifrån säkerhetstopiken fick nödvändighet och fakticitet företräde, och faktakunskapen premierades. Det skedde även en omvandling av *theoría* och *episteme* på så sätt att det vi idag betecknar ”teori” har blivit en beskrivning som resulterar i vetenskap. Från vetenskap som aktivitet och subjektiv förmåga sker en övergång till att handla om dess objektiva resultat.[184] Det innebar att *episteme* kom att överta *techne's* syfte med framställning samt dess sätt att framställa eller producera.[185] Fram trädde en ny form av ”viljan att veta”.[186] Viljan att veta medförde, med tillverkning som paradigm, oändliga investeringar i materiel, teknik och verktyg för inhämtande av det som kunde tänkas bli föremål för vetandet. *Episteme* blev till en form av vetande som kom att ”investeras i fiktioner, reflektioner, berättelser, institutionella reglementen, politiska beslut.”[187]

Med ordets teknologisering förvandlades *praxis* till regelsystem, praxis i nutida betydelse. Det innebar att människors livserfarenheter och skickligheter omvandlades till föremål för instruktioner. Mänskliga

---

[182] Ong, W. J. (1999).
[183] Hellspong, L. (2001). S. 15.
[184] Ramírez, J. L. (1995a).
[185] Ibid.
[186] Foucault, M. (2001).
[187] Foucault, M. (2002). S. 218.

livsaktiviteter kom att tolkas från tingets perspektiv och föremålen gjordes till de enda verkliga; påtagliga och greppbara. Erfarenhetsbaserade livsverksamheter och yrkesaktivitet ersattes av en språkligt reglerad praktik. Det innebar att teorier, instruktioner, beräkningar och mätningar förordades.[188] Genom det textformade tänkandet och förordningen om ”Rules for the direction of mind” skapas en regellydnad. Regler är ordbeskrivningar och allmängiltiga, handlande däremot är alltid konkret och existentiellt. Premierandet av *episteme* innebar att ett ”*oberoende av det mänskliga livssammanhanget*”[189] blev paradigm och genom tillämpandet av elimineringsprincipen bortsorterades människans praktiska förmåga att uppfylla livsvillkoren, dvs. *vita activa*. Vad som sker, menar Arendt, är att den meningsfulla handlingen som ligger i själva utövandet och som skapar erfarenhet kom att behandlas ”som om de lydde under tillverkningens lagar och kunde regleras lika planmässigt som objekten i den föremålsliga världen”[190]. Då handlande inordnades tillverkning fick vi en världsbild där medel, tillverknings- och utvecklingsprocessen premierades och målen marginaliserades. När handlande kom att behandlas som tillverkning medförde det:

> den stora tilltron till verktyg och höga värderingen av produktivitet i meningen av frambringande av konstgjorda föremål, absolutifieringen av kategorierna mål och medel och övertygelsen att nyttoprincipen kan lösa alla problem och förklara alla mänskliga motiv, det suveräna mästerskapet för vilket allt givet genast blir material och hela naturen ter sig som »ett jättelikt tygstycke från vilket vi kan klippa ut vad vi vill för att sy ihop det som vi vill», likställandet av klokhet och skarpsinne eller fyndighet och föraktet för allt tänkande som inte är direkt inriktat på »fabriceringen av artificiella föremål, framför allt verktyg med vilka man kan producera andra verktyg för att framdeles variera fabrikationen i det oändliga», och slutligen den … självklara bilden av handlande som ett slags tillverkning.[191]

En verklighetsuppfattning skapades där diskussioner om en produkts kvalité, varför just denna eller detta, i vilket syfte och vad det skall vara bra

---

[188] Ramírez, J. L. (1995a).
[189] Toulmin, S. (1995). S. 46. (Kursiv i orig.).
[190] Arendt, H. (1998). S. 309.
[191] Ibid. S. 400.

för, vilka överskrider varje form av tekniskt eller instrumentellt resonemang och handlar om en politisk-etisk diskurs, ersattes i större grad av diskussioner om vilka medel som är effektivast för att nå ett mål.[192] Det har lett till en form av reduktionism vilket medfört att vi idag har en planeringspolitik som eliminerar diskussioner om kvalitet och mening till förmån för nytta och effektivitet. Men ”där nyttan etablerar sig som mening uppstår meningslöshet.”[193]

Världen skulle alltså bemästras och kontrolleras. Dessa aktiviteter utgör moment i den vana eller mentalitet som blev dess resultat, en ”governmentality”. Denna form av styrningsteknologi syftar till, enligt Foucault, att disciplinera och därmed tillverkas olika tekniker. Disciplinen verkar genom att forma och förändra och vägleds av *episteme.*[194]

[192] Ramírez, J. L. (1995a).

[193] Arendt, H. (1998). S. 208. Det har även tillverkats handlingsmodeller enligt vilka våra handlingar bedöms efter dess resultat, utilitarismen, och där våra handlingar bedöms vara de rätta om de följer vissa givna regler, pliktetiken. Se Ramírez, J. L. (1995a), kapitel IV.

[194] Denna form av vetande som Foucault undersöker t.ex. i *The order of thing* handlar även om de sociala och historiska villkoren för kunskapsstrategier vilka kommer till uttryck genom hans frågor kring hur viljan till sanning senare kom att förhålla sig till kunskap/makt, som han återkommer till i *Diskursens ordning.*

Det planerande sättet att föreställa och framställa livsaktiviteter

Genom cartesianismen formades en vana att föreställa och framställa människor och världen på specifikt sätt, det *planerande sättet*. Detta planerande sättet bildas av en rad topiker som tankevandrar och har blivit förgivettagna stumma principer i dagens samhällsplanerande. Genom dessa topiker förstärks förtingligandet och diskrepansförnekandet upprätthålls. Förutom säkerhet som topos, har det kommit att handla om vanan att utgå från seendet och kartan-och-terrängen som kunskapsmetaforer, identitetstopiken, topikerna mätbarhet och samstämmighet.

Seendet som kunskapsmetafor

En topos som fått starkt fäste är seendet som kunskapsmetafor. Det synliga och påtagliga har kommit att premieras. Uttryck som kommit att användas för att beteckna kunskap associeras med seendet: ”Tingen måste kunna ”ses” (in-se, i-akt-ta), vilket bara är möjligt när de är ”synliga” (upp-lysa, be-lysa…)”. Vi ”’ställer tingen framför oss’ (före-ställer), ’tar fatt i dem’, (upp-fattar, be- griper)”.[195] Med det visuella rummet som modell blev seendet det instrument som medförde att *episteme* kom att operera på optikens villkor.[196] I sin studie över det *”Kategoriala seendets genesis”* påminner Fredrik Lång oss om att visualisering i form av centralperspektivet kom att sätta människan som åskådare, observatör eller betraktare i centrum.[197] Det skedde genom att ”det mänskliga ögat blir vetandets och det avbildande seendets referenspunkt.”[198] Med seendet som kunskapsmetafor behövde man inte längre öva sig i argumentationskonsten utan tränas istället i ”att *se* och efter att ha sett kan man rapportera om sanningen”[199]. Det är det tränade ögat som skall vägleda oss genom faktasamlande, sortering och systematisering.

---

[195] Lindhart, J. (2005). S. 91f.

[196] Lång, F. (1999).

[197] Ibid. Se även Pickles, J. (2004), del III där han talar om olika modaliteter kring den visuella kulturen. Han använder där begreppet ”the cartographic gaze”. Se även Robins, K. (1996), där han bl.a. behandlar ”the Culture of political visions” utifrån hur de utopiska fantasierna kring cyberspace uppstått. Se även Gillian Rose, (1993), som problematiserar en visuell ideologi som utgår från landskap som metafor för en form av visuell maktordning vilken formas kring kategoriseringsprinciper som Natur-Kvinna/Kultur-Man, i olika skepnader.

[198] Lång, F. (1999). S. 165-166.

[199] James, W. (2003). S. 92. (Kursiv i orig.).

När det synliga fick, i och med teknologiseringen av ordet, en framträdandet roll innebar det också en tro på att objekt i världen återspeglar verkligheten såsom den är. Det skapar i sin tur en föreställning om att det går att avbilda verkligheten korrekt. Den avbildning som därigenom fås är orörlig; en stillbild där mångfalden har frysts fast för att lättare kunna överblickas eller observeras. Därigenom skapas en fixering vid bildrummet som åskådnings-, likaväl som presentationsform. Detta bildrum anses på så sätt vara objektivt skildrat eller genomskinligt. Objektiv kan nämligen beteckna handlingar som är opartiska, sakliga och korrekta likaväl som att beteckna ting som lins och dess system, optik.

Med seendet som kunskapsmetafor kunde en disciplinär metod utarbetas, en panoptism. För att disciplinering skall fungera krävs, menar Foucault, en apparat där tekniska åtgärder möjliggör en form av maktutövning. Panoptismen är en teknik som hanterar individer och ingår även den i en historisk process. Jeremy Benthams ”panopticon” ligger som grund för Foucaults utsagor om panoptismen. Som tankefigur fungerar panopticon som det arkitektoniska uttrycket för samordning av makttekniker vilka analytiskt ordnar rum och verkar som ett objekt vilket man hämtar information om, men som aldrig förekommer som subjekt i en kommunikation.[200] Observatorier kom att uppföras varifrån den mänskliga mångfalden kunde iakttas. För dessa observatorier fann man en idealisk modell i militärlägret. Att arbeta med analogier från de militära praktikerna blev en vana som kommit att tankevandra:

> Militärlägret är diagrammet för en makt som är verksam tack vare att allting göres synligt. Länge kommer man i stadsplaner, arbetarkvarter, sjukhus, dårhus, fängelser och uppfostringsanstalter återfinna denna lägermodell eller åtminstone den princip som ligger bakom den; en rumslig disposition av en hierarki av övervakningsområden där den ena sluter sig om den andra.[201]

Den militära strategin har alltid handlat om att se utan att bli sedd,[202] och panoptismen är en form av osynligt synliggörande, ett övervakningssystem. Dess syfte är inte det uppenbara förhållande som gör härskaren till härskare,

---

[200] Foucault, M. (2001).
[201] Ibid. S. 201.
[202] Robins, K. (1996).

dvs. herre – slav, utan de mer dolda disciplinära relationerna. Dessa relationer verkar nämligen överallt, men de verkar på ett mångtydigt och diffust sätt, till skillnad från ett tydligt maktutövande.[203] Patrick Joyce i sin tur beskriver en vidare utveckling av panopticon till vad han kallar ”omniopticon”, vilket innebär att många observerar många.[204]

Med seendet som kunskapsmetafor kunde framställningsformer skapas vilka medgav överblickbarhet, enhet och samstämmighet. Illusionen av enhet appellerar elimineringsprincipen. Här skapas en reduktionistisk framställningsform som kommit att fungera som norm eller standard för hur vi skall förstå och föreställa oss världen och skeenden t.ex. som en framtid, en vision, en analys, en omvärld eller ett handlingsrum.

Ett geometriskt rum och en kronologisk ordning

För att förmå inruta liksom samordna behövdes en föreställning om tid och rum som mätbara och inneslutna. Att förstå och framställa tid och rum som vetenskapligt-disciplinära kategoriseringsprinciper möjliggjordes genom att tid inordnades rummets struktur. Det skedde när distinktionen av tid i begreppsparen *kronos* och *kairós* upphörde att vara en distinktion genom att *kairós* bortsorterades. Ramírez uppmärksammar distinktionerna mellan ett teoretiskt kategoripar av mekanisk tid (*kronos*) och geometriskt rum (*chora),* och ett praktiskt meningsfyllt grundbegrepp av levd tid (*kairós*) och plats (*topos*). *Kronos* som fysikens tid, blir en abstrakt matematisk sträcka som kan delas upp och analyseras i ett förflutet, en nutid och i en framtid och som består av intervaller. *Kairos* kan förstås som den mänskliga tiden, en tid vi upplever i form av att förena då och nu till meningsfulla stunder.[205] När tiden behandlas i rummets perspektiv verkar det som om vi kan tämja den, som i en kalender uppdelad i enheter, och med uppfinningen av klocktiden skapades tid som en relation vilken står i förbindelse genom punkter: tidpunkter. Därmed skapades även möjlighet för *koordinering* som bygger på ett samordnande av tidtabeller[206].

När det gäller skillnaden mellan *chora* och *topos* beskriver Ramírez den som en begreppsdistinktion mellan ”geometriskt rum” och ”meningsfylld plats”:

---

[203] Foucault, M. (2001).
[204] Joyce, P. (2003).
[205] Ramírez, J. L. (1995a).
[206] Asplund, J. (1983). S. 105.

> Vår existens, som de mänskliga kroppar vi är, är bunden vid det rumsliga. Därför måste viktiga episoder i våra liv och i vår gemensamma historia »äga rum» på en viss plats. Platsen förknippas dock med ett kvalitativt livsinnehåll som rummet saknar. Vi talar om historiska platser, om mötesplatser, om mordplatser, om hållplatser. Det är våra liv som gör platsen till en plats. Naturligtvis kan man säga att rummet behövs för att ett möte ska bli till, för att det ska »äga rum». Rummet möjliggör mötet, men det som skapar mötesplatsen är inte de rumsliga aspekterna, utan de mänskliga handlingar som äger rum därstädes. Man bygger inte en mötesplats. Man bygger ett rum som människor – ofta andra än byggarna och planerarna – kan förvandla till en plats. … Rum byggs med stenar, bestående platser skapas med glädje och smärta, med bekymmer och engagemang, med aktivitet och mänsklig kontakt.[207]

Uppfattningen om tid och rum samt seendet som kunskapsmetafor skapade vad Foucault kallar en politisk anatomi och en biopolitik. Med politisk anatomi har vi skapat oss den teknologi han kallar disciplinering. Denna form av maktande kontrollerar individerna och utgör ”tekniker för maktens individualisering”. Utvecklingen av tekniker som skulle användas för att tillverka en värld i ordning skedde just i den stunden då människor blev till individer och en form av individualitet som kunde mätas och beräknas tillverkades. Det handlar om hur man övervakar och kontrollerar individens beteende, förmåga, prestationer, färdigheter och lokaliserar honom där han blir nyttigast.[208] Här hämtas kunskapsstrategier från armén, vidareutvecklas i utbildningssystemet och i verkstäderna. Det kom att innebära specifika sätt att planera in i minsta detalj, en ”maktens mikrofysik” som sedan 1600-talet spridit sig över allt fler områden för att omfatta hela världen. Syftet är att tillverka individer.[209]

Med biopolitik menar Foucault den teknologi som riktar sig mot ”befolkningen”. En befolkning betyder inte enbart en stor grupp människor, det betyder födelsetal, dödstal, ålderskurvor, ålderspyramider och hälsotillstånd. Människor reduceras till en biologisk enhet och att leva omvandlas till ett regleringsobjekt för planering. Livet glider därmed in i maktens domäner. Individerna och befolkningen behandlas i analogi med en

[207] Ramírez, J. L. (1995a). S. 172.
[208] Foucault, M. (2008).
[209] Foucault, M. (2001). S. 163 – 164.

maskin: de ska producera rikedomar, tillgångar, och producera andra individer.[210]

Kartan-och-terrängen som kunskapsmetafor

En ytterligare topos har blivit kartan-och-terrängen som kunskapsmetafor. Seendet som kunskapsform och den illusion av enhet i form av tidrum som skapades, medförde att kartor framställdes och spreds med hjälp av boktryckarkonstens tekniker. Den ökade erfarenheten av kartor innebar att människor kunde föreställa sig verkligheten eller världen som en utbredd vidsträckt yta som väntar på att upptäckas och att utforskas.[211] Fram växte en geografisk bild av vetenskapen med upptäcktsresan i främmande land som paradigm.[212] Att upptäcka likställs med att samla fakta som finns därute och väntar på att bli avslöjad. Kartans funktion blev att avbilda och hur väl den fungerar som avbildningsmedel avgörs av hur pass korrekt den stämmer överens med det den är avsedd att avbilda. John Pickles refererar till Foucault när han menar att kartan och de institutioner vari dessa producerades fungerade som en arketyp av förhållandet makt/kunskap. Kartor fungerar både som maktinstrument och som resultatet av makthandlingar då de samtidigt är ett territoriellt uttryck för ett specifikt politiskt system.[213] Kartan kom att spela en grundläggande roll i skapandet av det moderna samhället i form av ett planetariskt medvetande, en abstrakt vetenskap och i utformandet av vad Pickles betecknar modernitetens moraliska topografi. Denna moraliska topografi kombinerades med en "aesthetic sensibility to more deeply commodify the world-as-picture and produce the world for exhibit, display and collecting."[214] Med kartan som representationsobjekt skapades vad Henri Lefvebre betecknar

---

[210] Foucault, M. (2001).

[211] Ong, W. J. (1999).

[212] Andersson, S. (2004); Schough, K. (2008); Pickles, J. (2004). Rose-Redwood, R.S. (2006).

[213] Pickles, J. (2004). S. 113. Se även Rose-Redwood, R. S. (2006), för en argumentation kring varför "geo-coding was one of the main spatial prerequisites for the larger biopolitical projects of census-taking and mapping at least since the eighteenth century. " Han menar att "geo-power" är den grundläggande förutsättningen för biopolitik och att de olika typerna av geo-kodning skapade en "geographical foundation … wich linked governmental knowledges (both statistical and carthographic) with the governed population by constructing a 'geo-coded landscape'. S. 470 - 469.

[214] Pickles, J. (2004). S. 126.

”representations of spaces”.[215] Det handlar om planerade, kartlagda och rationaliserade rum liksom lägen under kontroll eller fixpunkter.

Kartografiska förnuftet

För att förstå hur kartans förhållande till terrängen bildades som kunskapsmetafor kan här uppmärksamma vad Gunnar Olsson menar är en av våra mest grundläggande topos: det kartografiska förnuftet. Denna topos kan förstås i analogi med metaforens funktion, dvs. ett sätt att förstå och tala om världen i världen förankrat i kroppen själv. Det handlar om aktiviteten att överföra och därmed att omvandla. Att överföra blir i Olssons förståelse av denna topos en beskrivning kring hur associationer skapas genom att transformera. Att transformera styrs utav principen som-om, vilket utgörs av den ”mekanism varigenom all förståelse görs indirekt. Att förstå ett objekt är med nödvändighet att behandla det *som om det vore* något annat”.[216] Det kartografiska förnuftet hämtar bl.a sina varifrån i Platons metaforer ”den delade linjen” och ”grottan”.[217] Härifrån finner man vägen till bildandet av förhållandet mellan kartan-och-terrängen som kunskapsmetafor. ”Kartan” utgörs av den yta och fixpunkt, som man väljer att fritt projicera olika föreställningar på för att sedan bilda detta ”något att gå efter” när vi orienterar oss i terrängen. Det betydelsefulla är dock *varifrån* vi utgår när vi projicerar och i vidare betydelse aktualiseras representationsproblematiken.[218]

En förståelse av vårt kartografiska förnuft innebär att kartan och dess terminologi blir metaforer för att förstå hur vi finner vägen i en värld vi inte känner. Genom att behandla det immateriella som om det vore materiellt och vice versa skapas en form av tänkande som hämtar sitt varigenom från samma navigationsinstrument.[219] Kartan konstitueras av skala och riktning. Skalan används för att reducera och förminska och att utstaka en riktning, en riktlinje; det handlar om ett vartåt med referens till ett varifrån. Samtidigt

---

[215] Lefvebre, H. (1991).

[216] Olsson, G. (2000). S. 260. (Kursiv i orig).

[217] Ibid. Se även Olsson, G. (2007).

[218] Då Martin Gren, (1994), har utförligt behandlat representationsproblematiken inom ämnet och dess uttryck och konsekvenser ”in-between meaning/matter”, hänvisar jag till detta arbete. För ytterligare förståelse av hur vårt kartografiska förnuft kommer till uttryck se t.ex. Pickles, J. (2004); Tryselius, K. (2007); Abrahamsson, C. (2008).

[219] Olsson, G. (2000).

blir det en aktivitet som är gränsskapande genom rumsliga metaforer såsom: här – där, centrum – periferi, ner – upp, inifrån – utifrån men även överfört till ett vi – dem, du och jag osv. Men för att kartan skall få betydelse som karta behövdes aktiviteten att kartlägga och något att kartlägga.

Att kartlägga eller inruta

Att kartlägga kan förstås som en inrutningsaktivitet vilken reducerar människors livsaktiviteter och livsplatser till studie-objekt och planeringsföremål. Foucault talar om denna aktivitet som viljan till sanning, vilket han menar inbegriper i sig sin egen historia som går tillbaka till den platonska uppdelningen av kunskapsprocessen. Det är historien om trevandet, skissandet och sökandet med syfte att tillverka vad som kan tänkas beskådas som kunskapsobjekt och om kunskapssubjektets positioner och funktioner.[220] Att kartlägga blev ett medel för att skapa ordning med tillverkning som paradigm. Detta kom att medföra oändliga investeringar i material, teknik och verktyg för inhämtande av det som kunde tänkas bli föremål för vetandet.

Att inruta fungerade som kunskapsstrategi i analogi med den rumsliga organisering boktryckarkonsten banade väg för, vilken innebar en form av inneslutning. Som förlaga eller modell fanns det utbredda bruket av förteckningar och i synnerhet av grafiska uppställningar. Resultat av aktiviteten att inruta är listor, förteckningar och användningen av ord som etiketter. Tabeller och scheman ger överblick och överblick garanterar säkerhet och därmed vetande. En annan modell för inrutning blev tablån. Som en av många kunskapsstrategier blev upprättandet av tablåer den politiska, ekonomiska och vetenskapliga teknologins största arbetsuppgift under 1700-talet. Tablån som modell kom att användas, inte bara för att inhämta ett vetande, utan även för att organisera mångfalden och ”underkasta den en ’ordning’.” Det handlade om att upphäva oreda och skapa en överblickbar ordning varav organiseringen av slutna rum uppfanns. Skolor, verkstäder, och kaserner är exempel på sådana inneslutningar. Dessa är arkitektoniska, dvs. rumsliga uttryck i tablåernas form för en materialisering av vissa samordningsprinciper.[221] Vanan att låna från

[220] Foucault, M. (1993).
[221] Foucault, M. (2001).

krigskonsten dess strategier användes för att svara mot syftet att skapa en rumslig ordning. Här blev det taktiken, dvs. konsten att ordna soldater i rummet, som skapade förutsättningen för att kunna kontrollera. Det medförde en karakterisering av individen som individ liksom att ordna en given mångfald som befolkning, dvs. teknologierna anatomisk politik och biopolitik.

Det planerande sättet att ordna i form av att kartlägga eller inruta innebar att en människovetenskap växte fram. Tidigare existerade inte Människan mer än som liv, språk eller arbetskraft; som *vita activa.* Människovetenskapen eller humanvetenskapen uppstod inte som ett resultat av den framväxande rationalismen, några olösta vetenskapliga problem eller praktiska bekymmer. Denna vetenskap uppstod när människan skapades, i och med Descartes kunskapssystem, som subjekt, som att vara ”något” man måste veta någonting om[222]. I enlighet med Descartes uppmaning att allt går att kartlägga formulerade David Hume 1738 sina krav på vad en människovetenskap skulle studera och hur:

> Vi måste därför mödosamt samla våra iakttagelser inom denna vetenskap genom att noggrant följa det mänskliga livet under dess dagliga förlopp, studera människornas uppförande i sällskap, i affärer, under deras nöjen. När experiment av detta slag omsorgsfullt samlats och jämförts kunna vi hoppas att på dem bygga en vetenskap, som icke skall vara underlägsen någon annan mänsklig kunskap i visshet, men överlägsen i fråga om nytta.[223]

Människan inte bara tillverkades som studieobjekt eller planeringsföremål, utan vanan att kartlägga skapades som ett led i principen om en fast grund och fixpunkt. Människan skulle kartläggas till en särskild plats och tillskrivas en position i tillvaron. Bilden av den abstrakta människan eller individen tillverkades som ingen särskild men ändock all(a)-ting. Människor blev till befolkning och befolkning kunde i sin tur delas upp redo att analyseras och struktureras. Individen blev till en uppsättning kroppar utan röster och därmed utbytbar, för att sättas samman i lönsamma kombinationer.[224]

---

[222] Foucault, M. (2006).
[223] Hume, D. (1986). S. 20.
[224] Johannisson, K. (1988).

Den politiska teknologin (anatomiska och biopolitiken i Foucaults mening) medförde att människan som handlande, tillverkande och arbetande, *vita activa,* blev reducerad till ett objekt för olika vetenskaper. Även ”Samhället” skapades som studie-objekt inom den samhällsvetenskap som växte fram. Detta geografiska rum, samhället eller territoriet, skulle ordnas och gjorde så i form av: region, stad, nation, distrikt, kvarter, landsbygd etc. ”Allt” skulle inventeras, systematiskt kategoriseras, betecknas, etiketteras och inordnas i olika serier och sekvenser, sammanställas i tablåer, kartor, diagram för att beskrivas, förstås, förklaras och analyseras. Sitt vetenskapliga signum fick kartläggning och upptäcktsfärder när geografi blev universitetsämne. Genom upptäckts- och forskningsresor samlades och mättes växter, mineraler, djur och människor. Landskapsforskningen stod för kartläggning och nationell inventering.[225] Inom geografin etablerades även vanan att utföra uttömmande studier av mindre områden såsom hembygden, det välkända och bekanta.[226] Det skapades även ett kartografiskt och geografiskt språk som i en förlängning sedimenterades och framställde olika geografiska fenomen som reella.[227] Dessa karteringspraktiker öppnade för nya möjligheter att tillskriva individer deras läge i tillvaron. Människan placeras någonstans, vare sig hon eller han kategoriseras som befolkning eller individ: i en region, i ett land, i en stad, på eller i glesbygden, i en bostad, i en nation, i en värld, i en periferi, i ett centrum. Människan tillverkas som lokaliserbar och därmed enklare att såväl övervaka som kontrollera. Människors livsaktiviteter, önskningar, viljor och behov inrutades.

Med identitet som topos tillverkas onda demoner

Människan som kartläggningsobjekt kom inte bara att inrutas i form av att placeras någonstans, utan tillskrevs även olika tillverkade egenskaper: beteenden, attityder, skillnader, avvikelser. Disciplineringens syfte är att styra

---

[225] Schough, K. (2008). Här beskriver hon bl.a. hur geografiska föreställningar skapades med Sverige som fixpunkt. Här ges en skildring av ”europeiska kolonialmakters infrastruktur” och arbetet med att skapa kartor. Från ett annat perspektiv, Schough, K. (2002), se *En rumslig disciplin – farsarvet,* beskriver hon hur disciplinen kulturgeografi vuxit fram och formats av män. Genom tre exempel i form av geografiska traditioner visar hon hur kunskapssubjekt, kunskapsobjekt och de vetenskapliga modellerna kan vara könskodade.

[226] Wisselgren, P. (2000).

[227] Pickles, J. (2004).

människors handlingar för att på så sätt tillverka ”nyttiga individer.”[228] Olika former av individualiseringstekniker utvecklades såsom: frenologi, kriminalantropologi, fysionomik, rasbiologi, grafologi, IQ-mätningar, längd/viktmätningar, psykoteknik.[229] Föreställningen bakom utvecklandet av dessa tekniker, förutom att tillverka nyttiga individer, var att tillskriva individer olika avvikande problem som kunde rättas till:

> Med hjälp av såväl yttre som inre kännetecken kartlades dessa personers sociala tillstånd, vilket i sin tur skapade kunskap om den del av befolkningen som var svår att inordna i den moderna utvecklingen. Kartläggningen blev således förutsättningen inte bara för sortering utan också för en social normalisering av befolkningen.[230]

Normalisering innebar att sortera bort eller rätta till det som uppfattades störa iordningsställandet och riskerade att väcka den cartesianska oron. En vana att tillverka *onda demoner* etablerades i form av att tillverka det avvikande. ”Något” eller ”det” uppfattades som att vara störande och avvika från det som är som det ska vara. Dessa onda demoner tillverkas även för att legitimera det *planerade sättet att* forma och styra människors livsaktiveter, och som en nödvändig förutsättning för att upprätta en ordning, men även för att rättfärdiga en samhälls- och människovetenskap som gör anspråk på att veta något om dessa planerings-föremål eller studie-objekt.

För att genomföra normalisering och tillverka onda demoner blev identitet och dess logik den viktigaste topos varifrån *Mathesis* utgår och återvänder till. Identitetstopiken rymmer föreställningar om grunderna för identitet och differens, dvs. själva gränssättandet. Gränssättandet vägleds av ett identitetsbegrepp som vill förneka eller utplåna differensen. Därigenom skapas en identitetens hegemoni och det som avviker från denna: ”IDENTITET/DIFFERENS blir så till IDENTITET/motsatt IDENTITET” och ”olikhet blir detsamma som motsats.”.[231] Det motsatta blir ett orosmoment, en ond demon.

---

[228] Foucault, M. (2001). S. 246.
[229] Svensson, B. (2000).
[230] Ibid. S. 163.
[231] Ramírez, J. L.(1995b). S. 11.

Vad som blev viktigt var överensstämmelse som struktureringsprincip[232]. Det innebär att uppfatta någonting som en identisk helhet vari överensstämmelse mellan delarna blev tänkandets syfte. Men det handlar inte om att bringa helheten i harmoni utan resultatet blir överensstämmelse i själva tänkandet; ett självrefererande tänkande.[233] Denna form av tänkande kommer att tillverka mer av detsamma då den utgår från och återvänder till samma punkter. Överensstämmelse som mål har kommit att bli ett kännetecken för en ideal verklighet som inte visar sig motstridig.

Mätbarhet som topos

Genom driften att förtingliga etablerades en vana att mäta. Med mätbarhet som topos kunde korrigerande verksamheter genomföras; rätta till skiljaktigheter och avvikelser – att plana ut. Utvecklandet och förstärkandet av denna topos underlättades genom att tid inordnats rum och framställts som *kronos*. Händelser kunde positioneras i en given ordningsföljd, en ordningsföljd som är synbar, påtaglig och därmed mätbar. När denna vana etablerats kunde samhället konstrueras som en artefakt efter en bestämd planritning, kartan, och mot ett perfekt vilande jämviktsläge[234]. Mått och tal blev viktiga kategoriseringsprinciper likasom upprättandet av typologier.

I sin studie av *Det mätbara samhället* beskriver Karin Johannisson hur oändliga kartläggningsprojekt framskred med Sverige som ledande plats. Den teknik som skapades för detta projekt var den politiska aritmetiken, en föregångare till dagens statistik. Varje ting skulle förses med ett siffervärde, varje mänsklig handling och dess resultat skulle omvandlas till någonting som betecknades vara mätbart: människans värde blev också lika med ett ekonomiskt värde.[235] Den politiska aritmetiken använde sig av det avstånd som skapats i och med skriftspråkets hegemoni, dvs. mellan den upplevda erfarenheten som verbaliseras i ett nära sammanhang med den mänskliga tillvaron och den ”objektiva världen”. Avståndet till verkligheten blev, menar Johannisson, dess politiska kraft. Det betydde att den fritt kunde

[232] Hellspong, L. (1998).
[233] Ibid.
[234] Johannisson, K. (1988).
[235] Ibid.

agera med olika kunskapsstrategier såsom skapandet av kalkyler och prognoser[236].

William Petty som skapade den politiska aritmetiken kom att förvalta det cartesianska arvet och likaså *Mathesis* förordningar. Han ville bygga ett samhälle som en ekvation där varje enskild del mättes och/eller vägdes för att därefter fogas samman till ”världskroppen”. Petty formulerade sig enligt följande angående sin metod, vilket kunde vara hämtat från Descartes regelbok om hur man metodiskt skulle gå tillväga:

> i stället för att använda jämförande och värderande ord och intellektuella argument, har jag valt […] att uttrycka mig i termer av tal, vikt och mått; […] och utelämna dem som beror på de enskilda människornas ombytliga uppfattningar, åsikter, smak och intressen.[237]

Sveriges svar på William Petty var Anders Berch, berättar Johannisson. Han skiljde sig dock från sin föregångare på en punkt. Han tillskrev statsapparaten en långt viktigare funktion i etablerandet av idealsamhället. Genom olika statliga förordningar skulle samhället uppnå jämvikt och beslutsunderlaget krävde detaljerad information. Det innebar att hela landet skulle överblickas. Ingenstans i samtidens Europa, menar Johannisson, föreskrevs och förordades en så fullständig statlig planering och fördelning av resurser som i Sverige. Ingenstans lät sig heller en sådan statistisk kartläggning av hela befolkningen genomföras så friktionsfritt. Konsekvenserna av dessa statistiska bearbetningar medförde att människor blev utbytbara, som brickor i ett spel att omplacera var det passade bäst. Människors intentioner, viljor och behov kunde reduceras till de värden siffrorna erbjöd.[238] Därmed var det lättare att föreställa sig människor som Människan och som en nyttoprodukt dvs. medel för övergripande samhällsmål.

Mätbarhet som topos kom att omsättas till rumsligheten inom arkitekturen och de cartesianska föreställningarna kom att materialiseras. En av de arkitekter som kom att dominera formgivningen i Europa och

[236] Johannisson, K. (1988).
[237] Ibid. S. 29 och där citerat Petty.
[238] Ibid.

Nordamerika fram till 1950-talet var Ludwig Mies van der Rohe.[239] Toulmin menar att ett bostadskvarter designat av honom kan användas som ett exempel på cartesiansk koordinatgeometri.[240] En annan arkitekt som kom att bli betydelsefull här i Sverige var Charles-Édouard Jeanneret eller mera känd som Le Corbusier. Även hos honom levandegjordes de cartesianska föreställningarna om de rena och klara linjerna vilka strålade samman till en universalistisk idealform. Le Corbusier ville, liksom Descartes, frigöra sin konstform från de individuella variationerna som utgjordes utav människors vanor och värderingar.[241] För honom kom proportionerna att utgöra garanten för att harmoni skulle bli ett faktum. Proportionerna, menar Le Corbusier, bestäms i sin tur av ”siffrornas lag” vilket är ”arkitekturens musik”.[242] Siffrornas lag var givet människan då hon var en produkt av universum och skulle bara förmå uttrycka denna lag i skapandet av sina världar.[243] Estetiken skulle iklä sig logikens form och funktion, vilket var en föreställning som delades av svenska arkitekter. I ett manifest, *Acceptera,* kritiseras de traditionella arkitektoniska konstformerna bland annat på grund av ”skilsmässan mellan estetik och logik i stadsbyggnaden.”[244] Kravet på objektivitet framtonades för att reducera känslointryck och känslouttryck i formandet och dess resultat. Istället förespråkades raka, rena och klara linjer som är allmängiltiga och inte skulle återspegla kreatörens känslor. Där väcktes tanken om att eliminera orden konst och skönhet för att istället använda begreppet organisation.[245] Idén om standardisering inom arkitekturen överfördes till människors vanor. På så sätt kunde den fullkomliga ordningen uppnås. Johan Rådberg påpekar likheter mellan den logiska positivismen och funktionalismen där objektivitet och mätbarhet premierades och begrepp som inte ansågs mätbara; trivsel, känslouttryck och skönhet eliminerades från språkbruket.[246] Ett led i denna skapelseakt var alltså att likställa konst med ordning och göra ordning till ”den nya tidens

[239] Toulmin, S. (1995).
[240] Ibid. Se även Fishman, R. (2001), som framhåller Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright och Le Corbusier som de tre planerare som försökte designa stadsrummet som uttryck för modern teknologi och upplysningens idéer om social rättvisa.
[241] Le Corbusier. (1976).
[242] Ibid. S.77.
[243] Ibid.
[244] Asplund, G. m.fl. (1980). S. 48.
[245] Ibid.
[246] Rådberg, J. (1997).

valspråk."[247] Ett uttryck för denna föreställning om ordning i form av rationalisering kan även hämtas från 1930- och 1940-talens husmorsförbund, här från ett föredrag:

> En husmor kan inte längre nöja sig med att i sitt arbeta bygga bara på mödrars och mormödrars erfarenheter och så att säga gå efter 'gamla recept'. Vår tid kräver en modern yrkeskvinna även i hemmen och för det arbete som utföres där. Man kan lika lite där, som på vilken annan arbetsplats som helst, arbeta efter ett låt gå-system. Vi måste betrakta hemmet med sina praktiska uppgifter som ett ekonomiskt företag, med upplagda kalkyler för de olika kontona, vi måste planlägga, rationalisera, tänka efter, och allt måste vara baserat på kunskap på alla olika områden. Vi kan inte längre *handla på känn*. [min kursiv] Vi måste veta varför det är bäst att göra så eller så och inte på något annat sätt.[248]

I rationaliseringssträvanden blev sifferspråket mätbarhetens instrument då det lämpade sig för löften om förutsägelse; makten över framtiden. Statistiken sågs som garant för förutsägbarheten, som det fasta och självidentiska som sträcker ut sig i rum och tid.[249] Sifferspråket skapar dock ett instrumentellt perspektiv på tillvaron och det som inte kunde nås genom detta perspektiv föll bortom synfältet. Denna, vad Fredrik Lång betraktar som "metodiska blindhet",[250] kom att förstärka förtingligandet genom att sifferspråket premierades framför det verbala. Siffror förvandlar handlingar till ting ännu lättare än vanliga ord. Att premiera den effektivitet mätbara kunskaper ger blir också lättare om kunskapen om vad det innebär *att leva* kommersialiseras eller om man tillverkar en modell varefter samhällsplanerandet kan utövas. Varje vara får ett värde eller ett pris; det kallas lönsamhet och medför att det enda som räknas är det som kan räknas. Människors värde sammanfaller med ekonomiskt värde.

Samstämmighet som topos

Det finns ytterligare en topos. Det handlar om samstämmighet. Denna vana regleras utifrån viljan att vi skall bli samstämmiga och att vi skall tala

---

[247] Asplund, G. m.fl. (1980). S. 140-141.
[248] Gertrud Wiklund. Husmodersförbundets medlemsblad nr 6/ 1940. I Holm, U. (1993). S. 299.
[249] Wide, S. (2005).
[250] Lång, F. (1999). S. 208.

”samma språk”. Föreställningen om hur diskurser skulle formas för att det säkra vetandet skulle komma till uttryck blev av yttersta vikt. På så sätt kunde diskrepanser i form av meningsskiljaktigheter elimineras. Samstämmighet som tillstånd garanterar även att överensstämmelse råder. Föreställningen om att vi ska tala samma språk formulerades bl.a. av Gottfried Wilhelm Leibniz. Toulmin berättar om Leibniz dröm, vilken han formulerade i sammanbrotten efter trettioåriga kriget där han fann orsaken till krig och konflikter i språkets och kulturens mångfald. Lösningen på dessa konflikter, menade Leibniz, skulle vara uppfinningen av ett universellt språk vilket skulle upphäva alla geografiska skillnader. Vi skulle helt enkelt tala samma språk världen över. Denna vision delades av såväl filosofer och vetenskapsmän i många länder, inte minst hos grundarna av Royal Society i London. Leibniz föreställde sig ett universellt symbolsystem som skulle kunna ge uttryck åt alla våra tankar. I det språk han avsåg att tillverka skulle tecknen eller symbolerna exakt förmå uttrycka våra tankar bortom språkets konventionella grund. I likhet med Descartes hade han matematikens symbolspråk som förebild eftersom det ”uttryckte *tankar* lika entydigt och exakt som aritmetiken uttrycker *tal* eller den geometriska analysen uttrycker *linjer*.”[251] Allt som var tänkbart skulle beskrivas i ett *mathesis logos*, dvs. matematiskt språk.[252] Det var tecknen i sig som skulle vägleda förnuftet och alla sanningar förnuftet skapade skulle kunna reduceras till detta teckensystem. Därigenom menade Leibniz, skulle samstämmighet uppnås då ”människor med olika intellektuell bakgrund kunde *resonera* tillsammans utan risk för förvirring eller misstag.”[253] Om ett sådant universellt språk kunde konstrueras skulle idén om det goda livet förverkligas:

> Jag vågar påstå att det är den mänskliga tankens högsta strävan; och när projektet är fullbordat behöver människorna bara vara lyckliga, eftersom de kommer att äga ett instrument som förstärker förnuftet minst lika mycket som teleskopet förbättrar vår syn.[254]

---

[251] Toulmin, S. (1995). S. 148. (Kursiv i orig.).
[252] Lindhardt, J. (2005). S. 125.
[253] Toulmin, S. (1995). S. 149. (Kursiv i orig.).
[254] Ibid. S. 153.

Även om Leibniz dröm naturligtvis inte kom att föreverkligas så levde föreställningen vidare. Föreställningarna om en enhetlig vetenskap och en rationell metod smälter samman i föreställningen om ett teckensystem så utformat att överensstämmelse kunde uppnås och därmed tillfredsställa viljan om att tala samma språk och därmed vara samstämmiga. Föreställningen om att vi ska tala samma språk återfinns i de cartesianska förordningarna om en enhetlig vetenskap. En enhetlig vetenskap behövdes nämligen för att verkställa *Mathesis* förordningar och för att eliminera den cartesianska oron. Skapandet av en enhetlig vetenskap kännetecknar det logisk-positivistiska vetenskapsidealet. I ett av den s.k. Wienkretsens manifest höjdes föreställningen om enhetsvetenskap till skyarna:

> Alla vetenskaper, från matematik och fysik till psykologi, sociologi och historia, skall till slut fogas samman till *en* vetenskap. Vetenskapens metoder och arbetssätt är likformiga, oberoende av det konkreta forskningsfältet. Närmast är det inom naturvetenskaperna som övriga vetenskaper har att hämta sina förebilder och modeller. Wienkretsen identifierar vetenskap och förnuft – någon annan rationell kunskap än den vetenskapliga erkänns inte. Målsättningen blir att överallt bekämpa ovetenskap och oförnuft. Tillvaron innehåller inga gåtor, poängterar manifestet.[255]

Det mänskliga definierades eller uppfattades som förmågan att utöva en speciell form av rationellt tänkandet och ett specifikt språkbruk. En reduktionistisk människosyn befästes därigenom och resulterade senare i en ism – positivismen. Här sätts Människan i centrum och tillskrives en roll; iakttagare av den existerande världen. Då blir det av yttersta vikt att ”komma fram till den rätta metoden, eller bättre sagt till det rätta språket, varmed man kan fastställa objektens sanna egenskaper och beskriva dem, såsom de verkligen är.”[256]

Att dra en gräns mellan språk och verklighet

För att legitimera de tanketekniker som skulle garantera att ordning skapades i själva tänkandet och uppnå samstämmighet, behövdes ett antagande om att det finns en gräns mellan språk och verklighet. Det

[255] Andersson, S. (2004). S. 115. (Kursiv i orig.).
[256] Lindhardt, J. (2005). S. 125.

resulterar i en föreställning om språket som en avbildning av verkligheten. Här framträder kunskapsmetaforen kartan-och-terrängen som topos. Det handlar om uppfattningen av relationen mellan språket och världen i analogi med förhållandet mellan kartan och terrängen. Denna topos skapar här en relationell likformighet, en isomorfi mellan språkets tecken och deras referenter och kan förstås som en variant av bildteorin för språket.[257] Bildteorin återfinns i Ludwig Wittgensteins *Tractatus logico-philosophicus*. Här uttryckte Wittgenstein en vilja att skapa ett formaliserat idealspråk vilket skulle förmå avbilda de uttalande tankarnas struktur. Språket skulle utgöra ett instrument genom vilket man betecknade enkla ting genom enkla namn och saklägen genom satser. Varje namn i språket svarar därmed mot ett exakt ting som det betecknar. På så sätt kan bilder av fakta tillverkas: ”bilden är en modell av verkligheten” då den ”ligger an mot verkligheten som en måttstock”.[258] Wittgensteins värld är där logikens och det är en logisk bild av världen han framställer som innebär att verkligheten får en logisk form, funktion och innebörd. Prisandet av den logiska formen förenat med strävan efter att beskriva och mäta delarna i världen, blev vetenskapens uppgift. Vi finner denna topos i den logiska positivismens antaganden om att verkligheten går att avbilda korrekt. Detta skall ske med hjälp av ett formellt analytiskt språk anpassat till föreställningen om en verklighet som existerar oberoende av språket. Språket har då som uppgift att beteckna denna verklighet och därmed kunskapen om verkligheten.[259] Dock glöms det bort att en avbildning endast utgör ett överenskommet sätt att representera världen. Likaså glöms det bort att avbildningsformen endast skapar en möjlighet att tala om världen. I stället skapas en föreställning om att det går att avbilda verkligheten korrekt och att denna bild eller karta är verkligheten. När denna princip blivit förgivettagen kan det medföra att verkligheten elimineras och kartan representerar sig självt till slut. Detta perspektiv på förnuftets förmåga, dvs. att tänka och räkna i logiska

---

[257] Hellspong, L. (2001). *Den varierande retoriken.* www.retorikportalen.se

[258] Wittgenstein, L. (1992). S. 43.

[259] Föreställningarna om ett exakt språk eller observationsspråk återfinns hos Bertand Russel likasom hos Rudolf Carnap som i sin *Världens logiska upphyggnad* önskar förmedla idén om att det går fånga verklighetens fundament om man reducerar språket till värdefria och vetenskapliga protokollsatser. Se t.ex. Kristensson – Uggla, B. (2002); Andersson, S. (2004); von Wright, G. H. (1993). Dessa föreställningar återfinns även hos Edmund Husserl. Se t.ex. MacDonald, S. P. (2000); Husserl, E. (1992); Derrida, J.(1991b).

processer framställs lika med förstånd. Men det handlar om, menar Arendt, förståndets lek med sig själv, en lek som nästan automatiskt uppträder när ”förståndets kunskapsförmåga går tillbaka till sig själv och berövad all realitet endast når kunskap om sig själv”.[260] Här framträder ett självrefererande och i en förlängning tautologiskt förnuft.

När *episteme* blev kunskapsformernas paradigm, så blev logiken modell för dess resonemangsform. I enlighet med idén om det säkra vetandet utformades vissa givna tekniker som skulle passa alla studieföremål och den sedan länge aristoteliska uppfattningen att låta studieföremålets karaktär avgöra val av resonemangsform och metod, eliminerades. Innehållet i begreppet rationalitet begränsades till teoretiska argument varigenom man kom att sträva efter att uppnå en ”quasi-geometrical certainty or necessity”[261], vilket kom att appellera säkerhetstopiken. Logikens resonemangsmetoder förordades som de rätta sätten att skapa sig ett säkert vetande genom att förmå raffinera artikuleringen från vad man betraktade som känslomässiga störningar. På så sätt skulle språket fungera som ett rent meddelande om verkligheten, vilken fanns utanför språket. Logikens språk är formellt och objektivt och, menar Hellspong, syftar till att korrekt förmå avbilda världen såsom den framträder för en blick som inte är förvillad. Logiken, som är en renodlad produkt av skrivkonsten, ger regler för strikt tänkande, men vänder sig inte till människan som kroppslig och handlande gestalt där våra tankar blir tydliga för oss själva och överförs till andra genom gester och hörbara röstuttryck. Inom logiken tar man ingen hänsyn till att vi finns fysiskt samt att och hur vi vandrar genom en diskursiv tankeprocess.[262] Vardagsspråket, som uppfattades alltför otydligt, skulle översättas till ett logiskt språk. Ord kom att betraktas som ting vilket skapade en föreställning om att meningen finns i ordet som någonting man kan ta på och fixera. Det representationella tänkandet skapade en analytisk ordning och denna ordning kom att utgöra, som Wittgenstein uttrycker, ”[b]etingelserna för överensstämmelse med världen.”[263] Därmed blir det fullt möjligt att föreställa sig att vi kan tala samma språk, undvika meningsskiljaktigheter och uppnå samstämmighet. Meningsskiljaktigheter

[260] Arendt, H. (1998). S. 374.
[261] Toulmin, S. (1992). S. 20.
[262] Hellspong, L. (2001) och (1995).
[263] Wittgenstein, L. (1992). S.75.

uppfattas som osäkra och tvivelaktiga, ty endast en mening kan vara den rätta och därmed sanna vilket per automatik innebär att andra uppfattningar är falska. Meningsskiljaktigheters framträdande bryter mot föreställningen om ett exakt språk varigenom allting kan placeras på sin plats i bemärkelsen att man ger ett ord en och endast en meningsinnebörd. Denna objektiva inställning till verkligheten medför att språket liksom tankens sätt att fungera får en instrumentell karaktär. Sanning likställs med att kunna säga hur världen är och språket i sig skall utgöra en representation av världen. Den rätta meningen bestäms av den som besitter vetandet, dvs. utövar det rätta uttryckssättet; ordet-och-meningen. Då blir det mest effektivt att låta substantiv bli representationens språkform, såsom namn på ting[264].

Planerarens persona

Det skapades inte bara det planerande sättet att föreställa sig verkligheten. Det skapades även föreställningar om ”vem” som skulle omsätta dessa idéer och samtidigt garantera den professionalitet som krävs för att tillämpa *Mathesis* förordningar på rätt sätt. Detta vem blev Planeraren och dess persona tillverkades.[265] Från denna plats och position och genom *Mathesis* förordningar framträdde planeraren i sin roll som ”auktoriteten” eller ”experten” med en förvärvad disposition att handla vilken utlovar det säkra vetandet och därmed den legitima rätten att planlägga på rätt sätt. En ökad tilltro till professionalisering innebar att planeraren genom att planera skulle lösa vad som beskrevs vara samhälleliga problem. Planeraren hade att arbeta med ett ”folkmaterial”.[266] Den mänskliga erfarenheten, *empeiría* underordnas experten. En distinktion mellan dessa är att ”experten” behandlar mål-medel relationer utifrån vissa givna regler, medan den ”erfarne” sätter handlingar i

[264] Ramírez, J. L. (2002).

[265] ”Persona” var ursprungligen namnet på den mask som antikens skådespelare bar. Persona kan här förenklat förstås som den ”roll” eller identitet, vilken tillskrives en viss profession och inbegriper specifika sätt att förhålla sig till sina uppgifter och till sin position gentemot andra. Det innebär också att personan skapar en förväntan, ett igenkännande, där omgivningen har förutfattade meningar om hur man skall tala och handla utifrån den givna rollen.

[266] Citerat arkitekten och stadsplaneraren Uno Åhrén i Strömgren, A. (2007). S. 115.

ett livssammanhang. Den levande erfarenheten följer inte några regler. Den kommer till uttryck i sin skaparförmåga.[267]

Le Corbusier ger följande ornamentariska skildring kring planerarens persona och dess syften:

> Tiden är nu inne att betrakta landet som helhet under enhetens synvinkel. Då framträder högt kvalificerade människor – planerarna. Det är de som skall skriva pakten mellan generationerna. Vägar, hus välordnade städer, landskap, geografiska områden är beståndsdelar i deras skapelsearbete. De formar städer, skapar ordning på landsbygden, de är ansvariga inför staten och inför framtiden för människans öde. Vid bostadens tröskel sitter de som skarpögda väktare av naturens krav. Där de drar fram fullbordas revolutionen.[268]

I sin roll som ”skarpögda väktare” kommer planeraren med

> sin människovänliga inställning, som stöder sig på den moderna tekniken. Han röjer i ogenomträngliga snår, läser i landskapet som i en bok, mäter, disponerar och fattar sina beslut. Ordning återuppstår i plan och handling. Han fastställer en regionplan för vart och ett av landets naturliga distrikt, skapar på en plats en ny rikedom som ersättning för oundgängliga förluster på annat håll. Han inser landskapets betydelse, befriar det från snyltgäster och återuppbygger vad som förstörts.[269]

Det har växt fram en hel rad av specialister med uppgift att observera, bedöma, justera, korrigera och att identifiera vad som skall utgöra de rätta sätten att leva. Det har kommit att innebära ett rotande i människors livsaktiviteter från vaggan till graven, naturligtvis på gott som ont.[270] Som profession är samhällsplanerandet en praktik som konkurrerar med andra om att vara ett kompetensfält som efterfrågas, menar Kerstin Bohm. Som disciplin, i den akademiska världen krävs legitimering av planering som vetenskap. Karakteristiskt för en professionsdisciplin är, menar hon, att den måste fånga upp och bearbeta problem som identifieras i omvärlden,

---

[267] Ramírez, J. L. (1995a). Se s. 78f för en diskussion kring skillnaden mellan erfarenhet och empiri. Se även (2004), för en beskrivning av omvandlingen av *empeiría* till empiri. Se även Silfverberg, G. (1996).

[268] Le Corbusier. (1976). S. 91.

[269] Ibid. S. 106-107.

[270] Se t.ex. Hirdman, Y. (2000).

problem som politik och administration finner angelägna.[271] Men även, menar jag, att konstruera vad som är att betrakta som problem. Med framväxten av denna profession följde även olika utbildningar till samhällsplanerare, vari ämnet kulturgeografi kommit att ingå.[272]

*

I denna avhandlings andra del har jag skildrat varifrån samhällsplanerandets tankestil kommer och hur den bildats via tankevandringar från en platonsk tradition. Jag lät Descartes och cartesianismen utgöra exempel på förvaltare och utvecklare av denna tanketradition. Utmärkande för det cartesianska arvet blev vanan att förneka vad som kom att uppfattas som diskrepanser. Diskrepanser skapade oro. För att eliminera denna oro skapades olika handlingssätt, vilka kom att resultera i det planerande sättet att föreställa och framställa människors handlingar som objekt. Detta förstärktes genom att *episteme* som kunskapsform blev måttstock för hur människors livsaktiviteter skulle framställas. Därmed underlättades för aktiviteter som att kartlägga, mäta, inruta och att inordna människan i kategorier. Dessa aktiviteter hör samman med vanan att tillverka onda demoner i form av situationer, tillstånd eller egenskaper som betraktas vara av ondo men som med vissa tekniker går att rättas till. Genom samstämmighet som topos, uttryckt i viljan att vi skall tala samma språk, kom även denna vår grundläggande aktivitet, språkandet, att förtingligas. Ett resultat därutav blev den gräns som upprättades mellan språk och verklighet. Det medförde att ord kom att betraktas som ting vilket skapade en föreställning om att meningen finns i ordet som någonting man kan ta på och fixera.

När *Mathesis* förordningar kom att bli normgivande fanns inte längre utrymme för andra tankestilar vilka förmedlade sina olika perspektiv kring människors tillvaro och livsaktiviteter. Den standardiserade Människan blev paradigma och Samhället skulle i cartesiansk anda monteras ned i definierbara enheter genom ett visst sätt att handla: social ingenjörskonst:

---

[271] Bohm, K. (1996). S. 39-40.

[272] Vid Stockholms Universitet ges en utbildning till samhällsplanerare. Vid Karlstads Universitet realiseras nu ett samhällsplanerarprogram. Nordplan fungerade, mellan 1968-1997, som samlingsplats för människor vilka främst hade egen erfarenhet av planering och som ville få en fördjupad insikt i samhällsplanering som fenomen.

> *Den sociala ingenjörskonstens* prestige är fortfarande hög, den är effektiv, konstruktiv och tycks automatisk god i kraft av sin inbyggda rationalitet. Men den är knappast fri från just de fällor som förvandlade 1700-talets samhällsvision till en stel modell; att framsteg mäts i termer av kvantitet och inte kvalitet, att det levande och motsägelsefulla förkvävs, att individen reduceras. Det *planerande sättet att* se på verkligheten förutsätter att samhälle och människor är förutsägbara. Det motsatta synsättet – det kan kallas det humanistiska – säger att de är okända storheter som hela tiden kan förändras.[273]

Med samhällsvetenskapen och dess objektivitetsanspråk skapades en vana att reducera, en reduktionism. Det innebär att ”renodla den studerade verkligheten från alla svårfångade och oavgränsbara mänskliga moment. … att lämna åt sidan det som ur mänsklig synvinkel är viktigast, det som är svårast att fånga i systemet.”.[274] Att människan själv skapar mening i tillvaron; hur hon själv upplever sina livsvillkor; vilka möjligheter hon finner och vilka val hon gör; hur hon själv väljer att beteckna och förmedla den mening hon skapar, kom att förnekas. Dessa erfarenhetsbaserade kunskaper är inte objektiva nog och därmed inte vetenskaplig. För hur skall hennes erfarenheter, upplevelser, tankar, känslor, intentioner eller meningsskapande, okulärt kunna inspekteras? De cartesianska föreställningarna medförde att människan i dess *upplysta* stund vann ”sin frihet”, men i dess *belysta* stund ”förlorar [hon] sitt livssammanhang”[275].

Som ett led i olika iordningsställande aktiviteter vidmakthåller *Mathesis* sin hegemoni vilket resulterar i oändliga diskrepansförnekande aktiviteter, ty den cartesianska oron måste, oavsett vad saken gäller, bekämpas.

---

[273] Johannisson, K. (1988). S. 185. (Kursiv i orig.)
[274] Ramírez, J. L. (1995a). S. 47.
[275] Lång, F. (1986). S. 101.

Del III Att förneka diskrepanser

Planeringskollektivets diskrepansförnekande

I föregående del berättade jag hur tankestilen, *Mathesis,* bildades utav olika cartesianska föreställningar vilka resulterat i det planerande sättet att föreställa och framställa människors livsaktiviteter. Det cartesianska arvet blir en förgivettagen grund som påverkar samhällsplanerandets uttryckssätt. I det följande kommer jag att skildra hur *Mathesis* är med och formar samhällsplanerandet utifrån vad som blivit dess kraftfullaste topos, diskrepansförnekandet. Diskrepanser framträder för planeringskollektivet som tecken på att såväl brist på överensstämmelse som meningsskiljaktigheter råder. Den cartesianska oron väcks och varje tecken på diskrepanser sorteras bort. Genom den form av integrering vilken jag benämner planeringskollektivet hålls tankestilen levande. Framförallt handlar det om att kontrollera diskurserna vilka uttrycker våra olika sätt att resonera om världen i världen. Det har resulterat i att planeringskollektivets stämma har blivit hegemonisk i kraft av att överrösta andra stämmor och deras olika sätt att uttrycka sig, dvs. de som talar från andra tankestilar. Dessa övriga stämmor upplevs som diskrepanser. Således blir det av yttersta vikt att vidmakthålla *Mathesis* och för att så göra finns ett antal kunskapsstrategier.

Jag kommer att visa hur planeringskollektivet arbetar för att befästa *Mathesis* hegemoni och bli en stark stämma i det samhälleliga sorlet av röster. Det gör jag genom att skildra tre tillverkningsprocesser varigenom *Mathesis* hålls levande och diskrepanser förnekas. Fokus kommer att vara: hur *illusionernas harmoni* upprätthålls och planeringskollektivets diskursgemenskap. Inledningsvis vill jag dock medvetandegöra de negativa konsekvenser denna form av integrering kan få för den plats varifrån jag skriver, vetenskapen, om man inte i större grad medvetandegör integrerandet.

Post-vetenskap

Kulturgeografins roll i samhällsplanerandet och kulturgeografernas roll och identitet när det gäller den tillämpade forskningen har diskuterats. Under 1970-talet lät sig flera röster höras angående kulturgeografens identitet och integrering i samhällsplaneringen. En röst tillhörde docent Nils Lewan som menade att ”vi varit så beredvilliga att anpassa oss till planeringsinstansernas krav att vi riskerar vår identitet.”[276] Schough hänvisar till William-William Olssons som såg förmågan till nyskapande hotad. Han menade att svensk samhällsplanering satt fängslad i ett nät av ”hopfantiserade idéer om framtida tillväxt och överflöd, idéer som på beställning understöddes av kulturgeografers kalkyler.” För honom ”stod en sådan butiksverksamhet i skarp kontrast till hans egna empiriskt grundade studier.”[277] Gunnar Olsson har även han reflekterat kring vad integreringen mellan vetenskap och politik i samhällsplanerandet resulterat i. En slutsats för honom är att föreningen av vetenskap och politik är en maktstrategi, inte bara ”over space but also over time, not only over oneself but also over others”.[278]

Under beteckningen *post-vetenskap* reflekteras vidare kring denna integrerings negativa konsekvenser. Det handlar om den systematiska av-akademisering som sker.[279] Denna av-akademisering har sin grund i att det utomvetenskapligt dikteras villkor för vad som är önskvärt att forska om och hur denna forskning skall bedrivas. Det gäller såväl frågeställningar, problemområden och vilka svar man är ute efter. Vetenskap skall vara till nytta. Vetenskap och forskning, menar Sten Andersson, ”skall stå till förfogande för alla parter i samhället, oavsett om det gäller exempelvis fackföreningar, militärväsende, privata företag, statliga institutioner eller intresseföreningar av skilda slag.”[280] Denna integration blir framförallt problematisk när man inte reflekterar kring hur den skall utformas, på vems villkor och vilka röster som tillåts ta plats. Börjesson, Palmblad och Wahl uppmärksammar detta och menar att om inte forskarna utvecklar egna självständiga och problematiserande perspektiv, då har forskningen ett

---

[276] Citerat Nils Lewan i Josefsson, L. (1976). S. 3.
[277] Schough, K. (2008). S. 138.
[278] Olsson, G. (1991). S. 17.
[279] Tesfahuney, M. & Dahlstedt, M.(2008). Se även Tesfahuney, M. (2005) där han kritiserar den *menage à trois* vilken innesluter Staten, den kapitalistiska axiomatiken och den Kungliga Vetenskapen (Statsfilosofin) och de ”isomorfa relationer” som skapas i denna integrering.
[280] Andersson, S. (2004). S. 163.

integritetsproblem. De talar om denna form av integrerings negativa konsekvenser som en ”fångenskap i aktörsretoriken” vilket betyder att vetenskapen understödjer och legitimerar politiska intressen.[281]

Inom kulturgeografi har den ”geografiska verkligheten” ofta framställts som den sanna och ”det” som varit eller är geografers uppgift att avbilda. Den geografiska verkligheten uppfattas då som fixpunkt eller måttstock varifrån teoretiska utsagor, metoder och angreppssätt skall värderas.[282] Om inte kulturgeografins roll i samhällsplanerandet medvetandegörs och problematiseras kan den ”geografiska verkligheten” bli lika med en regionalpolitiskt framställd verklighet som geografer övertar. Schough menar att detta övertagande sker. Anledningen är att ”disciplinen fungerat som statsapparatens förlängda arm, och väl tjänat sitt syfte.”[283] Regional utvecklingspolitik utgör den arena, menar Schough, där politik och vetenskap (kulturgeografi specifikt) möts och ingår partnerskap. Resultatet av denna integrering och dess specifika kunskapssätt betecknar hon ”konsultgeografi”, vilken bl.a. kännetecknas av sin anpassningstendens. De aspekter hon lyfter fram blir relevanta i det sammanhang jag i denna studie undersöker, ty denna anpassningstendens medför bl.a. att

> det inte blir någon skillnad mellan politiska dokument och kulturgeografernas texter. Beställarnas föreställningar om verkligheten övertas av geograferna och presenteras som vetenskap. Den vetenskapliga belagda verkligheten sammanfaller därför med viktiga institutioners handlingsprogram: länsstyrelser, kommuner, Institutet för Tillväxtpolitiska Studier, NUTEK. Konsultgeografin och dess uppdragsgivare strävar mot en samstämmig beskrivning av verkligheten.[284]

Att sträva mot en samstämmig beskrivning av verkligheten är, menar jag, en av planeringskollektivets strategier för att bevara *illusionernas harmoni*.

[281] Börjesson, K., Palmblad, E. & Wahl, T. (2005). S. 25.
[282] Gren, M. & Hallin, P-O. (2003).
[283] Schough, K. (2008). S. 30.
[284] Ibid. S. 138. (Min understr.).

Tillverkningsprocesser

I det följande skall jag beskriva tre olika tillverkningsprocesser. Genom dessa förnekas diskrepanser på olika sätt. Den första handlar om *tillverkning av planeringskollektivets diskursgemenskap*. Det innebär att jag kommer att skildra den form av harmoni planeringskollektivet behöver skapa och bevara för att legitimera sin samhällsställning eller position i tillvaron, *illusionernas harmoni*. Ett sätt att så göra är att skapa en rad *kännetecken* vilka fungerar som kriterier för att samstämmighet råder genom att signalera en tankekollektiv tillhörighet. Ett annat sätt att vidmakthålla illusionernas harmoni är att enas om vilka analogier som är med och formar den föreställningsvärld man utgår från när det handlar om planering och planeringens olika föremål. Andra sätt som tillämpas för att säkerställa att *Mathesis* förordningar efterlevs är en rad omskrivningstekniker. Slutligen exemplifierar jag med hur en av samhällets onda demoner tillverkas.

Den andra tillverkningsprocessen handlar om hur *överensstämmelse tillverkas utifrån kartan och verkligheten som kunskapsmetafor*. Härigenom skapas den fixpunkt som behövs för att försäkra sig om att verkligheten avkodas i enlighet med elimineringsprincipen och genom olika former av reduktion. Om det förekommer tecken som visar att verkligheten inte låter sig fixeras väcks den cartesianska oron. ”Det” som väcker oro framstår som störande element och sorteras bort genom att förnekas, elimineras, transformeras eller reduceras. Kartan skall, till varje pris, fungera som navigationsinstrument eller styrmedel varefter verkligheten skall anpassas.

Den tredje tillverkningsprocessen som skildras är *koordination*. Genom denna form av samverkan används och förstärks kartan som koordinationsinstrument. Koordination syftar till att eliminera såväl meningsskiljaktigheter som att undvika brist på överensstämmelse och är därmed ett av planeringskollektivets diskrepansförnekande verktyg.

Karakteristiskt för en tillverkningsprocess är betoningen på medel. Medlen blir viktigare än målen, dvs. de framställda slutresultaten eller produkterna. Tillverkning handlar, i detta sammanhang, om vilka medel och processer som har lett, eller ska leda, till att ett resultat, tillstånd eller struktur, uppstått eller uppstår och hur man skall förmå att konstruera dessa processer. Tillverkning kännetecknas av poiesis-aktiviteter vari man överväger om vilka medel som effektivast leder till målen. Diskussioner kring produkternas kvalité eller varför just dessa, lämnas allt som oftast åt

sidan. Karakteristiskt för tillverkningsprocesser är nämligen oförmågan att skilja mellan en saks nytta och dess mening[285].

När jag talar om samhällsplanerandets tillverkningsprocesser kan detta förstås i samband med Foucaults begrepp disciplin och disciplinering. Disciplinen tillverkar och är således både kreativ och produktiv. Men karakteristiskt är omvandlingen av kreativa moment till tekniska. Det medför att människors erfarenheter elimineras till förmån för ett tekniskt kunnande och skicklighet; det människor gör överordnas diskussioner om hur vi handlar. Disciplinen inbegriper olika instrument, tekniker, procedurer och appliceringsnivåer och

> som fallet var med 'makt', så finns det inget annat bortom eller under disciplinen än dess *utövande*. Det finns ingens disciplinens 'funktion', 'väsen' eller 'dolda mening' som inte skulle vara skilt från och oberoende av dess utövande. Disciplinen kan bara vara vad den är i utövandet … Detta är anledningen till att analysen av discipliner kretsar kring dess *tekniker*.[286]

Att studera aspekter av samhällsplanerandet som tillverkningsprocesser avser att belysa de tekniska aspekterna. För Foucault innebär det att analysera hur makt utövas, inte att i första hand, enligt Rose-Redwood, konstruera en generell maktteori som privilegierar dessa teknologier.[287]

Som jag tidigare redogjorde för kom *episteme* att överta *techne's* sätt att framställa eller tillverka. Jag beskrev tidigare även de teknologier *Mathesis* förordar och kommer här att uppmärksamma några tekniker som används i tillverkningsprocesserna och utgörs av olika diskrepansförnekande aktiviteter. Härigenom omvandlas den meningsskapande handlingen, *praxis,* till den produktskapande och instrumentella, *poiesis*. Det innebär att mänskliga livsaktiviteter tolkas från tingets perspektiv och

---

[285] Arendt, H. (1998).

[286] Beronius, M. (1986). S. 102. (Kursiv i orig.).

[287] Rose-Redwood, R. S. (2006). Han redovisar även en genomgång av studier inom geografi som refererar till denna form av styrning. Han är samtidigt förvånad över att geografer visat så lite intresse för begreppet "governmentality" och dess handlingssätt och uttryck. Se även, Raco, M. (2003), som påpekar vikten av att fokusera hur denna form av governmentality kommer till uttryck i praktiken. Se även Crampton, J. (2003), som undersöker "governmentality" som en kontaktpunkt mellan "Technologies of the self" och "Technologies of power and domination". I och från denna kontaktpunkt problematiserar han bl.a. den Cartesianska idén om ting lokaliserade i ett rum. Se även Rosen, N. & Miller, P. (1992).

objekten/föremålen görs till de enda verkliga, det som är påtagligt och greppbart: för man kan ju inte mäta luft! Det har bl.a. resulterat i att samtal om meningsskapande utesluts eller inordnas samtal kring effektivitet och nytta. Handlande som skapar meningen i själva utövandet och som är människans verk som människa har kommit, för att åter låta Arendts röst ljuda, att behandlas ”som om de lydde under tillverkningens lagar och kunde regleras lika planmässigt som objekten i den föremålsliga världen.”[288]

[288] Arendt, H. (1998). S. 309.

Att tillverka och vidmakthålla en diskursgemenskap

I *Diskursens ordning* förenar Foucault sina föreställningar kring hur språk och makt finner sina uttrycksformer och kan undersökas. Han talar där om produktionen av diskurser vilka kontrolleras, organiseras och väljs ut genom ett visst antal procedurer. Det leder till att en diskursens ordning inte bara tillverkas utan när den väl är fastställd kommer disciplinen att utse olika verksamheter för att kontrollera att denna ordning vidmakthålls.[289] Diskursen är en helhet av de avgränsade och avgränsande betecknanden som tankevandrar genom sociala relationer. När diskursen blivit allmän kan den bli en konfliktplats och ett konfliktvapen, men diskursen är ”inte bara en yta att fästa tecken på, den är en operator.”[290] Foucault påpekar, vilket jag tidigare nämnt, att diskursen finns lika mycket i det man inte uttalar som i sätt att vara, beteendemönster och rumsliga dispositioner. Ett led i att styra diskurstillverkningen i samhället handlar om att välja vad som skall uppfattas och hur något skall uppfattas. När diskurser regleras innebär det inte bara att föreställningar om vad som skall bli planeringsföremål formas, utan även hur man skall uttrycka sig om planeringsföremålen.

Foucault använder sig utav begreppet *diskursiv formation* när han undersöker relationerna mellan olika utsagor inom vad han kallar ett ”diskursfält” och hur dessa relationer karakteriseras av en viss stil (eller tankestil om vi använder oss av Flecks lära). Det handlar om kunskaper som förutsätter en gemensam syn på: tingen, inrutningen av förnimmelsefält, analysen, systemen för överföring av det man uppfattar till det man säger, dvs. samma vokabulär. Han påpekar även att en viss tematik binder samman och tycks besjäla en samling diskurser.[291] Att jag kan tala om planeringskollektivets uttryckssätt som en specifik diskurs eller diskursgemenskap beror på dess likartade formuleringar i den integrering jag här undersöker mellan politik och vetenskap i samhällsplanerandet. Likartade formuleringar, stundtals i parollform, tankevandrar och reproduceras i tal och skrift. Jag skall här uppmärksamma de olika procedurer och kunskapsstrategier som används i diskurstillverkningen.

[289] Foucault, M. (1993).
[290] Foucault, M. (2008). S. 181.
[291] Foucault, M. (2002). Se ”De diskursiva formationerna”. Han studerar främst bildandet av objekt, utsägelsemodaliter, begrepp och strategier.

Syftet med dessa är att upprätthålla och bevara *illusionernas harmoni* för att på så sätt bli den stämma som ljuder starkast i det samhälleliga sorlet av röster.

Illusionernas harmoni

Inom ett tankekollektiv, såsom planeringskollektivet, framträder samstämmighet som topos i form av vad Ludwik Fleck betecknar ”illusionernas harmoni”. Samhällsplanerandets tankestil karakteriseras av gemensamma kännetecken på de problem som är intressanta för planeringskollektivet, omdömen som man finner vara lämpliga och olika kunskapsstrategier som används.[292] Hur man resonerar, vad som uppmärksammas, de ord och begrepp man erkänt som gällande, återskapas genom upprepning och väcker igenkännande genom att appellera till tankestilens sätt att föreställa och framställa. Omdömena, kännetecknen och kunskapsstrategierna blir stilenliga och kommer inte, när de blivit förgivettagna, på något sätt att ifrågasättas. På så sätt uppstår en ”inre harmoni samtidigt som den också ger upphov till den illusionernas harmoni som, inom en given tankestil, inte på något sätt kan upplösas.”[293] När illusionernas harmoni infinner sig, dvs. som en form av innehållsmässig slutenhet, har det alltså etablerats tankevanor (topiker) och ju länge tankarna har vandrat inom planeringskollektivet desto trovärdigare ter de sig också.[294] Kännetecknen, omdömena och kunskapsstrategierna har blivit förgivettagna stumma principer som inom planeringskollektivet kommer att reglera vad som inte kan tänkas annorlunda. Det medför även att det uppstår en motvilja mot främmande sätt att tänka. Härigenom framträder ett slutet åsiktssystem med alla sina specifika föreställningar, enskildheter och inre samband som för planeringskollektivet framstår som ”verkligheten”. Det sker, menar Fleck, när en föreställning har ”trängt in i vardagslivet och nått ända ut i de språkliga uttrycken, när den i ordets egentliga mening blivit en föreställning”[295].

Strävan efter att bevara illusionernas harmoni reglerar användandet av olika kunskapsstrategier. Diskursgemenskapen fungerar som indikator på att

---

[292] Fleck, L. (1997).
[293] Ibid. S. 47
[294] Ibid.
[295] Ibid. S. 39.

denna form av samstämmighet bevaras, och att upprätthålla denna diskursgemenskap är ett sätt att ge sken av att man talar samma språk. Det innebär inte enbart en språklig ordning att samlas kring för att signalera en planeringskollektiv tillhörighet, utan det handlar i allra högsta grad om att lägga beslag på de rätta meningsinnehållen. Varje kännetecken i denna diskurs, när dessa etablerats, kommer via sin närvaro att styra språkordningen, inte den mening vi vill uttrycka med hjälp av tecknen. Därigenom undgår man att ställas inför det faktum att fler tolkningsmöjligheter råder, dvs. meningsskiljaktigheter. Dessa utgör tecken på att samstämmighet inte råder och väcker därmed den cartesianska oron. För att bevara illusionernas harmoni kommer varje motsägelse mot *Mathesis* att förbli ouppmärksammad eller förtigas. Denna omständighet framträder t.ex. i möten där personer fäller omdömen som inte uppfattas som stilenliga utan istället kommer att förstås som en avvikande stämma. Dessa personer och deras uttryckssätt kommer att ”betraktas av den kollektiva stämman som förbrytare och bränns på bål så länge som inte ett nytt stämningsläge har skapat en ny tankestil och andra värderingar.”[296] Trots att alla skäl för en motstridande uppfattning föreligger, beskriver man ändå sakförhållanden i enlighet med de rådande föreställningarna som på så sätt blir realiserade.[297] Varje motsägelse bemöts av olika tekniker i form av utestängning eller uteslutning. Foucault framhåller förbudet som det tydligaste och mest bekanta i dessa utestängningsprocedurer. Det innebär att man inte får säga allt, inte tala om vad som helst när som helst, och att vem som helst inte får tala om vad som helst.[298] Om de olika förnekelsesätten inte skulle hjälpa utan de avvikande stämmorna fortsätter att ifrågasätta görs stora kraftansträngningar att förklara budskapet som icke motsägande.[299] Det sker genom att man inom planeringskollektivet kommer att omtolka dessa förhållanden så att de stämmer överens med den egna föreställningsvärlden. Ett exempel på varför man anser sig t.ex. vara tvungna att tiga genom att inte bemöta en motsägelse kan även handla om att sakkunniga eller experter känner till att vissa förhållanden är på det sättet som påpekas, men man

[296] Fleck, L. (1997). S. 100.
[297] Ibid.
[298] Foucault, M. (1993). Se även Schough, K., (2008), för denna aspekt som hon kallar ”frågeförbudet” och dess konsekvenser.
[299] Fleck, L. (1997).

väljer att förminska betydelserna därför att man är medveten om att de strider mot tankestilen.[300] Främmande tankestilar blir, utifrån det material jag här undersöker, betraktade som tecken på meningsskiljaktigheter och brist på överensstämmelse vilka upplevs som ett orosmoment. De som inte utövar och upprätthåller *illusionernas harmoni* får ingen inträdesbiljett till de tankekollektiva föreställningarna. Jag kommer att exemplifiera denna omständighet senare i samband med diskrepansförnekandet och dess konsekvenser. Jag kommer även att exemplifiera genom olika tillverkningsprocesser hur tankevandringar sker och hur olika utsagor om verkligheten omformuleras för att stämma överens med *Mathesis* och på så sätt bevara illusionernas harmoni inom planeringskollektivet.

Val av analogier

Ett led i planeringskollektivets arbete med att framstå som samstämmig och bevara illusionernas harmoni är att enas om hur samhällsplanerandets praktiker skall förstås. I sin studie av det politiska språket tar Gunnar Fredriksson upp de många historiska berättelserna om vad ”samhället” skall associeras med och beskrivas som. Samhället kan förstås som ett kontrakt, en organism, ett fartyg men även som vi här skall uppmärksamma, en militärallians eller som en idrottsarena. När man bestämt sig för vad samhället skall liknas vid och beskrivas som, dras slutsatser i enlighet med analogin.[301] De politiska idélärorna har, påpekar Hellspong, alltid erbjudit beskrivningar och analyser av samhället som t.ex. ett slagfält, människokropp, marknadsplats eller en trädgård. Funktionen med analogier är att organisera tänkandet och handlande inom ramen för mer övergripande perspektiv. När analogierna framträder i ett politiskt yttrande väcker de igenkännande hos dem som delar denna vision och uppfattar analogierna i enlighet med visionen.[302] När det uppstår meningsskiljaktigheter, menar Hellspong, handlar det ofta om vilka handlingar som anses vara bäst överensstämmande med den analogi som uttrycker vad här förstås som ett tankekollektivs anda.

Analogiserandet avslöjar vilka perspektiv som dominerar i ett tankekollektiv och det handlar om att vara medveten om att analogier inte

[300] Fleck, L. (1997).
[301] Fredriksson, G. (1992).
[302] Hellspong, L.(1999).

bara uttrycks som sätt att förstå världen eller verkligheten utan samtidigt är argumentativa påståenden om världen eller verkligheten[303]. Det finns en fara om analogierna uppfattas som en oundviklig sanning och därmed inte tillåter andra alternativ eller andra sätt att resonera.[304]

Analogi är en form av jämförelse och en form av association, vilken kan kopplas samman med metafor och metonymi. I *Om meningens nedkomst* beskriver Ramírez hur metafor och metonymi utgör två kognitiva resurser.[305] Utan att metaforisera och metonymisera skulle vi inte kunna tala. Genom vår förmåga att tänka och tala, dvs. logos, uttrycker vi upplevelser, erfarenheter och känslor med hjälp av dessa kognitiva resurser. Kunskapande är en kroppslig aktivitet och att metaforisera och metonymisera skapas av känslor som i sin tur framkallar känslor när de i uttryckandet, och i det uttryckta, framställer olika förhållanden. Dessa kognitiva resurser utgår från våra erfarenheter och är på så sätt vår legitima kunskapsform och därav blir det t.ex. inte oviktigt vilka analogier vi använder.[306]

Metaforer är analogier som vi associerar i våra huvuden, medan metonymin är en koppling mellan två saker som vi betraktar associerade till varandra i verkligheten. Som mentala aktiviteter skapar de olika former av igenkännande och förankring.[307] (Jag återkommer till metonymin senare). Varför vi behöver ”förankra vår förståelse” handlar om ett sökande efter igenkännande. När vi ställs inför nya situationer och nya ting använder vi ord och uttryck som vi tidigare använt för likartade situationer eller ting. Det är analogin, dvs. en form av likhet i någon aspekt, som skapar metaforer.[308] Metaforer är inte de valda uttrycken, t.ex. ”samhällskroppen”, utan överförandet av uttrycket till den nya situationen, dvs. att finna liknande drag eller aspekter mellan ”samhälle” och människokroppen. Metafor, från verbet *metapherein* som på grekiska betyder överföra[309], är inte det ord vi använder eller utpekar såsom att vara en metafor utan vad vi gör med ordet. Att associera och att överföra är en mental aktivitet och att

---

303 Gabrielsen, J. (1999).
304 Hellspong, L. (1999).
305 Ramírez, J. L. (1995b). Hela denna skrift är en undersökning av dessa logos-aktiviteter.
306 Ibid.
307 Ibid.
308 Ramírez, J. L. Mailkonversation. 2008-10-18.
309 Grassi, E. (2001).

metaforisera möjliggör för oss att använda samma språk från en dag till en annan.[310]

Genom planeringskollektivets val av analogier och metaforer berättas om hur vi skall uppfatta dess verksamheters mål, mening och funktion. Det är även i enlighet med dessa vi skall föreställa oss själva och våra livsmiljöer som föremål för planeringskollektiva verksamheter. I mitt material framträder två analogier tydligast. Med hjälp av tankefigurer hämtade från idrottsvärlden och den militära praktiken söker planeringskollektivet att vidmakthålls illusionernas harmoni.[311] Från såväl tävling som krigsföring hämtas formuleringar som tydligt uppvisar vilken form av ”resultat” som eftersträvas. Från idrottsvärldens frammanas en stämning om konkurrens och avancemang, här gäller att toppa laget för att få en framskriden position inom de åtråvärda rankinglistorna, t.ex. Välståndsligan. Med fokus mot en position i toppen måste vi prestera bättre och sporra varandra i den hårda konkurrens som råder. Här i Sverige har vi dock ett försprång, ty vi har haft goda ledare eller bra tränare som lyckats skapa en högpresterande svensk välfärdsmodell: ”Tillväxt, forskning, hållbar utveckling, jämställdhet, levnadsstandard, sysselsättning, barnomsorg – på område efter område placerar sig Sverige på tätpositioner.”[312] Så kan det låta när planeringskollektivets stämma ljuder och i samma tonläge kan även följande höras:

> Vi måste investera så att Sverige kan hänga med i den internationella konkurrensen, knipa ytterligare andelar av världsmarknaden, avancera på OECDs rankinglistor och ytterst säkra landets välfärd.[313]

Sverige skall nämligen åter ”vara på medaljplats”.[314] Att använda sig utav jämförelser med idrottsvärlden är ”med sina klara och entydiga regler, en guldgruva för dem som önskar förklara och förenkla ett abstrakt fenomen.”[315] Dessa liknelser förstärker illusionernas harmoni genom att de

---

[310] Ramirez, J. L. Mailkonversation. 2008-10-23.
[311] Se Dahlbäck, N. (1998), för en analys av analogier kring det politiska språket. Hon lyfter fram följande: hus/hem, krig/militär, trafik/sjöfart, spel/idrott, väder/natur och Människan.
[312] http://www.regeringen.se/sb/d/3039/1/49771;jsessionid=aiuAyoWRe5M8.
[313] NUTEK. (1999). Förordet.
[314] NUTEK. (2000b).
[315] Dahlbäck, N. (1998). S. 50.

inom planeringskollektivet skapar igenkännande och trygghet, dvs. den ”kollektivitet” som krävs för att framstå som samstämmiga.

Som om vi vore en militärallians

När samhällsplanerandets olika mål och medel skall förstås och uttryckas analogiseras från en annan praktik, den militära. Som jag tidigare nämnt skapades vanan att utgå från de militära strategierna. Taktiken och militärlägret blev modeller för disciplinens samordningsprinciper med syfte att överblicka och kontrollera.[316] Samhälle, människor, kunskap, vetenskap, livsverksamheter och planering skall förstås som om vi vore en militärallians, som om vi vore en armé, som om världen vore ett slagfält, som om vi väljer att planlägga *vita activa* genom att låta Försvars-, eller Krigsmaktens erfarenheter och härförarkonster utgöra våra livs paradigma. Det är genom att låna flertalet tankefigurer från de militära verksamheterna och deras specifika termer som *Mathesis* återskapas och vidmakthålls. Dessa termer har en gång skapats för att beteckna ”strategier” inom militärkonsten. Att föra en väpnad kamp kan visserligen ha som slutmål att uppnå ett fredligt tillstånd, men är samtidigt fokuserad på att: besegra, erövra, utplåna, förinta, eliminera, krossa, ödelägga, härja, förstöra, osv. Från de militära praktikerna lånas utmärkta redskap för att förstärka planeringskollektivets identitet som såväl trygghetsmaximerare som upprättare av säkerhet genom att föreskriva att läget är under kontroll.

Kartan och verkligheten som kunskapsmetafor

Det militära livet ritualiseras genom sin specifika tankestil och sina specifika ceremonier för att avkoda komplexiteter. Dessa överförs via tankevandringar till planeringskollektivet. Det är främst förhållandet mellan kartan och terrängen som blivit en för planeringskollektivet oumbärlig kunskapsmetafor. Denna topos har genom tid utvecklats, förstärkts och blivit förgivettagen. Det är framförallt tre föreställningar som lånas från den militära praktiken till planeringskollektivets verksamheter:

---

316 Denna vana, att hämta bilder ur militär terminologi, förekom flitigt inom vetenskapen. Nilsson, B. G. (2000), ger oss exempel från sin genomgång av folklivsforskaren Sigurd Erixons språkbruk: ”de kulturella elementen utförde erövringar, offensiver och infiltrationer; de uppträdde som förposter, som reträttlinjer och fientliga fronter”. S. 207.

överensstämmelsen mellan kartan och terrängen, enhetligt språk samt koordination.

Från den militära föreställningsvärlden lånas principen om överensstämmelse, vilken där upprättats för att skapa ett samband mellan kartan och terrängen. Kartan har utgjort ett viktigt redskap och intagit en central position inom militärens praktiker då att ”rätt hantera och tolka kartan eller agera med kartan som referensram är att kontrollera kärnan i den militära praktiken”.[317] Genom att förstå hur kartan blivit till något av en rotmetafor i den militära världen, dvs. ett begrepp som kan ta formen av ett fenomen som fungerar som fixpunkt utifrån vilken andra fenomen bedöms, problematiserar Magnus Bergquist kartans roll. Med utgångspunkt i att kartor är artefakter tillverkade av människor med visst meningsinnehåll undersöker han kartanvändningen i en militär praktik. Kartans centrala roll och långa tradition i den militära världen utgör, menar han, en föreställningsvärld som är kopplad till strategiskt militärt ledningsarbete och ger associationer till förflyttningar över kartan: pilar, streck och andra symboler som ritas, suddas ut och ritas om. Syftet med kartläggning är att på ett överskådligt sätt representera information om omvärlden.

Bergquist beskriver kartans kunskapsfunktion genom olika perspektiv. Ett är att kartan som *informationscontainer*. Kartan behandlas då som en burk fylld med information som återanvänds på olika sätt. Ju mer effektiva koderna göres, desto fler kan återges på kartbildens yta. En digital karta kan, teoretiskt förstått, lagra hur mycket information som helst inom ramen för en specifik kartbild. De digitala kartorna bygger ofta på en princip om lager på lager, vilket innebär att betraktaren genom att röra sig ”ned” i kartbilden får olika uppsättningar information beroende på vilken detaljnivå man befinner sig. Ett annat perspektiv är kartan som *scen för aktiviteter*. Här blir kartan betraktad eller förstådd som en arena för situationer, dvs. som serier av handlingar. Kartans symboler kommer att uttrycka lägen och rapportera om rörelser. De uppfattas inte som statiska utan föränderliga. Kartan som *koordinationsinstrument* innebär att skapa en bild av omvärlden med i stort sett samma struktur inritad i samma skala för att det skall gå att koordinera de enheter som ska agera i rummet. Koordination kräver att det finns en

[317] Bergquist, M. (2003). S. 6.

gemensam referenspunkt i kontakterna med andra enheter. Koordinaterna måste referera till samma punkt i det verkliga rummet.[318]

Målet med kartanvändningen inom de militära praktikerna är

> att skapa ett enhetligt språk och en gemensam kognitiv karta över hur världen och den egna verksamheten är organiserad. Missuppfattningar kan reduceras och leda till entydighet och effektivitet. Det militära livet är överhuvudtaget i hög grad ritualiserat i form av specifika språkbruk och ceremonier med syfte att reducera komplexitet och villfarelser i kommunikationen.[319]

Om man lyckas uppnå dessa mål har man också underlättat för aktiviteter som att övervaka och överblicka vilka möjliggör ”navigering inom ett geografiskt rum”.[320] Därmed har kartanvändningen gjort sig själv till en nödvändig kunskapsform, inte bara som perspektiv för det planerande sättet att föreställa verkligheten, utan även genom att förorda en viss typ av handlande, ett ”planmässigt handlande”[321].

Genom sin vana att låna handlingssätt från det militära livet blir Planeringskollektivets diskursgemenskap ritualiserad i form av specifika språkbruk med syfte att ”reducera komplexitet och villfarelser i kommunikationen”. Det kommer till uttryck genom att diskrepanser förnekas i form av att meningsskiljaktigheter, oklarheter och tvetydigheter reduceras. En av konsekvenserna blir att man kan vara eniga om orden men knappast om meningen bakom ordandet.

Kännetecken – en topos som skapar illusionen om entydighet

För att upprätthålla illusionernas harmoni används en rad topiker. En sådan topos är vad jag här betecknar vanan att uttrycka sig genom *kännetecken*. Kännetecknen framträder genom att man inom planeringskollektivet uttrycker sig genom likartade begrepp och formuleringar i form av upprepningar. Dessa tankevandrar hos dem som delar *Mathesis*. På så sätt bevaras harmonin mellan tankestilen och planeringskollektivets uttryckssätt och uttryck. Denna vana framträder ofta i form av slogans, paroller, eller

[318] Bergquist, M. (2003).
[319] Ibid. S. 10.
[320] Ibid. S. 12.
[321] Ibid. S. 12.

klyschor och används för att bygga upp olika argument. Ibland talas det om att användandet av vissa ord anses vara ”politiskt korrekta”. Ett resultat av vanan att skapa och använda sig utav ord som kännetecken är t.ex. begrepp som ”Bullshit Bingo”. Bullshit Bingo uppmärksammas av Lars Melin i hans bok *Corporate Bullshit* som utkom 2004.[322] Konsulter, politiker och byråkrater utses vara positioner varifrån denna diskursiva form utövas. Här framställs paroller vilka leder till språkliga oklarheter.[323] Mats Alvesson visar hur dessa paroller eller floskler skapat ett substanslöst prat. I *Tomhetens triumf* argumenterar han för att beslutsfattares resonemang är dåligt underbyggda och rent utav förvirrade, falska, osakliga och förledande. Resonemangen syftar inte till att belysa något utan till att övertyga andra om beslutsfattarnas vanemässigt inövade föreställningar och lösningar. Dessa former av resonemang har bl.a. resulterat i att det uppstått en diskrepans mellan ”överhet och underställda” därför att de helt enkelt pratar olika språk.[324]

Kännetecknen utgörs främst av diffusa begrepp som utveckling, tillväxt, samverkan, jämställdhet, integrering. Dessa ord används så ofta och så mångtydigt att de ger plats för alla tänkbara tolkningar. Gunnar Fredriksson betecknar dessa begrepp i parollform för *politiska tautologier*. Dessa begrepp är så ”enkla, att de är självklara, eventuellt triviala, i värsta fall tautologier.”[325] Begreppen väcker entydiga positiva associationer men om man undersöker dem närmare upptäcker man oftast att dess innehåll saknar informativt värde. En tautologisk förklaring förekommer genom vanan att uttrycka sig i

---

[322] Melin, L. (2004). För olika instruktioner kring bullshit bingo och liknande företeelser se t.ex. Avigsidans floskelgenerator www.avigsidan.com eller ”Red Cell Bullshit Bingo” som rekommenderas användas under möten vid olika planeringsavdelningar i Sverige för att undgå symptom som myror i baken, sömnighet, irritation; www.companyculture.com/topics. Om du vill spela Bullshitbingo se www.ymh.se/bingoff.pdf. Naturligtvis är dessa uppmaningar om att spela floskelbingo under t.ex. olika möten framställda ironiskt. Men fler och fler börjar uppmärksamma detta utbredda fenomen utifrån en kritisk språkgranskning. Se t.ex. Lena Abrahamsson som använder begreppet Bullshit Bingo som samlingsbegrepp för modetrender när det gäller formuleringar: www.skl.artikel.asp?A=4663&C=1150; Lars Weiss artikel i Dagens Nyheter 2005-01-05, *”Spela bingo med Political Bullshit”*. En föregångare att analysera detta språkbruk är Gunnar Fredrikssons i sin studie av det politiska språket, (1962). Även George Orwells analys i *1984* under beteckningen ”Newspeak” uppmärksammar detta fenomen genom andra perspektiv.

[323] Erik Wellander betecknar t.ex. det byråkratiska språket som ”krångelsvenska” vilket lider av ”substantivsjuka, rikt på facktermer och uppfunna, egendomliga förkortningar”. Se Fredriksson, G. (1982), kapitlet ”Maktspråk”.

[324] Alvesson, M. (2006).

[325] Fredriksson, G. (1992). S. 71.

diffusa begrepp och är en ”förklaring som förklarar allt” men som i själva verket ”förklarar ingenting”.[326] Kännetecknen är ofta inom planeringskollektivet självklarheter, men lämnar många frågetecken för dem som inte delar dess tankestil. Kännetecknen preciseras inte för att därmed bevara dess mångtydighet. På så sätt tillfredsställs alla parter och illusionernas harmoni bevaras.

Ett begrepp som kommit att fungera som kännetecken är ”utveckling”. Användandet av detta kännetecknen skapar ett underlag som oftast blir alltför magiskt för att kunna analyseras och förstås. En anledning är, menar Foucault, att detta begrepp används för att knyta företeelser som likhet och upprepning till en process som ger ett kausalt intryck. Det förenar enheter, betecknade som individer, verk, begrepp eller teorier bortom avstånd i tid och rum.[327] Å andra sidan kan tid och rum används för att förklara utvecklingen av ”något”. Utvecklingen i bestämd form singularis schematiseras utefter tidsaxeln *då – nu* liksom lokaliseras rumsligt, *här – där*. Detta görs för att man skall kunna förklara och beskriva en grad eller fas av utvecklingen av någonting mer eller mindre, oavsett vilka aspekter man väljer att studera och genom vilka perspektiv. Mellan ”ett då” och ”ett nu” konstrueras en gräns vars funktion är att markera en övergång *från* någonting, *till* någonting annat. Historiska beskrivningar används ofta kring det studieobjekt som är i fokus, vare sig det handlar om utveckling kopplat till ”region”, ”kommun”, ”rum” eller ”samhälle”. Tid används som illustration i form av en tidpunkt för ”någonting då”, men syftar till att markera *mot* någonting som förses med en värderingsbeteckning. Det handlar om att någonting anses vara ”förlegat” eller ”omodernt” för att skildra utvecklingen *fram till* ”någonting nu”, en annan tidpunkt, som anses vara bättre. Begreppspar som skapas kan t.ex. vara i form av gammal – ny, underutvecklad – utvecklad, bakåtsträvande – framåtblickande, traditionell – modern – postmodern etc. När det gäller här – där, lokaliseras rumslig utveckling till ett ”centrum” (här) och underutveckling blir då lika med ”periferin”(där). Föreställningar skapas om att den ”underutvecklade periferin” skall sträva mot att anta den form som återfinns i det ”utvecklade centrum”. Rörelsen från underutveckling till utveckling betecknas som t.ex.

[326] Ramírez, J. L. (2000a).
[327] Foucault, M. (2002).

”förändring”, ”omvandling”, ”process”, ”förlopp”, ”strukturering” och ibland ”utveckling” fastän det är just studieobjektets eller planeringsföremålets utveckling som skall skildras. Ett vanligt förekommande fenomen är även att låta rörelsen förklara rörelsen: ”förändrings-förlopp”, ”omvandlings-process”, ”förändrings-process” ”utvecklings-process”, ”utvecklings-förlopp”. Dessa blir tautologiska och ibland ställer jag mig undrande vad det är man söker förklara och med hjälp av vilka kunskapsstrategier, liksom vad det är man vill förstå med hjälp av denna form av betecknanden.

Kännetecknen tankevandrar och exploateras inom olika fält. Genom att uttrycka sig genom dessa skapas en känsla av att samstämmighet råder. Den form av harmoni eller samstämmighet som därigenom framträder beror alltså på att man inom planeringskollektivet gemensamt skapat begrepp och tankevanor som kommer att reglera vad som inte kan tänkas annorlunda. Kännetecknen kommer att fungera som riktmärken: någonting att orientera sig efter och att hålla fast vid. Så skapas en illusion om att man funnit en fixpunkt eller solid klippa att enas om, vilket i sin tur skapar ytterligare en illusion: att vi talar samma språk och på så sätt är samstämmiga.

Logosargument, auktoritetsskäl och staplingstricket

Ett resultat av planeringskollektivets vana att låta ord framträda som kännetecken blir även att olika resonemang kring planeringsföremål ofta framställs som om de vore utan röster: vem eller vilka döljer sig t.ex. bakom policydokumenten? Vilka riktar sig texterna till? Vilka önskar man skall ta del av dessa? Vilka tar del av dessa? Det handlar om ett språkbruk som avpersonifierar genom att förtingliga. I en studie beträffande planering och planeringsdokument menar Asmervik och Hagen att användningen av denna diskursiva form är både byråkratisk och formaliserad genom att man medvetet strävar efter en neutral och objektiv stämma. Det hänger samman med att man helt enkelt vill undgå intressekonflikter och ställningstagande.[328] Ett sätt att så göra är att reducera innehållet i texterna till logosargument. Slutsatserna eller utsagorna baseras på nödvändighets-tanken, dvs. ett bevisat faktum eller sakförhållande framställs som en

[328] Asmervik, S. & Hagen, A. (1997).

nödvändighet, liksom något ofrånkomligt.[329] Därmed öppnas inte upp för möjligheten att flera tolkningar kan göra sig gällande och meningsskiljaktigheter undgås därmed. En vanlig representation för logosargument är just att informera eller upplysa genom faktaunderlag såsom statistik, modeller, diagram eller kartor.[330] I de planeringsunderlag, policydokument och övriga planeringskollektiva produkter jag studerat återfinns denna tendens, vilket bl.a. tolkas genom de sätt varigenom diskursen formeras för att strukturera sin verklighetsbeskrivning. Det handlar om en resonemangsform där man vill uttrycka en säker kunskap och som rör frågor som inte kan vara annorlunda och därmed inte ifrågasätts. För att förstärka logosargumenten regleras såväl som tillverkas diskurser genom att låna logikens formella och slutna resonemangsform, dess *epistemiska* karaktär. *Episteme*, som förmedlar ett vetande om det som inte kan vara på annat sätt, utnyttjas för att skapa önskvärda tillstånd vilka betraktas som om de är nödvändiga och ofrånkomliga. Därigenom signaleras att detta inte är under förhandling, dvs. något som man överväger kring och undersöker huruvida det möjligen skulle kunna vara eller bli på annat sätt.

För att förstärka logosargumenten användes ofta *auktoritetsskäl*. Ett sätt att utnyttja auktoritetsskäl är genom de tankevandringar som sker mellan politik och vetenskap. Fredriksson räknar upp en rad egenskaper som kännetecknar sådana tankevandringar och det är ofta från Nationalekonomin man hämtar olika slutsatser för att förstärka sin auktoritativa stämma vilket resulterar i omskrivningar:

> Som så ofta i politiken försöker man utnyttja vetenskapens prestige för att driva vissa politiska idéer, något som alltid förekommit inom såväl vänstern som inom högern. För icke-ekonomer kan det vara svårt att förstå hur man översätter den abstrakta vetenskapliga jargongen till mera handfasta politiska termer, men i vissa kretsar är naturligtvis denna politiska diskurs högst gångbar.[331]

[329] Johannisson, K. (1988), lyfter fram, från ett annat perspektiv, hur nödvändighetstanken användes för att legitimera t.ex. sockenbeskrivningar för att överblicka Sveriges resurser, i det systematiska karterande av allt och alla.
[330] Karlberg, M. & Mral, B. (1998); Hellspong, L (1995).
[331] Fredriksson, G. (1992). S 30.

Vanan att låna den epistemiska formen bidrar även till att tillfredsställa *Mathesis* krav på klarhet och säkerhet. Tillsammans med krav på enkelhet och tydlighet uppnås villkoren för vad som betecknas populärvetenskap. Karakteristisk för populärvetenskapens framställningsform är nämligen:

> bortfallet av detaljer liksom av motstridande uppfattningar. Framställningen får härigenom karaktären av en konstlad förenkling. Detta möjliggör i sin tur en konstnärlig tilltalande, levande och åskådlig redogörelse men leder också till en apodiktisk värdering med ett enkelt gillande eller ogillande av vissa ståndpunkter. Förenkling, åskådlighet och apodiktiskt vetande är de viktigaste kännetecknen.[332]

Denna åskådliggjorda bild som förmedlas skapar också en känsla av enhet i människans vetande.[333] De slutsatser man redovisar garanteras vara ställda utom allt tvivel vilket förmedlats genom att de etiketteras som vetenskapligt bevisade. Därmed behöver man inte redovisa de premisser som lett fram till den slutsats som presenteras som självklart faktum, vilken den oftast är inom det tankekollektiv som presenterar den. Dessa formuleringar är ofta så utformade att ingen på allvar kan opponera sig mot dem och resultatet kan bli att meningsskiljaktigheter döljs (vilket också kan vara ett syfte). Om vi utifrån retoriken tolkar denna företeelse närmar vi oss propagandan.[334] Jag återkommer med exempel på sådana formuleringar senare. En tolkning av ett sådant resonemangsbruk kan vid en första ansats betraktas som att vara logisk och därmed förmedla en logisk ontologi, dvs. uppfattning och föreställning om hur verkligheten är beskaffad t.ex. som den vi återfinner i Wittgensteins *Tractatus*. Men i de diskurser planeringskollektivet tillverkar är det inte alltid givet att man skall dra likhetstecken mellan dessa. Det är en sak att enbart använda sig av logiska resonemang som kan göras i enlighet med studieföremålets karaktär, en annan sak när man överför logikens sätt att resonera till förhållanden som inte kan betraktas som om de vore slutna. Detta förhållande betecknar Perelman och Olbrechts-Tyteca ”quasi-logical

[332] Fleck, L. (1997). S. 111.
[333] Ibid.
[334] Se t.ex. Hellspong, L. (2001).

arguments". De förklarar att dessa argument har till uppgift att försöka övertyga genom att använda logikens resonemangsform som förebild.[335]

Vi kan även förstå denna företeelse i samband med vad Schough kallar *staplingstricket*. Detta trick används t.ex. när man pendlar mellan objektivistiska och relativistiska resonemangsformer. Denna pendling görs om situationen kräver och då ofta i form av skenmanövrar eller bortförklaringar därför att de slutsatser man uttrycker genom de kunskapsanspråk man har, tillåter inte en granskning av dess premisser.[336] Staplingstricket innebär även en vana att:

> placerar termer ur olika filosofiska tanketraditioner bredvid varandra som om de vore logiskt förenliga. Filosofiskt bygger staplingstricket på tron på ett sakligt språk som speglar tingen, socialt på frågeförbudet och politiskt på att författaren upplever sig tala med auktoritet.[337]

Staplingstricket kan förstås i samband med de förhållanden där man t.ex. bygger upp ett policydokument eller en vetenskaplig rapport genom att stapla olika kännetecken i slutsatsform efter varandra. Då låter det helt enkelt rimligt, sanningsenligt och självklart att formulera utsagor som t.ex. "jämställdhet bidrar till tillväxt"[338] eller "[h]ållbar tillväxt är tillväxt som bidrar till hållbar utveckling"[339] utan att redovisa varifrån man hämtar denna kunskap, med vilka argument premisserna är uppbyggda genom slutledningen och på så sätt visar hur dessa samband är korrekta och i vilka sammanhang, vilken kunskapstradition man än väljer arbeta utifrån. Vi är så vana att höra dessa utsagor i parollform att vi inte reflekterar över om de är baserade på vetenskapliga slutsatser som härletts genom ett antal väl uppbyggda premisser, genomförda empiriska studier eller om de är uppfattningar baserat på förhoppningar om tillstånd som är värda att uppnå och som förmedlas via olika tankevandringar. Dessa framställningar blir ofta tautologiska. Fredriksson ger oss ytterligare exempel på sådana utsagor: "framåtskridande främjas genom en dynamisk framstegspolitik" vilket är en

---

[335] Perelman, C. & Olbrechts – Tyteca, L. (2000).
[336] Schough, K. (2008).
[337] Ibid. S. 140.
[338] www.regeringen.se. 2006-04-20.
[339] Jonsson, G. (2006). S. 67.

utsaga som inte låter oss veta mer än att framåtskridande främjas genom att framåtskridande främjas:

> Det är inte ovanligt att man förklarar en serie av företeelser genom att hänvisa till en allmän regelbundenhet som man känner till enbart på basis av de företeelser som skulle förklaras. Detta är en bra metod att använda när man inte vet något och ändå vill säga något.[340]

Dessa olika typer av förklaringar kräver, menar Fredriksson, en initialteori, dvs. varför en tendens går åt det ena eller andra hållet.[341]

Omskrivningstekniker

En annan vana som etablerats för att planeringskollektivet skall bli en hegemonisk stämma och upprätthålla illusionernas harmoni, kan förstås utifrån vad Foucault uppmärksammar som omskrivningar. Han nämner några sådana i sin studie *Vetandets arkeologi.* En är då olika begrepp upptar ”en analog plats”, trots att deras tillämpningsområden och tillkomsthistoria är olika.[342] Det kan också handla om olika sätt att översätta egenskaper hos fenomen vilka är kvantitativa till att beteckna egenskaper som är kvalitativa och vice versa.[343] Ett exempel på en sådan vana i form av omskrivning nämnde jag tidigare, dvs. att låta det nationalekonomiska begreppet tillväxt tankevandra till områden där dess applicering många gånger blir oförståelig. Jag skall här exemplifiera genom en omskrivning vilken är i enlighet med *Mathesis;* att låta handlingskunskapen inordnas faktakunskapens form och funktion. Det resulterar även i att kännetecknen, vilka är diffusa begrepp behandlas som om de vore kompakta.

---

[340] Fredriksson, G. (1992). S. 79.

[341] Ibid.

[342] Foucault, M. (2002).

[343] För ett exempel läs Åsberg, R. (2001). Han tar upp en form av denna omskrivning. Han talar om vanan inom samhällsvetenskapen att låna begreppen kvalitativ respektive kvantitativ från den faktakunskap vilken blir till inom det naturvetenskapliga forskningsfältet. Inom samhällsvetenskapen blir det till en fråga om val av metod. Metoder (ansatser, perspektiv etc.) kan inte vara kvantitativa eller kvalitativa till skillnad från data som representerar sådana egenskaper hos fenomen. Själva analysmetoderna kan inte heller vara av detta slag utan istället, menar Åsberg, bör man tala om analys av numerisk information och analys av icke numerisk data, om man behöver benämna det man gör. Detta framgår ändå av datas karaktär, och inom samma undersökning kan man givetvis behandla data både i form av ord och siffror.

Att låta handlingskunskapen inordnas faktakunskapen

När det gäller föremål för planeringsverksamheter är man beroende av såväl faktakunskap som handlingskunskap. Faktakunskap ger planeringsunderlag för handlingskunskap då man behöver resonera och överväga kring olika handlingsalternativ. *Mathesis* förordar dock premierandet av faktakunskap och handlingskunskapen inordnas därmed faktakunskapen. Det yttrar sig genom att man överför sätt att planera och begrepp som hör hemma inom den fysiska planeringen till att gälla även den sociala planeringen. Med hjälp av Ramírez undersökning av socialplaneringens begreppstyper kan jag beskriva detta närmare.

Ramírez beskriver och förklarar hur forskningens synsätt och begreppsapparat påverkas av förgivettagna tankevanor och värderingar. Det handlar om bristen på medvetenhet när det gäller att inte bejaka skillnaden mellan olika typer av begrepp och skillnader mellan handlingskunskap och faktakunskap. Handlingar berör mänskliga avgöranden och beslut, medan fakta beror på givna omständigheter. När vi överväger och avgör handlar det om värden och kvalitet; om att avgöra vad som är gott. Detta försiggår i en diskussion som är etisk, inte inom en diskussion som utgår från effektivitet. Enligt Ramírez finns det en vana att sammanblanda två olika sektorer under samma beteckning:[344]

1. En produktionsinriktad planeringsverksamhet som ska åstadkomma materiella förändringar, strukturer och artefakter, dvs. den fysiska infrastrukturen i form av skolor, sjukhus, kommunikation
2. En planeringsverksamhet som avser att förändra mänskliga tillstånd

Den fysiska infrastrukturen skapar möjligheter och förutsättningar inte tillstånd, men är nödvändiga förutsättningar för en fungerande livskvalitet åt alla. För att förändra mänskliga tillstånd behövs en annan form av planering som skiljer sig från produktionen av materiella förändringar.[345] Då samhällsplanering handlar om, som tidigare nämnts, att ”hantera begrepp och ord och att skapa trovärdiga resonemang”, blir det angeläget att undersöka de begreppstyper som förekommer i planerandets diskurser.

[344] Ramírez, J. L. (2000a).
[345] Ibid.

Dessa spelar en roll främst i planerandet där man avser att förändra mänskliga tillstånd och att förstå mänskliga situationer.

I sin undersökning av planeringens begreppstyper skiljer Ramírez mellan tre: *kompakta*, *diffusa* och *ideologiska*. *Kompakta begrepp* är entydiga och väl definierade begrepp. Det råder entydig korrelation mellan begreppen, det språkliga uttrycket och den åsyftade objektiva verkligheten. Här är paradigmet tingen eller processer som kan uppfattas som ting och den vanligaste uttrycksformen är substantiv. Dessa objekt behandlas som kvantitativa egenskaper, som logiska strukturer och med lämpliga metoder och leder till en faktakunskap. Denna faktakunskap skapar resultat som är givet och kan räknas ut i förväg. Det är främst inom den fysiska planeringen kompakta begrepp används. När mänskliga situationer skall beskrivas handlar det om *diffusa begrepp*. Då finns inte samma grad av objektivering och generalisering utan olika kunskaper uppstår och olika förklaringar kan konkurrera om den rätta tolkningen. Diffusa begrepp har nära samröre med *ideologiska begrepp*. Ideologiska begrepp betecknar något som inte existerar utan därför önskas och utgörs av ord som syftar till förändringar. Ibland framgår dock inte orsakerna bakom val av just dessa ord och dess innebörd, vilket medför att de framstår som en form av självklarheter eller politiska tautologier.[346]

De diffusa begreppen bildas för att förstå sociala och mänskliga situationer och förhållanden. Det finns t.ex. begrepp som refererar till oönskade tillstånd: arbetslöshet, fattigdom, asocialitet, brottslighet, segregering etc. Dessa tillstånd är situationer som betecknas i sociala termer.[347] Därmed kommer dessa att bedömas som godtagbara eller inte i förhållande till *Mathesis*. Dessa begrepp är föremål för alternativa tolkningar och överensstämmelsen mellan begrepp, ord och verklighet måste definieras utifrån enskilda situationers kontext dvs. beroende av vad saken gäller. Dessa diffusa begrepp förekommer ofta i diskussioner där man diskuterar utan närmare referens till olika typer av situationer. Det leder ofta till, menar Ramírez, en abstrakt och missledande användning av ord, resonemang och diskurser. Här skapas en illusion av att man tror sig förstå genom att få grepp om orden men i själva verket blir dessa svåra att relatera till en

[346] Ramírez, J. L. (2000a).
[347] Ibid.

praktisk verklighet.[348] Vi har dock blivit alltmer vana vid ett sådant språkbruk bestående av vad jag betecknar som kännetecken. Orden skapar inte klarhet och förståelse utan snarare förvirring.

Präglad av Descartes principer om att eliminera eller utesluta begrepp vilka är diffusa och berör det troliga eller rimliga, dvs. frågor om det som kan vara på annat sätt, finns en vana att behandla diffusa begrepp som om de vore kompakta. På så sätt förstärks förtingligandet och *Mathesis* förordning om mätbarhet tillfredsställs. Genom att försöka uttrycka diffusa begrepp i kvantitativa termer där man anger procenttal som målsättning, t.ex. sysselsättning, utveckling, jämställdhet eller integrering, lämnas diskussioner och problematisering kring hur man skall gå till väga för att uppnå de önskvärda tillstånden. Men det kan också handla om att ignorera diskussioner kring om varför dessa tillstånd är önskvärda, på vilka sätt, för vem och var, vilket skulle öppna för en medvetenhet om att dessa begrepp behöver preciseras utifrån olika sammanhang. Människors egenskaper, intentioner, kunskaper och livsförhållanden går inte alltid att reduceras genom kompakta begrepp även om *Mathesis* förordar ett sådant förhållningssätt.

Att metonymisera – förtingligandets mentala teknik

Kännetecknens språkliga uttrycksform är substantivet vilket är i enlighet med *Mathesis* förordningar; att förstå ett begrepp som en bild av verkligheten och orden betraktade som etiketter. Härigenom skapas en illusion av att Kännetecknen är entydiga, dvs. att vi menar det samma när vi använder oss utav dem, men Kännetecken blir på så sätt tomma på mening. Det resulterar i att vi får en form av ord- eller språkmanipulering där man endast kan vara ense om formuleringarna eller orden men knappast de olika meningar vi vill uttrycka genom användandet av dessa. Det yttrar sig genom att man inte rådgör eller överväger kring dess mening eller funktion i det sammanhang de framträder och med hänsyn till vad saken gäller. Genom att uppfatta ord som om de hade en egen existens förtingligas själva menandet med våra uttryck genom orden. Gunnar Olsson talar ofta om vår konstanta drift mot förtingligande. I hans tolkning sker det bl.a. genom att en ”orörbar ideologi” förvandlas till sten inom arkitekturen. Denna transformation formar sedan

[348] Ramirez, J. L. (2000a).

våra tankefigurer. Det resulterar i ett byggande på visst sätt och inte annat. Olsson talar också om att kommunicera är att förtingliga och att förtingliga är att kommunicera.[349] Språket är vårt främsta verktyg för förtingligande och att skapa i ord är ett första förtingligande. För att något skall bli föremål för medvetande objektiverar och förtingligar vi, men substantivet förstärker karaktären av ting. Denna aktivitet, dvs. att ”iklä” kännetecknen substantivets form, kan förstås genom vår metonymiska drift, en drift som är reduktionistisk.[350]

Som jag nämnde tidigare så utgör metonymiserandet en kognitiv resurs vi har för att skapa begrepp och att använda språk. Metonymiska omvandlingar får oss att tro att vi talar om samma sak utan att göra det.[351] Olika typer av relationer såsom: orsak och verkan, instrument eller verksamhet, kan byta Betecknare med varandra och skapar metonymier.[352] En metonymisk vana är att blanda samman handlanden, instrumenten och resultatet. Denna vana får oss att tro att vi talar om samma sak när det istället handlar om olika och ibland motstridande förståelseperspektiv. I den bemärkelsen kan vi här fråga oss vad vi syftar med ordet samhällsplanering? Är det handlanden i bemärkelsen att samhällsplanera, dvs. aktiviteter förknippade med handlande av visst slag, instrumenten som används i samhällsplanerande eller de färdiga produkterna såsom de materiella byggnaderna, vägarna, policydokumenten eller sociala tillstånd som är resultat av planerandet? Vi kan också fråga oss följande: Vem är samhällsplaneraren? Är det den offentliga makten eller medborgarna? Är samhälle statens institutioner eller människors gemenskap? Är samhällsplaneringens objekt olika livsaktiviteter, livsformer och livsplatser eller institutioner och det offentliga rummet? Är samhällsplanering det som skapats eller är själva skapandet?[353] När beteckningen ”samhällsplanering” används är det tecken på ett förtingligande av den konkreta aktiviteten att samhällsplanera.

---

[349] Olsson, G. (1991).
[350] Ramírez, J. L. (1995b).
[351] Ramírez, J. L. (1997).
[352] Ramírez, J. L. (1995b).
[353] Se Ramírez, J. L. (1996b), för en problematisering kring sammansättningen mellan ordet ”samhälle” och ”planering” samt tvetydigheten denna sammanblandning skapar.

Andra resultat av att metonymisera är uttalanden som ”Regionen måste utvecklas”, ”Det går bra för Sverige” eller ”Universitetet måste öka sin samverkan med Näringslivet”. Här används dessa beteckningar som om Universitetet, Regionen eller Näringslivet vore aktörer med förmåga att handla. I själva verket finns inget ”Universitet”, ”Region”, eller ”Näringsliv”, utan det är samlingsbeteckningar för flertalet människors olika förmågor, olika viljor, olika sysslor, olika åsikter, tankar och idéer när det gäller att handla i det vardagliga mångfacetterade arbete som tillsammans skapar det vi t.ex. kallar ”universitetsvärlden” eller ”regionen”. Kännetecknen fungerar stundtals som personifieringar. Det handlar om hur man har som vana att personifiera ting och egenskaper och hur man gör dessa ting, organisationer eller verksamheter ansvariga för olika handlingar som utförs av människor såsom t.ex.: civilisationen, kulturen, ekonomin, räntan, staten, marknaden, traditionen, utvecklingen, mekanismen, strukturen osv. Denna form av metonymiserande har liknelser med vad Olof Peterson i sin studie om *Metaforernas Makt* betecknar begreppsrealism. Denna begreppsrealism uppstår när vi inte uppfattar begrepp som ”abstrakta tankeinstrument” utan de ges en verklig karaktär.[354] Det resulterar i att handlingsbegrepp såsom demokrati, makt eller frihet framställs som ting som ’något’ att ha eller att äga. Detta fenomen tar även Fredriksson upp då han refererar till sociologen Gunnar Perssons beteckning *mystifikation*. Det handlar om vanan att beskriva konkreta problem som om de vore skapade av naturlagar. Ofta handlar det om att överföra eller placera ansvarsfrågan till yttre krafter, bortom mänsklig kontroll. Mystifikation handlar om att kontrollera och reglera vissa mänskliga handlingar för att nå vissa politiska mål.[355]

Ytterligare ett perspektiv på metonymiserande aktiviteter är att överföra mellan det konkreta och det abstrakta. Resultatet av denna mentala teknik, då man inte är medveten om hur den fungerar och varför, blir att Kännetecknen framträder som om de vore allmänt giltiga; de skall beteckna något som uppfattas som universellt giltigt här och där, för dig och mig. Resultatet av denna aktivitet betecknas ibland ”universalism”. Karakteristiskt för universalismen är, menar Tesfahuney, att relatera till något som består av

[354] Peterson, O. (1987).
[355] Fredriksson, G. (1992).

bara det Ena, enhet eller helhet som skall beteckna det som är ”typiskt för en *helhet* (mänskligheten, naturen, kulturen, eller någon annan enhet) och finns eller uppträder *överallt*.”[356] Varje form av universalistiska anspråk förutsätter en identitetstopos för att bevara sin förtingligande form. Tesfahuney beskriver i sammanhanget att varje tendens till pluralistiska anspråk korrigeras mot grundantagandet att det universella är giltigt och det giltiga är universellt. Resultat blir dock, menar han, ett u-topos, en icke-plats.[357] Varje kännetecken skapar sin universalistiska giltighet genom någonting annat; det som avviker, det som skiljer sig från. Dess negation används för att förstärka identiteten som universell och därmed giltig. Varje form av universalism förutsätter, menar Tesfahuney, ett förnekande av rörlighet, föränderlighet, det partikulära och mångfaldiga,[358] dvs. diskrepanstecken. Detta skapar underlag för att reducera, förneka och bortsortera diskrepanser: det som avviker, stör, skiljer sig från, inte stämmer överens med. Människor transformeras till en universell kategori, till en befolkning och, menar Tesfahuney, denna befolkning eller massa får sin boning i en nation, en region, ett centrum, en periferi vilket innebär att ”alla geografiska skillnader (singulära aspekter) inom detta antingen suddas ut eller minimeras.”[359] Men samtidigt kan inte de universalistiska anspråken undkomma paradoxen om att dess självidentitet bildas genom skillnader på samma gång som dessa avvikelser måste elimineras för att skapa universalitet eller allmän giltighet.[360]

Vanan att låta ord framstå i form av Kännetecken är ett tecken på att dessa blivit förgivettagna och dess funktion är att undanhålla snarare än att utsäga, att dölja snarare än att blotta. Det som undanhålls är vår förmåga att skapa nya innebörder i de ord vi använder och därmed vår förmåga att ifrågasätta de topiker *Mathesis* utgår från t.ex. säkerhet och nödvändighet.

Att tillverka samhällets onda demoner

I *The Order of Things* formulerar Foucault sig kring en tes: de som ordnar världen i tanken bestämmer indelningsgränser och kategorier, som sedan

---

356 Tesfahuney, M. (2005). S. 204. (Kursiv i orig.).
357 Ibid.
358 Ibid.
359 Ibid. S. 224.
360 Ibid.

kommer att lämna tankens värld när kunskaper och vetenskaper institutionaliseras och blir maktapparater.[361] Att kategorisera och att definiera innebär värderande handlingar. Från någonstans bestäms **vad** som **är rätt** och samtidigt **vad** som **är fel.** Dessa kunskapsstrategier, dvs. att kategorisera och att definiera, används för att tillverka samhällets onda demoner, vilka skall ha de rätta proportionerna, hålla de rätta måtten eller vara lagom avvikande för att kunna rättas till.

Tillverkningen av onda demoner handlar om en form av ”dold asymmetri”[362]. Det sker på så sätt att man upprättar asymmetriska relationer för att tillverka onda demoner och tekniker för att eliminera dessa. För att säkerställande av ordning skall utgöra ett identitetskriterium behövs tillverkas tillstånd eller strukturer av kaos, ovisshet, otrygghet, fruktan, risk, osäkerhet, orolighet etc. Planeringskollektivet behöver tillverka onda demoner för att kunna tala utifrån en position som legitimerar rätten att tala om hur det är och efter det kunna tala om hur det skall vara. Med säkerhet som topos lånar sig strategier från militärkonsten tacksamt till planeringskollektivets tillverkning av samhällets onda demoner och genom denna topos stillas den cartesianska oron. Då kan röster ljuda varigenom man ropar efter trygghet, fasthet, objektivitet och visshet, liksom riktade åtgärder kan sättas in för att ”säkra upp” gentemot de onda demoner som tornar fram liksom hotbilder. Idag lovsjungs t.ex. kännetecknet Tillväxt som det mål vilket skall infria säkerhet och trygghet. Det har nämligen skapats ett behov av Tillväxt: ”Vi behöver tillväxt både för trygghetens skull, och för utvecklingens.”[363]

I Mats Rosengrens essäer kring temat doxologi skymtar säkerhet som topos fram och i hans tolkning tycks denna term krympt till en enda betydelse: kontroll. När säkerhet som topos används smälter den samman till påståenden om ”tvingande nödvändigheter”. Det handlar om en såväl kraftfull som effektiv strategi därför att den fråntar oss vår självständighet och frihet liksom vårt tänkande ”i namn av omsorgen om vår normalitet och nyttighet.”[364] Denna topos införlivas i vårt tänkande, våra kroppar och ritualer. Den har ”traditioner, språk och vana på sin sida och verkar numera

[361] Foucault, M. (2006).
[362] Ramírez, J. L. (1995b).
[363] Länsstyrelsen i Värmlands län och Region Värmland. S.9.
[364] Rosengren, M. (2006). S. 147.

oftare genom hotbilder (arbetslösheten, terroristen, självmordsbombaren…) än genom löften om ett kommande bättre tillstånd."[365] Genom att frammana dessa onda demoner kommer planeringskollektivet att framstå som en "styrka" eller en militär stödjepunkt vi tryggt skall kunna luta oss mot liksom den arkimediska punkt Descartes fann inom sig självt. Det handlar om att skapa olika planläggningsstrategier som skall leda till att "säkra upp" gentemot dessa onda demoner. Denna företeelse beskriver Rosengren som en reaktiv strategi i bemärkelsen av att konsekvent förneka våra möjligheter att skapa nytt och istället hävda nödvändigheten av att göra motstånd för att återupprätta ordningen, inte agera för att ändra situationen, eller skapa en bättre ordning.[366]

Det paradoxala är att planeringspolitiken behöver en värld i oordning, en värld fylld av diskrepanser. Om vi inte hade några problem, frågar Beronius, vad skulle då en socialpolitik ha för mening. Hans slutsats är att socialpolitikens grundförutsättning är att något uppfattas som ett problem. Beronius skildrar hur en problematisering går till och han uppmärksammar hur skilda uppfattningar och värderingar spelar roll vid sådana handlingar:

> Låt oss först säga att när en individ, en grupp, en händelse eller en situation betraktas som ett socialt problem så sker det alltid utifrån en bestämd värderingshorisont – utifrån vad som anses vara rätt och fel, acceptabelt och oacceptabelt, bra och dåligt, sjukt och friskt. Men vad som är rätt och bra, fel och dåligt är ovedersägligen bundet till den etik som är förhärskande hos den som pekar ut problemet. För denne är problemet något som avviker eller hotar hans eller hennes föreställning och definition av 'det goda livet'. Men alla individer, grupper och kulturer har naturligtvis inte samma vision om hur vi ska leva livet, och därför pekar olika grupper och kulturer ut olika saker som varande sociala problem.[367]

Att definiera och att kategorisera utgår från identitetstopiken. Med identitet som topos utgår man från att varje ting skapas utifrån sin negation. Genom det avvikande eller negerande får vi förståelse för det normala, det som är värt att sträva efter. Det avvikande beteendet, mönstret eller problemet

[365] Rosengren, M. (2006). S. 147-148.
[366] Ibid.
[367] Beronius, M. (1994). S. 170.

förstärker det rätta eller normala.[368] Det handlar om användandet av ett identitetsbegrepp som förnekar eller eliminerar differensen och där olikhet blir detsamma som motsats. De diffusa begreppen används för att frammana en positiv anda, en stämning av något gott och negationer är naturligtvis av ondo. Dessa strategier leder samtidigt till att man kommer att reproducera mer av detsamma för att förstärka närhet och igenkännande och undvika tvivel, förvirring och överraskningar inom planeringskollektivet. Det gäller att ha kontroll över det normala och det avvikande och genom denna form av kontroll kan, menar Tesfahuney och Dahlstedt, lydiga medborgare som befolkar homogena rum skapas.[369] Detta medborgerliga tillstånd, lydighet, skapas genom att anpassningskvaliteter priviligeras. Gadamer beskriver hur förvaltning och politik fungerar utifrån rådande tekno-mentalitet. Denna mentalitet har lett till att människors anpassningsförmåga premieras på bekostnad av den enskildes kreativa förmåga.[370] Att skapa förutsägbara och på så sätt kontrollerbara medborgare görs genom att definiera och kategorisera människors handlingar. Syftet kan vara att eliminera diskrepanser i form av osäkerhet.

Abstraktionsprinciper

Vid tillverkningen av samhällets onda demoner används alltså olika abstraktionsprinciper, t.ex. att definiera och att kategorisera. Att kategorisera görs för att särskilja någonting från någonting annat och resulterar i namngivande av ett fenomen eller tillstånd, vilket sedan fungerar som fixpunkt för olika planeringsåtgärder. När aktiviteten att kategorisera blivit en förgivettagen vana, en topos, tankevandrar dess resultat, kategorier, inom planeringskollektivet. Forskningen kan t.ex. överta redan befintliga kategoriseringar:

> Övertagandet av institutionella välfärdsstatliga kategorier är en stor bransch när det kommer till forskning av så kallade upplevelser av kategoritillhörigheter. När

[368] Se t.ex. Eriksson, B. G. (2000). Hon uppmärksammar kategorisering av ”brottslingen” vilken framställdes som en ond demon i form av att den ansågs hindra utvecklingen (det goda), dvs. ”vara farlig för det moderna samhällets förverkligande.” Tillverkningen av brottslingen som ond demon var på samma gång ett tillfälle att utveckla ”nya tekniker för klassifikation och inordning i moderna identitetsformeringar.” S. 163.

[369] För en utveckling av detta resonemang se Tesfahuney, M. & Dahlstedt, M. (2007).

[370] Gadamer, H. G. (1988). Se även Olsson, G. (1991).

> individer konstaterats socialt eller psykiatriskt problematiska, då tar en stor del av samhällsvetarkåren sig an hur det är att vara och hur det kändes att bli bidragstagare, patient, klient osv. Även här utgår alltså den samhällsvetenskapliga forskningen från de kategorier som är framförhandlade av politiska och byråkratiska sammanhang.[371]

När det gäller sätt att abstrahera skiljer Ramírez mellan *fakticitet* och *kategorisering*. Som abstraktionsprincip handlar fakticitet om rena fenomen såsom t.ex. ”arbetslöshet” eller ”missbruk” och utgörs av renodlade egenskaper, situationer eller problem där man bortser från människor. Här är det problemet eller egenskapen som är i fokus och skall studeras i allmänna drag. Paradigmet återfinns i de kompakta begreppen. Fenomen som har att göra med mänskliga handlingssätt och intentioner kan dock inte objektiveras eller definieras på samma sätt som naturvetenskapliga eller tekniska föremål.[372]

Kategorisering handlar om människorelaterade fenomen som t.ex. ”arbetslösa” eller ”missbrukare”, dvs. egenskaper eller problem relaterat till människor. Dessa kategoriseringar kan vara i form av *sociostrukturella* (ensamstående, småbarnsföräldrar) och *sociokulturella* (ungdomar, kvinnor, invandrare) aspekter. Kategorisering av människor görs ofta utifrån samhälleliga kriterier. Det kan innebära att det är samhällets organisation som skapar problem vilka sedan projiceras på den enskilde. Därför, menar Ramírez, kan man inte söka problemet hos människorna och en lösning kan inte innebära att individerna tvingas till en personlig förändring. Problemet ligger i samhällsförhållandena och i relationerna mellan olika kategorier i den sociala strukturen. Begreppen motsvarar då olika livssituationer som definierar vissa personers position i förhållande till andra grupper i samhället. Kategoriseringar kan även göras görs utifrån andras villkor och blir då en spegelbild av samhällets förutfattade meningar. Här görs gruppens tillhörighet till det studerade problemets orsak.[373], t.ex. ungdomarnas eller invandrarnas. Begrepp som t.ex. ”invandrare” kan uppfattas som en självständig kategori framställd som ”något” fixt och färdigt. Därmed

---

[371] Börjesson, M., Palmblad, E. & Wahl, T. (2005). S. 24.
[372] Ramírez, J. L. (2000a).
[373] Ibid.

reflekteras inte kring själva den värderande handlingen att uppfatta ”något” genom att beteckna det som ”något” eller annat.

Till exempel ”invandrare”

Som ett led i diskurstillverkningen kan vi här lyfta fram, vad Ramírez gör oss uppmärksamma på, vanan att uttrycka negationer i positiva termer och därmed maskera det avvikande och onormala genom positiva beteckningar. Så tillverkar planeringskollektivet sina onda demoner. Jag skall här exemplifiera med kategorin och beteckningen ”invandrare”.

Beteckningen invandrare uttrycks som positiv men döljer dess negation; icke-svensk. Denna negation avslöjar vad som är norm ”svensk” och vad som avviker genom negationen icke-. Att kategoriseras som invandrare är att samtidigt kategoriseras som icke-svensk. Det avslöjar i sin tur det tillstånd eller normalitet varje icke-svensk skall sträva efter; att avskaffa icke och bli svensk. I beteckningen invandrare ryms, menar Tesfahueny, andra normerande utgångspunkter såsom Vithet, Väst, Man. Han argumenterar för att den diskursiva grunden för vår integreringspolitik döljer strävan efter att avskaffa icke-: ”Allt ’invandrare’ behöver göra är att införliva den *Sammes* vett och etik-ett, och inom en inte alltför avlägsen framtid des-integreras in i ett *Uni*versellt medborgarskap.”[374] För att nå målet skapas riktade åtgärder för att säkra upp så att normaliteten eller det önskvärda tillståndet, att bli svensk skall uppnås. Det heter då bl.a. att icke-svensk skall ”integreras” och därmed kommer man motverka det onda, betecknat segregering. [375] Därav kan man legitimera en invandrings- eller integrationspolitik som något gott och med syfte att uppnå ett önskvärt tillstånd; svenskhet eller ”mer av detsamma”[376].

I Katarina Mattsons avhandling fokuseras dessa kategoriseringsprinciper. Hon studerar diskursen om invandrare eller de Andra, och lyfter fram hur

[374] Se Tesfahuney, M. (2005), för en vidare diskussion kring rasifiering och universalistiska anspråk samt dess konsekvenser i samband med vad han betecknar den ”kapitalistiska axiomatiken”. S. 214. Se även Molina, I. (1997).

[375] Se Molina, I. (2006) och Ericsson, U. Molina, I. & Ristilammi, P-M. (2002), för andra perspektiv och diskussioner kring integreringens negation, ”segregering”. Segregering har i allra högsta grad en rumslig betydelse och är en gränsskapande praktik. Ericsson, Molina och Ristilammi uppmärksammar ”förorten” som konstruerat orosmoment.

[376] Tesfahuney, M. & Grip, L. (2007).

svenskhet används som förklaringsargument då icke- skall elimineras.[377] Riktade åtgärder som sätts in, vilket även blir indikatorer för att undersöka huruvida man är på väg att uppnå detta tillstånd, är bl.a. att kontrollera icke-svenskarnas språk- och kulturkompetens. Det kulturella avståndet används som förklaringsfaktor och mätindikator då man vill jämföra likhet och olikhet, eller grad av, mellan svensk och icke-svensk. Det finns ett antagande om likhet i analogi med närhet, dock inte i första hand geografisk närhet utan talet ”om kulturavstånd … har lite att göra med fysiska avstånd, däremot uttrycker det ett symboliskt avstånd mellan 'vi' och 'dem'.”[378]

Normen vilken icke-svensk skall sträva mot kommer till uttryck i de utsagor hon studerar. Här talas om ”det svenska sättet att” eller att det för dessa icke-svenskar är viktigt att lära sig ”tänka svenskt”.[379] Det ekonomiska kriteriet lönsamhet används även i argumentationen, vilket jag tolkar som ett uttryckssätt för den hegemoniska tankestilen. Dessa icke-svenskar skall förstå vikten av att ”investera i svenskhet” och därmed skapas ekonomiska fördelar med att ”*bli som svenskar”*.[380] Genom att de icke är, skapas en ond demon, något hotfullt och ett problem som man i sin tur döljer genom den positiva beteckningen invandrare som inget annat är än en negation av svensk. En aspekt att fundera kring är vem som skall integreras? Är ansvaret enbart tillskrivet de människor som kategoriseras som icke-svenskar? Sen kan man ställa frågan när man är att betraktas som icke-svensk och när man är att betraktas som svensk? Och har grad av icke- att göra med geografisk tillhörighet? Kategoriseras en person som vill leva i Sverige av ett eller annat skäl som mer icke-svensk om den kommer från Iran än om den kommer från USA?

Sättet att bli svensk, dvs. integrering, tankevandrar som ett kännetecken och används t.ex. som en indikator när man skall bedöma huruvida ett projekt lyckats nå upp till målbilden. Ett flertal röster sluter upp kring detta ord och diskussioner handlar ofta enbart om orden och formuleringarna.

---

[377] Se även Ericsson, U. Molina, I. & Ristilammi, P-U. (2006), för diskussion om hur den Andre konstrueras.
[378] Mattsson, K. (2001). S. 155.
[379] Ibid. S. 76f.
[380] Ibid. S. 167.(Kursiv i orig.).

Att tillverka överensstämmelse: karta och verklighet

Diskrepansförnekandet tar sig olika uttryck. För att bli den stämma som ljuder starkast i det samhälleliga sorlet av röster behöver planeringskollektivet befästa en fixpunkt att utgå från och uttala sig om. Denna fixpunkt utgörs av överensstämmelsen mellan kartan och verkligheten. Det innebär att verkligheten därför behöver avkodas och därigenom framstå som greppbar. Verkligheten behöver kartläggas. Det inbegriper i sig en a priori föreställning som är fixerad bortom allt tvivel: att verkligheten går att kartlägga och att denna kartläggning tjänar till att säkerställa överensstämmelsen mellan karta och verklighet. Kartan skall fungera som navigationsinstrument eller styrmedel varefter verkligheten skall anpassas. I sin strängaste elimineringsform kommer representationsformen ”kartan överensstämmer med verkligheten” att reduceras till den tautologiska föreställningen om att kartan är lika med kartan. Verkligheten elimineras.

Att avkoda komplexiteten, samordna aktiviteter till ett bildrum och att skapa ett enhetligt språk

Med hjälp av olika kunskapsstrategier tillverkas överensstämmelse mellan kartan och verkligheten. Dessa kunskapsstrategier handlar om att avkoda komplexiteten, att samordna olika aktiviteter till ett bildrum och att skapa ett enhetligt språk. För att arbeta i enlighet med *Mathesis* förordningar lånas från de militära praktikerna kartans funktion i relation till verkligheten. Syftet med kartläggning inom dessa praktiker beskrevs vara att på ett överskådligt sätt representera information om omvärlden. I analogi med detta syfte och strategier har planeringskollektivet skapat ett stilriktigt sätt att samordna olika aktiveter till ett bildrum. Det handlar om att tillverka världen i termer av mer eller mindre varaktiga inrutningar. Att skapa ett enhetligt språk regleras utav viljan att vi skall tala samma språk och när detta mål uppnåtts har villfarelser i kommunikationen eliminerats. Jag skall här exemplifiera några av de diskrepansförnekande aktiviteterna som kommit till uttryck.

Under 1960- och 1970-talen uttalades en önskan om att uppnå förståelse av verkligheten eller världen; en förståelse av ”det” som ”länkar samman mekanismerna i världen” eller ”förståelse för det maskineri som länkar

samman människorna i det sociala komplexet …".[381] Denna förståelse skulle uppnås genom att tillverka diagram eller modeller varigenom verkligheten kunde bli mer begriplig.[382] För att kunna tillverka den form av överensstämmelse jag här beskriver, behövde den komplexa verkligheten avkodas. Det innebar en översättning till *Mathesis* föreställningsvärld vilket bl.a. medförde att "matematiska modeller av handlandet" konstruerades:

> I varje grupp, där våra barn kommer att medverka, alltifrån familjen till staten, kommer de snart att lära sig att arbeta med modeller och diagram, vilka kommer att hjälpa dem att förstå mekanismerna i världen. … De kommer att lära sig hur man konstruerar handlingsdiagram eller matematiska modeller av handlandet. De kommer att lära sig rita noggranna 'kartor' eller representationer av dessa modeller, så att de tillfredsställande kan kommunicera med andra.[383]

För att fungera som planeringsföremål måste den komplexa verkligheten översättas till en gemensam symbolvärld. I enlighet med analogier från de militära praktikerna betonades vikten av att "upprätta ett gemensamt språk, en överenskommen ideologi, en uppsättning rimliga mål, ett gemensamt samband mellan symboler samt ett sätt att överföra idéer till handlingar."[384] En anledning var att man fann det svårt att enas om vilken verklighetsbeskrivning som skulle gälla och i enlighet med cartesianismens princip om antingen-eller finns endast en sann eller en falsk beskrivning. Bakgrunden till denna form av oenighet var bl.a. att man saknade "de rätta metoderna att se helheten i samhällsutvecklingen" och att "vi kan inte förmedla det på rätt sätt till varandra. Hur många gånger har det inte påpekats att vi talar olika språk."[385] I analogi med de militära praktikerna ansåg man sig vara tvungen att enas om en gemensam sammanhangskarta:

> Vår lösning blev att konstruera och iordningsställa ett 'kartrum' vars väggar täcktes av en stor matris med tiden (i år) längs ordinatan och de 'variabler'

[381] Wirén, E. (1979). S. 8.
[382] Ibid.
[383] Kaufmann, A. (1968). S.11.
[384] Wirén, E. (1979). S. 126-127.
[385] Wärneryd, O., Castensson, R., Selén, J-O. (1971). S. 2.

> gruppen var intresserad av längs abskissan. Denna matris var vår 'contextual map', vår sammanhangskarta.[386]

För att ytterligare försäkra sig om att överensstämmelse kunde fastställas behövde upprättas en distinktion mellan ett ”vi här inne” och en ”verklighet där ute”. Med denna relationella rumsuppfattning skapades en identitet åt ”vi här inne” som kunskapssubjektet vilket samtidigt gav legitimitet åt kartläggningar av ”verkligheten där ute”, kunskapsobjektet. Att upprätta denna distinktion blev viktig och beteckningar som förekom var bl.a. ”planeringssubjektet” och ”planeringsobjektet”. Dessa positioner definierades liksom tillskrevs en uppgift, överblick och samordning:

> I de flesta intressanta fall av långsiktig planering är såväl planeringssubjekt som planeringsobjekt komplexa system med mänskliga komponenter. Distinktionen mellan planeringsobjekt och planeringssubjekt är viktig. Komplexitet i planeringsobjektet ställer krav på informationshantering, överblick och samordning …[387]

För att undvika meningsskiljaktigheter, då man inte var överens om hur det motsträviga och komplexa planeringsobjektet skulle kartläggas, behövdes skapa enighet kring vilka tekniker som skulle användas för att analysera i enlighet med kartan som *koordinationsinstrument.* Om man enades fick man samtidigt en bild av verkligheten, vilken skulle utgöra den rätta beskrivningen och återgivningen av planeringsobjektet. Denna bild skulle då garantera att alla moment präglade av osäkerhet reducerades, ty ett ”planeringssubjekt som möter osäkerhet måste givetvis parera den på något sätt”.[388] För att kunna parera och därmed eliminera de osäkra moment som störde analysarbetet, t.ex. då ”det enskilda planeringssubjektet inte känner till vad andra aktörer planerar eller beslutar” vilket är ”besvärande för varje enskild 'trygghetsmaximerande' planerare”, förordades ”integration”.”[389] Därav uppstod särskilda ”integrationsorgan med syfte att bidra till kunskapsutbyte, samordning och samarbete mellan myndigheter, departement och andra organisationer” för att ”på organisatoriska vägar

[386] Wirén, E. (1979). S. 126-127.
[387] Andersson, S. & Ingelstam, L. (1979). S. 76.
[388] Ibid. S. 62 – 63.
[389] Ibid. S. 63.

reducera osäkerhet för alla inblandade intressenter."[390] Dessa integrationsorgan

> används för att fånga upp och neutralisera kritik, som ett slags buffertar mot omvärlden, eller som återförsäkrings- och påverkansorgan utåt mot intressenterna (vilket sistnämnda i och för sig kan vara ett sätt att reducera osäkerhet genom förstärkt omgivningskontroll).[391]

För att förstå verkligheten utifrån kartan som *informationscontainer* behövde olika sorteringar genomföras. Som geograf blev det av vikt att förena förståelse- eller förklaringskategorierna rum och tid och för att så skall ske förespråkas bl.a. att "skikttänka."[392] Den karta som då framträder över verkligheten består av tre immateriella och tre materiella skikt vari Människan placeras i mitten som en koordinator mellan skikten. På så sätt tillverkas ett bildrum fyllt med information vilken kan återanvändas i planeringsverksamheter på olika sätt. Ju mer effektiva koderna tillverkas, desto fler kan återges på kartbildens yta. En fördel med skiktfiguren sägs vara "dess enkelhet" och dess "neutrala utgångspunkter". Därigenom "hjälper den oss att tänka i något andra banor."[393] Trots att denna bild av verkligheten är förenklad, så rymmer den, "en stor portion sanning."[394] Även om verkligheten inte låter sig uppdelas, "den är egentligen något helt, men som sådan kan den inte hanteras'[395], så hjälper skikttänkandet oss "att strukturera kunskap och att finna utsnitt att studera och att sortera bort. Ett andra steg blir att berätta om vad man gör eller att finna ett språk som passar det man vill berätta om."[396] Att finna ett lämpligt språk innebär, får vi veta, att välja mellan tal- och skriftspråk, men då dessa är lineärt uppbyggda blir det "svårt att precist beskriva komplicerade arrangemang". Här erbjuds istället kartan som ger en snabb och tydlig information om rumsliga mönster, och med hjälp av tidsdimensionen visas förändring Detta beskrivningssätt tecknar "människors rörelser som ett led i att analysera

---

[390] Andersson, S. & Ingelstam, L. (1979). S. 63-64.
[391] Ibid. S. 64.
[392] Lenntorp, B. (2005).
[393] Ibid. S. 26.
[394] Ibid. S. 26.
[395] Ibid. S. 26-27.
[396] Ibid. S. 26-27.

aktivitetsmönster i ett vardagligt sammanhang."[397] Det går till enligt följande omskrivningsprocess eller omkodning till *Mathesis* förordningar varigenom människor omvandlas till studieobjekt eller planeringsföremål:

> En individ kan på en karta noteras med en punkt (angivande läge och en viss utbredning). Läggs tiden till som dimension så kommer individen i tidrummet att återges som en linje (trajektoria eller individbana), eftersom tiden alltid förflyter så rör sig punkten hela tiden i tidrummet … Om man befinner sig på samma plats blir banan parallell med tidsaxeln. Om man rör sig i rummet blir banan inte parallell med tidsaxeln utan avvikelsen härifrån är beroende av den hastighet man förflyttar sig med. … Man rör sig alltid i tidsled. Detta beskrivningssätt gäller alla odelbara objekt … oavsett vad vi tycker eller tänker.[398]

Om man kan styra människors handlingar och dessutom förutsäga dem, kan man också skapa olika "handlingsrum" där olika aktörer kan agera och interagera. Det fanns en uppenbar önskan om:

> Att ge information om det framtida utvecklingsförloppet under vissa givna förutsättningar och antaganden. … att *påverka* och *styra* utvecklingen i en viss önskad riktning och möjligen också påskynda eller fördröja vissa förlopp. I samhällsplaneringen ligger tyngdpunkten omväxlande på information eller styrning … Förenklat kan man säga att planeringen avser att framställa en bild av den väntade eller önskade framtida verkligheten samt ange förutsättningarna för att nå dit.[399]

Det handlar även om *koordination*, vilken i analogi med de militära praktikerna kräver att det finns en gemensam referenspunkt i kontakterna med andra enheter. Koordinaterna måste referera till samma punkt i det verkliga rummet eller i verkligheten för att kunna framställa en bild av, i detta fall, den framtida verkligheten. Genom olika tekniker arbetade man med att föreställa och framställa olika bildrum och skapade vad Lefvebre kallar "technological utopia", vilken han beskriver som"a sort of computer

[397] Lenntorp, B. (2005). S. 26-27.
[398] Ibid. S. 28.
[399] Svensson, G. & Thufvesson, G. (1978). S. 61.

simulation of the future, or of the possible, within the framework of the real."[400] Denna teknologiska utopi försökte geografer att realisera.

Intresseharmoni

Ett led i detta planeringsarbete var att konstruera den rätta tekniken för att undgå meningsskiljaktigheter eller "intressekonflikter". Detta förhållande uppmärksammar Arendt i form av *intresseharmoni*. Intresseharmoni utgår från principen om samhället som enhet och skapande av ett "likformigt beteende". Det är strävan efter att få ett samhälle att fungera friktionsfritt och för att uppnå ett sådant samhälle krävs ett förnekande av diskrepanser. Ur "samhällets" synvinkel handlade det "uteslutande om störningsmoment som hämmade »samhällskrafternas» utveckling."[401] Samhällets drivkraft blev ett intresse som liksom en osynlig hand styr människors sociala beteende och "på så sätt ständigt återskapar harmonin mellan de motstridiga intressena."[402] Här uppstår således en konformism vilken endast erkänner ett intresse, en uppfattning. Arendt refererar till Gunnar Myrdal när hon talar om det "likformiga beteendet". Myrdal menade att det inte var socialismen utan den liberala utilitarismen som formulerade fiktionen om samhällets enhet och att denna illusion är inbyggd i flertalet ekonomiska skrifter. Myrdal visar nämligen att nationalekonomin endast kan vara en vetenskap om man antar att samhället som helhet domineras av ett enda intresse:

> Bakom det liberala antagandet om en intresseharmoni finns alltid den »kommunistiska fiktionen» om ett enda grundläggande intresse, vilket man återfinner i allmänna begrepp som »allmän välfärd» och »commonwealth». Den liberala ekonomin har alltså alltid följt ett »kommunistiskt ideal», nämligen »intresset hos samhället över huvud». Haken är att begreppet »samhället över huvud» går ut på »antagande att samhället måste uppfattas som en helhet. Detta är emellertid begreppsligt omöjligt. Om vi skulle försöka föreställa oss samhället på det sättet, skulle vi förbise det väsentliga faktum att samhällelig verksamhet är ett resultat av flera individers avsikter».[403]

---

[400] Lefebvre, H. (1991) S. 9.
[401] Arendt, H. (1998). S. 76.
[402] Ibid. S. 75.
[403] Ibid. S. 75-76. och där citerat Myrdal, G.

För att arbeta utefter föreställningen om intresseharmoni behövde handlande ersättas av beteende liksom att personligt ”herravälde ersattes av byråkrati, ingens herravälde”.[404] Arendt påminner oss om att ”beteendet” och dess lagar var först endast bestämmande för de ekonomiska vetenskaperna, dvs. för ett begränsat område av mänskliga verksamheter, men kom sedan via tankevandringar att omsättas inom andra områden. Inom de företagsekonomiska teorierna är det just harmoniperspektivet som fått den mest framskjutande rollen: ”[b]etoning av gemensamma mål och samordning härrör ur detta, konflikter ses som något negativt som bör arbetas bort eller t o m döljas.”[405]

För att uppnå överensstämmelsen mellan kartan och verkligheten sökte man alltså finna olika tekniker som främst kunde underlätta kommunikationen. Det innebar samtidigt att man behövde eliminera meningsskiljaktigheter för att undvika intressekonflikter. Dessa tekniker skulle även användas, inte bara i planeringssituationer, utan även vid utbildandet av framtida samhällsplanerare. Ett allt större intresse kom att inriktas på rollspel, simulering och scenario. Scenario betecknades bl.a. som:

> en logiskt uppbyggd kedja av händelser utsträckta i tiden. Ordet torde kunna användas också för hypotetiska utvecklingsförlopp av döda system enligt givna fysikaliska lagar och utgångsvillkor (galaxen eller solsystemet) men vanligen förutsätts att *mänskliga önskningar och handlingar* spelar en avgörande roll. Aktörer uppträder alltså – individer eller kollektiv, institutioner och stater.[406]

Som kunskapsmetafor används *scen för aktiviteter* där kartan representerar var aktörerna uppträder, uttrycker lägen och rapporterar om rörelser. Scenario och simulering hämtades från den militära världen där de sedan länge var utvecklade och beprövade för att användas i det strategiska och operativa planeringsarbetet; hur krigsföring effektivast och med störst säkerhet skulle utföras. Simulering kom att användas inom olika planeringssituationer med syfte att efterlikna verkligheten på ett sådant sätt att man utifrån iakttagelser gjorda vid simuleringen kunde dra slutsatser om verklighen. Ett kriterium för de modeller som skapades var övergripbarheten. Modellerna skulle ge *en*

---

[404] Arendt, H. (1998). S. 77.
[405] Hägg, I. & Finn Wiedersheim, P. (1994). S. 24.
[406] Justitiedepartementet. (1974). Ds Ju 1974:30. S. 34. (Min kursiv.)

total bild i bemärkelsen ”social, kulturell, ekonomisk, politisk och fysisk beskrivning av en kommun eller region.” Viktigt var även att den ”modell som föresvävar måste således inbegripa samtliga intressegrupper i samhället.”[407] Det krävdes då att mänskliga önskningar och handlingar förtingligades och omvandlades till (planerings-)föremål. Dessa handlingar omvandlades till mätbara och förutsägbara enheter såsom händelser, restriktioner, beteenden, attityder. Människor kodades till individer, aktörer, klienter, konsumenter, kunder, kollektivet, samhället eller Människan. Då blev det möjligt att regissera det scenario varefter aktörerna agerar och man kan då studera deras interaktioner, restriktioner, barriärer, hinder eller framtidsutsikter. Därigenom kunde olika hypoteser testas för att ”prova olika utbudskombinationer, bygga upp en handlingsberedskap för verkliga störningar …”[408]. En sådan transformation ”baseras på en mer eller mindre komplex situation i verkligheten och som slutprodukt erhålles ett set av artificiella data. Verkliga och simulerade data jämföres och graden hur de överensstämmer är ett mått på om modellen och parametrarna är de rätta.”[409]

Rollspel och spel användes och ansågs vara ett instrument som skulle användas för ”att sätta liv i modellerna genom att låta olika intressenter i samhället agera med och mot varandra.” Detta skedde genom att olika parter fick ”vädra åsikter … ställda i relation till de restriktioner som förhindrar eller reducerar en önskvärd insats.”[410] Diskrepanser i form av meningsskiljaktigheter skulle alltså uppmärksammas. Dock skulle det ske utifrån spelarnas eller konstruktörernas perspektiv. I ett av spelen lät man därför en person spela journalist vilken skulle representera ”allmänhetens” åsikter. Var och en reduceras till en vilken i sin tur representerar ”alla”. Syftet var att sortera bort meningsskiljaktigheter för att komma fram till ett rådande sakförhållande att agera från. Människors meningsskiljaktigheter blir intressekonflikter och dessa ”måste förenklas starkt och samlas i bestämda roller.”[411] Genom att sedan ”låta mänskliga beslutsfattare i spelets

[407] Wärneryd, O. (1974). S. 214.
[408] Wärneryd, O., Castensson, R. & Selén, J-O. (1972). S. 142.
[409] Wärneryd, O. (1966). S. 3- 4.
[410] Wärneryd, O. (1974). S. 214*f.*
[411] Ibid. S. 224.

form agera med och mot varandra och modellerna tror vi att avbildningstroheten mot verklighetens utveckling blir störst."[412]

Geografi som vetenskap skulle bidra med de rumsliga beskrivningarna där avstånd, vinklar och samband "inom ett set av rumsliga fördelade punkter eller lokaliseringar"[413] skulle garantera den rätta beskrivningen av "faktiska förhållanden." De geografiska "elementen" skulle användas för att skapa förståelse av interaktioner och uppfattades som "delar i ett system där varje del har sin speciella egenskap. De olika elementen är beroende av varandra liksom förbundna med varandra genom olika slags länkar och bildar 'ett system med interaktioner'."[414] För att undvika "barriäreffekter", dvs. de diskrepanser som uppstod när resultatet avviker från verkligheten, kunde man istället välja att arbeta med "en verklig befolkning." Då det även i sådana fall kunde uppstå "skilda preferenser i olika riktningar orsakade bl.a. av barriärer av en eller annan art" blev målet att minska "skiljaktigheter mellan simulerade och verkliga data."[415] Skiljaktigheter är av ondo, något som stör såväl ordningen i själva simuleringsprocessen som det man önskar iordningsställa.

I dessa olika spel transformerades verklighetens alla företeelser till ting för att fungera som bricka i ett spel och man placerade tingen eller verkligheten i en box för att spelarna sedan skulle gör sina drag. Slutprodukten blev en förutsägelse om verkligheten:

> I paradigmen utgick vi från en del av verkligheten, som ger impulser på styrenheten. Dessa impulser omvandlas i styrmodellen för att kunna registreras på den tredje enheten i paradigmen, spelbrädet. Kring spelbrädet sitter spelarna och ger genom sina olika drag feed-back impulser till styrmodellen. Feed-back linjen har också en förlängning till boxen, som representerar verkligheten. Den linjen tänkes representera spelarens påverkan på verkligheten på lång sikt. Genom spel kommer olika speldeltagare att upptäcka nya sammanhang i verkligheten och utifrån dessa påverka utvecklingen. [416]

[412] Wärneryd, O., Castensson, R., Selén, J-O. (1971). S. 3.
[413] Wärneryd, O. (1966). S. 7.
[414] Wärneryd, O., Castensson, R., Selén, J-O. (1971). S. 5.
[415] Ibid. S. 5.
[416] Ibid. S. 5.

På liknande sätt blev de olika sammanhang man menade sig att finna i verkligheten, omsatta till modeller, diagram, kartor, prognoser. Det fanns en vilja att modellen skulle ”beskriva de verkliga skeendena så bra att den även kan användas för att förutsäga framtiden.” Men om denna förutsägelse inte blir så som man önskar då ”måste man ändra modellens parametrar och/eller variabelvärden.”[417] Prognoser grundas på modeller men är betingade i den mening att förutsägelserna grundas på de antaganden som gjorts i modellen.

I likhet med de rollspel, simuleringar och scenariotekniker som genomfördes under 1960- och 1970-talen, finns idag olika konsultföretag som erbjuder sina specifika sätt att förstå såväl ”omvärlden” som hur man bäst skapar ”något” kommunicerbart.

Omvärlden måste bevakas eller spioneras på

Vanan att låna från militärens praktiker kommer tydligt till uttryck inom de olika verksamheter som idag utövas av olika s.k. konsultföretag. Deras diskurser formerar sig utefter tankestilen genom att designa olika budskap som appellerar till de behov planeringskollektivet har eller så skapas det behov som de bör ha. För att förena *Mathesis* budskap om att uttala säkerhet associeras till militärens strategier. Genom att låna deras tekniker säljer man sina egna. Tydligt blir detta inom de omvärldsanalyser eller omvärldsbevakningar som idag frammanas som någonting oundvikligt, någonting som numer måste ingå i varje verksamhet som vill ”överleva”. Men först måste ”omvärlden” tillverkas som något hotfullt. Detta görs genom att beteckna denna omvärld som ”till synes allt mer föränderlig”.[418] Föränderlighet väcker den cartesianska oron då det enligt *Mathesis* finns en förordning om att frysa fast och fixera verkligheten för att kunna övervaka och kontrollera. Denna ”omvärld”, och i samband med ”framtiden”, ska analyseras och ”bevakas” i enlighet med principen om att ha läget under kontroll:

> Att orientera sig mot omvärlden är en naturlig del i den mänskliga läroprocessen eftersom det handlar om att spana efter och samla in kunskap om vad som

[417] Wärneryd, O., Castensson, R., Selén, J-O. (1971). S. 6-7.
[418] de Souza, P. (2005). Citat från förord.

händer i ens närhet, i samhället, i världen – i omvärlden. Omvärldsbevakning blir därför något som alla, människor såväl som organisationer, i olika utsträckning och former ägnar sig åt.[419]

Dessa konsulters tjänster köps när olika analyser och utredningar skall genomföras såväl inom nationella, regionala och kommunala förvaltningar som inom näringslivet. Ett syfte med dessa analyser och bevakning är att ”stärka beslutsfattarnas kvalitet med ’rätt’ form av kunskap.”[420] Tankevandringar mellan vetenskapen och dessa konsultföretag förekommer, stundtals i konkurrens med varandra, i andra sammanhang integrerat då konsulten även kan ha en roll som professor.[421]

Genom de olika tekniker konsulten erbjuder utlovas, i analogi med militärväsendet, att man kommer att ”bli bättre rustade”.[422] Då vi måste ”stärka vår beredskap” krävs ”bevakning” och genomtänkta ”strategier”. Konsultföretagen erbjuder för att så skall ske ”professionell bevakning av trender” kanske med hjälp av en ”TrendWatch™” som underlag för att sedan ”formulera strategier i en FutureLab™”.[423] Själva ”bevakningsprocessen” eller ”signalspaningen” framställs även den som ”något alla måste ägna sig åt, inte minst när det gäller spaning som har betydelse för den egna handlingsmiljön … oavsett om vi spanar som privatpersoner eller ansvariga för en funktion inom en organisation.”[424] Det handlar om att osäkerheten skall reduceras i en process som måste fungera, ty där är ”kommunikationen ofta den svaga länken” och ”utan fungerande kommunikation, ingen påverkan.”[425]

För den regionala omvärldsanalysen betonas vikten av att man lyckas spana tillräckligt effektivt. Det tränade ögat skall vara ”Inåtblickande,

---

[419] Torége, J., Norberg, M. & Lexén, R. (2005). S. 31.

[420] de Souza, P. (2005). S. 7.

[421] Se Schough, K. (2008), för en problematisering av detta förhållande och de konsekvenser denna form av integrering medför i form av att det inom vetenskapen skapats en ”konsultlogik”. Hon undersöker dess uttrycksformer inom den ämnesteoretiska grundforskningen såväl som inom den tillämpade forskningen.

[422] Hämtad från en skriftlig inbjudan till föreläsningsserie som i första hand vänder sig till ”Kommunernas ledningsgrupper, Tillväxtprogrammets arbetsgrupper och Planerare och andra tjänstemän”, och handlar om ”Strategisk planering och omvärldsbevakning”. Karlstad. 4/11 och 20/10 2003.

[423] www.kairosfuture.com.

[424] www.kairosfuture.se/templates/page.aspx?id=776.

[425] Ibid.

framåtblickande, utåtblickande"[426], för att "se möjligheter och hot som omvärlden bär med sig."[427] Erfarenheten visar att "en koordinator … behövs i nätverket och att deltagarna kontinuerligt skickar in 'underrättelser' från fältet …"[428] För att upptäcka och samla in information från omvärlden erbjuds t.ex. OODA-loopen, en metod som används av stridspiloter. Det skapas alltså paralleller "mellan stridspiloter och organisationer". Det handlar, kortfattat, om en modell som grundar sig i att beslutsfattandet kan förstås och beskrivas som en cirkel. I analogi med idrottsvärlden blir det tiden i omlopp som avgör om man skall hinna före sina konkurrenter eller motståndare:

> Undersökningen visar att skillnaden mellan framgångsrika och mindre framgångsrika stridspiloter är den så kallade OODA-cykelns omloppstid, d.v.s. den tid det tar att observera (observation) förändringar i omvärlden, orientera (orientation) sig i den nya kartan, besluta (decision) och handla (action). De framgångsrika är helt enkelt något snabbare än de mindre framgångsrika.[429]

Vi blir även upplysta om att ett lyckat projekt inte bara handlar om att effektivt spana "utan kanske framförallt hur man styr – alltså styrmetoden".[430] I samband med ett Dialogseminarium anordnat av NUTEK och under rubriken "Vad är det som gör ett lyckat projekt" systematiseras förståelsen kring vad som anses vara "erfarenhetsmässigt" värt att uppmärksamma:

> Termen 'målstyrning' som vi ofta använder, handlar ju om att få projektiler att nå sitt mål – man korrigerar projektilbanan i syfte att få bästa träff. Den enklaste formen av målstyrning gäller stationära mål. När det gäller rörliga mål är det knepigare. Det är svårt att programmera en kontinuerlig anpassning utan man måste dela upp missilbanan (alltså styrbara projektiler) i diskreta moment. Man inför kontrollstationer där man gör en ny beräkning för varje station av hur

---

[426] Östhol, A. & Pelli, A. (2004). S. 27.
[427] Ibid. S. 7.
[428] www.Karisofuture.se/templates/page.aspx?id=776. Nyhetsbrev Kairos Watching. Nr 8/2001.
[429] Ibid.
[430] www.nutek.se/content/1/c4/24/57/Dialog%20punkter%203.10%2005.doc.

projektilen, dvs. projektet, förhåller sig till målet. En missil beskriver därför en ganska 'kryckig' bana.[431]

Politikområden för säkerhetsarbete har varit försvarspolitiken och utrikespolitiken men nu uppmuntras bl.a. att

> åtgärder som främjar dialog mellan människor (=gott) med olika kulturell och etnisk bakgrund (= orosmoment) är viktiga instrument för att motverka processer som kan leda till destruktiva och våldsamma beteenden (=orosmoment) hos såväl grupper som individer med konsekvenser för samhällets säkerhet. Sårbarheter i samhället kan minskas genom att våra system görs mer robusta och att olika säkerhets- och kontrollåtgärder vidtas.(=gott) [432]

Denna riskmentalitet som sprider ut sig där i "princip allt och alla utgör potentiell risk eller fara",[433] lånar tacksamt analogier från militära verksamheter och säkerhet som topos framträder. Då blir det enklare att tillverka de onda demoner som behövs för att förstärka planeringskollektivets identitet som iordningsställare eller trygghetsmaximerare. Att betrakta samhälle och planering som en militärallians signalerar också att vi alla likasom var och en skall sluta upp bakom Nationella kontrollmyndigheter och Övervakningskommittéer, bakom Generaldirektörer och deras styrdokument.[434] I samlad trupp skall vi sedan stämma upp mot de hotbilder som kan komma att påverka oss.

---

[431] www.nutek.se/content/1/c4/24/57/Dialog%20punkter%203.10%2005.doc.

[432] Regeringskansliet. Proposition 2005/06:133. S. 6. (Mina parenteser).

[433] Börjesson, M., Palmblad, E. & Wahl, T. (2005). S.125.

[434] Några av de beteckningar planeringskollektivet använder för sina olika verksamheter. Se t.ex. Näringsdepartementet. (2006). S. 47.

Att tillverka koordination

För att vidmakthålla illusionernas harmoni tillverkas även koordination. Genom denna form av samverkan används och förstärks, i analogi med de militära praktikerna, kartan som koordinationsinstrument. Koordination kräver att det finns en gemensam referenspunkt i förbindelserna med andra enheter. Denna gemensamma referenspunkt utgörs här av de olika Kännetecken som man i planeringskollektivet enas om skall gällas som kriterier för att säkra att illusionernas harmoni vidmakthålles. Koordination syftar även till att eliminera såväl meningsskiljaktigheter som att undvika brist på överensstämmelse och är därmed ett av planeringskollektivets diskrepansförnekande verktyg.

Från en samförståndspolitik till en sammanhållningspolitik

För att tillverka koordination introducerade planeringskollektivet samordning och samverkan som tema. Samverkan framställdes t.ex. i början av 1970-talet i form av en vision uttryckt i planeringssammanhang:

> Vårt beroende av samverkan är emellertid ej begränsat till det egna landet, varför tanken på en översiktsplan för Norden, Europa eller varför inte hela världen kanske om några år ej längre behöver te sig som en utopi.[435]

Denna vision försöker man nu att realisera inom EU:s form av territorialisering där dess regel-verk eller styr-tekniker inrutar mänskliga verksamheter i sin strävan efter en europeisk översiktsplan.[436] Samordning i form av sektorssamordning är ett återkommande tema i politiken sedan 1970-talet. Lindström refererar till länsdemokratikommitténs delbetänkande 1978 där det konstaterades att det finns ett stort behov av en ”fördjupad samverkan mellan alla i planeringen deltagande och av denna direkt berörda parter”. Om, menar Lindström, man ”ersätter ordet planering med regional utvecklingspolitik kunde citatet vara direkt saxat ur dagens partnerskapsdiskussion.”[437]

---

[435] Lindström, P. (1970). S. 72.
[436] Se Ek, R. & Tesfahuney, M. (2007), för en diskussion kring olika former av territorial politik och dess konsekvenser.
[437] Lindström, B. (2005). S. 52.

I en artikel om samhällsplanering uppmärksammar Nordqvist de styrtekniker planeringen använder. Han lyfter fram olika ”stötestenar” kring hur man skapat planering utifrån ambitionen att samordna, en samordning som skall garantera överblick och kontroll:

> Det gäller ambitionen att samordna alla medel, att åstadkomma en alltomfattande plan. … Man vill ha överblick och kontroll över hela systemet, dess delsystem och element. Den rationella ambitionen är att söka uppnå den optimala samverkan inom systemet.[438]

Denna föreställning om samordning har skapat den ”optimala samverkan” som ett önskvärt tillstånd styrd av en ”systemsyn” vilken verkställs efter antagandet: när samordning sker, då elimineras meningsskiljaktigheter vilket ökar illusionen av att harmoni råder i form av samstämmighet. Börjesson et al. menar att det finns en berättelse om det svenska samhället där ”[h]armoni och samförstånd är bärande teman i denna elitbaserade och vitt spridda berättelse, som präglas av en kombination av tradition och förnyelse där medborgarnas lojalitet och plikter mot gemenskapen – ’samhället’ – återkommande betonas”.[439] Viljan att disciplinera, bl.a. uttryckt genom att vänja människor vid ordning genom att tillskriva dem vissa uppgifter, utnyttjar den lojalitet mot samhället som en gång manades fram genom begreppet folkhem, vilket var ett ”tidstypiskt uttryck för längtan efter konsensus och lycka”.[440] Enligt Thurén kom metaforen ”folkhem” att ersätta en annan metafor, nämligen ”klasskamp”, vilken hämtades från den militära praktiken och framstod som en icke upplösande motsättning. ”Folkhemmet” skulle istället ”konnotera en grundläggande harmoni mellan alla svenskar.”[441] Det som var en längtan efter konsensus har idag transformerats till att Konsensus[442] tillskrivits en position som medel för att nå målet om tillväxt. Konsensus fungerar idag synonymt med Samverkan. Det har medfört att olika styrmedel inrättats för att detta läge skall uppnås i form av kännetecken som: Dialog, Delaktighet, Samsyn, Samförstånd. För

---

[438] Nordqvist, S. (1996). S. 36.
[439] Börjesson, M., Palmblad, E. & Wahl, T. (2005). S. 13-14.
[440] Hirdman, Y. (2000). S. 92.
[441] Thurén, T. (2001). S. 143.
[442] När ett ord förekommer med versal är det därför att jag vill betona att det framstår som kännetecken i planeringskollektivets diskursgemenskap och iklädd substantivets form.

varje medel som tillverkats finns det angivna styrtekniker. För att Samverkan skall leda till Tillväxt förordas idag en samordningsform – Partnerskapet. Stat och kapital som inom den ”svenska modellen” betraktades som två parter relateras idag till ett och det samma. Med Partnerskapet som medel skall sammanhållning uppnås därför att ”allas arbete och resurser måste dra åt samma håll.”[443]

Dagens ”sammanhållningspolitik” kan förstås via en rad tankevandringar från ”samförståndspolitiken” som kännetecknades av Saltsjöbadsavtalet. Detta avtal var resultatet av försöken att lösa den långa rad av inre konflikter som fanns mellan arbetsgivare och arbetstagare. I en tid av depression, arbetslöshet och storstrejker sökte den dåtida regeringen en punkt varifrån de olika parterna kunde utgå, dvs. där parternas intresse sammanföll. Det skulle skapas en grundläggande harmoni vilken uppstod då man kom att enas kring en utvecklingstro eller rationaliseringssträvande.[444] 1928 hölls en konferens anordnad av regeringen mellan företagare och arbetare. I inledningsanförande talade Sigurd Hansson om att det fanns goda förutsättningar för ”säkrande av samhörighetskänsla mellan företagare och arbetare.”[445] Då spelade intressemotsättningar en huvudroll och man ansåg att konflikter var ett normaltillstånd men att behovet av att skapa en samhörighetskänsla mellan de olika parterna var stort. Arbetarrörelsens delaktighetssträvan ledde till ”en samhällelig integrationspolitik som skulle se till att alla medborgares delaktighet ökade för att därmed också gynna förståelsen och samförståndet mellan de olika samhällsgrupperna.”[446] Det fanns dock en kritisk stämma som menade att de integrationssträvanden som etablerades i samband med den svenska modellen eller i Saltsjöbadsavtalets anda utgör en ”speciell form av maktutövning som helt enkelt går ut på att så långt som möjligt absorbera det politiska motståndet.”[447]

Saltsjöbadsavtalet, som tillkom 1938, kan förstås som en föreställning om att i ”en värld av växande motsättningar lansera samarbetet som

[443] SOU. 2004:126. S. 23.
[444] Johansson, A. L. (1989). S. 23.
[445] Hansson, S. (1928). S. 321.
[446] Johansson, A. L. (1989). S. 133.
[447] Ibid. S. 133.

modell."[448] Tankevandringar mellan politik och vetenskap förekom. I skapandet av denna samförståndspolitik lånade man "in vetenskapen för analyser, nationalekonomin, för att få en mer ingående analys av rationaliseringens innebörder, verkningar och drivkrafter."[449] Alla berättelser om Saltsjöbadsavtalets tillkomst och vidareutveckling är dock inte enbart präglade av samförstånd och samarbete utan det förekommer även röster som lyfter fram förekomsten av diskrepansförnekande, vilket kan förstås som ett sätt att bevara illusionernas harmoni:

> Så var det arbetsgivaren som rådde över dagordningen, som tog upp större delen av tiden, *som bestämde språket* och iklädde sig lärarrollen. … Den ena *invändningen efter den andra fördes fram* och diskuterades, *och avvisades* med skicklig diplomati. Som sammanfattning av diskussionen konstaterade ledningen *att man nått stor samstämmighet i uppfattningarna* – vilket man naturligtvis inte gjort, men som man sade från fackligt håll – man är ju där för att om möjligt påverka, inte för att träffa överenskommelser. När vi märker att vi inte kommer längre så slutar vi argumentera fast vi inte är överens, med risk för att ledningens åsikt om *att enighet råder sprids*.[450]

Från att tala om samförstånd utifrån en samhörighetskänsla har man övergått till att tala om samförstånd utifrån idén om samverkan. Samverkan framstår som ett kännetecken vilket numera marknadsförs som ett önskvärt tillstånd, men även som ett medel varigenom planering skall förstås som "förhandling", vara "kommunikativ" eller nu senast "deliberativ". Det inrymmer även idén om att planering skall komma underifrån och ifrågasätter ett uppifrån-perspektiv. Här återfinner vi t.ex. kritiken mot regionalpolitiken som kom på 1970-talet där en alternativ planering förespråkades. Utgångspunkten var bl.a. föreställningen om olika platser som lokalsamhälle med syfte att förflytta positionen från "top-down" till ett "bottom-up"perspektiv. Inom den s.k. generativa planeringen förespråkades att planering ska vara lokalt anpassad och utgå från människors syn och krav på sin omgivning. Samtidigt betonades grundförutsättningen för en sådan

[448] Elmbrant, B. (2005). S. 14.
[449] Johansson, A. L. (1989). S. 27.
[450] Janérus, I. (1989). S.174. (Min kursiv.).

planering vara att planerare och befolkning talar samma språk.[451] Men, menar Kjell Hansen i sin etnologiska studie kring statlig styrning i efterkrigstiden, ”bottom-up” kom likaväl att regleras ”top-down”. Detta skedde trots olika försök att införliva den demokratiska idén om att lokalsamhällets invånare skulle ges möjlighet till direkt inflytande i planeringsprocessen.[452] Här återfinns även direktiv om att planeringsprocessen skall ske underifrån med ”civilsamhället” som drivkraft. Olika planeringsmedel skall skapas utifrån idén om medborgarnas delaktighet i den politiska processen.[453]

Vi skall nu uppmärksamma två aspekter vilka på senare tid bidragit till lanseringen av Samverkan som tillväxtfaktor. Från den ena hämtar planeringskollektivet sina argument kring varför samverka och den andra handlar om utefter vilket ideal samverkan skall ske. Jag kallar dessa för Putnameffekten respektive Habermas konsensusideal. Dessa utgör i sin tur exempel på tankevandringar och på hur man inom planeringskollektivet modifierar, omskapar eller förändrar för att det skall stämma överens med tankestilen och på så sätt bevara illusionernas harmoni.

Putnameffekten

1993 publicerades Robert Putnams studie under beteckningen: *Making Democracy work. Civic traditions in Modern Italy*, och översattes till svenska 1996 med titeln: *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien.* Här är det dock inte i första hand Putnams studie i sig som kommer uppmärksammas i bemärkelsen att jag kommer argumentera för och/eller mot hur han kommit fram till sina slutsatser. Vad jag istället vill skildra är de tankevandringar hans studie resulterade i och hur hans resultat kom att omvandlas för att stämma överens med *Mathesis* och därmed planeringskollektivets föreställningsvärld. Putnams slutsatser är baserade på många års studier av olika regioner i Italien från ett rumsligt och historiskt perspektiv. Underlaget för studien bestod i en decentraliseringsreform som

---

[451] Se t.ex. Alexandersson, U. & Georgsson, P E. (1985), som har undersökt generativ planering och lokalt utvecklingsarbete.

[452] Hansen, K. (1998).

[453] Ett exempel där dess planeringsdirektiv kommer till uttryck är planeringsmedlet Lokal Agenda 21. Där är avsikten att ”skapa ett samhälle som är socialt, ekonomiskt och ekologiskt hållbart. Centralt för LA21 är ett brett medborgardeltagande i politiska processer.” Granberg, M. (2003). S. 47.

genomfördes i Italien, vilken Putnam m.fl. studerade under tjugo års tid. Forskningsfrågan kretsade kring att undersöka hur man lyckades att få den demokratiska processen att fungera från ett geografiskt perspektiv. Upptäckten av att vissa italienska regioner är ”välsignade med starka nätverk och normer för medborgerligt engagemang, andra är belastade med en vertikalt strukturerad politik, ett splittrat och isolerat samhällsliv och en misstroendekultur”, ansågs vara en förklaring till att skillnader i samhällslivet spelade en betydande roll när man ville förstå varför institutioner lyckades respektive misslyckades.[454] Putnam lyfter fram olika faktorer som anses vara bidragande orsaker till dessa ”välsignade starka nätverk”. Dessa faktorer utgörs av att människor delar gemensamma värderingar och föreställningar, förtroende och normer som formats genom det spontana samarbete som med tiden blir till. Resultatet av dessa betecknar han ”socialt kapital”. Putnam menar att socialt kapital och medborgarnas politiska medvetenhet utgör viktiga egenskaper för en väl fungerande medborgaranda. Den politiska medvetenheten har formats genom att man traditionsenligt haft tillgång till goda politiska förebilder som lyckats skapa ”bredd i det folkliga engagemanget i de offentliga besluten.”[455]

De aspekter Putnam lyfter fram har inom planeringskollektivet omvandlats till Samverkan. Framförallt har man kommit att reducera och fixera i ett kausalt förhållande: om Samverkan, så ekonomisk tillväxt. Putnams studie visar dock att det inte fanns en given överensstämmelse mellan samverkan och ekonomisk tillväxt. Han var medveten om att ”social disharmoni och politiska konflikter tros ofta motverka ett effektivt styre. Samförstånd sägs vara en förutsättning för en stabil demokrati.”[456] Detta antagande ville han dock pröva och gjorde så genom att från olika historiska resonemang ställa upp ett antal hypoteser om hur social enighet och politiskt samförstånd skulle kunna höra samman med institutionell effektivitet som förutsättning för ekonomisk tillväxt. Slutsatsen Putnam kom fram till blev att:

> Det fanns ingen som helst korrelation mellan framgången eller misslyckandet för Italiens regionstyrelser å ena sidan och så gott som alla mått på politisk

[454] Putnam, R. (1996). S. 29.
[455] Ibid. S. 152.
[456] Ibid. S. 141.

> splittring, ideologisk polarisering och sociala konflikter å den andra. … Ingen av dessa undersökningar gav emellertid det minsta stöd åt teorin att social och politisk oenighet är oförenlig med en god förvaltning. Vi såg regioner med hög effektivitet och låg konfliktgrad … men vi fann också framgångsrika, konfliktfyllda regioner … [och] regioner präglade av samförstånd vilkas styrelser har varit mindre effektiva än riksgenomsnittet.[457]

Vad som för övrigt kan uppmärksammas är att hans studie även visar att utbildning inte förklarar skillnaderna i effektivitet mellan regionerna och inte heller fann hans studie samband av ”något slag mellan städernas storlek eller befolkningstätheten och regionstyrelsernas framgång eller misslyckande.”[458] Planeringskollektivet har dock byggt upp olika argument kring vilka olika tillväxtfaktorer som skall gälla genom att referera till Putnam. Ovanstående resultat, dvs. att täthet och storlek och städers eller regioners framgång eller misslyckande inte uppvisar något samband i hans studie är av betydelse. Planeringskollektivet manar nämligen fram stämningen, genom att referera till Putnam, om att öka den territoriella samverkan i form av regionsammanslagningar. Planeringskollektivet framställer olika ord vilka blir till kännetecken med syfte att signalera vad som är det rätta (tillväxt)tänkandet för att på så sätt öka anpassningen till tankestilen. Bland annat handlar det om att låta förstå, (vilket görs genom att använda sig utav de mentala tekniker jag tidigare talade om som kategoriella förskjutningar) att en ”regions framgång” eller ”förmåga att” skapa sysselsättning är betingat genom dess läge i form av närhet och täthet. Täthet och närhet är nämligen ytterligare sakförhållanden som anses bidra till tillväxt. Den territoriella utvecklingen eller tillväxten är alltså beroende av ”täthet och frekvensen av interaktioner”[459] eller ”det geografiskt täta ekonomiska tillväxtfenomenet företagskluster.”[460] I sin tur sägs detta bero på ”kulturell täthet, i form av tillit och förståelse för varandra”, dvs. täthet i form av ”ackumulering av socialt kapital”[461]. Även geografer har som vana att argumentera för antaganden om täthet och närhet, ju tätare desto mer

[457] Putnam, R. (1996). S. 142-143.
[458] Ibid. S. 144.
[459] Lorenzen, M. (2002). S. 65.
[460] Ibid. S. 63.
[461] Ibid. S. 68.

interaktion i form av tätortssystemteoretiska ansatser och agglomerationsteorier.

Nancy Ettlinger visar att det med influenser från Putnam skapats flera tankefigurer i diskurser kring regional utvecklingspolitik. Dessa tankefigurer skall bidra till att skapa ett kollektivt medvetande med syfte att disciplinera avvikande beteende.[462] Om man inte förstått värdet av och att uttrycka sig genom planeringskollektivets kännetecken, i detta fall täthet och närhet, har man alltså inte det rätta (tillväxt-)tänket. Närhet beskrivs som ”en förutsättning för ekonomisk tillväxt”[463] och därmed kommer dess motsats ”kombinationen av extrem gleshet, långa avstånd och kalla klimat” att påverka ”möjligheterna att skapa ett dynamiskt näringsliv och konkurrenskraft i dessa regioner.”[464] Något som direkt kan motsägas genom ett enda exempel: Jukkasjärvi, där man valt att sälja just gleshet, långa avstånd och kallt klimat i marknadsföringen av Ishotellet som idag utgör ett regionalt tillväxtcentra. Men det kanske inte räknas, det kanske blott är en anomali.

Faktor X

Putnams tolkning om värdet av ”det sociala kapitalet” för den fungerande medborgarandan å ena sidan, och för den ekonomiska tillväxten å andra sidan, kom via olika tankevandringar att påverka en rad planeringspolitiska beslut såväl inom EU som här i Sverige.[465] Det har växt fram en stor mängd av projekt, studier och regionalpolitiska beslut vilka talar om vad socialt kapital är. Studier finansieras som undersöker var socialt kapital kan tänkas finnas eller hur ”det” skall skapas. Denna Putnameffekt startade ett sökande här i Sverige efter liknande framgångsrika regioner såsom i Italien. Det förekom även olika antaganden om vilka de olika egenskaperna eller faktorerna var som kunde tänkas utgöra ”det sociala kapitalet” för att man skulle ha ”något” att leta efter. Dessa faktorer visade sig inte vara så lätt att omvandla till något ting och gavs beteckningen ”faktor X” eller det

[462] Ettlinger, N. (1999).
[463] NUTEK/VINNOVA/ITPS. (2002). S. 6.
[464] Näringsdepartementet. (2006). S. 35.
[465] Se Sandefur, R. & Laumann, E. (1998), för en genomgång av begreppet social kapital och vad som kan förstås som dess tankevandringar.

”osynliga företagsklimatet.”[466] Idén om att det går att tillverka socialt kapital växte fram i enlighet med planeringskollektivets tankestil; att omvandla mänskliga livsverksamheter till planeringsföremål. Går det att tillverka går det även att saluföra som ett kännetecken med specifikt (mer-)värde. Det som Putnam lyfte fram som kärnan i det sociala kapitalet kom snabbt att sorteras bort. För hur skall de personliga egenskaperna, förmågorna och vanorna, vilka resulterar i förtroende, goda politiska förebilder, gemensamma normer, värderingar och tillit, kunna utgöra tillväxtfaktorer och planeringsmål? Bortsorteringen hänger även samman med föreställningen om mätbarhet. Denna mystiska, osynliga kraft måste omvandlas till något synligt och mätbart, något att ta på så att man sedan kan lokalisera ”det” någonstans och mäta dess tillväxt-effekter. Faktor X betecknades som någon form av samverkan vare sig det gällde i eller mellan föreningar, företag eller byalag. Socialt kapital fanns bl.a. inom ”det civila samhället”, ”den tredje sektorn”, ”frivilliga sektorn” eller ”social ekonomi” och därefter formulerades påståenden som att en ”sida av samverkanslogikens kraft är utvecklingen av det civila samhället och den sociala ekonomin.”[467] Denna samverkanslogik är ”en nyare trend” som föranleder ”analys av mjuka faktorer såsom kultur som en förklaring till tillväxt. Socialt kapital i form av förtroende och ömsesidiga relationer brukar betraktas som en regional utvecklingsresurs. Här talas om social ekonomi.”[468] (Och så blev Kultur ett kännetecken och en tillväxtfaktor.) Genom att sätta likhetstecken mellan t.ex. Socialt kapital och det civila samhället, företagskultur eller föreningsliv, kunde olika förespråkare uttala sig om det sociala kapitalet via företagskulturen eller föreningslivet. De mänskliga livsverksamheter som föranledde Putnam skapa denna beteckning har sedan länge försvunnit. Jag skall återkomma till detta fenomen när jag beskriver tillverkningen av planeringsföremålet ”social ekonomi” (som för övrigt är ännu en tillväxtfaktor) och dess exploatering via tankevandringar.

Under en tidsperiod växte det fram en rad studier där jakten på framgångsrika platser eller regioner var huvudtema: Hollywood, Silicon Valley, Detroit eller City of London med sina specifika lokala kluster. I Sverige uppmärksammades platser som Västerås och Ludvika, Västra

[466] Brulin, G. (2002).
[467] Länsstyrelsen i Värmlands län och Region Värmland. S. 34.
[468] NUTEK. (2004b). S. 12.

Götaland och Småland, Uppsala och Stockholm/Mälardalen, Kista och Karlskrona/Ronneby m.fl.[469] Fanns det inte ett Kluster värt att uppfinna lite var stans i vårt land? Om inte så tillskrevs vissa platser att ha ”passerat sin blomstringstid”, t.ex. Göteborg-Uddevalla, Borås-trakten eller Bergslagen. Dessa kluster/platser/regioner har man sett ”blekna bort till skuggor av sitt forna jag.”[470] Samtidigt skapades en klusterpolitik för att tillvarata denna tillväxtfaktor.[471] När det gällde att finna framgångsrika regioner eller platser i Sverige där det sociala kapitalet frodades och där man hade en god medborgaranda fann man dessa bl.a. i GGVV-regionen (Gnosjö-Gislaved-Värnamo-Vaggeryd). Framförallt blev Gnosjö, ”det individuella självförverkligandets tillflyktsort i Sverige”[472], sinnesbilden för den plats som fick utgöra det goda exemplet på framgång. Där ”finns det sociala kapitalet, som är ovärderligt liksom ett besjälat ledarskap.”[473] Som en effekt av att man funnit denna plats har det lett till olika försök att fånga den s.k. Gnosjöandan från Pajala till Malmö.[474] Inspirationen från Gnosjö och de italienska regionerna såsom Emilia-Romana[475] satte flertalet platser eller regioner under luppen. Föreningssparbankens (nu Swedbank) utmärkelse ”Årets Gnosjöare” vänder sig till entreprenörer runt om i vårt land vilka är villiga att skapa tillväxt. En ”Gnosjöare” karakteriseras därifrån av ”idérikedom, arbetsamhet, samarbetsvilja, hjälpsamhet och framtidstro.”[476] Från Gnosjö kommun har man en länk till beteckningen Gnosjöandan® vilket sedan 1997 är ett av Gnosjö kommun registrerat varumärke. Där listar man andans innehåll som bland annat ”[h]årt arbete, nätverk, samarbete – samverkan, korta avstånd, mentalt och geografiskt, sparsamhet, ödmjukhet och respekt.”[477] Beteckningen Gnosjöandan tillverkas i relation till dess

---

469 Sölvell, Ö. (2004).

470 Ibid. S. 32.

471 Se t.ex. Strandell, A-C. (1998); Sölvell, Ö. (2004).

472 Berggren, C. & Brulin, G. (2006). S.52.

473 Departementsserien 2001: 61. S. 55.

474 Se t.ex. Rantakyrö, L. (2001); Johannisson, B. (2004) som skriver om den ”heliga Gnosjöandan” eller boken ”I skuggan av Gnosjöandan”, Londos, E. (red.). (2004).

475 Se t.ex. Cooke, P. & Morgan, K. (1991), där de beskriver detta område som ”The intelligent region”. Se även studier från ITPS, t.ex. Mascanzoni, D. (2003), som talar om de ”Snabbväxande kluster i Italien” utifrån ett perspektiv som belyser från ”fattigdom till spridd välfärd”.

476 www.gnosjo.se.

477 Ibid.

negation; bruksandan. Men diskursen om Gnosjöandan döljer, menar Katarina Pettersson i sin avhandling, andra aspekter såsom osynliggörandet av kvinnors företagande. Framförallt framträder i hennes studie bilden av ett ”self-made-man-ideal” vilket rubbar bilden av samverkan och nätverk.[478] Caroline Wigren undersöker i sin avhandling fenomenet Gnosjöandan utifrån tre värdekällor: religionen, familjen och regionens historia. Kyrkan fungerar som mötesplats och förstärker idealet om att man ska vara hårt arbetande och lojal och familjelivsformen organiseras utifrån traditionella bestämda könsroller. När det gäller historia så handlar det om att inte bryta traditionella vanor utan arbeta som man gjort i generationer, vilket motsäger nytänkande och flexibilitet som ofta lyfts fram i diskursen om Gnosjö.[479] De båda avhandlingarna uppmärksammar den konstruerade och förgivettagna bilden av Gnosjö och de lyfter fram andra perspektiv som också bör fogas samman till en vidare mångfacetterad berättelse om man vill förstå de handlingar som skapat beteckningen Gnosjöandan. Som i fallet med Putnams studier handlar det här om att, vilket Wigren påpekar, forskningen skapar bilder av en plats som passar in i en vetenskaplig diskurs[480] och så sprids dessa berättelser och bilder via tankevandringar där de omvandlas för att passa tankestilen varifrån man presenterar sina antaganden.

*

För att återgå till diskursen om socialt kapital och kännetecknet Samverkan framhölls vikten av att ta lärdom av de italienska erfarenheterna. När det gäller hur regional utveckling ska tillverkas kom företagen i Italien att studeras:

> Det är vår förhoppning att denna studie ska fördjupa den svenska diskussionen om drivkrafter för regional utveckling. Den väcker också frågor om lokomotivföretagen är en typisk italiensk företeelse eller om det finns motsvarigheter i Sverige.[481]

---

[478] Pettersson, K. (2002a) och (2002b).

[479] Wigren, C. (2003), och (2004).

[480] Wigren, C. (2003).

[481] Mascanzoni, D. & Novotny, M. (2000). S. 7-8. För studie av ”lokomotivföretag” i Sverige se Segerlund, H. & Sundqvist, A. (2007), som placerat dessa i Norrbotten med influens från Norditaliens industriella distrikt.

Denna studie som Mascanzoni och Novotny genomförde 2002 har i sin tur legat som grund för en av Glesbygdsverkets rapporter. Där argumenteras att förekomsten av kluster (samverkan) inte nödvändigtvis beror på att det finns ett starkt socialt kapital för att få en gynnsam utveckling utan att det finns platser där man lyckats skapa ekonomisk tillväxt ”genom att kopiera samverkan, och skapat kluster genom olika former av statliga stöd.”[482] Detta är även något man inom planeringskollektivet tidigt tog fasta på, dvs. föreställningen om att det går att nytillverka efter gammal förlaga, vilket skulle medföra att tillväxten snabbare skulle infinna sig. Direktiv kom att formuleras om att det ”sociala kapitalet som lokalt ska få människa och maskin att fungera tillsammans behöver ges ökad tyngd i utvecklingspolitiken.”[483]

Återigen har man lyckats trolla bort resultaten av Putnam studie som visar på att det är långa traditioner av samverkan, dvs. en genom tid etablerad vana att samverka, som bland annat lett till att de framgångsrika italienska regionerna idag uppvisar en god sammanhållning och god medborgaranda. Det finns inga planeringspolitiska direktiv i världen som någonsin kan skapa denna form av samverkan. Däremot kan man genom olika direktiv underlätta och stötta redan etablerade samarbetsformer som vuxit fram genom människors vilja att själva ta ansvar för sina livsverksamheter utifrån sina egna premisser. Anders Malmberg uppmärksammar detta och menar att de:

> analyser av fall där en dynamisk industriell miljö vuxit fram sällan tilldelar politiska åtgärder eller beslut någon särskilt avgörande roll. Dynamiska miljöer har vuxit fram spontant över lång tid och är sällan resultatet av någon välplanerad utvecklingsstrategi.[484]

Det som Putnam främst betecknade utgöra kärnan i såväl socialt kapital som den väl fungerande medborgarandan, är tillit och förtroende. Det bortser man dock från inom planeringskollektivet. Den form av samverkan som det ges direktiv om har snarare kommit att handla om medverkan i form av att transformera människor till ”kroppar utan röster”.

---

[482] Glesbygdsverket. (2005). S. 35.
[483] NUTEK. (1999). S. 22.
[484] Malmberg, A. (2002). S. 26.

Habermas konsensusideal

När det handlar om efter vilken förlaga Samverkan skall tillverkas utgår planeringskollektivet, menar jag, från Habermas konsensusideal. Detta ideal har blivit "almost fundamental to what has become a communicative turn in planning theory."[485] Att detta sätt att tala om samförstånd i form av konsensus har fått genomslagskraft beror på dess förmåga att leva upp till de cartesianska föreställningarna eller *Mathesis*. Det är helt enkelt ett stilriktigt sätt att tänka och tala. Habermas erbjuder en teknologi, dvs. en kunskap om varför och hur konsensus skall uppnås, vilket inom planeringskollektivet blir till en teknik att hantera de situationer där osäkerhet och tvivel uppstår genom att vi skall tala samma språk. Hos företrädare för detta planeringsideal kommer viljan att vi skall tala samma språk till uttryck. Så här formulerar sig t.ex. planeringsteoretikern John Forester, då han söker ett hopp om att:

> Guarantee equal rights for the diverse language uses and knowledge bases of all participants in the planning process. Planners should use their rational capacities to improve communication between all stakeholders. Developing common language and guaranteeing access to all relevant information matter in this respect. Normative planning language, grassroots discourse, architectural idiom, political overpowering, bank calculus, etc. should ideally be replaced by a shared lexicon of terms and arguments that everybody understands.[486]

Konsensusidealets genomslagskraft kan även förstås mot den bakgrund att den "rationalitet" som planeringskollektivet eftersträvar aldrig har haft det, enligt Nordqvist, lätt att hantera intressemotsättningar. Det har resulterat i att planeringen "försöker möta dessa svårigheter genom att rätta till och fullständiga informationen."[487] Att fullständiga informationen tar sig uttryck, vilket jag senare skall visa, genom att lära människor "det rätta tänket". För att lära ut det rätta tänket behöver planeringskollektivet redskap i form av regler som talar om hur förnuftsriktningen skall styras mot det rätta upphöjda Samförståndet och att förmå argumentera så att man lyckas övertyga genom att bli en auktoritativ stämma eller att åtminstone låta

[485] Hillier, J. (2003). S. 39.
[486] Moulaert, F. & Cabaret, K. (2006). S. 66.
[487] Nordqvist, S. (1996). S. 34.

övertygande. Även föreställningen om att meningsskiljaktigheter utgör diskrepanstecken och därmed måste åtgärdas i form av att tystas ned eller omvandlas till den hegemoniska tankestilens uttryckssätt, finner redskap i Habermas konsensusidé. Genom att följa dess direktiv uppnås en skicklighet som består i att behärska tekniken att lära sig argumentera rätt. Det handlar om den ”normativa riktigheten”.[488]

Genom att förespråka hur den ideala talsituationen i det mellanmänskliga mötet skall uppnås och regleras, utlovas att olika ”aktörer samordnar sina instrumentella handlingar”[489]. Planeringskollektivet får här ett redskap för att uppnå samstämmighet genom *handlingskoordinering*. Det innebär att planeringskollektivets diskursgemenskap kan förstärkas, vidgas och illusionernas harmoni vidmakthålles.

Med episteme som referenspunkt: att tillverka det rätta argumentet

Med episteme som referenspunkt förnekas diskrepanser i form av mångfald av traditioner, mångtydigheter, pluraliteter och ovisshet för att istället sträva efter ”*teorier och bevis* som kunde ge upphov till konsensus.”[490] Med episteme som referenspunkt eller ”intersubjektivt bindande”[491] kan ”giltighetsanspråket” tillverkas och ”förståelighet, sanning, sannfärdighet och riktighet” korrespondera.[492] Detta giltighetsanspråk utgör enligt Habermas ”acceptabilitetsbetingelserna” för att uppnå samförstånd. Vid diskussioner kring giltighetsanspråket handlar det om att söka en förnuftig enighet mellan berörda parter. Genom detta ideal förespråkas nämligen att det går att komma fram till enighet där det rätta argumentet samtidigt är det ”övertygande beviset”[493] och giltigt för alla. Att du skall lära dig vad det rätta argumentet är innebär även att du kommer att känna igen ett sådant när det framträder. Om man når enighet utifrån öppna och sakliga diskussioner kan svaret räknas som det normativt rätta svaret. Parterna måste föra en saklig argumentation och därigenom kunna följa argumentationslinjen och vara villiga att böja sig för det bättre argumentets kraft. Konsensus uppnås efter

---

[488] Habermas, J. (1996).
[489] Ibid. S. 111.
[490] Toulmin, S. (1995). S. 222. (Kursiv i orig).
[491] Habermas, J. (1996). S. 113.
[492] Ibid. S.145.
[493] Premfors, K. & Roth, K. (2004). S. 19.

följande princip: om du lär dig tekniken att tillverka det rätta argumentet, så kommer du att argumentera rätt och per automatik uppnå det ”gemensamma bästa”, dvs. konsensus. Föreställningen om ”det gemensamma bästa” vilket ”det rätta argumentet” skall vara lika med, låter ana en platonsk topos. I Platons idealvärld räcker det nämligen att veta vad det goda är för att handla gott.[494] Habermas kommunikationsideal blir så ett utmärkt redskap för att uppnå den form av samstämmighet planeringskollektivet strävar efter. Konsten att tala blir förvandlat till tekniken att tillverka det rätta argumentet, vilket blir kännetecknet för att samförstånd eller konsensus har uppnåtts och vars giltighet alla parter skall stämma in i eller stämma överens med:

> Deltagarna må i deliberationen överväga sina ståndpunkter och lyssna på motpartens argument och det är det bättre argumentet som är avgörande. Parterna ska vara likvärdiga och deliberationens procedur som sådan ska var och en kunna ifrågasättas. Målsättningen är att komma fram till någon form av konsensus.[495]

Habermas handlingskoordinerande teori tankevandrar, omvandlas och reproduceras av planeringskollektivet. Med hjälp av kännetecknen Samtal, Samverkan och Dialog kan man i god demokratisk anda mötas och enas för att uppnå Konsensus eller Samförstånd. Modellen för denna form av handlingskoordinering är den ”klassiskt liberala kontraktsidén, med upprättandet av en förbindelse mellan två fria och jämlika parter…”[496] Den ”liberala kontraktsidén” kommer till uttryck inom planeringskollektivets förordningar om parter, partnerskap, avtal eller pakter där parterna skall betraktas och behandlas som jämlika. Var och en skall likställas. Genom denna process ingår krav på universalisering likaväl som att handla jämlikt.[497] Giltiga argument är giltiga för alla jämlika parter. Kravet på ”politisk

---

[494] Se Aristoteles, (1988). I 1:a och 6:e boken kritiserar han Platons lära om det goda.

[495] Englund, T. (2004). S. 71. (Min understr.).

[496] Börjesson, M., Palmblad, E. & Wahl, T. (2005). S. 63-63.

[497] Habermas universella anspråk har kritiserats. Se t.ex. Gustavsson, B. (2000), som uppmärksammar en del av de perspektiv Habermas utgår från och menar att han har ett universellt perspektiv på demokrati, normer och rättvisa. Se även Hillier, J. (2003) och Watson, V. (2006). Även hans kantianska uppfattning av etik har varit utsatt för kritik, bl.a. av Seyla Benhabib som utvecklar Habermas diskursetik genom att införa en utgångspunkt som är mer perspektivistisk. (1992).

jämlikhet mellan parterna är central för deliberation".[498] Det handlar om en "samförståndsorientering" vilken skall ge uttryck för "en symmetrisk relation mellan individer". Om man uppfyller dessa kriterier "tillåts individer vara fria att yttra sig, samt att undersöka och pröva olika giltighetsanspråk."[499] Med Habermas teorier om handlingskoordinering som ideal behöver inte planeringskollektivet bekymra sig för medborgarnas olika åsikter utan kan behålla idén om konstellationer i form av parter i ett partnerskap som samverkar. Om inte parter fungerar som aktörsperspektiv kan intressenter användas för att befästa en position som samordnare eller koordinator mellan olika intressenter.

Jag talade tidigare om intresseharmonin, dvs. strävan efter att få ett samhälle att fungera friktionsfritt och för att uppnå ett sådant samhälle krävs ett förnekande av diskrepanser. Intresseharmoni utgår från principen om samhället som enhet och skapande av ett "likformigt beteende". Denna form av omvandling av människor till aktörer, intressenter eller parter återfinns i Habermas konsensusideal. I hans vokabulär framställs människor som t.ex. "motspelarna", "adressaterna" eller "interaktionsdeltagarna".[500] Perspektivet när det handlar om språkets funktion skall förstås i termer av "social integration eller koordinering av olika aktörers planer i den sociala interaktionen …"[501]. Kommunikation postuleras genom "samförstånd" och "påverkan" för att nämna vad han menar är ömsesidigt uteslutande "mekanismer för handlingskoordinering."[502] Att förstå och tala om denna grundläggande mänskliga förmåga, dvs. att tala och samtala, i termer av mekanismer, koordinering eller interaktion förmedlar ett språkbruk liksom perspektiv som överensstämmer med tankestilen.

Kritiken mot Habermas handlar bl.a. om att utövande av s.k. deliberativ kommunikation endast sker via en resonemangsform som "endast en verbal elit 'klarar av' och som är nära förknippat med akademins seminarium" liksom att "gynna den välutbildade medelklassmannen i det mångkulturella samhället."[503] Hillier menar, i en kritisk reflektion kring Habermas ideala

[498] Englund, T. (2004). S. 71.
[499] Roth, K. (2004). S. 94-95.
[500] Habermas, J. (1996). S. 139.
[501] Ibid. S. 37
[502] Ibid. S. 113 -114.
[503] Premfors, K & Roth, K. (red.) (2004).

talsituation, att de flesta dispyter kring planeringsfrågor inte slutar i harmonisk konsensus.[504] I sin genomgång och kritiska läsning av Habermas påpekar Anders Larsson att det finns flera brister hos Habermas teorier när det gäller tillämpningen. Han kommer fram till slutsatsen att

> Visst vore det fint om idealkommunikation i Habermas mening kunde uppstå inom det jordbrukspolitiska, men så kommer aldrig att ske. … Så länge deras teorier huvudsakligen rör sig om att förespråka ett särskilt planeringsideal, hjälper de mig föga i den jordbrukspolitiska undersökningen.[505]

Martin Lundberg ville i sin tur pröva Habermas kommunikativa teori och se om och hur den fungerar. Han gör så genom att skapa en grupp som skall resonera kring temat ”hållbar utveckling”. Gruppen består av personer från olika verksamhetsområden inom kommunal förvaltning och han menar att det därutav uppfyller kriteriet om jämlikhet. Han följer sedan samtalen, diskussionerna och slutsatserna som förmedlas. Hans slutsats är att de inte lyckades nå upp till den ideala överläggningen. Inga välargumenterade skäl lades fram. Däremot fungerade samtalen och överläggningarna som ett sätt att utbyta information och bli informerad. Den egna förståelsen sattes främst och istället för samförstånd och harmonisering uppstod konkurrens, dvs. en kamp som tydliggjorde deltagarnas identiteter. Argumentationen blev inte ett medel för att nå samförstånd då personerna i gruppen inte handlade som rationellt argumenterade deltagare. Anledningen var bl.a. att de inte kritiskt granskade argument från t.ex. vetenskap och media, och att varje deltagare höll fast vid sina egna argumentationslinjer. I slutet av diskussionerna undvek man medvetet de argument som orsakat flest meningsskiljaktigheter. Överläggningarna slutade i ett tydliggörande av det som skiljer deltagarna åt.[506]

När Lundberg redogör för vad som i själva verket skedde måste han stödja sig på andra teorier än Habermas. Uppfyllandet av de grundläggande villkoren för överläggning är inte någon försäkran för att erhålla en argumentation som strävar mot samförstånd. Konkurrensen mellan olika perspektiv kom istället att dominera. Hans slutsats är att överläggningarna

[504] Hillier, J. (2003). S. 39.
[505] Larsson, A. (2004). S. 167.
[506] Lundberg, M. (2003).

behöver denna friktion, dvs. meningsskiljaktigheter, för att driva fram den innehållsmässiga dimensionen. Det omkullkastar konsensusteorins krav på enighet och ömsesidig förståelse baserad på rationella överenskommelser.[507]

En ytterligare invändning Lundberg hade mot Habermas konsensusideal är kravet på opartiskhet och universalism.[508] Detta krav förnekar nämligen skiljaktigheter; konsensusidealet saknar acceptans för meningsskiljaktigheter och blir därutav inget annat än en illusion. Däremot fanns det, enligt Lundberg, en ärlighet i skiljaktigheternas kamp varigenom deltagarna utvecklade en förståelse för varandras intentioner, även då man var eniga om att man inte alltid kom att sträva efter samma mål.[509]

Habermas ideala talsituation varigenom vi skall samlas för att i god demokratisk anda komma fram till samförstånd handlar mer om att vi genom ett möte skall träffas för att medverka eller ”stämma av” genom att vi utbyter information med varandra. Denna omständighet framträder bl.a. i de utvärderingar som gjorts av Partnerskapet som samarbetsform, vilket jag återkommer till. Det handlar snarare om att vi skall uppnå Samtycke än samförstånd. Skillnaden mellan att säga något (informera) och att ha någonting att säga (kunskapsförmedlande dialog) har upphört vara en skiljaktighet. Den kunskapsförmedlande dialogen förnekas utrymme genom planeringskollektivets vilja att oavsett vad saken gäller hålla fast vid *Mathesis* rules for the direction of mind. Gunilla Silfverberg ställer sig även undrande kring Habermas perspektiv på kommunikation och konsensus då han utgår från att deltagarna är generaliserande andra, ”röster utan kropp”. Fordrar inte dialogen begreppsligt, frågar hon, ”att vi tar hänsyn till den konkret och historiskt formade *andra* vid samtalsbordet i stället för till en ideal rollgestalt, som i själva verket inte är någon annan än en kopia av det *generaliserade* självet?”[510] Samtidigt är det intressant att fråga oss vad som gett upphov till användandet av just begreppet samverkan och dess tankevandringar? Varför är vi i behov av så mycket samverkan just nu?

---

[507] Lundberg, M. (2003).
[508] Ibid.
[509] Ibid.
[510] Silfverberg, G. (1996). S. 150. (Kursiv i orig.). Här talar hon om Habermas perspektiv på alter ego. Se Habermas, J. (1996).

Vi skall nu se på ytterligare exempel på hur Putnams studier och Habermas konsensusideal tankevandrat till planeringskollektivets verksamheter.

Koordineringstekniker

Genom EU-politikens alltmer ökade inflytande på svensk planeringspolitik banade den s.k. Lissabonsstrategin ytterligare väg för tillverkandet av tekniker för handlingskoordinering. År 2000 beslutades om målet att EU skall bli världens mest konkurrenskraftiga region år 2010. För att uppnå detta mål skall EU-länderna enas om en gemensam strategi för tillväxt och sysselsättning vilket innebar att den sociala sammanhållningen inom unionen skulle stärkas. Bakgrunden till att sammanhållning betonas utgörs bl.a. av att man inte ska ”halka efter omvärlden i ekonomisk utveckling.”[511] Genom social och territoriell sammanhållning skall EU:s konkurrenskraft stärkas, Tillväxten och Sysselsättningen öka samt en Hållbar Utveckling säkras. Idén bakom är även att länderna genom att ”systematiskt jämföra sig med varandra och gentemot världsledande länder, ska … sporras till framsteg.”[512] Ett annat antagande bakom denna sammanhållningsprincip är att ”[v]älfärd är både ekonomiskt lönsamt för ett samhälle och en självklar ambition för de europeiska länderna. Därför är social sammanhållning ett av de tre benen i EU:s tillväxtstrategi”.[513] Denna ambition påverkar även den territoriella dimensionen. Tidigare hade arbetet med en reformering av regionalpolitiken startats i och med regeringens proposition 1997/98:62 *Regional tillväxt – för arbete och välfärd*. Den tidigare regionalpolitiken behövde utvecklas. Resultatet av denna strävan att utveckla regionalpolitiken blev beteckningen ”Regional utvecklingspolitik” vilken ska utgöra medel för att ”skapa fungerande och hållbara lokala arbetsmarknadsregioner med en god servicenivå i alla delar av landet”. Utvecklingspolitiken skulle styras av en grundläggande princip: ”att näringslivets behov ska vara vägledande.”[514] Detta direktiv har för övrigt lett till att regionforskningen, enligt Ceccato m.fl., tagit en ny riktning; den som betonar anpassningen till marknaden.[515]

---

511 www.sweden.gov.se/sb/d/2504;jsessionid=a0R1xuCF3D-f.
512 Ibid.
513 www.regeringen.se/sb/d6515/a/60511;jsessionid=alOatSQOmcCA.
514 NUTEK. (2005a). S. 14.
515 Ceccato, V., Persson, L.O. & Westholm, E. (2000).

När den regionala utvecklingspolitiken skall genomföras beordras Samverkan som styrteknik. Bakgrunden till denna ökade fokusering på olika former av samverkansinitiativ blev en rad antaganden utefter lönsamhetsprincipen: ”Samverkan lönar sig enligt de flesta”[516] eller att ”en spiral av samverkan anses leda till tillväxt.”[517] För att människor, eller ”tillväxtutförare”[518], skall få ekonomiska medel finns givna direktiv.

Sammanhållningspolitiken är idag, sägs det, ”en naturlig del av det viktiga och nödvändiga arbetet för tillväxt, utveckling och sysselsättning i Sverige”. Dess mål är att ”bidra till ekonomisk och social sammanhållning inom EU” och ”överensstämmer med den svenska regeringens ambition att hålla ihop och utveckla Sverige.”[519] Svar på hur hålla ihop och utveckla Sverige blir att förorda en samarbetsform och ett antal styrtekniker.

Partnerskap som dirigerad samarbetsform

Planeringskollektivet fortsätter således att forma och tillverka, men framförallt att dirigera. Det är de som anger målen, riktar medlen, styr hur man skall arbeta, med vad och varför. Det handlar om en ”arbetsmetod och en plan med staten som regissör [vilket] skall leda till att aktörerna verkar i samma riktning och därmed underlättas möjligheterna att de också åstadkommer lokal och regional tillväxt.”[520] Regional utvecklingspolitik skulle genomföras med ett ”bärande instrument” som betecknades Regionala tillväxtavtal,[521] sedermera Regionala tillväxtprogram. Sättet att ”organisera arbetet med regional utveckling” lanserades som Partnerskap.[522] När planeringskollektivet beordrar Samverkan skall det numer ske i konstellationen partnerskap, vars form man lånade från arbetet inom EU med de s.k. strukturfonderna.[523] I argumenten bakom just denna konstellation visar sig putnameffekten:”[a]tt använda partnerskap som en

[516] NUTEK. (2005a).S.25.
[517] NUTEK. (2004b). S. 12
[518] SOU. 2004:126. S. 11 och 17.
[519] Näringsdepartementet. (2006). S. 3.
[520] NUTEK. (2004b). S. 12.
[521] SOU. 1999:107.
[522] Glesbygdsverket. (2005). S. 29. Se även Näringsdepartementet. (2000).
[523] SOU. 1999:23.

modell för att utveckla en bred samverkan, kan stärka områdets sociala kapital."[524] Genom partnerskapet

> som modell och de regionala tillväxtprogrammen ska samverkan stärkas. En av teorierna är att de regionala tillväxtprogrammen ska inledas med samtal som leder över till en regional samsyn. Denna utvecklas sen till en mer konkret samverkan som kan åstadkomma strukturella förändringar.[525]

Partnerskapstanken lanserades även för att betona ett "nytt sätt" att understryka att regional tillväxt är ett resultat av samverkande faktorer som i sin tur påverkas av många olika aktörer; om resultatet ska uppnås måste "alla gå i samma takt"."[526]

Det stipulerades, enligt Habermas konsensusidel, att alla ser möjlighet att vinna nytta i dessa "funktionella partnerskap", dvs. ett samarbete där alla deltagare har lika stort inflytande och att "[p]arterna interagerar med varandra för att förhandla och nå fram till konsensuslösningar."[527]

Partnerskapen som samarbetsform utvärderades 2006 av Peter Gorpe.[528] Han visar att merparten av sammansättningen i partnerskapen bestod av män (drygt 60 procent) med en medelålder om 53 år. De flesta personer i partnerskapen är tjänstemän. Runt 40 procent av de tillfrågade ingick också i andra partnerskap, vilket är tecken på att tankevandringar sker. Inom partnerskapen riktas kritik mot att arbetsuppgifterna till stor del handlar om inläsning av dokument och uppgifter som relateras till mötesverksamhet. Här "återfinns också klart hierarkiska inslag i partnerskapet och den inre kretsen, det lilla partnerskapet, är också de som styr arbetet."[529] Gorpe menar att i "normala fall, då förenas människor av intresse och för den gemensamma sakens skull, på så sätt föds också engagemang och vilja", vilket han ställer i kontrast mot arbetet i partnerskap.[530] I partnerskapet förenas "en mångfald intressegrupper under diffusa mål och förväntas

---

[524] Näringsdepartementet. (2006). S. 32.
[525] Ibid. S. 23.
[526] SOU. 2006:4. S. 128.
[527] Glesbygdsverket. (2005). S. 29.
[528] Se Gorpe, P (2006). *Svenska partnerskap. En översikt, rapport 1.* Här refererat och citerat från Jonsson, G. (2006).
[529] Jonsson, G. (2006). S. 32.
[530] Ibid. S.56.

dessutom uppbringa tillräckligt stora drivkrafter för att åstadkomma samhällsutveckling."[531] Hans slutsatser bekräftas även av andra studier gjorda i andra länder. Raco ser Partnerskapet som en "institutionell mekanism" som har lite att göra med ett "underifrånperspektiv", desto mer med ett centralstyrt politiskt projekt som lägger tonvikten på konkurrens genom att locka med strukturfondsmedel. Det hänger även samman, menar han, med trenden att vilja skapa "aktiva medborgare", dvs. delaktighet. Som en konsekvens av detta går partnerskapet hand i hand med organisationer tillsatta av regeringen för att undersöka och åtgärda vad som betraktas som problem.[532]

En annan utvärdering av partnerskapen har gjorts och det talas där bl.a. om att det är en " "skenförankring" av redan fattade beslut".[533] Att det handlar om centralstyrda direktiv uppenbarar sig kring hur dessa samarbetsformer skall fungera. Där finner vi förordningar om såväl mål som genom vilka medel man skall arbeta och hur själva den skriftliga redovisningen av dessa tillväxtprogram skall se ut. Det är en anledning till att t.ex. de regionala planerna eller regionala programdokumenten, som nedtecknas i olika län som ett led i den regionala utvecklingspolitiken (i samband med EU-politiken), inte skiljer sig nämnvärt åt mellan regionerna.[534] Det beror på att den "centrala nivån försökte påverka processen".[535] Det görs genom att bestämma de aspekter som skall styra utformandet av dessa program. Vi kan ge ett exempel på förordningarna kring hur ett regionalt utvecklingsprogram (RUP)[536] skall utformas och vilka kännetecken som skall användas:

---

[531] Jonsson, G. (2006). S.56.

[532] Raco, M. (2000).

[533] SOU 2006:4. S. 86.

[534] Denna slutsats är baserad på en genomgång av länens Regionala program eller regionala dokument, beteckningarna varierar, i samband med den utvärdering av Växtkraft Mål 3 Insatsområde 4 som jag medverkade i 2003.

[535] NUTEK. (2004b). S. 15.

[536] RUP är ett övergripande programdokument och överordnat de regionala tillväxtprogrammen och de programdokument som reglerar olika strukturfondsprogram. SOU 2006:4. Varför dessa program ansågs behöva införas berodde bl.a. på att de regionala tillväxtprogrammen inte var så framgångsrika med att åstadkomma den sektorssamordning som var önskvärd. Härigenom skulle den ekonomiska fokuseringen kompletteras med ekologiska och sociala perspektiv. NUTEK (2007). Se även NUTEK (2005b) och (2004c).

> Som ett underlag och stöd för RUP-arbetet kommer en Sverigebild att arbetas fram. Sverigebilden tar avstamp i ett antal aspekter: Regionens struktur, Regionens dynamik, Näringsklimatet, Livsmiljö, Miljö, Demokrati och Politik som är grundläggande för hållbar utveckling. För varje aspekt kommer ett antal indikatorer att identifieras. Indikatorerna presenteras i tidsserier för att möjliggöra regionala och nationella utvecklingsförlopp och för geografiska jämförelser. … en Sverigebild [kan] användas som grund för analys och diskussion av framtidmöjligheterna för olika regioner.[537]

Det är just en bild man vill få fram som skall svara mot illusionen om samstämmighet. Därav blir det enklare att övervaka, kontrollera och utvärdera. Men för att skapa en bild måste alla vara eniga om att de kännetecken som ovan angavs är grundläggande medel för att målet, i detta fall Hållbar Utveckling, skall uppnås. Det innebär endast att man kan uppnå enighet om orden knappast om meningen, ty det skulle resultera i olika tolkningar, meningsskiljaktigheter och ett flertal ”Sverigebilder”, vilket i sin tur skulle medföra att ovanstående direktiv inte är möjliga att genomföra. Samtidigt kan man undra vilka geografiska jämförelser som kan genomföras om enhet är mål?

Samverkan som en form av koordination utgår från lönsamhetsprincipen förstärkt med argument från Putnam. Det blir då av särskild vikt att man ökar kunskapen om Samverkan, speciellt på särskilda platser som ”glesbygdsregioner”. Här poängteras att dessa platser måste öka ”sin kunskap om samverkan” för att de då ”stärker sitt sociala kapital”. Antagandet om detta förhållande är att ”samverkan som sker kontinuerligt och påverkar relationer under lång tid har goda chanser att utveckla ett socialt kapital … och framväxande av s.k. kluster.”[538] Hur skall då denna ”spiral av samverkan”[539] gå till för att målet tillväxt skall uppnås? Enligt följande resonemang beskrivs hur samverka och varför:

> Samverkan bygger på att parterna har utvecklat ett samförstånd. Ett samförstånd eller en värdegemenskap utvecklas genom att individer interagerar med varandra i olika forum. Tanken med de regionala tillväxtavtalen är att samla ett partnerskap som genom samtal utvecklar ett samförstånd som sen leder

[537] NUTEK. (2004b). S. 2.
[538] Glesbygdsverket. (2005). S. 32 – 33.
[539] NUTEK. (2004b). S. 12.

> vidare till en reell samverkan och samordnade insatser mot de gemensamma mål de förhandlat fram och nått konsensus kring. Samtidigt skapar arenan möjligheter till en bättre framförhållning för de olika parterna, och det växer fram en respekt som förbättrar samverkansklimatet och skapar en öppenhet mellan parterna. Samförståndet och den gemensamma arenan synliggör nyttan av samverkan och stärker möjligheter till förändring och implementering av nya strukturer.[540]

Först interagerar man genom samtal, därav utvecklas samförstånd som leder till reell samverkan och samordning som sedan leder till gemensamma mål och samordnade insatser. Därur skapas bättre framförhållning som leder till respekt som i sin tur leder till samverkansklimat och öppenhet. När väl samförståndet uppnåtts synliggörs nyttan av samverkan … Är det någon som hänger med? Jag kan här endast påminna om Fredrikssons beskrivning av tautologiska förklaringar: ”Detta är en bra metod att använda när man inte vet något och ändå vill säga något.”[541] Allt som oftast kollapsar dessa till att bli ett varken-eller resonemang eller med andra ord: rent nonsens! Vi kan här även notera att ”sam” förekommer tio gånger vilket åter igen för tankarna till propagandans tekniker. Upprepning används som teknik för att lyfta fram betydelsen av det budskap man önskar förmedla. Denna form av upprepning får, som Hellspong uttrycker det, ”över sig något av magisk besvärjelse. Orden förvandlas från informationsbärare till rituella handlingar.”[542] Resultatet av detta handlande kallas *pleonasmer* och dessa fraser eller ”det omtuggande talets kännemärke” där ”orden rinner till men inte idéerna”, syftar inte till att ”argumentera rationellt och bidra till en fortgående debatt utan att bekräfta vedertagna sanningar.” Ofta mycket välbekanta för lyssnarna men kommer knappast att lämna ”några upplysningar i sak.”[543] Så skapas åter enighet kring Kännetecknen och formuleringarna. Illusionen av att man talar det samma språket förstärks åter.

---

[540] Glesbygdsverket. (2005). S. 24. (Min understr.).
[541] Fredriksson, G. (1992). S. 79. (Min understr.).
[542] Hellspong, L. (2001). S. 116.
[543] Ibid. S. 118.

Styrning, Dialog och Tävling

Det har skapats ytterligare koordineringstekniker. Det handlar inte enbart om att beordra partnerskapande, styrning över partnerskapets sammansättning eller med vilka medel tillväxtavtalet (eller tillväxtprogrammet) skall utformas för att man skall ha ett kontrakt att utgå från och samordnas kring. När planeringskollektivet anger de rätta ”rules for the direction of mind” innebär det att förorda styrning:

> I den svenska regionala utvecklingspolitiken används idag styrning i de flesta program för regional utveckling. *Om reglerna följs beviljas anslag,* det är grundidén. I regelverket för tillväxtavtalen angavs arbetsmetoder som efterlyste bl.a. krav på partnerskap och vilka som skulle ingå. I uppdraget att utarbeta förslag till regionala tillväxtprogram från november 2002 har styrningsförsöken förstärkts. I instruktionerna för tillväxtprogrammen kan vi finna ett stort antal regler i form av välmenande råd och anvisningar. Så har det alltid varit så länge Sverige har fört en regionalpolitik.[544]

De olika reglerna för styrning presenteras genom en ”meny”: ”[r]iktlinjerna utgör ramen för genomförandet av sammanhållningspolitiken och erbjuder en meny …”[545] Funktionen med en meny, dvs. att välja från ett utbud av olika erbjudanden, framträder även i samband med de urval som presenteras när det gäller styrtekniker för Samverkan. Bland annat kan man välja kännetecknet Dialog som styrmedel:

> Dialog skulle kunna ses som en typ av informativt styrmedel om syftet endast är att samtala och nå ömsesidig förståelse. Syftet med en dialog kan även vara att katalysera … eller underlätta införandet av andra styrmedel. Dialog kan vara ett sätt att skapa förståelse för behovet av styrmedel och därmed bädda för en acceptans för nya styrmedel som kan behövas för att nå uppsatta … mål. En dialog förbättrar informationsutbytet mellan myndigheter och företag och skapar förutsättningar för bättre samarbete och konsensuslösningar mellan de deltagande parterna. [546]

---

[544] NUTEK (2004b). S. 25-26. (Kursiv i orig.). Denna form av detaljerad reglering betecknas ”contract Culture” inom studier av governmentality. Se t.ex. Kendall, J. & Perri, 6. (red.). (1997).

[545] Näringsdepartementet. (2006). S. 19.

[546] SOU 2001:20 S. 126.

Då Habermas även sägs ha det akademiska seminariet som förebild när han konstruerade sin kommunikativa teori[547] så har även tankevandringar utifrån det perspektivet nått planeringskollektivet och återfinns inom vad som betecknas ”dialog och processtänkande.”[548]. I citatet nedan blandas cybernetiska föreställningarna om att kontrollera informationsöverföring med analogi från idrottsvärlden:

> Som princip synes alla välkomna dialogen som samverkansform … dialogen liksom det akademiska seminariet har åtminstone tre funktioner. Eftersom överläggningar sker centralt/regionalt finnes möjligheter till lärande. Det är ju själva idén bakom seminariet. En andra uppgift är att kontrollera om det som säges är rätt. Seminariet ger dessutom förslag till förbättringar, kvalitetskontroll och betygsättning. … dialogen har tävlingens fördelar med mobilisering och fokusering på framtidsinriktade insatser men inte tävlingens avigsidor. … De regionala aktörerna lär sig och anpassar sig efter teknikerna … lärt av spelets regler.[549]

En ytterligare koordineringsteknik som förordas är Tävling, vilken sägs ”representera ett alternativ till den traditionella styrningen och är nya inslag i svensk förvaltningspolitik.”[550] Dessa tre koordineringsstekniker, styrning, dialog och tävling skall ses i ett komplementärt sammanhang vilket medför att de ”fördelningspolitiska effekterna av teknikerna” blir ”stora, eftersom olika logiker är vägledande”:

> Medan styrningen ger utrymme för det regionala intresset ger tävlingen och dialogen de nationella myndigheterna mycket stora möjligheter att hävda det nationella intresset. I dialogen kan de regionala representanterna argumentera för sin sak. Valet av teknik har dessutom stor betydelse för vad som händer på regional nivå som en konsekvens av besluten. … i tävlingen är utgången mer förutsägbar än i dialogen, som inte har lika tydliga och väldefinierade kriterier för vilka processer som är värda offentligt stöd.[551]

---

[547] Larsson, A. (2004).
[548] NUTEK (2004b). S. 33.
[549] Ibid. S. 28 – 29. (Min understr.).
[550] Ibid. S. 25 och 26.
[551] Ibid. S. 29-30.

När det gäller koordinationstekniken Tävling sprider planeringskollektivet ut sitt ”Call for Papers” inför den tävling som anordnas. Här får olika aktörer tävla om vem som har det bästa eller rätta tänket formulerat i olika ”kreativa lösningar eller idéer” på hur man samverkar bäst. Bedömningen av vad som är det bästa bidraget görs utifrån vem som kan tänkas ”ha den största potentialen för tillväxt”. Vinnaren koras och får det åtråvärda priset ”medfinansiering”.[552] En utvärdering visar att:

> VINNVÄXT-tävlingen ledde till att det startades processer när den utlystes. … aktörerna mobiliserade kring dessa frågor på ett sätt som annars inte skulle ha skett. Här råder inte den variation och mångfald som vi så många gånger har pekat på. Aktörernas uppfattningar är tydligt uttalade och samstämmiga.[553]

Målet är uppnått; variation och mångfald är bortsorterat, samstämmighet råder och harmonin tryggad.

När Samverkan skapas som ett planeringsföremål och i detta sammanhang som en tillväxtfaktor, ska den i enlighet med *Mathesis* kunna mätas. Det har lett till att det skapats samverkansvariabler: helhetssyn, målklarhet, information, öppenhet, delaktighet och verkningsgrad. T.ex. så mäter variabeln ”öppenhet” samtalsklimatet medan variabeln ”delaktighet” mäter hur man upplever sig kunna påverka. I enlighet med lönsamhetsprincipen övergår man sedan till att mäta tiden på Samverkan för att ta reda på om den betalar sig.[554]

Den öppna koordinationstekniken

I enlighet med idrottsanalogin i form av konkurrens och prestation har det tillverkats ytterligare en teknik, utefter Habermas konsensusideal: ”den öppna samordningsmetoden” eller ”Open Method of Coordination”, vilken används på flera politikområden i EU.[555] Denna metod bygger på att man skall komma överens medlemsländerna sinsemellan genom att man skall arbeta utifrån ett enhetligt indikationssystem. Detta indikationssystem består av likartade målbedömningar och resultatredovisningar som i sin tur skall

[552] NUTEK (2004b). S. 17.
[553] Ibid. S. 27.
[554] Glesbygdsverket. (2005). S.25.
[555] Den används främst inom sysselsättningspolitiken/regionala utvecklingspolitiken och föreskrevs genom det s.k. Amsterdamfördraget.

underlätta en jämförande utvärdering, dvs. underlätta för diverse kontrollinstanser att kunna övervaka och överblicka. I en artikel i den av Habermas inspirerade *Deliberativ demokrati* presenterar Jacobsson och Vifell sin studie kring EU:s arbete med denna metod som också betecknas ”mjuk normgivning” eller ”soft law”. Denna form av reglering ”baserar sig alltså på andra mekanismer för koordinering av politiken än överstatlig lagstiftning”.[556] Jacobsson och Vifell undersökte ”i vilken utsträckning handlingskoordinering grundar sig på rättvis argumentation snarare än påtryckningar som är baserade på makt, och där således principen om deltagarnas jämlikhet respekteras.”[557] De viktigaste punkterna som anges inom denna handlingskoordinering följer *Mathesis* förordningar. Det betonas att man skall ”stödja sina argument på solid data, det vill säga på empiriska belägg och välutvecklad statistik” och metoden fungerar bäst och är ”sannolikt applicerbar endast när grundläggande intressekonflikter inte föreligger.”[558] Denna metod har fått såväl den engelska som den svenska regeringen att tala om en tredje väg vilken skall skapa, som det här betecknas, konvergens:

> Verktyg såsom jämförelser och utvärderingar, benchmarking och grupptryck förväntas åstadkomma en konvergens mellan medlemsstaternas politik, där man sporrar varandra för att förbättra sin politik. Systemet bygger på systematiskt informationsutbyte och dialog, vilket idealt kommer att ge en koordinering där alla länder strävar mot samma mål.[559]

Med denna mjuka normgivning skall medlemsländerna ”sporras av att presentera bättre resultat”. Även om det på upprepade platser i EU:s olika Styrdokument påpekas att nationella eller regionala skillnaderna skall bejakas medför mätinstrumenten att likhet skapas. Mätinstrumenten har utformats så att jämförbar ”statistik och indikatorer gör att utvecklingen syns tydligare”.[560] Att rangordna i enlighet med att skapa konkurrens[561] innebär

---

[556] Jacobsson, K. & Vifell, Å. (2004). S. 202.
[557] Ibid. S. 202.
[558] Ibid. S. 205.
[559] Ibid. S. 203.
[560] www.regeringskansliet.se/sb/d/3056/a/13834;jsessionid=abkW1TL6x4Vg. (Min understr.).

även att kunna jämföra. För att förstärka rangordningen och underlätta för jämförelse används tid som indikator eller mätinstrument. Att jämföra länder eller regioners prestationer i form av resultat ”sätter politiskt tryck på medlemsländerna att genomföra förändringar. Medlemsländerna får moroten att hålla sig till tidtabellen och att genomföra olika insatser.”[562] Det är just ”timingen i de nationella beslutsprocesserna” som är kärnan:

> De nationella förvaltningarna fokuserar på samma frågor vid samma tidpunkt … förvaltningens tidsramar, agendor och procedurer blir gemensamma och genom att gemensamma begreppssramar för politiken utarbetas har det hävdats att den mjuka samordning bidrar till att europeisera utgångspunkter och perspektiv.[563]

I enligt med *Mathesis* föreskrifter blir man upptagen med att fokusera Protokollet eller Dokumentet och därmed formuleringarna. I de samtal som genomförts med människor som arbetar i olika kommittéer med denna metod framkommer, enligt Jacobsson & Vifell, att fokus blivit att gå från muntliga diskussioner, som var huvudsyftet med metoden, till skriftliga bidrag eller yttranden genom krav på skrivna dokument: ”[f]örhandlingarna tenderar att fokusera på formuleringar”; ”diskussionerna handlar mer om förhandlingar över ordval och skrivningar än öppna diskussioner om gemensamma problem och politiska lösningar”; ”förhandla fram skrivningar till ett yttrande, inom en viss tidsram”. [564] (Denna kritik förekom även i den utvärdering av partnerskapet Gorpe genomförde.) Resultatet blir en ”gemensam vokabulär med tekniska termer och begrepp samt en EU-jargong…”.[565] Här har vi ytterligare exempel på hur viljan att skapa det samma språket för att bli en stark stämma resulterar i att man endast kan enas om formuleringarna. Några pekar också på det ironiska med att

---

[561] När det gäller kritiska diskussioner kring principer om konkurrens se Ettlinger, N. (1999) och Agnew, J. (2000). För diskussion om konkurrens utifrån en kritik av neo-liberal marknadsföring eller styrning se Tesfahueny, M. & Dahlstedt, M. (2007).

[562]www.regeringskansliet.se/sb/d/3056/a/13834;jsessionid=abkW1TL6x4Vg.
(Min understr.).

[563] Jacobsson, K. & Vifell, Å. (2004). S. 204.

[564] Ibid. S. 210, 211, 215, 218 och 221.

[565] Ibid. S. 217.

metoden kallas den öppna samordningsmetoden eftersom den upplevs betydligt mer sluten än EU:s övriga beslutsmetoder.[566]

Den logiska kartan

Planeringskollektivet anger, som vi tidigare nämnt, en rad direktiv kring hur olika program eller avtal skall utformas:

> Avtalet skall innehålla en detaljerad och genomarbetad analys av hinder och möjligheter för en hållbar ekonomisk tillväxt och sysselsättning i regionen. Avtalet skall innehålla ett konkret program för tillväxt i näringslivet. Programmets innehåll skall följa logiskt på den analys som presenteras. … Avtalet skall vara koncentrerat kring ett mindre antal prioriteringar och åtgärder och skall syfta till att förbättra förutsättningarna för ökad tillväxt och sysselsättning …[567]

Den cartesianska föreställningen om den resonemangsform som skall garantera entydighet och säkerhet är logiken och kommer till uttryck genom att varje program, avtal, projekt, dokument eller plan ”skall följa logiskt”. Det är också en av planeringskollektivets diskrepansförnekande tekniker. Då undgår man tvetydigheter, oklarheter, ovissheter och varje spår av tvivel elimineras därmed. Skulle man inom t.ex. partnerskapen eller sysselsättningspakterna[568] vara osäkra på hur man skall tillverka ett program som ”följer logiskt” kan man vända sig till Konsulten som bidrar med sina för ändamålet anpassade tekniker. Vi skall se närmare på ytterligare en av de tekniker som står till planeringskollektivets förfogande. Här erbjuds en teknik som har sin grund i logiska modeller för att säkerställa så att inga diskrepanser smyger sig in och hotar avslöja att den samstämmighet planeringskollektivet tillverkar endast är en illusion. Det som Konsulten erbjuder då man önskar lära sig hur ett program ”skall följa logiskt” är alltså någon form av logisk modell. Föregångare till de logiska modeller som

---

[566] Jacobsson, K. & Vifell, Å. (2004). S. 224.

[567] Näringsdepartementet, (2000). Ds. 2000:7. S. 12-13. (Min understr.).

[568] ”Sysselsättningspakt” är ytterligare en form av koordinering vilken initierades inom EU:s sysselsättningsstrategi i form av ”Områdespakter”. Ett antal urvalskriterier för att ingå en pakt var bl.a. att man skulle ha ett angreppssätt som utgår från ”gräsrotsnivån”, dvs. ”bottom-up”, ”effektivt partnerskap” och ”nytänkande strategi”. Se t.ex. SOU 1999:23, Lewrén, C. (2001) eller Berger, S. m.fl. (1999).

konsulter idag presenterar kan vara LFA eller Logical Framework Approach som skapades under 1960-talet för att användas inom internationella utvecklingsprojekt och används idag av en rad olika organisationer.[569]

Ett konsultföretag som presenterar sin modell är Open Eye AB. Deras metodverktyg heter Logic Map™[570] och används i syfte att avkoda komplexiteten bl.a. genom att ”raffinera artikuleringen”. Deras signum är den grafiska presentationen i form av en Logic Map™ vilket beskrivs vara en teknik som kan användas för att erhålla en enhetlig bild av verkligheten. En beskrivning över verktyget Logic Map™ skall förstås som ett ”tillvägagångssätt för att ta fram en enkel grafisk bild över komplexa program som involverar många aktörer, mål på olika nivåer, omfattande regelverk och andra givna förutsättningar.”[571] Företagets ”tagline” är ”Decode the complexity” vilket beskrivs enligt följande: ”Vår metod avkodar komplexiteten i sådana initiativ och gör på ett enkelt sätt komplexa initiativ synliga i alla delar”. Att avkoda komplexiteten görs genom att raffinera artikuleringen och därigenom skapa ”a common language and reference point”. Initiativ står bl.a. för ett projekt, ett planeringsdokument, ett regionalt tillväxtprogram eller ”en politik inom ett område” och beskriver hur ett ”antal intressenter avser uppnå vissa effekter och mål… Med andra ord: När man försöker göra nåt för att åstadkomma nåt.” En artikulering möjliggör bl.a. för alla intressenterna att ”kontinuerligt monitorera”.[572] Här utlovas en metod som ”manifests a way of thinking”. Paroller som ”Walk the talk”, ”Carefully craft the language of the cut point

[569] LFA används bl.a. av EU, FN, tyska GTZ, Nirad, USAID, SIDA. För nätinformation se t.ex. www.sida.se/publikationer.

[570] Det jag baserar min beskrivning på när det gäller Logic Map™ är såväl muntliga berättelser som skriftligt material då i form av anteckningar och annat material hämtat från deltagare som genomgått kurser i hur man arbetar för att skapa en logisk karta. Dessa kurser genomgicks under år 2002 och 2003 och hölls av konsultföretaget Open Eye AB. ITPS (Institutet för tillväxtpolitiska studier) har även använt sig utav företagets tjänster varigenom Logic Map™ användes för att skapa kunskap kring hur man arbetar med framställandet av regionala tillväxtprogrammen. Information därifrån är hämtad dels via deras hemsida www.itps.se men även från material som jag tillhandahållit av deltagare på denna kurs 2002. Material är även hämtat från Open Eyes AB’s hemsida www.openeyeab.com därav en del citat på engelska.

[571] Hämtat från Open Eye’s presentation på ITPS 2002-09-20.

[572] Hämtat från material tillhandahållit av kursdeltagare 2002.

on the scale" eller "It visually expresses beliefs" [573] förstärker ett visst sätt att tänka.

Det man vill undvika, vilket görs om man använder en Logic Map™, är överraskningar. Med hjälp av den logiska kartan skapar man "starka logiska kopplingar mellan planerade insatser och förväntade resultat", vilket eliminerar risken för överraskningar. Genom att skapa en visuell representation av hur t.ex. ett tillväxtprogram kan "artikuleras" i en logisk karta finns en fördel. Man synliggör riktlinjerna, dvs. vart man är på väg, vilka representeras i den logiska kartan av pilar. Men för att inte irra omkring planlöst eller utsätta sig för överraskningar får dessa endast gå i en riktning.

Under ett seminarium på ITPS demonstrerades Logic Map™ som ett verktyg att använda i samband med skapandet av regionala tillväxtprogram. Man skulle bl.a. lära sig att bättre förstå hur samverka "inom ett regionalt tillväxtpolitiskt partnerskap och formulera ett sammanhängande initiativ mellan olika aktörer som samstämmer med tillväxtmålen på lokal, regional och nationell nivå."[574] Om vi nu använder oss av initiativ förstått som tillväxtprogram, vilket gjordes i detta fall, så leder en avkodning av komplexiteten till att tillväxtprogrammen blir "förhandlingsbara, kommunicerbara och utvärderingsbara." För att underlätta koordination skall tillväxtprogrammen vara mätbara. Därför blir det av vikt att "mål som anges för tillväxtprogrammet och som man avser att uppnå inom ramen för tillväxtprogrammet ska vara konkreta och mätbara". Man motiverar detta så här: "Målformuleringar som inte är konkreta, nåbara eller mätbara är inte utvecklingspolitik utan möjligen skönlitteratur". Direktivet om mätbarhet handlar om tillväxtprogrammets möjlighet att utvärderas då det i enlighet med Näringsdepartementets riktlinjer ska vara "utvärderingsbart, logiskt artikulerat och stödja en lärande process."[575] Med denna teknik kan man även komma fram till de rätta argumenten för att på så sätt tillförskaffa sig ett "enormt försprång i förhandlingarna."[576]

Att lära sig följa logiskt innebär att lära sig att sortera bort olika störande moment som inte passar in. Dessa störande moment kallas för olika "fällor" vilka man bör undvika för att inte rubba förutsägbarheten. Dessa fällor styrs

---

[573] Hämtat från material tillhandahållit av kursdeltagare 2002.
[574] Hämtat från OpenEye's presentation på ITPS. 2002-09-20.
[575] Ibid.
[576] Hämtat från material tillhandahållit av deltagare från kurs 2003.

efter vad som beskrivs som det ”elfte budordet”, vilket innebär att man inte skall sätta ”upp mål som du, inom det aktuella tillväxtprogrammet och dess tidsram och budget, inte avser att nå eller som inte går att nå eller som det inte går att veta om man når.”[577] Jag skall här fokusera ”fälla 1: Vagt prat”.

Fälla 1: Vagt prat

Föreställningarna om ett enhetligt språk återfinns här: ”[f]ör att få ett RTP (Regionalt tillväxtprogram) att fungera som ett socialt kontrakt är det viktigt med ett gemensamt språk, terminologin, så att vi vet att vi menar samma sak.”[578] Det som väcker allra mest oro och som man, oavsett vad saken gäller, måste eliminera genom denna logiska beskrivning är ”vagt prat”. För att undvika detta erbjuds en teknik för att lära sig hur ”konstatera på ett övertygande sätt” liksom att ”sammanjämka olika intressenters åsikter för att skapa en gemensam bild.” Detta görs genom att ”raffinera artikuleringen”. Med detta verktyg är man nämligen övertygad om följande:

> Vi tror att den som kan demonstrera att vissa mål kan nås genom influenser av vissa effekter som är ett resultat av vissa insatser har ett enormt försprång i förhandlingarna. En person som kan föra diskussioner på det planet kommer att ha mycket lättare för att mobilisera en dialog än den som sitter och säger ’jag tycker’ … och ’jag tror’ …”[579]

För att undvika ”Fälla 1. Vagt Prat” måste artikuleringen raffineras för att nå fram till slutsatser vilka är ”logiskt övertygande”. Detta uppnås genom att man beskriver ”i logiska termer vad som måste uppfyllas för att målen ska infrias … och formuleras på ett sådant sätt att man vid tillväxtprogrammets genomförande kan konstatera om åtgärden genomförs eller en förväntad effekt uppstår genom att svara på frågan ’Ja eller Nej?’.”[580] Här gäller principen om antingen-eller, ty både-ock resonemang skulle endast förvirra tänkandet och skapa en grumlig bild av framåtskridandet. I analogi med de militära praktikerna måste det ”synas vad det är vi skall göra, vi måste ha en synlig måltavla om vi ska kunna få någon träffbild!”.[581] Om man lyckas

[577] Hämtat från material tillhandahållit av deltagare från kurs 2003.
[578] www.itps.se (Min parantes).
[579] Ibid.
[580] Hämtat från material som tillhandahållits av kursdeltagare 2003.
[581] Ibid.

tillverka en synlig måltavla har planeringskollektivet ett program som man, oavsett vad saken gäller och i vilken situation man än befinner sig, kommer att kunna försvara ”gentemot aktörernas olika uppfattningar, krav och behov samt mobilisera runt målbilden.”[582]

Deltagarna får tränas i användandet av denna teknik. Man får lära sig att göra en ”gradvis raffinering”, dvs. sortera bort vad som skulle kunna tänkas leda till meningsskiljaktigheter, för att slutligen ”ha ett färdigt program där alla aktörers och intressenters bild vävts samman i ett utvärderingsbart program.” Uppgiften blev att arbeta med ett ”fiktivt scenario med direkt anknytning till handläggarrollens uppdrag att leda förhandlingar med flera aktörer för att skapa ett program”. Och så börjar man spela ”Vad influerar Vad” genom att använda sig av brickor: där man ”ritar upp, omplacerar, byter bricktyp för tveksamma element, provar olika lösningar”.[583] Där finns Mål-brickor, Effekt-brickor och Insats-brickor med syfte att identifiera ett eller flera mål och man får inte glömma att dessa ”skall vara konkreta, uppnåbara och mätbara”. Slutligen går man ”igenom texterna igen och raffinerar artikuleringen tills den ser så övertygande ut att ni skulle kunna försvara detta program gentemot aktörernas olika uppfattningar, krav och behov samt mobilisera runt målbilden”.[584] Med den logiska kartan får man även ett verktyg för att raffinera bort människor, ty den har ”inga aktörer.”[585]

*

Vi har här tagit del av hur planeringskollektivet arbetar för att upprätthålla och bevara illusionernas harmoni. Det görs genom att tillverka en diskurs som skall garantera att man kan bli en stark stämma i det samhälleliga sorlet av röster. I planeringskollektivets diskursgemenskap tankvandrar en rad Kännetecken, vilka signalerar samstämmighet. Andra strategier för att uppnå samstämmighet är genom att förorda olika koordinationstekniker. Om koordination och samverkan, så uppstår samtycke, samsyn, samordning,

[582] Hämtat från material som tillhandahållits av kursdeltagare 2003.
[583] Ibid.
[584] Ibid.
[585] Ibid.

sammanhållning och samstämmighet. Meningsskiljaktigheter elimineras eller omvandlas till *Mathesis* och därmed ett stilriktigt sätt att uttrycka.

För att diskrepansförneka har olika kontrollinstanser tillverkats vari människor kommit att arbeta under beteckningar såsom: Samordnare, Koordinator, Animatör, Partnerskapare, Rådgivare, Ambassadör, Förmedlare. Andra beteckningar som tillverkats vari kontrollerande verksamheter inlemmas är: Rådgivningsorgan, Mellanhandsorganisationer, Beredningsgrupper, Kommittéer, Nämnder eller Arbetsgrupper som i sin tur bereder olika uppgifter åt en eller annan Övervakningskommitté. Inom dessa forum beordras man följa regelverket i form av olika styrdokument, och om man så gör efter bästa förmåga kommer illusionernas harmoni att bevaras. De cartesianska föreställningarna kommer till uttryck när vissa mänskliga livsverksamheter uppmärksammas därför att dessa kan fungera som medel i form av att vara till nytta. I enlighet med *Mathesis* kommer dessa verksamheter att kartläggas vilket i sin tur föranleder värdet av att definiera. Att definiera och kategorisera görs för att fixera planeringsföremålets samhälleliga nytta. Kartläggningar tjänar som underlag för att jämförelse skall kunna genomföras. För att varje princip om jämförelse skall tjäna som ett verktyg varigenom man kan göra lika med behövs en fixpunkt, vilken man kan utgå från och återvända till. Inom planeringskollektivet utgörs fixpunkten av särskilda topiker som reglerar överensstämmelsen mellan kartan och verkligheten. Förutom att kategorisera, definiera och att kartlägga har det skapats en vana att tala utifrån principer om värde/nytta och medel/mål. Vi skall nu se närmare på en form av inrutning som förekommer. Dessa inrutningsaktiviteter har som syfte att tillskriva verksamheter man önskar kartlägga en position i tillvaron som ett planeringsföremål eller ett studieobjekt. Genom att fixeras i detta läge kan verksamheterna sedan sättas i spel och utföra uppdrag åt planeringskollektivet. Genom att definiera och därmed fixera kan planeringskollektivet i ett senare skede stämma av huruvida verksamheterna ligger i linje med, dvs. i överensstämmelse med *Mathesis* … eller inte. Men denna form av planerande får konsekvenser. Det visar sig nämligen att förnekandet av diskrepanser genererar diskrepanser. Problemet är att diskrepanser inte går att förneka. Ambivalens uppstår. Nya tekniker måste till för att ”återupprätta entydighet, ordning och kalkylerbarhet. Men oavsett

vilka skyddsvallar som byggs så sipprar ambivalensen in, vilken förvandlar all sortering och namngivning till ett evighetsarbete."[586]

[586] Börjesson, M., Palmblad, E. & Wahl, T.(2005). S. 37.

Del IV Diskrepansförnekandets konsekvenser

I denna del skall jag fokusera diskrepansförnekandets konsekvenser. En av planeringskollektivets strategier för att bevara illusionernas harmoni och att bli en stark och hegemonisk stämma är att relatera till den perfektaste formen av kontroll: den över föreställningar och uttryckssätt. Dessa olika aktiviteter beskrev jag tidigare i form av planeringskollektivets tillverkning av diskursgemenskap. Det innebär dels att förorda det ”rätta tänket” genom förespråkande av vissa sätt att uttrycka, dels att omformulera eller omskriva olika röster till *Mathesis* uttryckssätt i form av dess kännetecken. Diskrepansförnekandet får konsekvenser såväl för planeringskollektivet som för människor vars olika livsaktiviteter blir till föremål för planering. Även om planeringskollektivets diskurs är hegemonisk framträder naturligtvis andra tonarter i form av kontradiskurser. Det uppstår ett sorl av röster vilka utgör tecken på att planeringskollektivets stämma inte längre kan ljuda starkast och därmed hotas illusionernas harmoni. Konkurrerande kunskapsteoretiska föreställningar och meningsskiljaktigheter ger sig tillkänna och brist på överensstämmelse uppstår. Överensstämmelsen, vilken fastställdes utifrån kunskapsmetaforen kartan och verkligheten rubbas och fixpunkten för koordination krackelerar. Denna omständighet väcker den cartesianska oron. Det resulterar i att dessa avvikande stämmor måste förnekas genom att ignoreras eller omvandlas till *Mathesis* förordningar. Principen om att *Mathesis* skall gälla oberoende av vad saken gäller förstärks och det kan resultera i att *Mathesis* kommer att representera sig självt till slut. En av konsekvenserna av diskrepansförnekandet är att när några diskrepanser har eliminerats uppstår andra. Därutav riskerar planeringskollektivets diskrepansförnekande att bli till ett evighetsarbete. För att exemplifiera vad jag menar kommer jag att beskriva hur ett planeringsföremål tillverkas. Genom detta exempel kommer jag även att visa hur meningsfulla verksamheter förtingligas och lyfta fram olika negativa konsekvenser denna form av planering medför.

Att tillverka ett planeringsföremål, t.ex. Social Ekonomi

När jag här talar om social ekonomi som ett av planeringskollektivet tillverkat planeringsföremål och som ett kännetecken, kan vi återkalla i minnet det jag tidigare beskrev i samband med socialt kapital och putnameffekten. Det har skapats en relation mellan dessa kännetecken. Dessa planeringsföremål underordnas även samma syfte: att utgöra instrument för planeringskollektiva syften, dvs. samhälleliga ändamål. Planeringsföremålet Social Ekonomi får här utgöra ett exempel på att människors livsverksamheter omvandlas för att anpassas till den hegemoniska tankestilen. Det innebär att handlande inordnas tillverkning. Genom en rad transformationer förvandlas människors livsaktiviteter till objekt för planering eller som instrument/medel för övergripande politiska mål. Frågan är om det är det som är meningen med de aktiviteter som givit upphov till beteckningen social ekonomi? Varför jag menar att dessa livsaktiviteter omvandlats och tillverkas som planeringsföremål handlar om att ingen av de människor jag träffat och som bedriver verksamheter som planeringskollektivet valt att uttrycka genom en rad kännetecken som t.ex. Social Ekonomi, Socialt Kapital, Lokal Utveckling eller Landsbygdsutveckling själva har valt att använda sig utav dessa beteckningar när de talar om sina egna livsverksamheter. Jag har inte hört någon av dessa människor uttrycka att det här vi gör eller skapar, är t.ex. social ekonomi eller lokal utveckling. Däremot framträder andra beteckningar i berättelserna när de skall tala om sina livsverksamheter. Jag skall nu beskriva hur Social Ekonomi tillverkades som ett planeringsföremål och därmed ett utav planeringskollektivets kännetecken.

Uppdraget – att kartlägga

Verksamheter av ett visst slag hade via tankevandringar kommit planeringskollektivet till kännedom som någonting som pågår där ute i verkligheten. Dessa verksamheter beskrevs som ett fenomen utbrett såväl i rum som tid. Styrd utav nyttoperspektivet och lönsamhetsprincipen utlöstes ett behov av att få grepp om dessa verksamheter. Social Ekonomi föddes

som beteckning 1989 genom att då ”uppnå officiell EU-status.”[587] Genom Sveriges inträde i EU uppmärksammades denna beteckning och ett behov av att skapa en betydelse utifrån ”den svenska praktiken” väcktes. [588] Syftet var att uppnå ”enhetlighet kring definitionsfrågorna”. Det första steget blev att tillsätta en Arbetsgrupp med uppgift att ”kartlägga villkoren för den sociala ekonomin i Sverige och belysa dess betydelse i samhället.”[589] I linje med *Mathesis* föreskrev Planeringskollektivet sina rules for the direction of mind genom tydliga direktiv om vad Arbetsgruppen skulle göra för att komma fram till en definition. Arbetsgruppen

> skall analysera begreppet social ekonomi utifrån en gränsdragning mot såväl privat som offentlig verksamhet.… skall vidare kartlägga vilka hinder som kan finnas för den sociala ekonomins utveckling samt den sociala ekonomins beroende av offentligt stöd …. skall också lämna förslag på hur eventuella hinder för den sociala ekonomin kan undanröjas. … skall också kartlägga dels den forskning som finns om social ekonomi … skall … belysa den sociala ekonomins betydelse i samhället. Erfarenheterna från de möjligheter och lösningar för den sociala ekonomin som utvecklats i glesbygden skall kartläggas.[590]

Inom planeringskollektivet fastställdes såväl att verksamheter skulle bidra, såväl som med vad. Det handlade om dess ”förmåga att ge arbete och försörjning för grupper som av olika anledningar hamnat utanför arbetsmarknaden.”[591] Ett annat redan fastställt antagande i uppdraget till Arbetsgruppen var ”att social ekonomi har en viktig roll att spela vad gäller tjänster inom välfärdsområdet.”[592] Det fanns även direktiv om hur man skulle få kunskap om den Sociala Ekonomin, men då övergår formen till bör: ”Arbetsgruppen bör i sitt arbete ha kontakter med aktörer inom den sociala ekonomin…”[593] Det blev företrädare för olika departement inom Regeringskansliet, representanter för myndigheter och organisationer samt

---

[587] Westlund, H. (2001).
[588] Inrikesdepartementet. (1998). S. 10.
[589] Ibid. S. 10.
[590] Ibid. Bilaga till protokoll vid regeringssammanträde. 1997-11-27. In97/2918/FU. S. 4.
[591] Ibid. S. 26. (Min understr.).
[592] Kulturdepartementet. (1999a). S. 13. (Min understr.).
[593] Inrikesdepartementet. (1998). Bilaga till protokoll vid regeringssammanträde. 1997-11-27. In97/2918/FU. S. 4.

forskare, dvs. planeringskollektivets aktörer, som skulle bidra med kunskap om verksamheterna genom kartläggning.

I enlighet med inrutningsprincipen behövde dessa verksamheter lokaliseras i tid och i rum. För att historiskt svara på frågan var kom det att handla om att söka efter ”urformer för den sociala ekonomin”.[594] Urformerna kunde lokaliseras till 1830-talets Frankrike och England eller till den långa traditionen av samverkan i form av svensk folkrörelsetradition, lite beroende på vad man avsåg argumentera kring.[595] Ofta framträder dessa urformer i sammanhang då man vill argumentera för att dessa företeelser inte i första hand är eller ska vara ett planeringspolitiskt instrument. Istället betonas att förr var gemenskapande aktiviteter ett självklart inslag i vardagen, som medel för överlevnad.[596] Ett annat svar på frågan var blev att rumsligt placera dessa verksamheter, vilket skedde, som förordats, genom gränsdragning. Verksamheterna lokaliserades och områdesbestämdes. En form av lokalisering blev att inruta social ekonomi i en specifik ”sektor”. Därigenom skiljdes mellan olika lägen såsom offentligt, privat eller ideellt. Verksamheterna placerades i den ideella sektorn och denna sektor kallades även för ”non-profit”, ”frivillig”, ”informell” eller ”det tredje, brukarstyrda ekonomiska systemet, vid sidan av den centralstyrda planekonomin och den efterfrågestyrda marknadsekonomin.”[597] Verksamheterna placerades även i det ”civila samhället”.[598] Inom diskursen talades det även om social ekonomi som en väg som går ”genom civilsamhället” i form av en ”slags tredje väg

---

[594] Grut, K. (red). (1998). S. 8.

[595] Se t.ex. Trägårdh, L. (2000). Han undersöker termen social ekonomi och härleder denna till 1830-talet i både Frankrike och England. Han diskuterar dess historik mot bakgrund av kooperationsformer. Termen fanns i Sverige under tidigt 1900-tal, enligt honom, och hade två betydelser: nationalekonomi och vetenskap som behandlar ”produktionens och fördelningens samhälleliga organisation för uppnående af största möjliga summa allmänt väl". S. 16. och däri citerat Nordisk familjebok.

[596] Se t.ex. Grut, K. (1998). (red.).

[597] Åhlander Sätre, A-M. (2001). S. 44.

[598] Se t.ex. Trägårdh, L. (red.) (1995). Detta är en antologi där olika forskare lyfter fram sina perspektiv på vad det civila samhället kan tänkas vara och hur det växt fram. Här framträder indelningen av samhället i olika ”sfärer” såsom stat, marknad och det civila. Poängen med denna indelning är att olika logiker bör härska i respektive sfär då en sammanblandning uppfattas som en oordning vilket stör upprättande och vidmakthållandet av idén om det goda samhället. Se också McIlwaine, C. (1998), för en genomgång av hur begreppet exploateras, vilka idéer begreppet innehåller och hur man inom litteraturen skapar rumsliga metaforer i diskussionen om det civila samhället.

mellan den rena marknaden och den traditionella vänstern …"[599] Inom EU:s planeringspolitik betonades allt mer betydelsen av det "civila samhället och den sociala ekonomins roll i tillväxtarbetat"[600] bl.a. utifrån antagandet om att "hållbar tillväxt bygger på ett starkt civilt samhälle."[601]

Genom dessa inrutningar handlade det om att särskilja från någonting annat, dvs. var det inte äger rum till var det äger rum. När fixpunkten, här benämnt som "kärnan", påträffats kan företeelserna synliggöras och säkerställas. Då uppfylls de kriterier mätbarheten kräver och man har något att gå efter; ty "vi kan ju inte mäta luft!" eller som det också formuleras enligt tankestilen, "det ska vara konkret, mätbart och utvärderingsbart!". Inrutningsprincipen eller kartläggningen kan även ha ett vidare outtalat syfte, att underlätta för kontroll och övervakning. Det resulterade i att man skulle ge sig ut på jakt efter en " "kärna i begreppet", det vill säga vad social ekonomi i grund och botten går ut på."[602] Kärnan eller "grundbulten" i den sociala ekonomin blev formerat kring syfte, form och värde. Syftet eller ändamålet blev ofta likställt med Utveckling. Men Utveckling måste också lägesbetämmas eller fixeras. Det kom att handla om utveckling av det: lokala, ekonomiska, sociala eller utveckling av sysselsättning och av service. Syftet kunde även vara att utveckla genom att bidra till upplysning eller att förbättra livskvalitet. När det gällde formen så handlade det om hur man ordnade sina verksamheter: i företagsform, i ekonomisk verksamhetsform eller hur ägandet formerades: att ägas inom lokalsamhälle eller i en sammanslutning av människor. Värdena beskrevs som nytta, dvs. ett nyttovärde, men inte för verksamheterna i sig utan för något annat såsom: det allmänna, samhället, utvecklingen, ekonomin, demokratin eller gemenskapen.[603]

I studien Arbetsgruppen utförde lät man många olika röster få komma till tals. Därmed framträdde olika perspektiv kring dessa livsverksamheter, vilka beskrevs som en diskrepans mellan "det sociala" å ena sidan och "det ekonomiska" å andra sidan. Eftersom Arbetsgruppen skulle leverera utefter

---

[599] Wikström, B. (2000). S. 5. Här kommer influenser från Anthony Giddens bok "Tredje vägen – om förnyelse av socialdemokratin" som utkom 1999.
[600] SOU. 2004:126. S. 19.
[601] NUTEK. (1999). S. 9.
[602] Inrikesdepartementet. (1998). S. 11 och Kulturdepartementet. (1999b). s. 21.
[603] Inrikesdepartementet. (1998). S. 25.

vissa direktiv omvandlades de flesta röster till den hegemoniska tankestilen. Det innebär att ”det sociala” kom att inordnas ”det ekonomiska”, vilket dock skedde med visst förbehåll. Flertalet röster uttryckte ”farhågor för att begreppets betoning på ekonomi kan föra med sig ett ’förtingligande’ av ’social’ verksamhet (alltså den samhälleliga och mänskliga uppgiften).”[604] Det uttrycktes också en ovilja att ”tvinga in den sociala ekonomin i en trångsynt, ekonomistisk begreppsvärld”.[605] Denna diskrepans har därefter kommit att bidra till många meningsskiljaktigheter, dvs. ytterligare diskrepanser. Även om man uppmärksammade denna diskrepans, var man samtidigt medveten om att ”’ekonomi’ ofta [är] en inkörsport till att bli tagen på allvar i olika sammanhang.”[606] Detta dilemma löstes genom att förneka diskrepansen:

> När vi talar om social ekonomi tar vi vår utgångspunkt just i ekonomin, inte i verksamheterna, organisationerna, det demokratiska systemet eller de sociala strukturerna. Vi talar om ekonomi, men ekonomi med ett ’socialt ansikte’. [607]

I tillverkningen av planeringsföremålet fanns ett ledmotiv som var styrande. Detta ledmotiv utgjordes av planeringskollektivets viktigaste kännetecken: ”Tillväxt, Arbetsmarknaden och Sysselsättning”, vilket är i samklang med EU:s sammanhållningspolitik. Styrd utav lönsamhetsprincipen och nyttoperspektivet omvandlades och betecknades en rad mänskliga livsverksamheter i ekonomismens tecken; Ekonomi (social ekonomi, informell ekonomi, folkrörelseekonomi), Kapital (socialt kapital, human kapital, mänskligt kapital) eller via kännetecken som Utveckling (lokal utveckling, regional utveckling, landsbygdsutveckling) och Tillväxt (ekonomisk tillväxt, hållbar tillväxt, social tillväxt, regional tillväxt, dynamisk tillväxt).

Kärnan

För att återgå till Arbetsgruppen så kom de fram, efter ett långvarigt arbete, till att kärnan i Social Ekonomi är att:

---

[604] Inrikesdepartementet. (1998). S. 47.
[605] Westlund, H. (2001). S. 15.
[606] Inrikesdepartementet. (1998). S. 47.
[607] Ibid. S. 57.

> verksamheterna primärt syftar till ett gott liv för den enskilde, inom konkreta avgränsade områden.[608]

Det handlar om att ”på ett varaktigt sätt bidra till den enskildes ’livskvalitet”’. Verksamheternas drivkraft ”domineras av behov och önskningar som handlar om vad vi skulle vilja kalla ’ett gott liv i vardagen’.”[609] Man enades även om att de grundläggande värdena är inriktade på människor och samhälle, värden som betecknades som ”något annat än familjen och det privata, något annat än offentlig verksamhet och något annat än vinstdrivande verksamhet.”[610] Dessa kriterier avvek från tankestilen och oro väcktes. Detta ”något annat” skapade oro inom planeringskollektivet. Främst skapade det oro i form av att olika röster valde att lägga tonvikt just på detta ”något annat”. Detta ”något annat” pratade man också om som olika former av ”osynliga värden” vilka var svåra att ”få grepp om” och därmed inte per automatik kunde omvandlas till planeringsföremål. Den av planeringskollektivet tillsatta Arbetsgruppens formuleringar stämde inte överens med *Mathesis* förordningar. Det medförde att man inte funnit en fixpunkt att åtgärda eller dra upp riktlinjer kring. Man hade vare sig målbild eller träffpunkt, för att tala planeringskollektivets språk.

För att dämpa eller eliminera den cartesianska oron förordades ytterligare direktiv om att det behövdes en tydligare definition. Argumenten bakom uttrycktes genom föreställningar om att människors olika livsverksamheter är, eller kommer att bli, beroende av statliga medel för att förverkligas: ”Många av verksamheterna inom den tredje sektorn är starkt beroende av offentliga bidrag för sin existens och verksamhet…”[611] och ”Statliga åtgärder ska därmed underlätta villkoren och förutsättningarna”. Vidare formulerade man påståenden om att det är ” angeläget att staten och kommunerna säkerställer att såväl skattemedel som strukturfondsmedel ges till de aktörer som har bäst möjlighet att använda medlen på ett effektivt sätt.”.[612] En tydligare definition skulle underlätta för fördelning av de

[608] Inrikesdepartementet. (1998). S. 8.
[609] Ibid. S. 27.
[610] Ibid. S. 26.
[611] Westlund, H. (2001). S. 11.
[612] Inrikesdepartementet. (1998). 17.

strukturfondsmedel som fanns att söka genom att bl.a. kunna slå fast vad som ”skall räknas in i social ekonomi eller ej”[613]. Allra helst skulle definitionen ligga i linje med Sysselsättning och därmed appellera kännetecknet Tillväxt. Om detta förhållande kunde fastställas med säkerhet kunde det sedan räcka med att kontrollera huruvida aktörerna inom Social Ekonomi bidrog till att skapa sysselsättning eller ej: Ja eller Nej! Således tillverkades en definition som tydligare tillfredsställde *Mathesis:*

> Med social ekonomi avses organiserade verksamheter som primärt har samhälleliga ändamål, bygger på demokratiska värderingar och är organisatoriskt fristående från den offentliga sektorn.[614]

I omvandlingen till ett mer stilriktigt sätt att uppfatta dessa verksamheter valdes att fixera en aspekt i denna definition, förneka eller sortera bort de andra. Det man valde var att dessa verksamheter har ”samhälleliga ändamål”. Det gjorde verksamheterna till ett instrument vari dess värde likställdes med att vara till nytta. Verksamheterna ska inte ”vara ett mål i sig, utan ett medel att uppnå övergripande mål”[615]. Denna omvandling är också ett uttryck för en av planeringskollektivets topiker, nämligen att låta *praxis* inordnas *poiesis*.

Definitionens innehåll kom att tankevandra och genererade otaliga debatter och diskussioner om hur man skulle göra kännetecknet ännu mer begripligt. Många av de röster jag lyssnat till påpekar svårigheterna med att ”få grepp om” den sociala ekonomin. Det fanns ett behov av att finna de ord som kunde ge kännetecknet den mening som stämde överens med vad man själv tyckte, tänkte och upplevde att dessa verksamheter innebar för en själv eller för de människor man aktivt arbetade med.[616] Svårigheterna kanske ligger, dels i att man genomgående envisas med att beteckna dessa mångfacetterade verksamheter i bestämd form singularis, dels i att man fokuserar kännetecknet på bekostnad av de livsaktiviteter som gett upphov till behovet av att skapa beteckningen social ekonomi. Att man numer talar om dessa verksamheter i bestämd form singularis, Den Sociala Ekonomin,

---

[613] Kulturdepartementet. (1999b). S. 38.
[614] Kulturdepartementet. (1999a). S. 10.
[615] Stockholms landstings regional- och trafikplanekontor, citerat i Grut, K. (1998). S. 47.
[616] Se t.ex. Grut, K. (1998).

visar samtidigt på att detta fenomen fått en stark resonans. Omvandlingen till kännetecken gick snabbt och Social Ekonomi kom att tankevandra. En professur i Social Ekonomi inrättades vid Mittuniversitetet och kurser om social ekonomi ges.[617] Idag finns även en tidskrift om Social Ekonomi. En del organisationer samlades kring kännetecknet t.ex. Serus (Social ekonomi och regional utveckling i Skandinavien) som arbetar med syfte att ”sammanföra den sociala ekonomin och civila samhället tillsammans med lokala och regionala utvecklingsfrågor utifrån Skandinaviska förutsättningar och EU.”[618] 1996 bildades REVES som är ett europeiskt nätverk för bl.a. Social Ekonomi.[619] Det finns olika organisationer som även låter kännetecknet ingå i sina verksamhetsberättelser, t.ex. Skandinaviska institutet för social och offentlig ekonomi.[620] Andra exempel är Kyrkan och den sociala ekonomin[621] och Idrottsrörelsen och den sociala ekonomin.[622] Förutom kännetecknen Socialt Kapital och Lokal utveckling[623] länkades även andra beteckningar samman med Social Ekonomi, t.ex. empowerment[624] och med svensk beteckning egenmakt[625] eller socialt entreprenörskap.[626] Det talas till och med om den ”nya sociala ekonomin” där det ”nya” används för att betona skillnaden gentemot tidigare etablerade verksamheter.[627]

Att mäta osynliga värden

I enlighet med *Mathesis* förordningar om mätbarhet och i linje med direktiv om att ha något att gå efter, behövde de ”osynliga värdena” synliggöras för att kunna mätas. Olika röster kom att tvista om vad man skulle mäta och

---

[617] T.ex. så har Högskolan i Gävle Institutionen för ekonomi, kurser om 10 p i social ekonomi med syfte att ”ge de studerande teoretisk kunskap om social ekonomi och förståelse för villkoren för dess utveckling”. http://www.hig.se/e-inst/fek/. Även Göteborgs och Växjö universitet har kurser om social ekonomi.

[618] www.serus.se/about.

[619] www.revesnetwork.se.

[620] www.socek.se.

[621] Kyrkornas EU-kontor. (2000).

[622] SISU. (2004).

[623] Se t.ex. Bartilsson, S & Gillberg, G. (1998); Wijkström, F. & Johnstaad, T. (2000).

[624] Larsson, S. (2002).

[625] Eneroth, T & Olsson, J. (1993).

[626] Eriksson, R. (2005).

[627] Lindqvist, L. (1998).

hur. Förslag på att inrätta en kommersialiseringsskala gjordes där man kunde gradera på en skala efter hur ”social” respektive ”kommersiell” produktionen i samhället är.[628] Detta förslag kan förstås som ett försök att eliminera diskrepansen mellan ”det sociala” och ”det ekonomiska”. Problemet med detta ”något annat” kvarstod dock, ty det visade sig svårt att införliva detta med den befintliga tekniken för att mäta. Men eftersom tekniken redan fanns och fungerade väl i överensstämmelse med tankestilen så krävdes endast några smärre finjusteringar. Det resulterade bl.a. i följande metoder: sociala bokslut, social redovisning, social inventering, social räkenskapsprocess, social kontoplan eller lokal ekonomisk analys (LEA).[629] Den sociala redovisningen marknadsfördes med ett löfte om att ge ”en närmast total kontroll över vad det är man håller på med, för vem man gör det och med vilket resultat.”[630] Verksamheter skall kunna mätas för att visa på dess samhällsekonomiska nytta, dvs. ”som en indikation på vilken betydelse den tillskrives i samhället.”[631] Målen skall alltså ”skrivas på ett sätt som gör att de går att mäta” och skall inte vara ”luddiga”, dvs. ”omöjliga att mäta”.[632] Socio-ekonomisk statistik kan användas till att:

> skapa tidsserier för att få en sammanhängande bild över en längre period till skillnad från de punktstudier som gjorts vid några tidigare tillfällen. AMS förordar denna möjlighet att kunna få kunskap om den sociala ekonomins sysselsättning över tiden i landet och därefter även kunna jämföra dessa tidsserier internationellt.[633]

Här erbjuds ett verktyg att använda för att mäta sociala mål i form av ”människors upplevelse av ökat välbefinnande, större självförtroende, livsglädje, hoppfullhet …” och hur de eventuellt anses ha ”ökat sin förmåga att kommunicera, uttrycka sina känslor och kunna förstå andra, känna

---

628 Westlund, H. (2001).

629 Se t.ex. www.scb.se/templates/Standrad_116674.asp. Se även Israelsson, B. (2001), eller www.kic.se/documents/SRsljbladkic.pdf. Om man är intresserad av ett ”recept för lokal utveckling“ se www.friametoder.se/om friametoder.htm.

630 Israelsson, B. & Dünkelberg, A. (2005). S. 29.

631 Kulturdepartementet. (1999a). S. 106.

632 Israelsson, B. & Dünkelberg, A. (2005). S. 13.

633 Kulturdepartementet. (1999b). S. 40. För ytterligare studier där beräkningar, kartor, diagram och tabeller används utefter statistiska syften se t.ex. Lundström & Wijkström, F. (1997); Eurenius, (1999); Lithander (2005); Westlund, H. (2001).

empati."[634] De s.k. osynliga värdena, eller "något annat" kommer genom denna metod att kunna mätas, liksom att denna metod gör "utveckling mätbar."[635] Mätprocessen beskrivs enligt följande:

> Målen mäts med hjälp av de indikatorer – mätvärden – som man fastställer för dem. Indikatorerna innehåller den information som gör att man kan mäta utföranden kvalitativt och kvantitativt. … Kvalitativt kan man bl a genom en enkätundersökning mäta hur nöjda intressenterna är med någon del av verksamheten. Svaren kan avges i en skala, där man markerar hur nöjd man är.[636]

Genom enkäter kan "intressenterna" ges en möjlighet att "göra skattningar på en skala för att visa vad de tycker."[637] När man sedan samlat in vad de tycker sammanställs dessa uppgifter i en "variansbild, som visar skillnad eller samstämmighet i svaren på samma fråga som ställts till två intressentgrupper." Den bild man får fram "visar tydligt hur hög samstämmigheten eller åsiktsskillnaden är…".[638] Med detta verktyg, social redovisning, kommer den sociala ekonomins viktiga sidor "delaktigheten, demokratin och fördelen med gemensam kraft" att konkurrera med den "vinstmaximerande ekonomin, främst de stora aktiebolagen" och på så sätt öka "sin attraktionskraft både hos människor och på marknaden.".[639]

Att vara medel för att få medel

Genom tillverkningen av planeringsföremålet Social Ekonomi avveks inte från nyttoaspekten. Det innebar att de självuppfyllande livsaktiviteterna, *praxis,* kom att tolkas från tingets perspektiv. Planeringsföremålet måste bli på-tag-ligt och grepp-bart. Som ett föremål att planera eller rikta åtgärder kring skulle Social Ekonomi vara ett medel för andra samhällsmål. Det innebar att vara till nytta genom att producera olika tillstånd som ansågs önskvärda och eliminera tillstånd som ansågs vara av ondo. Framförallt

---

[634] Israelsson, B. & Dünkelberg, A. (2005). S. 30 – 32.
[635] Ibid. S. 30 – 32.
[636] Ibid. S. 16.
[637] Ibid. S. 18.
[638] Ibid. S. 19.
[639] Forslund, J. Kooperativt IdéCentrum. (KIC), citerat i Israelsson, B. & Dünkelberg, A. (2005). S. 31.

skulle Social Ekonomi vara det redskap som eliminerade olika diskrepanser i form av onda demoner som framträdde och hotade störa planeringskollektivets iordningsställande.

Tidigare hade det fastslagits att dessa verksamheter var beroende, eller skulle komma att bli, av statliga medel. Därutav tillverkades ett bekräftelse-, eller ett belöningssystem. Verksamheterna uppmärksammades och de människor som utgjorde den Sociala Ekonomin upplevde att de fick gehör för sina aktiviteter i form av att få inträdelsebiljett till planeringskollektivets arenor och delta i dess föreställningar, åtminstone som åhörare eller åskådare. Men det kom uteslutande att ske på planeringskollektivets villkor. Samtidigt som man bjöd in till de planeringskollektiva föreställningarna så uteslöt man: ni får bidrag om, och endast om, ni gör detta och/eller detta. För att få medel skall den Sociala Ekonomin bidra till helheten, dvs. till Sveriges förväntade ökade Tillväxt. Det finns därför tydliga krav på vilka riktlinjer som skall följas, vilka målgrupper som skall utvecklas liksom hur detta arbete skall ske.

I enlighet med de cartesianska föreställningarna som går ut på att såväl skapa som eliminera onda demoner kom Social Ekonomi att få utgöra medlet som skulle dämpa den cartesianska ångesten eller oron. De onda demoner som ”uppstår” och som man lovat ”säkra upp” gentemot försvinner nämligen inte. Social Ekonomi utsågs bl.a. till att vara ”producent av social välfärdsservice”[640] och blev således en viktig potential för ”ny lokal sysselsättning” och ”hållbar regional utveckling”, ett medel för att ”stärka de demokratiska strukturerna” genom att skapa motvikt till det utbredda misstroendet gentemot partipolitiskt arbete. Det handlar om att få:

> ordning på medborgares marginalisering, ökad segregation och en tidigare omfattande arbetslöshet. För att inte tala om den roll som ’den sociala ekonomin’ förväntas spela när det gäller nyföretagande, glesbygdsutveckling, arbetsrehabilitering, o s v.[641]

Medel finns bl.a. att söka inom EU:s sociala fond, Växtkraft Mål 3. Detta program är inriktad på arbetsmarknaden och är ett program som ”skall följa

[640] Nordfeldt, M. & Lundstedt, A. (2001). S. 123.
[641] Wijkström, F. (2000). S. 4.

principen om enkelhet, tydlighet och framförallt ”kundvändlighet”.”.[642] Växtkraft Mål 3 består av olika insatsområden. Ett av dessa, insatsområde 4, Lokal utveckling och åtgärd 4:1 Lokalt projektstöd, vänder sig till ”lokala aktörer med små pekuniära förutsättningar att utarbeta projekt”[643] vilket ger en matchning eller träffbild med de egenskaper som tillskrivits den Sociala Ekonomins aktörer. Dessa s.k. mikrostöd skall användas till ”åtgärder för att bekämpa social utslagning och till att bygga upp den egna handlingsförmågan hos de aktuella grupperna när det gäller sysselsättningsområdet.”[644] För att förstärka argumenten om varför just dessa målområden eller åtgärder, tillverkades ett behov av den Sociala Ekonomin. Det handlade om att förorda att Social Ekonomi behövs för att: genomföra EU-politiken, skapa arbetstillfällen på den lokala nivån och inom områden ”där marknaden inte tillgodoser behoven”.[645] Dessa utsagor byggdes bl.a. upp genom att hänvisa till vetenskapen: ”Forskning har visat att … ideella insatser har stor betydelse omräknade i arbetstid och pengar” eller så har forskningen visat att Social Ekonomi har en ”viktig funktion att fylla i den jobbskapande processen där målet är att skapa lönsamhet”.[646] Denna forskningsverksamhet, menar en del av rösterna inom diskursen, styrdes och reglerades av Regeringen och utformades därmed, menar jag, i enlighet med den hegemoniska tankestilen:

> Regeringen kartlägger och utvärderar forskningen om social ekonomi och stödet till denna. Man vill att endast en forskningsfinansiär får huvudansvaret med bättre möjlighet till överblick och samordning inom forskningsområdet. Välfärd, demokrati, arbete och företagande samt lokal utveckling pekas ut som viktiga forskningsteman.[647]

Onda demoner: utsatta områden och utsatta grupper

När Social Ekonomi blev ett kännetecken inom EU gavs dessa verksamheter en status som medel för att bidra till ”social sammanhållning” genom att ta hand om *utsatta grupper* och ”territoriell sammanhållning”

---

642 SOU 1999:107. S. 6.
643 Svenska ESF-rådet. Samlat programdokument för Växtkraft Mål 3. 2000 – 2006, Sverige.
644 Ibid. S. 54.
645 Ibid. S. 57.
646 Åhlander Sätre, A-M. (2001). S. 46.
647 Tidskriften *Social ekonomi.* (2000). S. 18.

genom att lokaliseras i och verka för *utsatta områden*. Inom dessa målområden fanns vad man betecknade en rad problem vilka måste åtgärdas.

EU:s territoriella sammanhållningspolitik[648] går övergripande ut på att minska skillnader mellan regioner eller medlemsstater genom instrumentet strukturfonder: ”gemenskapen skall sträva efter att minska skillnaderna mellan de olika regionernas utvecklingsnivåer och eftersläpningen i de minst gynnade regionerna”[649] Det handlar även om att ”öka samstämmigheten mellan EU:s mål och nationella, regionala och lokala strategier” vilket bl.a. skall åstadkomma ”en balanserad utveckling genom att reducera skillnader i utveckling.”[650] Dessa *utsatta områden* som ”släpar efter i utvecklingen” har blivit målområden för den Sociala Ekonomin att ta sig an. Dessa utsatta områden anses nämligen ha ”särskilda geografiska handikapp, t ex glesbefolkade områden, öar och bergsområden”.[651] Det handlar även om i vilken mån man är boende i en region som håller tillväxtmåttet eller inte:

> EU-medborgarnas förutsättningar och möjligheter varierar beroende på om de lever i en välbärgad eller en eftersatt region, i en region med hög tillväxt eller ett område i kris, i en storstad eller på landsbygden, i EU:s periferi eller i ett av unionens ekonomiska centra.[652]

Jag drar mig här till minnes arkitekternas skrift från 1931, *Acceptera,* vilken jag tidigare refererat till, och deras beskrivning över ”Nu-områden” i kontrast med ”Forn-områden” och de dissonanser som dem emellan uppstår då

> de tillbakablivna områdena, forn-områdena, trycker på dem som är up to date. Denna dissonans är inte bara en källa till missnöje, utan den förhindrar framför allt den riktiga lösningen av nu-områdenas egna problem. … I själva verket är den ingenting annat än följden av bristande anpassning mellan gammalt och

---

[648] Målet ”Territoriellt samarbete” är en vidareutveckling av det s.k. gemenskapsinitiativet Interreg. Målet är att ”främja ökad integration och samarbete mellan regioner för att bidra till utveckling av EU:s tre programtyper: gränsregionala, transnationella och interregionala program.” Näringsdepartementet. (2006). S. 8.

[649] NUTEK. (2004a). S. 6.

[650] Näringsdepartementet. (2006). S. 8. (Min understr.).

[651] Ibid. S. 13.

[652] NUTEK. (2004a). S. 6.

> nytt. Det är en bedrövlig illusion att tro att den konstnärliga kulturen, och i varje fall framställning av byggnader och bohag, kan leva oberoende av ekonomiska, tekniska och sociala förhållanden. Denna kultur måste anpassa sig till A-Europas eller bli betydelselös.[653]

Genom EU:s territoriella sammanhållningspolitik kopplades Social Ekonomi samman med den regionala utvecklingspolitiken. En ton i denna regionala utvecklingspolitik är att man även skall kunna ha ett gott liv i dessa handikappade geografiska områden, t.ex. Glesbygden. När man arbetar för att ha ett gott liv i dessa utsatta, ofta ansedda att vara perifera områden, betecknas ibland verksamheterna Lokal Utveckling. Här kan den Sociala Ekonomin vara till nytta:

> sektorn och dess organisationer [har] blivit mer intressant i ett regionalpolitiskt perspektiv. Det finns en stigande förväntan på att den sociala ekonomin kan bidra till lokal utveckling när det gäller sysselsättning och därmed också till möjligheterna att behålla en viss nivå av service i glest befolkade områden.[654]

Influenserna från den *sociala* sammanhållningspolitiken kommer till uttryck genom att den Sociala Ekonomin skall få de onda demoner som planeringskollektivets diskrepansförnekande genererat att försvinna. De onda demonerna definieras i form av avvikelser från föreställningar om vad som är det normala, rätta och säkra och framträder t.ex. som socioekonomiska skillnader vilka har fördubblats, arbetslöshet, åldrande befolkning och den ökade invandringen, ”vilket måste hanteras.”[655] Det som förväntas av den Sociala Ekonomin är ”kreativa nya välfärdslösningar inom vård och omsorg. Dessutom förväntas arbetstillfällen skapas, speciellt för grupper som är svaga på arbetsmarknaden”.[656] Här betonas den ”sociala ekonomins betydelse i kampen mot socialt utslagning”[657] och önskvärt är att ”stärka individens ställning på arbetsmarknaden och bidra till tillväxt och ökad sysselsättning.”[658] Mer specifikt ges direktiv om att hjälpa ”kvinnor,

---

[653] Asplund, G. m.fl. (1980). S. 24-25.
[654] Nordfeldt, M. & Lundstedt, A. (2001). S. 122.
[655] Näringsdepartementet. (2006). S. 7.
[656] Kulturdepartementet. (1999a). S. 84.
[657] Inrikesdepartementet. (1998). S. 27.
[658] www.regeringskansliet.sse/sb/d6515/a/60511;jsessionid=alOatSQOmcCA.

invandrare eller handikappade till ett arbete."[659] Men även "ungdomar**,** långtidsarbetslösa, invånare i segregerade områden är särskilt utsatta. Med rätt insatser skulle dessa personer kunna närma sig arbetsmarknaden och självförsörjning."[660] Invandrare är en kategori som är särskilt utsatt och sårbar och kategoriseras bl.a. som "de utomnordiskt födda"[661] eller "utomnordiska medborgare"[662]. Det har medfört antagande om att för "[k]vinnor med utomnordiskt medborgarskap är situationen särskilt besvärlig" eller för "ungdomar med utländsk bakgrund.".[663]

Förordningar till aktörer inom den Sociala Ekonomin, om de vill ha medel, är alltså att de genom olika projekt skall:

> vända sig till personer som står utanför arbetsmarknaden, med betoning på dem som riskerar social utslagning. Projekten skall kunna omfatta olika slag av arbetsförberedande insatser såsom exempelvis utbildning, studiebesök, praktik och andra aktiviteter som ökar de deltagande individernas möjlighet till anställning, till eget företagande eller till deltagande i kooperativa arbetsformer. … Insatserna skall gärna ha en otraditionell prägel utifrån lokalt identifierade behov liksom utifrån möjligheterna till att skapa sysselsättning, exempelvis inom områden som marknaden ännu inte tillgodosett.[664]

Är du en Ung Arbetslös Handikappad Kvinna med Utländsk bakgrund boende i ett Utsatt Område så har planeringskollektivet fått en träffbild eller ringat in ett målområde och i enlighet med analogin från militära praktiker kan man avfyra sina projektiler.

---

[659] ww.regeringskansliet.sse/sb/d6515/a/60511;jsessionid=alOatSQOmcCA.
[660] Näringsdepartementet. (2006). S. 26.
[661] NUTEK. (2005a). S.12.
[662] Svenska ESF-rådet. Samlat programdokument för Växtkraft Mål 3. 2000 – 2006. S. 15.
[663] Ibid. S. 16.
[664] Ibid. S. 91.

Diskursens oupphörliga och oordnade brus

Efter kartläggningen uppstod delade åsikter kring vad Social Ekonomi skulle representera. Olika ord valdes för att uttrycka betydelsen av verksamheterna beroende av i vilket syfte man ansåg sig behöva skapa beteckningen social ekonomi. Diskrepanser uppstod mellan *Mathesis* och de röster som talar från sina tankestilar. I enlighet med *Mathesis* kan endast en mening vara den rätta vilket innebär att andra uppfattningar och erfarenheter avviker och skall omformuleras eller förnekas med hjälp av olika tekniker. Det finns i vårt samhälle, menar Foucault

> ett slags dov fruktan inför dessa händelser, inför denna mängd av sagda ting, inför framvällandet av alla yttranden och inför allt däri som kan vara våldsamt, diskontinuerligt, stridslystet, oordnat och farligt, ja inför diskursens stora, oupphörliga och oordnade brus.[665]

Jag beskrev tidigare några av de tekniker planeringskollektivet använder i samband med tillverkningen av diskursgemenskapen. Intentionerna är att vi skall tala samma språk, för att uppvisa samstämmighet. Det är dock planeringskollektivets språk som är paradigm för hur man skall uttrycka sig och i vilka sammanhang. Varje avvikelse från detta sätt att uttrycka, vare sig den uppstår inom planeringskollektivet eller från andra tankekollektiv, betraktas som ett orosmoment. Det medför att andra sätt att uttrycka förståelse kommer att förnekas på olika sätt. För planeringskollektivet får diskrepansförnekandet konsekvenser i form av att det uppstår nya diskrepanser. För de människor vars livsaktiviteter omvandlas till planeringsföremål blir konsekvenserna en form av alienation vilken kommer till uttryck genom formuleringen ”vi talar ju inte samma språk”.

Meningsskiljaktigheter

Meningsskiljaktigheter uppstod inom diskursen om Social Ekonomi. Anledningen är att ord inte är entydiga utan används på olika sätt. Olika röster strålade samman genom att förmedla vad de ansåg verksamheterna handlade om. Dessa röster kom dock att uppfattas som ett missljud då de

[665] Foucault, M. (1993). S. 36.

avvek från *Mathesis*. En av dessa röster tillhör Filip Wijkström, docent i företagsekonomi. Han var även en av de ”sakkunniga i Arbetsgruppen” som kartlade villkoren för den Sociala Ekonomin, ett arbete som kom att degraderas:

> Regeringen valde att degradera det ambitiösa arbete som under nästan två år utförts av en grupp tjänstemän från i stort sett alla våra departement – ett arbete med fokus just på denna sektor. Slutrapporten … var tydligen så kontroversiell att det tog hela hösten att processa den förbi kassaväktarna på finansen – oroliga för allt som tycks hota skattebasen eller kan ses som konkurrensbegränsning. Och nu, när rapporten äntligen är släppt, har den degraderats. Istället för att, som planerat, ingå i departementens egen skriftserie (Ds), som halvtidsrapporten gjorde, ges den ut som en till intet förpliktigande 'Rapport från en arbetsgrupp'. Varför?[666]

Vad var så omtvistat att dessa åsikter och kunskapsgrunder sorterades bort? Eller för att låna Foucaults röst: ”Vad är det som är så riskabelt i att folk talar, i att deras diskurser ständigt förökar sig? Var finns faran?”[667] Svaret blir att deras resultat inte stämde överens med den hegemoniska tankestilen och väckte därmed inte igenkännande. Samtidigt avvek arbetsgruppens kartläggning från *Mathesis* förordningar om att betona mätbarhet och värdets Värde: samhällsekonomisk nytta eller lönsamhet.

De diskrepanser som framträdde i form av meningsskiljaktigheter i diskursen kom till stor del att handla om ”samhällsnytta” och ”mervärde”. Här framträder argument om att dessa livsaktiviteter inte utvecklats som medel för att skapa ny sysselsättning. Att på det här sättet ”'hårdmarknadsföra' organisationerna inom den sociala ekonomin med rubriker som att de 'skapar nya jobb' är missledande. Det kan slå tillbaka mot organisationerna själva när de till slut inte förmår leva upp till de orealistiska förväntningarna.”[668] I samma tonart konstaterades att:

> Åtgärder för att skapa sysselsättning genom social ekonomi … kan knappast rekommenderas som ett generellt arbetsmarknadspolitiskt medel. Det finns inget som tyder på att företag i social-ekonomiska former normalt sett skulle

[666] Wijkström, F. (2000). S. 4.
[667] Foucault, M. (1993). S. 7.
[668] Wijkström, F. (1998). S. 64 och (2000).

> vara bättre på att skapa sysselsättning än andra företagsformer. … Det finns inte heller något som tyder på att t.ex. nykooperation i allmänhet varit en framgångsväg för att få ut arbetslösa på arbetsmarknaden.[669]

Det handlar alltså om att avvika från betoningen på att Social Ekonomi skulle vara ett medel för att eliminera onda demoner i form av utsatta eller ”svaga” grupper:

> Om man ser på den svenska sociala ekonomin sammantaget så framtonar inte, till skillnad från i flera andra europeiska länder, en profil som präglas av hjälp och stöd till 'svaga grupper'. Sådana uppgifter har ju i Sverige till övervägande delen skötts av den offentliga sektorn. Även allmänna välfärdstjänster är ett ganska litet inslag, vilket visats i forskning kring den svenska ideella sektorn. [670]

Istället betonades att mening med dessa livsaktiviteter bör förstås ”som en arena för debatt kring en alltför snäv ekonomisk syn på livet och samhällsutvecklingen.”[671] Dessa argument exemplifierar den avvikande stämmans perspektiv på Social Ekonomi varigenom man betonade grundläggande värderingar i form av att skapa mening i det vi företar oss i vår tillvaro. Därav kritiseras inte bara verksamheternas nytta i form av att få de onda demoner som skapats att försvinna utan även *Mathesis* förordningar om mätbarhet. Kritik kom att riktas mot de tekniker som förordade mätbarhet som t.ex. social redovisning. Här höjdes en stämma varigenom man ville betona att det är just ”dessa 'osynliga' och svårmätbara aspekter” som ”ser ut att spela en mycket viktig roll i utvecklingsarbetet.”[672] Användandet av ekonomisk rapportering säger inte något om det som man upplever är meningsfullt i arbetet. Syftet med att ansluta dessa verksamheter till den rådande ekonomismen betonas vara siffrornas beviskraft och att det bakom denna förtjusning av social redovisning ”ligger en förhoppning om att kunna prata med de inflytelserika ekonomerna på deras eget språk.”[673] Men, den

---

[669] Westlund, H. (2001). S. 283. (Min understr.).
[670] Inrikesdepartementet. (1998). S. 41. (Min understr.). För liknande slutsatser se även Forsberg, A. (2001a). S. 179.
[671] Inrikesdepartementet. (1998).
[672] Forsberg, A. (2001a). S. 179.
[673] Westerdahl, S. (2001). S. 8.

> starka tron på siffror och redovisningsteknik riskerar att tappa bort andra sätt att berätta om vad man gör, och med vars hjälp det går att lära sig kring vad man sysslar med. Det finns en övertro på jämförbarhet, som frodas på bekostnad av redovisningsambitioner som är lokalt utvecklade och som betonar lärande och utvärdering. Plus och minus måste balanseras med historier och berättelser om de allra mest centrala värdena – de som har med tillit och förtroende.[674]

Denna stämma menar att värdet med verksamheterna inte kan betecknas genom de kännetecken *Mathesis* förordar, t.ex. i ekonomiska termer: ”[d]e skriver inte sin verksamhet i termer av ’produktion och distribution’ eller andra ekonomiska begrepp.”[675] Vad som istället betonas är att olika aktiviteter har lett till ett ökat värde för de inblandade, men dessa är inte mätbara och skall inte bli mätbara. Varför ska kooperativa företag

> jämföras med börsnoterade bolag? Hur kommer det sig att en professor i nationalekonomi vill placera ett socialt kooperativ med funktionshindrade i samma sammanhang som traditionell tillväxt? Äpplen och päron blandas i samma kort och säljs som om det vore hallonsylt.[676]

Genom andra tankestilars uttryckssätt framträder perspektiv som talar om konsten att leva (*praxis)* inte tekniken att tillverka ett liv (*poiesis-mentaliteten*), och utifrån Arendts begrepp *vita activa:*

> Om målet med verksamheten, arbetet, aktiviteten, livet, blir till det som endast är tänkt som ett medel för att uppnå ett mål, i vår reflexion vinstintresset, förkrymps våra perspektiv och tillvaron mammoniseras. Detta kallas ibland för ekonomism. Problemet är att det vi skulle vilja ha som mål för våra liv kan förstöras på vägen, om medel och mål förväxlas.[677]

Det handlar även om en annan människosyn än den som *Mathesis* förordar i enlighet med nödvändighetstanken och konsensusidealet, dvs. människan som lydig eller anpassningsbar, förnuftig, universell och koordinerande.

---

[674] Westerdahl, S. (2001). S. 10 – 11.
[675] Westlund, H. (2001). S. 14.
[676] Jönsson, A. (2000). S. 4.
[677] Hammar, K.G. (2001). S. 8.

> Om människan styrs utifrån, berövas hon just den praktiska verksamhet som gör det möjligt att upptäcka vad som för henne är gott, nyttigt och vilka dygder och färdigheter hon behöver utveckla. Om detta är fallet, uppstår inte heller något behov att göra motstånd mot de krafter som styr henne och skapar hennes beroendeställning. Viktiga värden går i denna bemärkelse förlorade.[678]

De avvikande stämmorna slog även an tonen gällande de planeringskollektiva direktiven om att göra gott för ”utsatta områden” och menade att det är ett ”skämt att hålla landsbygden igång med arbetsmarknadsåtgärder. Idéer och visioner måste verkställas av dem som föder dessa.”[679]

”Men, vi talar ju inte samma språk”

Genom en rad omskrivningar blir människors livsaktiviteter föremål och objekt för planering; som medel för övergripande planeringspolitiska mål. En aspekt jag har uppmärksammat är att ingen av de personer jag talat med har valt att beteckna sina verksamheter med hjälp av kännetecknen Social Ekonomi, Lokal utveckling eller Landsbygdsutveckling. Ingen av dessa röster har heller valt att beskriva innebörden av dessa livsaktiviteter utifrån den av planeringskollektivet tillverkade diskursen. Varför olika livsaktiviteter skapas och fortgår berättas inte heller genom ord som ”tillväxt” eller ”sysselsättning”. Olika erfarenhetsmässiga vanor skapas av dem som utför dessa verksamheter och det handlar om hur vissa problem de själva konfronteras med påverkar deras begreppsbildning när de söker lösa dessa. Denna form av kunskap kan inte generaliseras utan att förlora sin innebörd. Men när planeringskollektivet bortser från det kunnande människor har om sina egna livsverksamheter på de platser de bor och verkar, uppstår diskrepanser. Igenkännandet krackelerar och således grunden för tillit. De känner inte igen sig i den terräng de beordrats vandra igenom. Handlar det här om oss/mig? Mitt liv, våra livsaktiviteter? Förvirring. Igenkännandet byts ut mot vilsenhet och man kan återigen ställa frågan, vilket Hägerstrand en gång gjorde, om det är ”hälsosamt att leva i en värld vars konstruktionsprinciper är obegripliga?”[680] Konstruktionsprinciper som

[678] Blomqvist, K. (2001). S. 4.
[679] Forsberg, A. (2001a). S. 170.
[680] Hägerstrand, T. (1978). S. 193.

dessutom väl dolts genom planeringskollektivets vilja att disciplinera och kontrollera uttrycksformer genom olika kännetecken, och föreställningar genom val av analogier och metaforer.

För att kunna beskriva hur de människor som utgör den s.k. sociala ekonomin själva berättar om sina livsaktiviteter behöver jag skapa en förståelse och berättarform som avviker från *Mathesis* förordningar om uttryckssätt och resonemangsform. Substantivets hegemoni, dvs. som betecknarens representationsform, får ge vika för verbformer, kännetecknens orubbliga position krackelerar och *illusionernas harmoni* hotas. Att låta *Mathesis* uttrycksformer få bli hegemoniska får konsekvenser:

> att tolka handlandet som ett medel för att uppnå vissa mål som ligger utanför själva handlandet och den därur framspringande degraderingen av det politiska över huvud till ett medel för ett »högre» mål har trängt in i det alldagliga språkbruket och ordspråksvisdomen. Men de har naturligtvis inte kunnat få handlandet ur världen och därmed utplåna en av de viktigaste mänskliga erfarenheterna från människors medvetande, eller helt enkelt ödelägga de mänskliga angelägenheternas område."[681]

Människor fortsätter naturligtvis att leva efter det aristoteliska budskapet om att leva är handlande och inte en tillverkningsprocess. Människor handlar, skriver Ramírez, för att "nå förutsedda mål men vill nå dessa mål för att därmed skapa mening i tillvaron." Människor förverkligar sig själva genom vad de gör och meningen "är inte målet. Meningen är det som får oss att välja vissa mål och medel och att frångå andra."[682]

De berättelser jag lyssnat till, liksom vad andra forskare beskrivit, framträder genom andra berättandeformer. Genom dessa förmedlas de inre föreställningar, liksom yttre iakttagelser människor har om sina livsaktiviteter och dessa är situationsanknutna. Deras livsaktiviteter utgår från de behov, viljor, önskningar, möjligheter och restriktioner de själva upplever utifrån sina livssammanhang. Aktiviteterna innebär många gånger i sig en måluppfyllelse och är meningsfulla i sig själva. Det innebär att de i första hand inte går ut på att tillverka produkter och effektiva resultat som är mätbara, vilket *Mathesis* föreskriver. Här framträder inte en samhällsnyttig

---

[681] Arendt, H. (1998). S. 309.
[682] Ramírez, J. L. (1995d). S. 8.

ambition utan snarare handlar det om vad det innebär att leva och att kunna leva väl. Katarina Grut sammanfattar sina erfarenheter, som rådgivare, av möten med vad vi här kan förstå som de bortsorterade eller marginaliserade rösterna: ”[m]änniskor vill ha inflytande över sina liv och de vill ta ansvar. Så vill jag sammanfatta drivkraften bakom alla de kooperatörer jag mött som rådgivare.”[683] I Forsbergs studie av lokala utvecklingsgrupper talar hon om ett ständigt återkommande uttryck; ordet ”överlevnad”.[684] Forsberg har i ett flertal studier undersökt vad som egentligen sker i de lokala utvecklingsgrupperna och varför. Genom att se närmare på de ord människorna använder i sina beskrivningar uppmärksammar hon värdet av det lokala utvecklingsarbetet. Ord som ”sammanhållning och kreativitet”, ”entusiasm” och ”samarbetsvilja” framträder liksom ordet ”skapandet”; ”att skapa ett bra liv i bred bemärkelse.”[685] Hon vill poängtera detta för att ”grupperna själva i så stor utsträckning uppgett sociala aspekter, som ökad gemenskap och sammanhållning, som de viktigaste resultaten av sitt arbete.”[686]

I Anna-Karin Berglunds studie av lokala utvecklingsgrupper handlar det bl.a. om att skapa ”en bättre hälsa och ett roligare liv.”[687] Här betonas även att ”det är ju som ett uppdämt behov, att vara kreativ” och att ”alla människor, egentligen, ska känna att man betyder något”. Det handlar även om att ”visa lite omsorg om allihop”.[688] I de berättelser jag lyssnat till framkommer samma budskap. Här talas om ”viljan att skapa något tillsammans”, ”att ha roligt tillsammans”, ”att visa respekt”, ”att ta hänsyn till varandra”, ”att värna om den mänskliga gemenskapen”. Ord som ”tillit”, ”respekt” och ”ansvar” framträder ofta.[689] Om jag lyfter fram de ord som framträder i dessa berättelser handlar det om: omsorg, ansvar, behov, skapa, gemensamt, kreativ, leva, inflytande, hälsa, roligt, kärlek, möjligheter, samhörighet. Dessa ord är tecken på hur människor föreställer och talar om sina livsaktiviteter och handlar om vad det innebär att leva och är inte specifikt för de verksamheter vilka samlas under beteckningar tillverkade av

683 Grut, K. (1998). S. 45.
684 Forsberg, A. (2001a). S. 168-169.
685 Forsberg, A. (2001b). S. 225.
686 Forsberg, A. (2001a). S. 172.
687 Berglund, A-K. (1998). S. 219.
688 Ibid. S. 127, 121, 144 och 148.
689 Projektaktörernas röster.

planeringskollektivet som socialt kapital, social ekonomi eller lokal utveckling. Att leva innebär att skapa mening i det vi gör.

Det lokala utvecklingsarbetet eller den sociala ekonomins verksamheter kommer ofta till uttryck i form av en materiell skapelse. Det kan t.ex. vara en möteslokal som man bygger för medel man erhållit. Dessa produktiva aktiviteter har byggnaden som resultat, men syftar främst till att skapa en stämningarnas plats. Det handlar om handlingsmöjligheter. Jag kan här ge ett exempel. När jag fick, under min utbildning, följa med till en s.k. lokal utvecklingsgrupp upptäckte jag snart att den byggnad de byggt med hjälp av medel i första hand kom att fungera som möjliggörare av att skapa nya handlingsmönster. Den framkallade stämningar och längtan om möjligheten att kunna förändra och att ta ansvar. Byggnaden kom att omvandla rummet till en plats; en plats för samhörighet, ansvar och möjligheter. Här framträdde röster som sökte uttrycka känslan av den plats som skapats. Det gjordes genom ord som: ”meningsfullt”, ”levnadsglädje”, ”livskvalité”, ”tillit”, ”värme”, ”konflikter”, ”gemenskap”. Den instrumentella handlingen, byggandet, har, förutom byggnaden som mål, att avsiktligen frambringa möjligheten att leva på ett eller annat sätt. Men det som ger den färdiga byggnaden mening är de aktiviteter som omvandlar denna byggnad till en mötesplats, dvs. de aktiviteter som bildar det meningsfulla i deras liv och handlar om aktiviteter som uttrycker livskvaliteter vilka är meningsfulla, inte instrumentella, i deras liv. Vad som redovisas som resultat är dock byggnaden vilken klassificeras som att vara lika med lokal utveckling.

En annan skiljaktighet som framträdde, dvs. där man avvek från *Mathesis,* handlade om möjligheter att påverka och att skapa inflytande där man tar hänsyn till varandra här och nu, men även hänsyn till dem som har levat och kommer att leva. I berättelserna framträder en intressant kombination av historia och framtid där minnet är viktigt och baseras på en känsla av att höra samman. Samhörighet, inte samverkan vilken *Mathesis* förordar. Att höra samman är en känsla vilken avviker från planeringskollektivets förordningar om Samverkan. Samhörighet förutsätter en gemensam uppmärksammad, förmedlad och rik begreppsvärld. Denna kräver fantasi och uppfinningsförmåga och förutsätter samtidigt någon form av vad Arendts beskrivning över *vita activa* vilar på. Det vill säga närvaron av andra som hör vad vi hör och ser vad vi ser, vilket försäkrar oss om vår egen liksom världens realitet. Härigenom skapas betingelser för generationernas

kontinuitet, för minne och därmed för historia vilket inbegriper en förståelse av att leva är handling.[690] Här framträdde även berättelser om konkreta situationer där alla inblandade personer träder fram och företeelser tolkas på fler än ett sätt. Denna form av kontextualitet innebär en lyhördhet kring vad saken gäller. En situation är sällan den andra lik och det krävs en uppövad vana och en skicklighet att välja handlande. Denna erfarenhetskunskap eller klokhet, kommer till uttryck i resonemangsformer varigenom en problematisk kunskap ger sig till känna. Den människosyn som förmedlas handlar inte om Människan eller Individen utan om personen; en medveten, reflekterande, bedömande, beslutsfattande, handlande, talande och ”med omgivningen och med andra människor interagerade, samtalande och samhandlade”. Här lånar jag beskrivningar från en annan praktik än militärens, nämligen *modrande* i Ulla M Holms tolkning.[691] Tillsammans med andra finns en vilja att förändra för att uppnå en högre grad av mänskligt välbefinnande. Är dessa röster förenliga med planeringskollektivets associationer med militära praktiker? Nej knappast, men dessa röster blir för planeringskollektivet ett missljud; det låter illa, det stör … Dessa aktiviteter är inte mätbara, och då *Mathesis* förordar mätbarhet betraktas dessa som icke-mätbara, dvs. något icke greppbart, flyktigt – luft. Och man kan ju inte mäta luft! Missljuden blir samtidigt tecken på att det råder brist på överensstämmelse inom planeringskollektivet, vilket väcker oro. Därmed marginaliseras rösterna inom diskursen och denna stämmas budskap ignoreras genom att planeringskollektivet fortsätter att slå an tonen om att den Sociala Ekonomin skall engagera utsatta grupper och/eller utsatta områden. Men, genom att inte lyssna på denna stämmas budskap vilka förmedlar att olika perspektiv råder beroende på vad saken gäller och beroende på varifrån man talar om det samma planeringsföremålet, kommer diskrepansförnekandet att generera diskrepanser. Detta sker trots skapandet av olika tekniker för att avkoda komplexiteten i enlighet med syftet om att framställa en värld i ordning och därmed undgå diskrepansers framträdande. Meningsskiljaktigheter fortsätter att uppstå som de dissonanser de blir för planeringskollektivet och brist på överensstämmelse blir en ständigt närvarande omständighet. Beredskapen måste förstärkas och ordningen

[690] Arendt, H. (1998).
[691] Holm, M. U. (1993). S. 144.

säkerställas. Det leder till att ytterligare lösningar på att hantera dessa omständigheter, där verkligheten inte tycks vilja infoga sig till den hegemoniska tankestilen sätt att tänka och tala, måste till. Projektaktörerna tvingas mer eller mindre att anpassa sig utefter *Mathesis*. De kommer i sin tur att på olika sätt försöka omvandla *Mathesis* förordningar till något för dem meningsfullt. Men det visar sig medföra att de tvingas ge avkall på just det de menar är meningsfullt. [692]

[692] Se Larsson, A. (2004) för en liknande slutsats där jordbrukarna i möte med miljöstödspolitiken inte vare sig förstår poängen med miljöstödspolitiken eller upplever att det är meningsfullt. S. 181ff.

”Projektaktörerna resonerar inte som myndigheterna vill”

Planeringskollektivet fortsatte hålla fast vid den hegemoniska tankestilens förordningar vilket innebär att varje tecken på diskrepans liksom varje framträdande av diskrepanser måste förnekas eller omvandlas till den hegemoniska tankestilens uttryckssätt. Jag kommer här att låta Växtkraft Mål 3, Insatsområde 4, Lokal Utveckling utgöra ett exempel på vad resultatet blir av att planeringskollektivet fortsätter hålla fast vid sin tankestil oavsett vad saken gäller.[693]

Växtkraft Mål 3:s insatsområde 4 vänder sig till ”aktörer inom den sociala ekonomin” och ger dessa här en möjlighet att söka medel för att förverkliga olika idéer. Organisatoriskt regleras Växtkraft Mål 3 av den Europeiska Social Fonden (ESF). På den nationella nivån finns ”arbetsmarknadens organisationer och övriga aktörer representerade i övervakningskommittén.”[694] På den regionala nivån kommer åter de s.k. Partnerskapen in i bilden genom att de skall vara ”engagerade i hela processen för genomförandet av Växtkraft Mål 3.”[695] Detta område är utformat för att svara mot den ”Nationella handlingsplanens” mål som är riktat mot att bl.a. minska arbetslösheten och skapa fler företag.[696] Politikområdet som styr dessa verksamheter är Arbetsmarknaden och

---

[693] De röster jag citerar i samband med Växtkraft Mål 3 kommer i första hand från de människor jag mötte genom den halvtidsutvärdering jag deltog i gällande Insatsområde 4, Lokal utveckling En del redovisas i Svenska ESF-Rådet (2003). *Halvtidsutvärdering av Växtkraft Mål 3 i Sverige*. De människor jag lyssnat till och samtalat med har gjort det utifrån sina positioner såsom ”Projektaktörer” och ”Handläggare” och refereras därifrån. Dessa röster berör, geografiskt, hela vårt land. I andra hand kommer jag referera till de människor jag mött och samtalat med i samband med olika landsbygdsprojekt och/eller lokala utvecklingsprojekt. Det handlar även om sammankomster där politikområden såsom lokal utveckling och regional utveckling varit föremål för diskussioner, informationsträffar eller dyl. Se Appendix. I redovisningen av dessa röster skiljer jag t.ex. inte ”handläggarna” från varandra, likaså gäller ”projektaktörerna”. Det är för studiens syften och budskap ointressant vem utav handläggarna eller projektaktörerna som säger vad. I inledningen påpekade jag att den enskilda individen inte är i fokus i detta fall. Citattecken markerar att det är deras röster som jag i texten lyfter fram.

[694] Programkomplement för Växtkraft Mål 3 i Sverige. S. 8. För olika program skall en s.k. övervakningskommitté (monitoring committee) finnas och ses som överordnade partnerskap där t.ex. företrädare för EU deltar som ”observatörer”. Se SOU 1999:107. Dessa program är NUTEK för mål 1 och 2, Glesbygdsverket för Leader+ och ESF-rådet för Mål 3. Övervakningskommittéerna utses av regeringen. SOU 2006:4 S. 28.

[695] Programkomplement för Växtkraft Mål 3 i Sverige. S. 8.

[696] Ibid. S. 9.

Växtkraft Mål 3 är ett instrument som skall bidra till tillväxt och ökad sysselsättning. I insatsområde 4 reproduceras föreställningen om att Social Ekonomi skall vara till nytta: ”vi är intresserade av mervärdet och samhällsnyttan dessa projekt ger, det är viktigt att kunna mäta värdet av projekten.”[697] Det är i linje med planeringskollektivets slutsats och antagande om verksamheternas syfte, men är slutsatser och antaganden som motsades av Arbetsgruppen och andra röster inom den missljudande stämman (Jämför nedanstående citat med vad jag tidigare citerade i stycket ”Meningsskiljaktigheter”).

> Många organisationer och kooperativa företag i de aktuella kategorierna är starkt engagerade för de mest utsatta grupperna som funktionshindrade, invandrargrupper, långtidsarbetslösa och missbrukare. Det finns här en stor erfarenhet av att socialt integrera, skapa meningsfull sysselsättning, ofta med syftet att åstadkomma en övergång till reguljära arbetstillfällen.[698]

Varifrån denna kunskap kommer råder det stor oklarhet kring då man inte redovisar dess källa. Allra troligast är att man lånat slutsatser och studier av den sociala ekonomin i Frankrike eller England vilka naturligtvis har helt andra innebörder än här i Sverige då vi genom tid har haft olika välfärdssystem. Men man kan ha överfört deras förhållanden till svenska praktiker därför att det passar in i det önsketillstånd man vill samlas kring. Långt ifrån råder det samklang kring ovanstående påstående, vilket jag tidigare visat. Genom de röster jag här skall låta framträda, där människor delar med sig utav sina upplevelser och erfarenheter, påtalades ett antal diskrepanser. Dessa kan förstås som ytterligare konsekvenser av planeringskollektivets diskrepansförnekandet.

När det gäller regelverket och styrtekniker så påtalas en frustration. Denna uttrycks av de som talar från sin erfarenhetskunskap om verksamheterna. Det handlar om en ”underton av omvänd samtalsordning”. Tidigare var det verksamheterna eller organisationerna som gav planeringspolitiken olika former av ansvarsuppgifter. Nu har det istället blivit tvärtom. Verksamheterna inom Social Ekonomi tilldelas uppdrag att

---

[697] Handläggare.

[698] Europeiska Unionen. Europeiska socialfonden. (1999). S. 11. Min understr.

lösa i samhället.[699] Reaktioner uppstår mot att olika tjänstemän och politiker mer och mer försöker att styra verksamheterna och deras inriktning. Därmed blev nu stunden inne att ställa frågan om ”vem som ska sätta agendan.”[700] Diskrepanser mellan vem som sätter agendan uppmärksammas flertal gånger. Genom den hegemoniska tankestilen hörs ofta att det är viktigt att beslut fattas i nära samröre med dem som det berör, att man skall jobba utifrån ett ”underifrånperspektiv”. Man talar då ofta genom kännetecken som Demokrati, Dialog och Delaktighet, men direktiven om underifrån skapas från ”styrdokument som kommer från hög nivå”[701]. Många ställer sig undrande kring varför inte de som utgör den så kallade sociala ekonomin får låta sina röster komma till tals och vara med och utforma innehållet i direktiven.[702]

Genom arbetet med Växtkraft Mål 3 ljöd, å ena sidan, en stämma som påtalade flertalet brister i ett regelverk som inte är anpassat till vad saken gäller, en omständighet som kom att generera diskrepanser. Där framkom en uppmaning om att man måste ändra regelverket, vilket beskrivs som: ”inrutat” och styrt av en ”beslutsprocess som är överdriven och maktkontrollerande.”[703] En önskan om att få rita om kartan för att anpassa den till verkligheten uttrycktes, vilket är en åsikt som avviker från tankestilen. Å andra sidan framhölls att det inte är regelverket som är fel utformat utan det beskrivs bl.a. vara ett ”regelverk för stöd som är i takt med tiden” och som ”går åt rätt håll”.[704] Men, ”rätt håll” kanske inte är en uppfattning som delas av alla. Det visar sig, för projektaktörerna, att regelverket är ”svårt att tillämpa – vi har fått ändra vår grundidé.”[705] Resultatet av denna diskrepans blev att man valde att inte ändra kartan utan tillskrev verkligheten vara orsak till att överensstämmelsen med Kartan rubbats ur sitt läge: ”projektaktörerna resonerar inte som myndigheterna vill”.[706] Orsaken angavs vara att de inte hade den rätta kunskapen om hur

[699] Wijkström, F. (1999a). S. 90 – 91.
[700] Wijkström, F. (2000). S. 4.
[701] Handläggare.
[702] Utsagor från handläggare verksamma med att bl.a. fördela medel till den sociala ekonomins aktörer.
[703] Handläggare.
[704] Handläggare.
[705] Projektaktör.
[706] Slutsats förmedlad av handläggare.

man skall förstå planeringsprocessen eller policydokumenten[707], dvs. vad vi här kan förstå som Kartan. Att inte resonera som planeringskollektivet kom att tolkas som att ”de pratar ju så olika språk”[708] och att inte tala det samma språket uppvisar än en gång att meningsskiljaktigheter förekommer. Verksamhetsmålet eller tillståndet samstämmighet hotas därmed och koordinationen visar sig inte fungera. Denna omständighet blir således att betrakta som ett kritiskt läge.

Att regelverket är komplicerat betyder ”komplicerat för personer som saknar kunskap hur systemet fungerar”.[709] Planeringskollektivet tillskriver dessa att inte ha ”det rätta tänket”[710] i form av t.ex. en del ”miss i tänket” eller ”ingen struktur i tänket”.[711] Jag kan här påminna hur detta fenomen tidigare uppmärksammats:

> Det finns också … modellbyggare, som tror att de dåliga resultaten av implementering beror på dumhet hos användarna. De föreslår då att modellanvändarna får utbildning.[712]

Ett led i denna tillverkningsprocess är att lära dessa människor att ”tänka rätt” och man vill erbjuda dessa projektaktörer att ”lära sig tänka, ett helt nytt sätt att tänka”.[713] För att mobilisera till ett sådant möte där det rätta tänket skall läras ut kan kännetecknen Dialog och Delaktighet utnyttjas.

Planeringskollektivets ställning som legitim kunskaps- och sanning(s)ägare framträder genom att reglera meningsinnehållet i de verksamheter man tillverkat som planeringsföremål. Planeringskollektivets position i samhället ger dem den legitima rätten att beteckna vad som upplevs som såväl hot som möjlighet, liksom tala om vad människor skall göra för att räknas som någonting. Detta sker utefter principen om alla men

---

[707] Handläggare.
[708] Handläggare.
[709] Handläggare.
[710] Uttrycket ”det rätta tänket” förekom ofta. En del diskrepanser uppkom på grund av att projektaktörerna inte hade det rätta tänket utan de behövde lära sig tänka utifrån nya perspektiv för att lättare kunna få de medel som sökes. Det rätta tänket skulle även underlätta vid granskning av dessa ansökningar då formuleringarna skulle bli mer enhetliga.
[711] Handläggare.
[712] Hägg, I. & Finn Wiedersheim, P. (1994). S. 74.
[713] Handläggare.

ändock ingen: Människan. Här skall vi studera hur man upprepade gånger omvandlar olika rösters meningsinnehåll till *Mathesis*.

”Det rätta tänket”

Det finns en samhällsställning som tillverkats i samband med det allt större inflytande EU-politiken kommit att få på svensk planeringspolitik. Beteckningen är *Animatörer*. Dessa har till uppgift att koordinera. Animatörer arbetar med att ”levandegöra ett program som skall användas i praktisk verksamhet. Personer anställs som Animatörer för att levandegöra ett programs innehåll. Det handlar om *att med ett ord* kunna beskriva”. Detta citat härrör från ett samtal med en handläggare som dagligen arbetar med att åskådliggöra policydokument. När jag undrade mer kring denna praktik fick jag följande information:

> I ett land får dessa Animatörer ett mindre område där de förväntas att informera och transformera in till praktisk handling. I EU-programmet behöver man se hur det ska vara utformat för att passa det regelverk som finns eller fanns.[714]

Vi kan förstå dessa uppgifter i anslutning till dem som tillskrivits andra positioner som t.ex. rådgivare, informatörer, ambassadörer, koordinatörer, mellanhänder. Dessa har som främsta uppgift att koordinera och därmed försäkra sig om att överensstämmelsen mellan kartan och verkligheten inte rubbas ur sitt läge. Som det framträder i och genom mitt material blir deras arbete en ständig kamp att transformera vad som betraktas som felaktiga eller avvikande verklighetsuppfattningar; missljud. För att beskriva Animatörernas uppgift kan vi åter knyta an till den beskrivning som tidigare getts angående de olika rådgivningsorganens sätt att informera för att sprida kunskap vilket också kan vara ett sätt att ”fånga upp och neutralisera kritik, som ett slags buffertar mot omvärlden, eller som återförsäkrings- och påverkansorgan utåt mot intressenterna (vilket sistnämnda i och för sig kan vara ett sätt att reducera osäkerhet genom förstärkt omgivningskontroll.)”[715] Att fungera som ”ett slags buffertar mot omvärlden” innebär att de genom att informera kommer att levandegöra den hegemoniska tankestilen och reducera moment som kan upplevas som diskrepanta. En del av dessa

[714] Handläggare.
[715] Andersson, S. & Ingelstam, L. (1979). S. 64.

Animatörer betecknar sin uppgift som att vara ”informatör”, ”idébärare”, ”genomförare”, ”koordinator”, eller ”ambassadör”.[716] När de beskriver sina uppgifter så är det som ”förmedlare” vilken hjälper till att resonera kring ”projektframtagandet” genom att ha ”stöttat” eller ”koordinerat”. Ofta används ögat som instrument när man skall levandegöra sina uppgifter; man vill ”skapa samsyn”, man vill ha ”överblick över nätverk, kontaktytor” i hopp om att ”se direkta resultat”. Man fungerar helt enkelt som ”rådgivare som håller ögonen på projekten” och man ”åker runt och tittar” för att ”utifrån en samlad bild sprida information och ge kunskap”.[717]

I arbetet som Animatör uppmärksammas vardagligen diskrepanser och en röst formulerade dessa upplevelser som att ”vi har blivit något av stötdämpare”, vilket medfört att man kommit att ”fungera som länken mellan olika åsikter”. En del av deras vardagliga rutiner innebär att besöka olika projektaktörer där man genomför ”kontinuerliga dialoger” och ”fungerar som bollplank.” Detta upplevs som ett uppskattat inslag hos projektaktörerna som menar att de blir bekräftade och ”synliggjorda”. Men även om animatörerna bedriver ett gediget arbeta med att informera om hur planeringskollektivets verksamheter fungerar genom att försöka överbrygga gapet eller det ”glapp i ledet” som uppstår mellan hur t.ex. ”myndigheterna resonerar och projektaktörerna”, kvarstår problemet: de ”resonerar fortfarande inte som myndigheterna vill.”[718] För att finna en lösning på denna problematik anordnades bl.a. olika kurser eller informationsträffar för att lära projektaktörerna såväl tänka som resonera rätt. En del handlar om hur man skriver ansökningsblanketter mot den bakgrund att det är ”svårt för de projektpersoner som inte lärt sig hur man fyller i blanketterna, de har ju inte språket” eller ”projektaktörerna har svårt med slutrapporten, skrivångesten är hög. Vi har testat med skrivarkvällar under temat: Hur skriva projektansökan. Det har fungerat bra.”[719] Att lära sig det rätta tänket innebär också att lära sig den rätta tekniken för hur man söker projektmedel. Information förmedlas alltså kring hur man arbetar i projektform eller hur man skall förstå regelverket och projektaktörerna får lära sig att det är viktigt

[716] Handläggare.
[717] Handläggare.
[718] Handläggare.
[719] Handläggare.

att de har ”en vilja att gå in i strukturen.”[720] En vilja att ”gå in i strukturen” innebär att vilja lära sig det rätta tänket. Med det rätta tänket kommer projektaktörerna att arbeta enligt *Mathesis*. Att tänka rätt innebär att följa de av planeringskollektivet tillverkade rules for the direction of minds och använda sig utav kännetecknen Tillväxt och Sysselsättning. Upprepade gånger påtalas vikten av att de ”skall ha tillväxt och sysselsättning i tänket” därför att ”sysselsättning och tillväxt är en övergripande tankeidé”[721], eller så ska de ha det rätta ”arbetsmarknadsstuket” vilket betyder att ”sysselsättningsaspekten skall vara med”[722] De kommer att lära sig att ställa frågor som ”vad är det vi skall göra för att få en tillväxt?” eller för att ”skapa tillväxt och den utvecklingen som behövs.”[723] Framför allt skall man lära sig att tänka på hur man får ”bort tillväxthinder”[724], liksom det poängteras att man skall förstå vikten av att ”generera mer tillväxtarbete på landsbygden”.[725] Är det inte tillväxt man skall ha i tänket så uppmanas till en ”regional tanke” eller att man ska ha det ”innovativa tänket”.[726] Om så sker kommer sakförhållandena i ordning och det ”goda är att man då kommer att klara de uppsatta kvantitativa målen.”[727]

Att få lära sig det ”rätta tänket” upplevdes till en början som ett uppskattat inslag, då erfarenheterna projektaktörerna hade av regelverket var ”komplicerat”, ”svårbegripligt” och de försökte att ”skriva projekt själva, så gott det går, men det är svårt få till texten.”[728] Genom att få gå på kurs skulle de få ”tips för att få igenom projektansökan, va man ska ta med, va man inte bör ta med, ja, hur myndigheterna vill att den ska se ut.”[729] Projektaktörerna fick lära sig att det handlar om att ”beslutsfattarna vill ha in genomarbetade ansökningar, ja för att passa in i det här systemet och de måste kunna förstå vad ni gör med pengarna. Därför ska ni beskriva: Varför, Vad, Hur,

[720] Handläggare och vid tillfället ansvarig för att informera projektaktörerna om hur söka medel.
[721] Handläggare.
[722] Handläggare.
[723] Projektkurs 2, samt utsagor av Handläggare.
[724] Handläggare.
[725] Handläggare.
[726] Handläggare.
[727] Handläggare.
[728] Projektkurs. 1.
[729] Projektkurs. 2.

Nytta".[730] Idén om att få gå på kurs var som sagt till en början bra och man såg fram mot att få kunskap som skulle underlätta vissa moment som upplevdes frustrerande och man hade tusentals frågor man sökte svar på.[731] Få anade att de på köpet skulle få planeringskollektivets teckensystem. Få anade även att de skulle behöva finna helt andra beteckningar på den erfarenhetsmässiga kunskap de hade och de upplevelser de utgick från.

Inom den av planeringskollektivet tillverkade diskursen om Social Ekonomi förordades hur man skulle formulera sig om dessa verksamheter samt hur man skall förhålla sig till kännetecknet som instrument och planeringsföremål. Att lära sig det rätta tänket innebär att lära sig formulera sig rätt. *Mathesis* föreskrifter gäller: att följa regler och att anpassa sig till det rätta argumentets giltighet oavsett individuella önskningar. Det resulterar i en universell giltighet som uttrycks oavsett vem som uttalar det och i vilket sammanhang. Här premieras skickligheten att behärska planeringskollektivets diskurser framför de berättandeformer som ger uttryck för människors egna livserfarenheter och livskunskaper. Illusionen om att vi talar samma språk och att vi är samstämmiga kommer på så sätt att realiseras. Men det visar sig att det rätta tänket, vilket skall resultera i att vi talar samma språk, inte skapar det läge som planeringskollektivet ville ha under kontroll. Som vi tidigare talade om så valde Planeringskollektivet att sortera bort de röster som uppmärksammade att fler perspektiv råder inom denna diskurs. Denna form av diskrepansförnekande genererade en rad diskrepanser, vilka påtalades såväl av handläggare som arbetade med att verkställa enligt *Mathesis*, som av projektaktörerna vilka skulle skriva in sig i den diskursiva ordningen.

"Att lära sig använda de rätta orden" och "det pågår en kamp om ord"

När projektaktörerna lärt sig tekniken att argumentera genom att uttrycka sig rätt lyckas de kanske formulera sig tillräckligt övertygande om att deras projektidé skall tilldelas medel. Det innebär att man fått "struktur på resonemangen".[732] Tidigare hade man endast "indikatorer i de ansökningar

[730] Projektkurs. 2.
[731] Projektaktörernas röster.
[732] Handläggare.

som kommer in, men en del grejer är ju bara ord, det är diffust."[733] Dock har det visat sig att det mer kommit att handla om att utforma projekt som passar in i regelverket än vad som är bra för olika mänskliga livsverksamheter. Blir du skicklig på att hantera den rätta tekniken förmår du införskaffa medel i den konkurrens som råder. Det har lett till att om man vill få medel som står till förfogande får man försöka tillskriva sig kategorin utsatt grupp eller bedriva sina verksamheter i eller för ett utsatt område. Då är man i linje med och ökar därmed chanserna att få stöd. Härutav uppstod ett dilemma. Detta dilemma framträder t.ex. vid slutrapportering där man behöver via ett frågeformulär svara på de av planeringskollektivet utformade kontrollfrågor vilka utgör grund för att stämma av. Från en slutrapportering inskickad av några projektaktörer som genomfört ett lokalt utvecklingsprojekt, kan läsas följande svar på den fråga som utformats av medelfördelarna eller beslutsfattarna[734]:

> "I vilken utsträckning har ni engagerat utsatta grupper som arbetslösa, personer med utländsk bakgrund eller funktionshindrade?"
>
> > *"Projektet har engagerat boende i […] i varierande omfattning. Däribland finns ett par arbetslösa. En person med tysk bakgrund."*

Denna person med tysk bakgrund hade man ansett sig tvungen att leta fram och fann att en person hade en morfar som kom från Tyskland. De arbetslösa bestod i två "sjukpensionärer" och en person som för tillfället kunde betecknas utan lönearbete därför att denne valt att avveckla sitt företag och "slå dank i några månader, jag väntar på jobb hos ett byggföretag i Norge".[735] Men de uppfyllde dock de rätta indikatorerna och därmed bidrog man till den goda stämningen. Det blir problematiskt för de människor som söker medel därför att man tycker att man på något sätt hör hemma inom kategorin Social Ekonomi, men inte väljer att representera en utsatt grupp eller att verksamheterna genomförs i utsatt område, utan arbetar utefter andra behov och intressen. För många av dessa föreningar,

[733] Handläggare.
[734] Hämtat från blankett vilken utformats av medelfördelarna inom Växtkraft Mål 3 Insatsområde 4, och som användes vid redovisning av genomfört projektet för vidare avstämning gentemot uppsatta mål.
[735] Projektaktör.

organisationer eller hur man nu väljer att beteckna människors gemenskap i detta sammanhang, har det skapats ett bidragsberoende. Tillgången till medel har blivit en förutsättning för att man skall kunna bedriva olika verksamheter: ”folkrörelser som tidigare var något kulturligt har förvandlats till medel och styrinstrument och numer handlar om bidragsberoende verksamheter.”[736]

Det har skapats en frustration bland dem som har sökt medel då de måste följa en viss given ordning: ”det finns en spänning mellan att både få utlopp för sina visioner och att vara kreatörer, men samtidigt tvingas följa mallar och följa formen.”[737] Liknande frustration återfinns hos handläggarna som upplever att de måste ”stöpa i samma form”. Det beror på att ”mallen är styrande, det krävs mycket arbete med ansökan.”[738] Detta har lett till vad man själva betecknar som ett ”formuleringsdilemma”, där man ”förstår vad, men inte hur” eller formulerat såsom att ”alla är vi jätteduktiga på att skriva in det, men inte hur vi ska jobba med det.”[739] Projektaktörerna beskriver att det mer kommit att handla om ”att lära sig använda de rätta orden” och man ”skriver så, för att det är så man får stöd”. Man har ”lärt sig att styra formuleringarna” i en diskurs där man upplever att det är ”svårt att avgöra vad som är floskler”.[740] I detta sammanhang påpekas att man har förstått att man skall skriva in sig i den rätta diskursen och att man kan tillskriva sig olika beteckningar eller roller för att anpassa sig men ”det är ju olika tolkningar: vem som är vad och när. När man är vad (t.ex. företagare, entreprenör, etc.).”[741] En erfarenhet projektaktörerna uttryckte var att de upplevde att ”det pågår en kamp om ord” och man undrade över ”vem som har tolkningsrätten?”.[742]

Det handlar även om känslan av att ”bli överkörd”[743], vilket kan förstås som att inte bli lyssnad till: ”det spelar ingen roll vad jag säger, min röst räknas inte”.[744] I denna situation framträder ytterligare en diskrepans: ”det

---

[736] Kils Arena 2004.
[737] Projektaktör.
[738] Projektaktörer och handläggares röster.
[739] Projektaktör.
[740] Projektaktörer.
[741] Projektaktör.
[742] Projektaktör.
[743] Projektaktör.
[744] Projektaktör.

sker en krock, dvs. tolkningen av innebörden av social ekonomi och myndighetens tolkning, känns som om det är dom och vi."[745] I mötet med planeringskollektivet beskriver projektaktörerna vad de upplever som brist på lyhördhet i form av att man inte förstår varandra. Man talar om upplevelsen av att dialog uteblir och att det mer handlar om informationsmöten där beslut redan är fattade, beslut som man inte har en chans att påverka, ty "vad jag tänker och säger betyder så lite."[746] Fram träder olika berättelser. Det handlar t.ex. om projektaktörer som har idéer som uppkommit som förslag på lösning av ett eller flera problem, vilka de ville utveckla till ett projekt. De kommer för att presentera sina förslag och idéer, formulerat i en projektbeskrivning efter de rätta rules for the direction of mind och "möttes av en som slog upp lagboken och läste … Jag vet inte hur de tänker. När det kommer folk och säger hur de vill ha det, ja så och så, då möts de av ett: Nej lille vän det kan du inte få".[747]

Vad som även kom att ske beskrevs som att det skapades en projektkultur. Det öppnades upp för olika konsultverksamheter att ta plats. Dessa blev skickliga på att formulera sig och fick således stor framgång när det gällde att införskaffa projektmedel. Skickligheten bestod i att snappa upp tankestilens uttryckssätt i form av kännetecknen, författa den rätta projektansökan, införskaffa medel och sedan leta upp lämpliga målgrupper. Det innebär att leta efter människor vars avvikelser kan placeras i kategorin utsatt grupp eller vara lokaliserade inom utsatta områden. Lyckas man dessutom kombinera egenskaper från både kategorierna så är man helt i linje med och har mycket goda chanser att få medel.[748] Det innebär att de aktörer som verkligen kan sägas vara i behov av medel riskerar att hamna utanför just för att de inte har denna förmåga, även om de har fått gått på kurs för att lära sig det rätta tänket och dess uttryckssätt. Denna konsekvens följer av att regelverket upplevs vara "mera utformat för att hitta projekt som passar in i reglerna än vad som egentligen är bra för bygden".[749] Hanterandet av "redovisningsreglerna, ja kontrollsystemet" upplevs som "ett

[745] Projektaktör.
[746] Projektaktör.
[747] Projektaktör.
[748] I ett samtal med ett konsultföretag fick jag denna berättelse om hur man arbetar för att införskaffa sig medel.
[749] Handläggare.

misstänkliggörande som motverkar sitt eget syfte, att locka till lokala initiativ."[750] Denna motsättning framträdde ofta, dvs. mellan vad projektaktörerna säger att de vill göra och vad de i själva verket får genomföra: "det är besvärligt att vad projektaktörerna vill göra inte stämmer överens med den information vi kan ge om vad de får göra".[751] Många av de handläggare jag talat med förmedlade känslan av hur de upplevde att regelverket satte stopp för eller hindrade dem att bevilja stöd till nytänkande och kreativa förslag, vilket var ett syfte med just detta insatsområde inom Växtkraft Mål 3. De uttalade önskningar om att få arbeta utefter andra premisser där man istället "uppmuntrade skillnader istället för att likrikta". Det sista man vill är att "diskvalificera goda idéer genom att avgränsa och namnge vad lokal utveckling är eller bör vara."[752] Samtidigt vill man betona för projektaktörerna, när dessa uttrycker sina känslor angående irritation och frustration över att inte få utföra de verksamheter de själva väljer att "det är inte vi som lurat dom, det är bara så synd att man inte kan bevilja till nyskapande."[753]

"Här krockar det rejält!"

Kännetecknen Tillväxt och Sysselsättning kom att generera en rad diskrepanser. Sysselsättning som riktlinje inom forskning om Social Ekonomi har, vilket jag tidigare nämnt, har varit föremål för många diskussioner. Dock hade de stämmor som påpekade att den Sociala Ekonomins främsta uppgift inte är att bidra till att lösa olika arbetsmarknadspolitiska misslyckande, sorterats bort. Planeringskollektivet vidmakthöll riktlinjen om att Social Ekonomi skall bidra till att minska arbetslösheten hos utsatta grupper eller inom utsatta områden. Å andra sidan uttrycktes att det är "bra med riktade medel till svaga grupper, t.ex. extremt lågutbildade kvinnor" eller att projektaktörerna ska, för att få medel "hitta långt från arbetsmarknaden, stående personer – få dem starta projekt som skall driva lokal utveckling."[754] Trots att riktlinjen fanns, direktiv var utformade liksom att de mätbara indikatorerna var fast placerade för att

[750] Handläggare.
[751] Handläggare.
[752] Handläggare.
[753] Handläggare.
[754] Handläggare.

säkerställa att inga diskrepanser skulle uppstå och hota avslöja illusionernas harmoni, genererades ytterligare diskrepanser. Sysselsättningslinjen medförde att man kom att stämma av huruvida medel skulle beviljas eller inte utifrån denna indikator. Övergripande betonades det från de flesta handläggarna att det rådde en alltför stor fokusering på ökad sysselsättning som mål, vilket i sig är den enda egentliga mätbara indikatorn de kan arbeta utifrån. Men, det upplevdes vara ett ”knepigt stöd, svårt, inte bara att pricka av”.[755] Vad som genomgående uttalades blev istället att bekräfta den stämma som bortsorterades och det påtalades:

> vi ser naturligtvis på om syfte och mål är kopplat till sysselsättning. Men inom detta insatsområde stämmer det inte utan man pratar istället om behov och tillfredsställelse. Sysselsättningen är en bieffekt.[756]

Andra röster menade att ”denna sektor behöver speciella villkor för att kunna vara det sociala kittet som alla pratar om och menar är så viktigt i samhället. Helt plötsligt försvinner detta och nu skall denna sektor istället genomföra arbetsmarknadspolitiska uppdrag, inte lokal utveckling.”[757] Projekt med kortsiktiga resultat som är lätta att mäta prioriteras före projekt med mer långsiktigt perspektiv, vilka bedömdes inte kunnat visa upp mätbara resultat efter avslutad projekttid.[758] Det visar sig även att ordet sysselsättning tolkas utifrån olika perspektiv:

> Projekten har ju i stor grad bidragit till att öka sysselsättningen på olika platser och inom olika verksamheter. Men det är ju inte sysselsättning i bemärkelsen lönearbete. Här krockar det rejält![759]

Utifrån den utvärderingen jag genomförde kunde jag, från ett perspektiv, konstatera att 100 % av projektaktörerna lyckades med att skapa

---

[755] Handläggare.

[756] Handläggare.

[757] Handläggare.

[758] För ett likvärdigt resultat se Karlsson, D. (2002). Hans undersökning handlar om regionala utvecklingsinsatser inom värmländsk besöksnäring och han har i sin undersökning samtalat med flertalet handläggare som arbetar med att fördela medel till olika projektaktörer. Även han lyfter fram handläggarnas åsikter när det handlar om svårigheter med att arbeta efter de olika indikatorer och kriterier som skall ligga som grund för beslutsfattande angående fördelning av medel. De menar bl.a. att ”systemet” motverkar sitt eget syfte.

[759] Handläggare.

sysselsättning, vilket torde ha varit ett mycket lyckat resultat. Men att vara sysselsatt hade redan definierats: ”Sysselsättning är lika med lönearbete och inget annat!”[760]

Det fanns andra aspekter som upplevdes problematiska, t.ex. hur dessa aktiviteters värde skulle kunna mätas och att en hel del projekt hämmas av rådande värderingssyn. Olika aktiviteter eller verksamheter har lett till ett ökat värde för de inblandade i termer av meningsfullhet vilket bl.a. tog sig uttryck genom att bryta handlingsmönster, att se på olika problem ur fler perspektiv samt att utifrån de resurser som finns att tillgå försöka lösa olika problem – att resonera i termer av möjligheter. Men även här uppstår en diskrepans i form av meningsskiljaktighet: värde betyder inte det samma:

> ”I vad ska den [lokala utvecklingen] mätas? I arbetstillfällen eller i antal barnskratt?”[761]

Enligt *Mathesis* förordningar bedöms dock en aktivitets värde utifrån dess egenskap att kunna mätas och vara medel för ett högre samhällsmål. Och vad tjänar en ökning av antalet barnskratt till utifrån ett nyttomaximerande tillväxtparadigm?

Vanan att uppehålla sig vid orden som kännetecken innebär att man i planeringskollektivets diskurser inte skapat en vana att resonera kring olika meningsperspektiv utifrån vad saken gäller här och nu i det enskilda fallet. Då det förväntas att vi ska tala samma språk och hänge oss till dyrkan av ord och formuleringar tvingas både projektaktörerna och handläggarna in i detta språkbruk. Det innebär att reducera tankar och idéer till ting vilka kan användas som måttstock och blir på så sätt någon-ting att gå efter, att ta på och att hålla fast vid. Det blir då uppenbart att denna ord-objektifiering kräver att formuleras i skrift för att framstå som tillämplig. Dess relevans kan då fastställas för att på så sätt skapa en högre grad av såväl jämförelse som mätbarhet. Planeringsföremålen blir därmed synliga och uppfyller kraven på att kunna infogas i den givna diskursiva ordningen och kan bevaras för att vid ett senare tillfälle plockas fram och likt moduler byggas samman till en karta, en modell, en plan liksom ett policydokument. Om vi då talar om planeringsföremålets ”värde” så skall vi alla på samma sätt

[760] Dialogseminarium. Arlandia.
[761] Projektaktör.

kunna gripa efter dess entydiga betydelse. Men, ett planeringsmål kan knappast fastställas genom att fatta beslut kring bestämda ord[762] .

*

I denna del har jag beskrivit diskrepansförnekandets konsekvenser med fokus på hur ett planeringsföremål tillverkas, exemplifierat med ”social ekonomi”. Genom att planeringskollektivet låter sig styras av *Mathesis* leder diskrepansförnekandet till en rad konsekvenser. Genom en rad transformationer förvandlas människors livsaktiviteter till objekt för planering och som medel för övergripande politiska mål. Det innebär att handlande inordnas tillverkning. Även om planeringskollektivets diskurs är hegemonisk framträder naturligtvis andra tonarter i form av kontradiskurser. Konkurrerande kunskapsteoretiska föreställningar ger sig tillkänna och brist på överensstämmelse uppstår, vilka utgör tecken på att planeringskollektivets stämma inte längre kan ljuda starkast och därmed hotas illusionernas harmoni. Överensstämmelsen, vilken fastställdes utifrån kunskapsmetaforen kartan och verkligheten rubbas och fixpunkten för koordination krackelerar. Denna omständighet väcker den cartesianska oron och riktade åtgärder måste sättas in. Det innebär att förorda det rätta tänket vilket sker genom förespråkande av vissa sätt att uttrycka sig på. Principen om att *Mathesis* skall gälla oberoende av vad saken gäller förstärks. Det ledde till att, i enlighet med omvandling till den hegemoniska tankestilen, fixera en aspekt i definitionen av social ekonomi och förneka eller sortera bort andra. Detta gjorde verksamheterna till ett instrument vari deras värde likställdes med att vara till nytta. En av diskrepansförnekandets konsekvenser är att när några diskrepanser har eliminerats uppstår andra, vilket medförde att planeringsföremålet skulle vara ett medel för att få de onda demoner som diskrepansförnekande genererat att försvinna. De onda demonerna definieras i form av avvikelser från föreställningar om vad som är det normala, rätta och säkra. I diskursen om social ekonomi rådde det delade åsikter, meningsskiljaktigheter uppstod. Anledningen är att ord inte är entydiga utan används på olika sätt. Olika röster strålade samman genom att förmedla vad de ansåg verksamheterna handlade om. I enlighet med *Mathesis*

[762] Ramírez, J.L. (2000a).

kan endast en mening vara den rätta vilket innebär att andra uppfattningar och erfarenheter avviker och skall omformuleras eller förnekas med hjälp av olika tekniker.

Människor fortsätter dock att leva efter det aristoteliska budskapet om att leva är handlande och inte tillverkning. Genom olika berättelser framträder inte en samhällsnyttig ambition utan snarare handlar det om vad det innebär att leva och att kunna leva väl. Inte heller *Mathesis* språkbruk i form av olika formuleringar och Kännetecken används, utan det handlar om hur vissa problem människor själva konfronteras med påverkar deras begreppsbildning när de söker lösa dessa. I berättelserna framträder en känsla av att höra samman. Samhörighet förutsätter en gemensam uppmärksammad, förmedlad och rik begreppsvärld. Här framträdde även en form av kontextualitet vilken innebär en lyhördhet kring vad saken gäller. När planeringskollektivet bortser från det kunnande människor har om sina egna livsverksamheter på de platser de bor och verkar, uppstår de diskrepanser planeringskollektivet försöker förneka. Genom att hålla fast vid den hegemoniska tankestilens förordningar innebär det att varje tecken på diskrepans liksom varje framträdande av diskrepanser måste förnekas eller omvandlas till den hegemoniska tankestilens uttryckssätt. Människor har helt enkelt inte det rätta tänket.

Med det rätta tänket kommer projektaktörerna att arbeta enligt *Mathesis*. Att tänka rätt innebär att följa de av planeringskollektivet tillverkade ”rules for the direction of minds” och använda sig utav olika Kännetecken. Illusionen om att vi talar samma språk och att vi är samstämmiga kommer på så sätt att realiseras. Men det visar sig att det rätta tänket, vilket skall resultera i att vi talar samma språk, inte skapar det läge som planeringskollektivet ville ha under kontroll. Anledningen är att Planeringskollektivet valt att sortera bort de röster som uppmärksammade att fler perspektiv råder inom denna diskurs. Det medför att man ger sken av att uppnå samstämmighet men åstadkommer snarare en enstämmighet, ja som om vi vore en militär allians.

Del V Diskrepansparadox

> Planeringens grundparadox är att målmedveten styrning aldrig leder till slutgiltiga lösningar, bara till mer styrning. Men även om detta inte är planerarens deklarerade syfte, är det kanske planeringens cyniska funktion: att ordna sysselsättning för en växande skara byråkrater.[763]

I denna studie har jag visat vilka topiker som bildar samhällsplanerandets tankestil och hur denna blivit hegemonisk. Det innebär att förneka konkurrerande tankestilar. Dessa tankestilars uttryckssätt utgör diskrepanstecken och diskrepanser väcker den cartesianska oron och skall därmed sorteras bort. Utifrån vissa topiker tillverkas planeringsföremål i enlighet med tankestilen för att säkerställa överensstämmelse mellan kartan och verkligheten.

Utifrån de resonemang jag i denna studie fört skulle dimensionerna i bevarandet av *Mathesis* kunna sammanfattas enligt följande:

Axiom	Vidmakthållande av Kartan
Underordnat axiom	Överensstämmelse Karta - Verklighet
Övergripande maxim	Förneka diskrepanser utifrån Kartan som referens- punkt
Tillämpning	Sätt att förneka diskrepanser
Konsekvens 1	Diskrepansparadox: Diskrepansförnekandet genererar diskrepanser
Konsekvens 2	Upplösande av representations- formeln Karta = Verklighet

[763] Olsson, G. (1990). S. 90.

Kartan har blivit den fixpunkt varifrån man utgår och återvänder till, dvs. detta ”någonting att gå efter”. Kartan utgörs av *Mathesis* förordningar och skall vidmakthållas. Samhällsplanerandet är inriktat på att planera för Verkligheten, således blir det av yttersta vikt att tillverka överensstämmelse mellan Kartan och Verkligheten. Det visar sig dock att Verkligheten inte låter sig kartläggas genom de sätt vilka förordas och denna omständighet framträder för planeringskollektivet i form av brist på överensstämmelse. Genom att planeringskollektivet valt att låta *Mathesis* bli dess parádeigma uppstår i mötet med andra tankestilar den oenighet och oordning som planeringskollektivet försöker eliminera. Varje meningsskiljaktighet eller varje uttalande som utmanar genom att ifrågasätta tankestilens självklarheter bortförklaras, omvandlas eller möts av tystnad. Det sker med hjälp av en rad tekniker som hämtar sina varifrån genom topiker som mätbarhet, identitet, och säkerhet. Trots olika försök att förneka diskrepanser uppstår andra. Diskrepanser väcker den cartesianska oron och illusionernas harmoni hotas. Diskrepanser måste förnekas.

Den diskrepansparadox som framträder i planerandet och för planeringskollektivet innebär att diskrepansförnekandet genererar diskrepanser. Diskrepansförnekandet kommer att bli ett evighetsarbete. Det resulterar i att Verkligheten framställs vara lika med diskrepanser och överensstämmelsen som tillverkats för att förena kartan med verkligheten har därmed spelat ut sin roll. För att säkerställa Kartan som referenspunkt, måste Verkligheten sorteras bort; ”Om kartan inte stämmer överens med verkligheten, så gäller kartan.” Den grundläggande representationslogiken upplöses och ersätts med en självrefererande logik eller tautologi. Kartan representerar enbart sig själv till slut och blir den faktiska referenspunkten eller måttstocken; detta ”någonting att gå efter” och därmed kriteriet för att avgöra hur det faktiskt är. Det medför att tautologiska utsagor mer och mer gör sig gällande: Vi måste öka sysselsättningen därför att vi måste öka sysselsättningen, vi måste ha tillväxt därför att vi måste ha tillväxt, vi måste ha regional utveckling därför att vi måste ha regional utveckling etc. Det enda dessa sätt att planera kommer att förmå är att reglera och kontrollera sin egen planering,[764] dvs. att övervaka sin egen övervakning, att kontrollera

[764] Se Larsson, A. (2004). S. 181. Han visar utifrån sin studie att miljöstödspolitiken är kontrolleffektiv men inte miljöeffektiv. Den är inte heller långsiktigt hållbar vare sig i social eller ekologisk mening: ”Det man förmår kontrollera är administration och möjligtvis

sitt eget kontrollerande, att planera sitt eget planerande, att mäta sitt eget mätande, att utvärdera sin egen utvärdering och så vidare, och så vidare …

Genom planeringskollektivets sätt att vidmakthålla *Mathesis* förordningar finns en inre spänning. Idén om att det går att skapa enhet, samstämmighet och ordning borde för planeringskollektivet kollapsa på sin egen orimlighet. Om världen blir i ordning så finns inga diskrepanser, och om det inte finns några diskrepanser behövs inte planeringskollektivets verksamheter. Det medför att planeringskollektivet behöver tillverka diskrepanser för att därigenom skapa den oordning som man söker eliminera. Genom att skapa orosmoment vilka stör eller avviker förstärker man sin identitet som iordningsställare. Detta görs genom att tillverka olika onda demoner för att på så sätt kunna legitimera sina planeringsprojekt.

Detta fundament är så förgivettaget och så förstelnat att det snart riskerar vittra sönder, krackelera, krevera, av sina inre spänningar. Anledningen är att verkligheten inte går att planera genom att låta *Mathesis* bli hegemoniskt och därmed förneka andra kunskapsläror och tankestilar. Så länge som diskrepanser i sig, oavsett karaktär, betraktas som att utgöra ett hot eller en oro för planeringskollektivet kommer planeringen vara ett misslyckat demokratiskt projekt. Så länge man inom planeringskollektivet inte är lyhörd för vad saken gäller så kollapsar dess självklarheter in i sig själva. Det går nämligen inte att skapa en verklighet utan diskrepanser, dvs. en värld som är enhetlig och skall fungera som en militärallians.

---

brukare, inte miljönyttan." Hans slutsats är även att allt "måste styras, kvantifieras och kontrolleras så till den milda grad att man faktiskt motverkar den eftersträvade effektiviteten!".

Harmonin - en illusion

Genom att låta de cartesianska föreställningarna som bildar tankestilen få bli hegemoniska, är den harmoni planeringskollektivet vidmakthåller en illusion. Samhällsplanerandets kraftfullaste topos, diskrepansförnekandet har medfört att en rad topiker blivit förgivettagna. En sådan topos har blivit, i cartesiansk anda, föreställningen om en fast punkt, i detta fall Mathesis. Mathesis används som en Karta att orientera sig efter och att hålla fast vid: *någonting att gå efter*. Det resulterar i en föreställning om att det går att planera, reglera och föreskriva utifrån att *Mathesis* skall gälla i alla lägen oavsett vad saken gäller. Genom teoretiska förebilder skapas allmängiltiga tillvägagångssätt som ett recept. Konceptet ”one map fits all” uttrycker denna topos. Det innebär att människors livsverksamheter inrutas, ordnas och fastställs. Andra uttryck för denna topos är då planerare pratar om att ”mallen är styrande”, ”likrikta” eller om upplevelser av att de ”måste stöpa i samma form” eller ”tvingas följa mallar och följa formen”. Genom att människors olika livsaktiviteter konstrueras som föremål, dvs. förtingligas och etiketteras i substantivets form som Kännetecken, fastställs vad som utgör mätbara entiteter: *man kan ju inte mäta luft*. Som väl avgränsade planeringsföremål kan dessa sedan kartläggas med hjälp av olika tekniker. *Mathesis* fungerar som planeringskollektivets regelbok; rules for the direction of mind. Genom *Mathesis* förordningar premieras tillverkning och handlande förtingligas. Det innebär bl.a. att kreativa moment omvandlas till tekniska och människors erfarenheter elimineras till förmån för ett tekniskt kunnande och teknisk skicklighet; det människor gör överordnas diskussioner om hur vi handlar. Att utgå från *Mathesis* förordningar som en fixpunkt och eliminera andra tankestilar skapar den illusionernas harmoni planeringskollektivet behöver för att vidmakthålla sin position. Denna form av planeringstänkande behöver förutsätta att vi alla är lika och därmed inte skiljer oss åt. Men den gemensamma världen försvinner om man endast uppfattar den från ett perspektiv, dvs. *Mathesis* och följer dess regler till punkt och pricka. Att leva, skriver Ramírez, ”är en konst att gripa in i det världsliga, att välja och sortera både ord, ting och tekniker, utifrån en grundläggande intention eller vilja – som är stadd i förändring och inte

fångas i en given regel eller maxim – om vad vi vill med vår tillvaro".[765] I fråga om handlingar och lämpliga medel utgår Aristoteles från att det inte finns någon fast punkt, lika lite som i hälsofrågor. Tvärtom så skall "bristen på exakthet gälla" i resonemang som handlar om enskilda fall:

> Ty de bemästras varken av någon särskild teknik eller några givna direktiv, utan de handlande personerna måste varje gång själva se efter vad som lämpar sig för tillfället, i likhet med vad som är fallet inom läkekonsten och navigationskonsten.[766]

Särskildheter handlar om erfarenhetskunskap medan den produktiva kunskapen, téchne, handlar om det allmängiltiga. Om man reducerar människor till Människan, eller var och en till Alla, eliminerar man de särskildheter som Arendt menar utgör den mänskliga pluraliteten. Det är just genom talet och handlandet som vi skiljer oss åt och handlande berättar även om individens "vem":

> Det unika vem-någon-är som manifesteras i tal och handlande är omöjligt att entydigt fånga i ord. Så snart vi försöker säga *vem* någon är, börjar vi räkna upp egenskaper som denne delar med andra och alltså just inte för honom unik. Det visar sig att språket kommer tillkorta när vi försöker använda det som en beskrivning av Vemet och att det i stället klamrar sig fast vid Vadet. På sin höjd har vi då skildrat karaktärstyper och inte individer…[767]

Genom den form av illusion planeringskollektivet vidmakthåller betecknas människors olikheter och särskildheter som *onda demoner*. Det underlättar för att befästa Kartan som fast grund och det som avviker betraktas vara av ondo. Samtidigt legitimeras planeringsåtgärder med olika argument om att det som stör måste sorteras bort och episteme bli den säkra vägen till kunskap. Samhällsplanering ska likna vetenskapen genom att låna dess epistemiska karaktär. Men samhällsplanerandet är inte och kan aldrig vara epistemisk eller vetenskap-likt. Planering handlar om det möjliga och "planering handlar framförallt om att lära sig se nya samband och nya

[765] Ramírez, J. L. (1995a). S. 218.
[766] Aristoteles. (1993). S. 51.
[767] Arendt, H. (1998). S. 246. (Kursiv i orig.).

funktioner i det redan givna…".[768] Vetenskaplig kunskap används som planeringsunderlag och samhällsplanerande är vad man gör med detta vetenskapliga underlag. Samhällsplanerandet handlar om att utifrån dessa faktaunderlag välja, argumentera, övertyga dvs. att resonera kring vilka alternativa handlingar som skall förverkligas. Det innebär i sin tur att uppmärksamma den praktiska kunskapsformen som handlar om det möjliga och berör sådant som kan vara på annat sätt, dvs. de aktiviteter vi överväger och rådslår kring. I stället för att utgå från den platonska dialektiken idé – verklighet uttryckt i kunskapsmetaforen Karta – Verklighet, handlar det om den aristoteliska dialektiken möjlighet – verklighet[769].

*

En ytterligare illusionsskapande vana är att tillåta att Militärens praktiker får utgöra samhällsplanerandets parådeigma. Denna analogi är tacksam då den skapar en förställningsvärld där ordning, enhet, säkerhet och kontroll smälter samman. En fråga att ställa och fundera vidare på är varför vi skall acceptera ett språk och en föreställningsvärld som vidmakthåller denna form av illusionernas harmoni? Hur är det möjligt att likställa människor, samhälle och gemenskap med en militärallians och dess mål, mening och funktion? Är våra erfarenheter och upplevelser av *att leva,* vilka kommer till uttryck genom att objektiveras i vårt språk (dvs. tal och uttryckssätt), så meningstomt att vi inte kan finna andra verksamheter att analogisera från? Hur är det möjligt att utgå från en föreställning där vi, var och en, skall förstås som enhet? I polemik med Sokrates som uppställde en grundläggande princip om att varje stat skall ha största möjliga enhetlighet, argumenterade Aristoteles enligt följande:

> Att enhetlighet är det bästa möjliga för stadsgemenskapen, detta är den hypotes från vilken Sokrates utgår. Det är dock uppenbart att om staden utvecklas i denna riktning och blir alltmer enhetlig, slutar den att vara en stadsgemenskap. Ty staden är av naturen en mångfald. […] Det är inte bara så att staden är stad

[768] Larsson, A. (2004). S. 181.
[769] Lång, F. (1986).

> på grund av människors mångfald, utan *dessa är dessutom av olika slag. Ty från detsamma uppstår ingen stad. En försvarsallians och en stadsgemenskap är olika saker.*[770]

Det är en illusion att tro att människors liv går att samordna till den samstämmighet en militärallians kräver.

> I armén tänker arméstaben åt alla, medan gemenskapen bygger på olika idéer som möts och övervägs dialogiskt. Det som kännetecknar gemenskapen, säger Aristoteles, är inte *homodoxia* (samtycket) utan *homónoia* (samförståndet). Det är en stor skillnad mellan att göra någonting därför att ”man måste” och göra någonting därför att man tillsammans med andra kommit fram till det. Och medan det kollektiva samtycket kräver total enformighet, innebär samförståndet att man utifrån olika intressen och olika förmågor förenas i sitt handlande med andra till helhetens bästa.[771]

Varför inte använda sig utav *modrande* som parádeigma istället för tekniken att planera för beväpnade strider? Det skulle innebära att samhällsplanerandet förstås som en verksamhet vilken kräver arbete, uppmärksamhet, nyfikenhet, fantasi, reflektion och självreflektion. Men också omhändertagande och en förståelse för att dessa verksamheter hela tiden ändrar karaktär.[772] Jag talar här åter om praxis, dvs. en förståelse av att leva sig in i världen genom att skapa mening i att leva i världen. Det handlar om att bejaka *bios*, att leva i mänsklig mening. Den kunskap som praxis resulterar i eller hör samma med är *frónesis,* den erfarenhetsbaserade handlingsklokheten. Denna form av handlingsklokhet innebär reflektioner kring vår omdömesförmåga och syftar till en ”social kompetens och är en hjärtats dygd snarare än huvudets”, för att citera Gadamer.[773] Denna handlingsklokhet innebär att förstå att det finns skiljaktigheter mellan olika kunskapsformer och att kunna kombinera dessa beroende av vad saken gäller. När behövs den teoretiska generella kunskapen, dvs. när behöver vi skapa distans till det vi söker kunskap om genom insikter och sanningar, dvs. *episteme?* När behöver vi reflektera kring de situationer vi från början är

---

[770] Aristoteles, *Politiken* [1261a 13-25]. Översättning Ramírez, J.L. (Min kursiv.).
[771] Ramírez, J. L. www.retorikportalen.se *Den kooperativa staden.* S. 6-7.
[772] Holm, M. U. (1993).
[773] Gadamer, H-G. (1997). S. 40.

involverade i? *Episteme* kan, säger Gadamer, läras ut i läroböcker och genom undervisning, men hur lär man någon att bli en god människa, dvs. att handla gott?[774]

Det handlar även om att förstå skiljaktigheten mellan samhällsplanerande som konst och självförverkligande och samhällsplanerandet som teknik och verklighets-förfrämligande. Om ”samhälle” förstås eller uppfattas som den naturliga livsform i vilken människor förverkligar sig själva som gemensamskapande, borde då inte planeringen av denna naturliga livsform vara mer inriktad på att förstå och utöva samhällsplanerandet som en konst istället för en teknik? Det innebär en konst att skapa tillsammans, en konst att förstå varandra och samverka i skapandet av denna mänskliga livsform. Det handlar om den konst som skapas utifrån platsens och tidens specifika förutsättningar. Det handlar om, som Eva Gustafsson uttrycker, ett perspektiv som utgår från konsten som meningsskapande aktivitet. Den goda konsten är ”något som uppstår i en väl uttryckt intention, på så sätt att dess mening också kan förstås. Den dåliga konsten är inte något annat än det försök till uttryck, som inte fullt ut lyckas.”[775] Det handlar om en konst som är uttryckande, inte beräknande och som betonar situationstänkande framför kategoritänkande. Från det perspektivet skulle en handlingsetik få ett större utrymme, en handlingsetik, som utgår från att handlingarnas kvalitet inte bestäms av något yttre, vare sig produkter eller regler.

> Ty diskussionen om vad något ska vara bra för, överskrider den kunskap som är förknippad med *poiesis*, med produktion. Den leder till en politisk diskurs som är förbunden med etik i aristotelisk mening.[776]

Detta skulle också innebära att andra kunskapsformer än vad *Mathesis* förordar tillåts att få utrymme i planeringskollektivets diskussioner. Det skulle innebära en förståelse av att det är människor i pluralis som lever i världen och människor i pluralis med sina olikheter och särskildheter som lever sig in i världen. Människors livsverksamheter, vilka är föremål för all planering på ett eller annat sätt, behöver flera perspektiv i den planeringskollektiva dialogen.

---

[774] Gadamer, H-G- refererat från Gustavsson, B. (2000).
[775] Gustafsson, E. (2001). S. 85.
[776] Ramírez, J. L. (1995a). S. 107.

Istället för att utgå från kartan-och-verkligheten som kunskapsmetafor, varför inte använda sig utav den *lesbiska linjalen* som förståelseplats? Aristoteles bild av den etiska verkligheten har den mänskliga kroppens snarare än den matematiska konstruktionens form. I sitt resonemang använder han sig utav hantverkarna i Lesbos som exempel. De använder sig av en böjlig metallskena, den lesbiska linjalen, som ”anpassar sig till stenens form och bibehåller inte sin egen riktning.”[777] I Martha C Nussbaums beskrivning handlar det om det goda sättet att överväga vilket formar sig ”liksom den lesbiska linjalen, efter den form den ska mäta; det är lyhört och respekterar komplexiteten.”[778] Det skulle även innebära att ögat och seendet som kunskapsmetafor får mindre utrymme och örat och lyssnandet får ta större plats. Vi använder örat och lyssnande som kunskapsmetaforer vid de tillfällen när vi talar om att ”lyssna till sitt inre” eller att ”lyssna på kroppens signaler”. Eller vid de tillfällen när vi talar om att höra samman eller samhörighet. Det finns även en skiljaktighet att uppmärksamma i andra sammanhang; mellan att höra och att lyssna; jag hör vad du säger, men jag lyssnar inte. Att höra vad någon säger är inte detsamma som att lyssna till hur någon försöker att uttrycka och därmed förmedla sin mening eller menande. Det innebär förståelse för de perspektiv den andre talar från och ett lyssnande efter vilka aspekter som uppmärksammas i dialogen.

*

Det främsta illusionstricket är dock föreställningen om att vi kan och ska tala samma språk. För att så skulle kunna vara möjligt skulle tecknet i sig beteckna utan människors betecknanden. Men tecknet självt ”kan inte beteckna någonting. Bara intelligenta väsen kan vara Betecknare, det är de som betecknar och utpekar med hjälp av tecknet. Tecknet är bara betecknarens instrument för att beteckna.”[779] Om vi talade samma språk skulle det betyda att vi menade det samma när vi talar om ett fenomen. Men det är en illusion. Vi tänker på olika sätt men det uttrycks som om vi talade samma språk. Vi använder oss av samma ord och formuleringar, men menar

[777] Aristoteles. (1993). S. 154.
[778] Nussbaum, C. M. (1995). S.65*f.*
[779] Ramírez, J. L. (1995b). S. 35.

inte samma sak. Ord är inte entydiga utan används av oss på olika sätt. Anders Larsson skildrar vad jag här söker uttrycka, genom ordet ”landskap”:

> Landskap kan syfta till många olika saker, men det *är* inget annat än ett ord, dvs. ett uttryck för något man tänkt. Orden är det som vi väljer att illustrera vår tanke med, eller låter vår tanke inspireras av, men orden överensstämmer aldrig fullständigt med det tänkta. Olika personer väljer olika ord för att uttrycka ungefär samma sak, vilket också betyder att samma ord kan betyda olika saker för olika personer. Ändå kan man få för sig att försöka definiera vad ett landskap *är,* istället för att fråga sig i vilket syfte olika personer kan tänkas ha behövt och därför skapat ett sådant ord.[780]

Meningen finns nämligen inte i orden utan kommer till uttryck genom ordandet. I sociala diskussioner kan inte orden ha en exakt korrespondens till ett objekt vilket innebär att principen om överensstämmelse inte kan gälla. Att planera för önskvärda sociala tillstånd kan aldrig bli det samma som att planera för den fysiska infrastrukturen. Men då man inte har som vana att vara lyhörd för hur planera i form av användande av ord och begrepp anpassade till situationen, gynnas den tekniska mentaliteten. Upprätthållandet av denna illusion, dvs. där vi tror att vi menar detsamma därför att vi uttrycker oss med hjälp av de samma Kännetecknen, har lett till att man i planeringssituationer behövt reducera meningsskiljaktigheter, raffinera artikuleringar och lära människor det rätta tänket.

Den reduktionism vi får genom att *Mathesis* får tillåtelse att breda ut sig genom samhälleliga diskurser medför att vi idag har en planeringspolitik som eliminerar diskussioner om kvalitet och mening till förmån för nytta och effektivitet. Genom att den planeringskollektiva stämman blivit hegemonisk förnekas människors olika meningsuttryck och människors handlingsansvar, vilja och intentioner omvandlas till tingliknande former. Handlande inordnas tillverkning och människor reduceras till medel eller till samhällsnytta; men ”där nyttan etablerar sig som mening uppstår meningslöshet.”[781] När diskrepanser i form av meningsskiljaktigheter förnekas framträder förvirring, misstroendets gnagande glapp, vilket skapar ett ”mellan” som en gräns; mellan här och där, mellan nu och då, mellan vi

[780] Larsson, A. (2004). S. 176.
[781] Arendt, H. (1998). S. 208.

och dem, mellan jag och du, eller mellan det kända och okända. När man endast förmår hörsamma ljud och inte förmår att lyssna till andras uttryckande av mening, eller inte har som intention att låta olika röster komma till tals för att därigenom kartlägga olika aspekter av det som i situationen är föremål för diskussion, skapas endast en illusion av samstämmighet eller konsensus. Resultatet blir att vi får utsagor och slutsatser av ren nonsenskaraktär vilket medför att resonemangen blir såväl meningslösa som oförståeliga. Det är naturligtvis en illusion att tro att vi kan bli samstämmiga och uppnå konsensus på detta sätt. Snarare är det samtycke som skapas, vilket leder till en form av enstämmighet.

Det har skapats en illusion om att dialog och delaktighet fungerar om vi samverkar utefter konsensusidealet. När delaktighet utövas sker det i form av medverkan där vi blir kroppar utan röster. Möten har mer av karaktären informationsutbyte där man träffas för att stämma av, än att bli en kunskapssökande dialog. Idén om medborgardeltagande i de planeringspolitiska processer är naturligtvis bärande för en planeringspolitik som vill demokratisera och inget jag är kritisk mot. Jag vill däremot åter uppmärksamma hur denna idé många gånger inte räcker längre än att komma överens om orden eller formuleringarna, dvs. kännetecknen, vilket naturligtvis underlättar om det är samtycke man önskar uppnå.

Det har också skapats en föreställning om diskussioner vilken inbegriper moment av tävlan. Silfverberg beskriver i en artikel om dialogen som det mänskliga mötets konst, skillnaderna mellan diskussion, debatt och dialog. Diskutera liksom debattera har sitt ursprung i latinet med betydelser såsom att slå sönder, kämpa och omintetgöra och ljuder således väl med tongångar från den militära praktiken. Det handlar om en verbal kamp som skall vinnas vilket görs genom de bästa argumenten.[782] I en diskussion skapas en konflikt och var och en strävar efter att vinna. Det innebär att det ena eller det andra argumentet är det rätta, vilket också innebär att det andra inte är det. Detta konsensusideal handlar mer om att förespråka en diskussion eller debatt där det rätta argumentet skall framställas, erkännas och anses vara giltigt av alla parter. Men vem bestämmer vad som är det ”rätta argumentet”? Är det överhuvudtaget fruktbart att enas kring ett rätt argument istället för att erkänna att det finns olika åsikter beroende på

[782] Silfverberg, G. (2001).

varifrån vi talar, dvs. från våra förståelseplatser? Vad som bortses är att oenighet bara är möjlig mot en underförstådd bakgrund av samförstånd. Dialogens villkor är att det måste finnas någon gemensam grund varifrån meningsskiljaktigheter framträder i diskussionen, men denna gemensamma grund blir odiskuterad i form av förgivettagen om man följer detta konsensusideal. För om inte denna gemensamma grund fanns, hade man inget att diskutera. Dialogens syfte kan också förstås som att leda till samförstånd i form av att man gemensamt söker efter lösningen på ett upplevt och erfaret problem. Det räcker inte med att förorda samverkan eller dialog, snarare borde det handla om kunskap kring vad en dialog innebär. Hur går ett samtal till och vad betyder det för sammanhanget att meningsskiljaktigheter framträder i samtalandet? Hur fungerar lyssnandet i samtalandet? Vad betyder t.ex. skiljaktigheten mellan dialog och samtal? Dialogens begynnelser är, om vi talar utifrån Gadamer, skiljaktigheter, men inte dialogens mål. Obegripligheter och skiljaktigheter är en utmaning för tolkaren eller lyssnaren och har som syfte den förståelse han betecknar horisontsammansmältning.[783] Dialog kan inte reduceras till samtal utan blir det meningsskapande och den meningsförståelse som uppstår genom samtalandet. Att argumentera betyder inte enbart att bevisa att ett argument är säkert, hållbart och det ”rätta”, utan även att skapa tillit i form av igenkännande för att skapa samhörighet. Det kommer att innebära ett bejakande av skiljaktigheter genom att förbinda dem och ge dem tillåtelse att få breda ut sig i all sin tillgänglighet, istället för att välja att låta ett perspektiv få företräde och utesluta andra. Dialogen förenar många olika åsikter och kan på så sätt utveckla en gemenskap. Det finns inte någon given uppfattning om hur t.ex. ett problem skall föreställas och framställas[784]. Det handlar om att förstå, som Hellspong uttrycker det, ”kunskapsbildning som öppen process” där vi erkänner att det finns andra perspektiv och att olika perspektiv måste prövas mot varandra men också förstå dessa som komplementära.[785] Det innebär *inventio*, dvs. uppfinningsrikedom och kreativitet; att se mer än en mening i orden och i handlingarna; att uppmärksamma flera alternativ i samma uttryck och i samma situation. Det handlar om en dialog, för att låta Ramírez åter tala, kring det som kallas

[783] Gadamer, H–G. (1997).
[784] Silfverberg, G. (2001).
[785] Hellspong, L. (1999).

praxis i ordets ursprungliga mening; en diskussion om livsvärlden och livskvalitet.

*

När jag talar om och undersöker diskrepanser i form av brist på överensstämmelse kan man få intrycket att detta tillstånd, förstått som orosmoment, bara drabbar planeringskollektivet. Men brist på överensstämmelse är en del av människans sätt att skapa sig till den hon blir. Oro är en affektion vi drabbas av beroende på olika omständigheter, men med den cartesianska oron menar jag den reaktion och dess uttryck som uppstår när brist på överensstämmelse framträder och framstår som något som måste förnekas för att därmed elimineras. Brist på överensstämmelse kan istället bejakas med nyfikenhet och undran. Varför uppstår detta förhållande? Varför upplever jag/vi brist på överensstämmelse? Hur kan man söka förstå detta förhållande? Vad betyder denna omständighet? Hur kan man överbrygga denna omständighet så att överensstämmelse uppnås? Behöver jag/vi eliminera orsakerna till bristen? Att sträva efter överensstämmelse på de sätt jag i denna studie beskrivit, skapar en harmoni som blir en illusion, dvs. en skenbar överensstämmelse, liksom en skenbar samstämmighet. Harmoni eller samklang är ett tillstånd vi strävar efter för att förena olika motstridiga åsikter, föreställningar, verklighetsbeskrivningar, upplevelser och erfarenheter. Från detta perspektiv handlar det om en uppfattning att det är förenandet av skiljaktigheter som skapar harmoni när vi förstår *att* och *hur* förena dem. Det innebär först och främst att bejaka skiljaktigheter. Harmonin jag här talar om uppstår när vår förståelse blir en samförståelse som präglas av igenkännande och förväntan, dvs. tillit. Vi förstår och accepterar att vi skiljer oss åt och vi förstår och accepterar att oss emellan råder meningsskiljaktigheter. Det som förenar oss vid de tillfällen meningsskiljaktigheter uppstår är, vilket jag nämnde tidigare, att det finns en gemensam utgångsplats, ett gemensamt intresse för ett fenomen eller ett förhållande vi ställs inför. Vi talar dock om detta från olika perspektiv och betonar därmed olika aspekter.

Diskrepanser i form av meningsskiljaktigheter och upplevelser av brist på överensstämmelse är företeelser varigenom vi skapar oss som människor. För vilar inte, som Arendt uttrycker det, ”all egentlig samverkan … på de

samverkandes olikhet."[786] Vi behöver bejaka diskrepanser och förstå dem som ofrånkomliga för människans sätt att leva i världen och leva sig in i världen. Det innebär att låta de kunskapsformer vars uttryckssätt marginaliserats uppmärksammas och få ett utrymme för att därmed skapa en bredare förståelse för vad det innebär *att leva är ett handlande*. I handlandet (praxis) skiljer vi oss åt. Men vi förenar oss i de skapande verksamheternas resultat (poiesis): den därutav skapade tingens värld som en förutsättning för minnen, historia och kontinuitet. Dessa två livsaktiviteter, praxis och poesis, skiljer sig åt, men förenas genom att skapa människan som mänsklig, dvs. samhällelig, gemensam och med en förmåga att tänka och uttrycka tankar. För Aristoteles var *praxis* paradigm för alla mänskliga livsformer och innebär att skapa mening i de verksamheter vi själva väljer att förstå och uttrycka som meningsfulla. Detta sker diskrepant. Så varför inte bejaka diskrepanser!

Jag var ej längre den som angav tonen
i denna klyfta mellan sken och sak.
Och ingen kom och bad om illusionen.
Man hade genomskådat golv och tak.[787]

[786] Arendt, H. (1998). S. 170.
[787] Martinsson, H. (1974). S.162.

Summary

The aim of this dissertation is to study the thought-style of social planning and that which has become its most powerful topos: the denial of discrepancies. Focus is on describing the denial of discrepancies and the consequences. Social planning is understood here as a rhetorical discourse, which involves addressing the fundamental activities of planning: talking, deliberating, persuading, discussing, listening, arguing, etc. The various topoi are brought into focus from this perspective; that is, habitual thoughts and actions that shape the thought-style and which have become ingrained. Denial of discrepancies is the most powerful of these topoi, and the study shows how this form of planning becomes manifest and its consequences for social planners and for the people who are the object of the planning. Discrepancies, and the denial of discrepancies, are a recurring theme. The discrepancies I found arose primarily as the result of two sources of anxiety: lack of consensus and differences of opinion.

The dissertation may be understood as a problematization of and reflection over what has become the strongest democratic argument of the planning idea: dialogue and participation. The reason this argument has failed to gain support in practice is discussed here. The dissertation may also be understood as a reflection over various epistemological choices, which in turn affect how we create boundaries, and the consequences of failure to reflect about the origins of boundaries and how they are created.

With emphasis on continuity and history, the study shows how the thought-style of social planning follows a Cartesian pattern and has prevailed over other thought-styles. The thought-style is animated and upheld by a thought-collective, which I call the *planning-collective*. The planning-collective is constituted by the integration of policy and science in social planning. The planning-collective's mode of expression has become dominant through relating to a specific form of control: that which encompasses language and beliefs. To become a hegemonic voice, the planning-collective upholds a *harmony of illusions*. This form of harmony is maintained through the decree that we must all speak the same language. The result is denial of differences of opinion. Those who want to make their voices heard must recast their creation of meaning into the planning-collective's mode of expression and formulations. But when social planning

is managed in concert with a particular thought-style, the disunity and disorder the planning-collective is trying to eliminate arise in the collision with other thought-styles. The planning-collective's striving for a unified world takes place at the expense of responsiveness to people's total life context. People's opportunities to create meaning and capacity to assume responsibility and act based on personal life experience are reduced. We become objects for higher social aspirations. Despite the hegemonic status of the thought-style, people naturally keep living their lives based on Aristotle's message that "life is action, not production."

Different thought-styles emerge in the societal hum of voices. They meet, collide, and discrepancies appear. For the hegemonic voice, these discrepancies become dissonance. These dissonances are permitted here to make their voices heard; different voices are amplified, which state opinions about the shortcomings of social planning, identify problems, or express their powerlessness, regardless of whether the voices belong to social planners or the people who are affected by social planning.

The dissertation is divided into five parts:

Part I

The thesis, theme and chosen knowledge perspective of the dissertation are presented. The thesis is discrepant: on the one hand, discrepancies are an unavoidable condition of human life and must be accepted; on the other hand, discrepancies are a source of anxiety in social planning and must be denied. My premise is that discrepancies become the means by which people create themselves as social and communal, and how they create various forms of society and communities. This involves our different yet similar ways of living in the world and assimilating the world. My question thus becomes: how has the denial of discrepancies become one of the most powerful topos of social planning?

The epistemological frame of reference of the dissertation is constituted by Ludwik Fleck's theory on thought-collectives, thought-styles, and migrations of thought, and José Luis Ramírez's action theory, focused on language as action. Michel Foucault's works on political technologies and discursive struggles are applied to create understanding of how the planning approach to representing people's life activities has been shaped and how it

influences them. The interpretation is aimed at the habitual thoughts and actions, topoi that form the thought-style.

Part II

The aim of Part II, *Discrepancies create anxiety,* is to tell about the topoi of the thought-style and its migrations of thoughts. The thought-style of social planning is formed via migrations of thoughts from a Platonic tradition, exemplified through Descartes and Cartesianism as the exerciser and developer of this thought tradition. The Cartesian legacy is distinguished by the habit of denying discrepancies because discrepancies create anxiety. To eliminate this Cartesian anxiety, a number of habits of acting in specific ways were created, which resulted in the planning mode of imagining and representing people's actions as objects. The various topoi that form the thought-style of social planning, *mathesis* are described. As an episteme, mathesis became a fundamental condition for the development of what Foucault calls discipline and disciplining. Mathesis came to function as the place of understanding from which knowledge about ways of ordering and producing the specific disciplinary technologies was derived, and which has resulted in specific knowledge strategies. The political technology reduced the acting, producing, and working human being, *vita activa* in Hanna Arendt's sense, to an object in several different disciplines. When the decrees of mathesis became normative, there was no room left for other thought-styles that communicated multiple perspectives on people's lives and life activities. The standardized person became the paradigm and, in the Cartesian spirit, society should be disassembled into definable units by means of a certain mode of action that has been signified as the art of social engineering.

Part III

The aim is to show how the thought-style is involved in shaping social planning through the denial of discrepancies. This is accomplished by focusing the thought-collective, where its action patterns are created and recreated – the planning-collective. The denial of discrepancies is described through three production processes, which are examples of how the thought-style is kept alive and how the planning-collective solidifies its hegemony through preserving a *harmony of illusions*. This involves the

production of: the planning-collective's discourse community; the consensus between the map and reality and coordination. It primarily has to do with control over discursive forms through our cognitive resources, metaphor and metonymy, which come to expression through our various ways of talking about the world, in the world. Understanding and representing people's life activities and life forms as if we were a military alliance is characteristic of the hegemonic thought-style.

Part IV

In Part IV, the aim is to show by example how a planning object is produced, through which the planning-collective's knowledge strategies are applied. Using the example of "social economy," the section also describes how meaningful activities are objectified. Although the planning-collective's discourse is hegemonic, other modes emerge in the form of counter-discourses. A hum of voices arises, a sign that the planning-collective's voice can no longer resound the loudest and thus the harmony of illusions is threatened. The consensus established on the basis of the knowledge metaphor of the map and the reality, is disturbed; the fixed point of coordination is crackled. As a result of this circumstance, dissonant voices must be denied through ignoring them or transforming them to *Mathesis* decrees. One consequence of the denial of discrepancies is that as soon as some discrepancies have been eliminated, others arise.

Part V

The dimensions and consequences of the thought-style are summarized. The discrepancy paradox is one of the consequences. The content is that the denial of discrepancies generates discrepancies and this form of planning consequently becomes an eternal labor. Through holding fast to *Mathesis* at any price, the activities of denial of discrepancies become tautological. In the end, the map represents itself. The section ends with a discussion of why harmony becomes a mere illusion and why discrepancies cannot be denied, but must be accepted.

Referenser

Abrahamsson, C. (2008). *Topoi / graphein*. Dept. of Social and Economic Geography. Uppsala Universitet.

Agnew, J. (2000). "From the political economy of regions to regional political economy". I *Progress in Human Geography*. 24.1 s. 101 – 110.

Alexandersson, U. & Georgsson, P. E. (1985). *Fysisk planering anpassad till glesbygd: Om generativ planering och lokalt utvecklingsarbete*. Byggforskningsrådet. Rapport 1985:16.

Alvesson, M. & Deetz, S. (2000). *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Studentlitteratur. Lund.

Alvesson, M. (2006). *Tomhetens triumf. Om grandiositet, illusionsnummer & nollsummespel*. Atlas i samarbete med Liber. Stockholm.

Andersson, L. (2004). "Geografi och geografer. Marginalitet och lokal utveckling – en återblick". I *Om geometodologier. Kartvärldar, världskartor och rumsliga kunskapspraktiker*. Schough, K. & Andersson, L. (red.). Karlstad University Studies. 2004:68.

Andersson, S. (2004). *Om vetenskapens gränser. Socialfilosofiska betraktelser*. Daidalos. Göteborg.

Andersson, S. & Ingelstam, L. (1979). *Planeringens grundproblem*. Sekretariatet för framtidsstudier.

Andrén, M. (2008). *Det pedagogiska övervägandet: en uppmärksamhetsriktande studie i och genom humanvetenskaplig handlingsteori*. Åbo Akademi.

Arendt, H. (1998). *Människans villkor. Vita activa*. Daidalos. Göteborg.

Aristoteles. (1988). *Den Nikomachiska Etiken*. Daidalos. Göteborg.

Aristoteles. (1993). *Politiken*. Paul Åströms Förlag. Partille.

Aristoteles. (2002). *Retorik*. Museum Tusculanums Forlag. København.

Asmervik, S. & Hagen. A. (1997). "Retorikk & Planlegging". I *Rhetorica Scandinavica*. Nr. 4.

Asplund, G. m.fl. (1980). *Acceptera*. Tiden. Stockholm. [1931].

Asplund, J. (1983). *Tid, rum, individ och kollektiv*. Liber Förlag. Stockholm.

Bartilsson, S. & Gillberg, G. (1998). *Social ekonomi och lokal utveckling*. Centrum för tvärvetenskapliga studier av människans villkor. Göteborgs universitet.

Benhabib, S. (1992). *Autonomi och Gemenskap. Kommunikativ etik, feminism och postmodernism*. Daidalos. Göteborg.

Berger, S. Ednarsson, M. & Karlsson, S. (1999). *Uppföljning av Värmlands sysselsättningspakt.* Geografi och Turism. Institutionen för samhällsvetenskap. Arbetsrapport. Karlstads Universitet.

Berggren, C. & Brulin, G. (2006). "Gnosjös entreprenörer gör det tillsammans". I NUTEK *Lokal ekonomi för hållbar tillväxt.* B 2006:1.

Berglund, A-K. (1998). *Lokala utvecklingsgrupper på landsbygden. Analys av några lokala utvecklingsgrupper i termer av platsrelaterad gemenskap, platsrelaterad social rörelse och systemintegrerad lokal organisation.* Kulturgeografiska institutionen. Uppsala universitet. Geografiska Regionstudier Nr. 38.

Bergquist, M. (2003). *Kartan som praktik och metafor. En studie om kartans användning och förändrade roll i militärt ledningsarbete.* Försvarshögskolan.

Bergström, G. & Boréus, K. (2000). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys.* Studentlitteratur. Lund.

Bernstein, J. R. (1991). *Bortom objektivism och relativism. Vetenskap, hermeneutik och praxis.* Röda Bokförlaget. Göteborg.

Beronius, M. (1986). *Den disciplinära maktens organisering. Om makt och arbetsorganisation.* Arkiv avhandlingsserie. 23. Lund.

Beronius, M. (1991). *Genealogi och sociologi – Nietzsche, Foucault och den sociala analysen.* Brutus Östlings bokförlag Symposion. Stockholm.

Beronius, M. (1994). *Bidrag till de sociala undersökningarnas historia. Eller till den vetenskapliggjorda moralens genealogi.* Brutus Östlings bokförlag Symposion. Stockholm.

Bicknell, J. (2003). "Descartes Rhetoric Roads. Foundation and Difficulties in the Method. I *Philosophy and Rhetoric.* 36.1.

Birgersson, L. (1996). *Att bygga mening och rum - Om processer för utveckling av Verksamhetsmiljöer.* Serie: Doktorsavhandlingar vid Chalmers tekniska högskola.

Blomqvist, K. (2001). "Det är learning-by-doing som räknas". I *social ekonomi. Tidskrift för forskning och kooperativ utveckling.* Nr. 2.

Bohm, K. (1996). "Samhällsplanering – erfarenhetsrum och framtidshorisont". I *Poste restante.* Olsson, G. (Red.) Nordplan.

Bordo, R. S. (1987). *The Flight to Objectivity. Essays on Cartesianism & Culture.* State University of New York.

Brandin, E. (2003). *Spatializing canoe tourism: negotiating practices in Dalsland-Nordmarken.* Karlstad University Studies. 2003:8.

Brulin, G. (2002). *Faktor X: arbete och kapital i en lokal värld.*

Arbetslivsinstitutet. Stockholm Atlas.
Börjesson, M. (2003). *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok.* Studentlitteratur. Lund.
Börjesson, M., Palmblad, E. & Wahl, T. (2005). *I sköts amhetens utmarker. Berättelser om välfärdsstatens sociala optik.* Brutus Östlings bokförlag Symposion. Stockholm.
Ceccato, V., Persson, L. O. & Westholm, E. (2000). *Forskning om och för landsbygds- och glesbygdsutveckling. Kunskapsöversikt år 2000.* Nordregio.
Collingwood, R.G. (1993). *The idea of History.* Oxford Univ. Press. Föreläsningar 1926-1928.
Cooke, P. & Morgan, K. (1991). *The network paradigm. New departures in corporate and regional development.* Regional Industrial Research report.
Crampton, J. (2003). *The political mapping of cyberspace.* University of Chicago Press.
Dahlbäck, N. (1998). "Ändstation Bryssel". I *Rhetorica Scandinavica.* Nr. 8.
Dekker Linnros, H. (1999). *Naturen, betongen och den goda jorden. Öresundsbron och motståndets diskurser.* Med. från Lunds universitets geografiska institutioner. Licentiatavhandlingar.
Derrida, J. (1991a). *Rösten och fenomenet. Introduktion till tecknets problem i Husserls fenomenologi.* Thales. Stockholm.
Derrida, J. (1991b). *Husserl och geometrins ursprung.* Thales. Stockholm.
Derrida, J. (1998). *Of grammatology.* John Hopkins University Press.
Derrida, J. (2001). *Writing and Difference.* Routledge.
Descartes, R. (1998). *Valda skrifter.* Natur och Kultur. Stockholm.
Descartes, R. (1952). *Rules for the Direction of Mind.* Encyclopædia Britannica, Inc. Chicago.
Ek, R. & Tesfahuney, M. (2008). "Den post-politiska regionen som fångst- och rörlighetsterritorium". I Andersson, F., Ek, R. & Molina, I. (red.). *Regionalpolitikens geografi. Regional tillväxt i teori och praktik.* Studentlitteratur. Lund.
Ekström von Essen, U. (1996). *Paradigm eller tankestil? En jämförelse av Ludwik Flecks och Thomas S Kuhns kunskaps- och vetenskapsteorier.* Avd. för idéhistoria. Stockholms universitet. Serie: Idéhistoriska uppsatser. Nr. 29.
Elmbrant, B. (2005). *Så föll den svenska modellen.* Bokförlaget Atlas. Stockholm.
Eneroth, T. & Olsson, J. (1993). *Egenmakt & social ekonomi.* Sveriges

socialdemokratiska ungdomsförbund (SSU) i samarbete med Kooperativa Institutet (KOOPI).

Englund, T. (2004). ”Deliberativa samtal i ljuset av deliberativ demokrati – en fråga om att utveckla deliberativa förhållningssätt”. I Premfors, K. & Roth, K. (red.) (2004). *Deliberativ demokrati.* Studentlitteratur. Lund.

Eriksen, E. O. & Weigård, J. (1999). *Kommunikativ handling og deliberativt demokrati. Jürgen Habermas' teori om politikk og samfunn.* Fagbokforlaget. Bergen.

Eriksson, B. E. & Qvarsell, R. (2000). ”Att söka samhället”. I *Samhällets Linneaner. Kartläggning och förståelse i samhällsvetenskapernas historia.* Eriksson, B. E & Qvarsell, R. (red.). Carlsson. Stockholm.

Eriksson, R. (2005). *Social ekonomi och offentlig verksamhet kan samverka för välfärd: slutrapport från utvärderingen av EQUAL-partnerskapet Ny ekonomi och socialt entreprenörskap (NESE).* FOU i Väst. Göteborg.

Ericsson, U., Molina, I. & Ristilammi, P-M. (2002). *Miljonprogram och media. Föreställningar om människor och förorter.* Integrationsverket och Riksantikvarieämbetet.

Ettlinger, N. (1999). “Local trajectories in the global economy”. I *Progress in Human Geography.* 23:3. S. 335-357.

Eurenius, B. (1999). ”Juridiska former m.m. inom den sociala ekonomin”. I *Bilagor till Social ekonomi – en tredje sektor för välfärd, demokrati och tillväxt?* Kulturdepartementet.

Fainstein, S. (2000). ”New Directions in Planning Theory”. I *Urban Affairs Review.* Vol 35:4.

Fishman, R. (2001). ”Urban Utopias: Ebenzer Howard and Le Corbusier”. I *Reaadings in Planning Theory.* Campbell, S. & Fainstein, S. (red.). Blackwell Publishers. Massachusetts, USA & Oxford, UK.

Fischler, R. (2000). “Communicative planning theory; a Foucauldian Assessment”. I *Journal of Planning Education and Research.* Vol. 19.

Fleck, L. [1947]. “To look, to see, to know”. Publicerad i Cohen, R.S. & Schnelle, T. (red.). (1986). *Cognition and Fact – Materials on Ludwik Fleck.* D. Reidel Publishing Company.

Fleck. L. (1997). *Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum. Inledning till läran om tankestil och tankekollektiv.* Brutus Östlings bokförlag Symposion. Stockholm. [1935].

Flyvbjerg, B. (1998). “Empowering Civil Society: Habermas, Foucault and

Questions of Conflict". I *Cities for Citizens.* Douglass, M. & Friedmann, J. (red.). John Wiley & Sons. Chichester.
Forester, J. (1989). *Planning in the face of power.* University of California Press.
Forsberg, A. (2001a). "Lokala utvecklingsgrupper och jobbskapande". I *Social ekonomi i Sverige.* Westlund, H. (red.) Fritzes. Stockholm.
Forsberg, A. (2001b). "Lokalt utvecklingsarbete på landsbygden". I *Social ekonomi i Sverige.* Westlund, H. (red.) Fritzes. Stockholm.
Foucault, M. (1993). *Diskursens ordning.* Brutus Östlings bokförlag Symposion. Stockholm. [1970].
Foucault, M. (2001). *Övervakning och straff.* Arkiv förlag. Lund. [1974].
Foucault, M. (2002). *Vetandets arkeologi.* Arkiv förlag. Lund. [1969]
Foucault, M. (2006). *The Order of Things. An archaeology of the human sciences.* Routledge Classics. London and New York. [1966]
Foucault, M. (2008). *Diskursernas kamp.* Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm.
Fredriksson, G. (1992). *Det politiska språket.* Tiden. Stockholm. [1962].
Friedmann, J. (1987). *Planning in the Public Domain: from Knowledge to Action.* Princeton University Press. Princeton.
Frisk, M. (2008). *Sju miljarder för sju minuter? Planering, politik och hybrida geografier i tunnelbygget genom Hallandsås.* Karlstad University Studies, 2008:19.
Gabrielsen, J (1999). "Retorisk argumentationsteori. I et topisk perspektiv". *Rhetorica Scandinavica.* Nr 9.
Gadamer, H-G. (1988). *Förnuftet i vetenskapens tidsålder.* Daidalos. Göteborg.
Gadamer, H-G. (1997). *Sanning och metod i urval.* Daidalos. Göteborg.
Granberg, M. (2003). *Kommunikativ process eller beslutsentreprenad? Politiker, planerare och medborgare i samhällsplaneringen.* Centrum för stadsmiljöforskning. Örebro Universitet. Serie: Stadsmiljöforskning. Nr. 57.
Granberg, M. & von Sydow, Å. (2002). *Vart tog den rationella planeringen vägen? Om planeringstänkandet i Sverige under tre årtionden.* Centrum för stadsmiljöforskning. Örebro Universitet. Serie: Stadsmiljöforskning. Nr. 44.
Gregory, D. (1994). *Geographical Imaginations.* Blackwell. Cambridge.
Gren, M. (1994). *Earth writing. Exploring representation and social geography in-*

between meaning/matter. Departments of Geography, University of Gothenburg. Series B. Nr 85.

Gren, M. (2000). "Geo/Grafi". I *Kulturens plats/Maktens rum*. Gren, M., Hallin, P O. & Molina, I. (red.). Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Gren, M. & Hallin, P-O. (2003). *Kulturgeografi. En ämnesteoretisk introduktion*. Liber. Malmö.

Grut, K. (1998). *Social ekonomi. Om kraften hos alla människor*. Mattson, E. & Grut, K. (red.). Brevskolan i samarbete med Svenska institutet för social ekonomi. Stockholm.

Gustavsson, B. (2000). *Kunskapsfilosofi. Tre kunskapsformer i historisk belysning*. Wahlström & Widstrand. Stockholm.

Gustavsson, E. (2001). *Trädgårdsideal och kunskapssyn: en studie av meningens uttryck med exempel från Gösta Reuterswärd och Ulla Molins skapande handling*. Sveriges lantbruksuniversitet. Acta Universitatis agriculturae Sueciae. Agraria.

Habermas, J. (1996). *Kommunikativt handlande. Texter om språk, rationalitet och samhälle*. Daidalos. Göteborg.

Hammar, K.G. (2001). I *Social ekonomi. Tidskrift för forskning och kooperativ utveckling*. Nr. 2.

Hansen, K. (1998). *Välfärdens motsträviga utkant: lokal praktik och statlig styrning i efterkrigstidens nordsvenska inland*. Historiska media. Lund.

Hansson, S. (1928). *Arbetsgemenskap och samförstånd. Inledningsanförande vid den av regeringen anordnade konferensen mellan företagare och arbetare*. Tiden. Stockholm.

Hausman, A. & Hausman, D. (2003). "Wittgenstein's Evil Demon". I *Cartesian View: Papers presented to Richard A. Watson*. Lennon, T. M. (Ed.). Koninklijke.

Healey, P. (1993). "Planning through debate: the communicative turn in planning theory". I *The argumentative turn in policy analysis and planning*. Fischer, F. & Forester, J. (red). Duke University Press. Durhamn, N, C.

Healey, P. (1999). "Deconstructing Communicative Planning Theory: a replay to Tewdwr Jones and Allmendinger". I *Environment and Planning*. Vol.31:6.

Hedfors, E. (2005). *The reading of Ludwik Fleck: sources and context*. Kungliga Tekniska högskolan. Avd. för filosofi. Theses in Philosophy from the Royal Institute of Technology.

Hedfors, E. (2006). *Reading Fleck: questions on philosophy and science.* Kungliga Tekniska högskolan. Institutionen för filosofi och teknikhistoria. Theses in Philosophy from the Royal Institute of Technology.

Heldt-Cassel, S. (2003). *Att tillaga en region. Den regionala maten i representationer och praktik. Exemplet skärgårdsmat.* Kulturgeografiska institutionen. Geografiska Regionstudier. Nr. 56. Uppsala universitet.

Hellspong, L. (1995). *Retorik och praktisk logik.* Nordplan.

Hellspong, L. (1998). "Teorins topiker – och kunskapens retorik". I *Rhetorica Scandinavica.* Nr. 8.

Hellspong, L. (1999). "Den demokratiska dialogen". I *Rhetorica Scandinavica.* Nr 12.

Hellspong, L. (2001). "Retoriken och den moderna vetenskapen". I *Vetenskap och retorik. En gammal konst i modern belysning.* Johannesson, K. (red.). Natur och Kultur. Stockholm.

Hillier, J. (2003). "Agon'izing over consensus: Why Habermas ideals can not be 'real". I *Planning Theory.* Vol. 2 (1). 37-59.

Hirdman, Y. (2000). *Att lägga livet tillrätta.* Carlsson Bokförlag. Stockholm.

Holm, M. U. (1993). *Modrande & praxis. En feministfilosofisk undersökning.* Daidalos. Göteborg.

Holmgren Caicedo, M. (2005). *A Passage to Organization.* Stockholms Universitet. Företagsekonomiska institutionen. Research reports.

Howe, J. & Langdon, C. (2002). "Towards a reflexive planning theory". I *Planning Theory.* Vol 1(3). 209-225.

Hume, D. (1986). *Om det mänskliga förståndet.* Daidalos. Göteborg. [1738].

Husserl, E. (1992). *Cartesianska meditationer.* Daidalos. Göteborg.

Hägerstrand, T. (1978). *Att skapa sammanhang i människans värld – problemet.* Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi. Lunds universitet. Rapporter och notiser.

Hägerstrand, T. (1991). "Globalt och lokalt". I *Om tidens vidd och tingens ordning. Texter av Torsten Hägerstrand.* Carlestam, G. & Solbe, B (red.). Byggforskningsrådet.

Hägg, I. & Finn Wiedersheim, P. (1994). *Modeller som redskap – att hantera företagsekonomiska problem.* Liber-Hermods. Malmö.

Innes, J. (1995). "Planning theory's emerging paradigm: communicative action and interactive practice". I *Journal of Planning Education and Research.* Vol. 16.

Innes, J. (1996). "Planning Through Consensus Building. A New View of the Comprehensive Planning Ideal". I *Journal of American Planning Association*. Vol.62:4.

Israelsson, B. (2001). *Social redovisning och bokslut. En kartläggning*. NUTEK.

Israelsson, B. & Dünkelberg, A. (2005). *Social redovisning – till nytta och nöje för den sociala ekonomin* www.slup.se/upload/page_documents/webb_social_redovisning-SLUP-2005.pdf.

Jacobsson, K. & Vifell, Å. (2004). "Samtal bakom lyckta dörrar – Kommittéarbetet i EU:s öppna samordningsmetod". I *Deliberativ demokrati*. Premfors, R. & Roth, K. (red.). Studentlitteratur. Lund.

James, W. (2003). *Pragmatism*. Daidalos. Göteborg.

Janérus, I. (1989). "Företagsnämnderna – en parentes". I *Saltsjöbadsavtalet 50 år*. Arbetslivscentrum. Stockholm.

Janik, A. (1996). *Kunskapsbegreppet i praktisk filosofi*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm.

Jarl, M. (2003). "Och så skruvar man sig i andra änden och vet inte riktigt vart man ska ta vägen …" I *Välfärdsstat i otakt. Om politikens oväntade, oavsiktliga och oönskade effekter*. Pierre, J. & Rothstein, B. (red.). Liber. Malmö.

Johannisson, B. (2000). *Humankapital och socialt kapital som kraftkällor vid regional utveckling*. SIRE. Rapport 13.

Johannisson, K. (1988). *Det mätbara samhället. Statistik och samhällsdröm i 1700-talets Europa*. Nordstedt. Stockholm.

Johansson, A. L. (1989). "Vägen till Saltsjöbaden och avtalets innehåll". I *Saltsjöbadsavtalet 50 år*. Arbetslivscentrum. Stockholm.

Jonsson, G. (2006). *Halvtidsutvärdering av de regionala tillväxtprogrammen*. ITPS. A2006:013

Josefsson, L. (1976). *Kulturgeografi och samhällsplanering*. Meddelande från Göteborgs universitets geografiska institutioner. Ser. B. Nr 51.

Joyce, P. (2003). *The rule of freedom: liberalism and the modern city*. Verso cop. London.

Jönsson, A. (2000). "Vem älskar kooperationen … och vem hatar den?". I *Social ekonomi. Tidskrift för forskning och kooperativ utveckling*. Årgång 2. Nr 3.

Karlberg, M. & Mral, B. (1998). *Heder och påverkan. Att analysera modern retorik*. Natur och Kultur. Stockholm.

Karlsson, D. (2002). *Ack Värmeland du sköna! Regionala utvecklingsinsatser inom*

värmländsk besöksnäring. Institutionen för samhällsvetenskap. Centrum för forskning om regional utveckling, CERUT. Arbetsrapport 2002:10. Karlstads Universitet.

Kaufmann, A. (1968) *Att forma beslut. Praxeologi – en ny vetenskap*. Bokförlaget Aldus/Bonnier. Stockholm.

Khakee, A. (1990). *Mot pragmatism: Planeringsteori under 1990-talet.* PLAN Årg. 44. Nr.2.

Kristensson-Uggla, B. (2002). *Slaget om verkligheten. Filosofi, omvärldsanalys, tolkning*. Brutus Östlings bokförlag Symposion. Stockholm.

Kristensson-Uggla, B. (2005). "Tolkningens metamorfoser i hermeneutikens Tidsålder". I *Text och existens. Hermeneutik möter samhällsvetenskap*. Selander, S. & Ödman, P-J. (red.). Daidalos. Göteborg.

Kuhn, T. (1997). *De vetenskapliga revolutionernas struktur*. Thales. Stockholm.

Kyrkornas EU-kontor (red). (2000). *Social ekonomi. Mycket att tänka på för kyrkorna i Sverige*. Hela människan i samverkan med Svenska kyrkan, Nämnden för kyrkolivets utveckling. Stockholm.

Lakoff, G & Johnson, M. (1996). *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press.

Larsson, A. (2004). *Landskapsplanering genom jordbrukspolitik. En kritisk granskning av EU:s agrara miljöstödspolitik ur ett planeringsperspektiv*. Dept. of Landscape Planning. Swedish Univ. of Agricultural Sciences. Acta Universitatis agriculturae Sueciae. Agraria. .

Larsson, S. (2002). "Empowerment och social ekonomi". I *Arbetsliv och funktionshinder*. Sjöberg, M. (red.). Studentlitteratur. Lund.

Le Corbusier. (1976). *Vår bostad*. Bokförlaget Prisma. Stockholm. [1963].

Lefvebre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell Publishing. Oxford.

Lenntorp, B. (2005). "Ett tidsrumsligt perspektiv på världen – ett sätt att uppfatta och att studera världen för planering". I Forsberg, G. (red.) *Planeringens utmaningar och tillämpningar*. Konsultförlaget Uppsala Publishing House. Uppsala.

Lewrén, C. (2001). *Utvärdering av sysselsättningspakten*. Strömstad kommun.

Liliequist, B. (2003). *Ludwik Flecks jämförande kunskapsteori.* Umeå studies in Philosophy. Umeå Universitet.

Lindborg, R. (1965). *Descartes i Uppsala. Striderna om "nya filosofien" 1663-1689*. Serie: Lychnos-bibliotek. Nr. 22. Stockholm.

Lindborg, R. (2000). "Om Stiernhielm och Cartesianismen". I *Stiernhielm 400*

år. Föredrag vid internationellt symposium vid Tartu 1998. Ohlsson, S. Ö. Olsson, B. (red.). Serie: Konferenser. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien. Nr. 50.

Lindhardt, J. (2005). *Retorik*. Rhetor förlag. Åstorp.

Lindqvist, L. (1998). "Om att skapa legitimitet i en ny social ekonomi: exemplet medarbetarägd vård och omsorg". I *Social ekonomi*. Grut, K. & Mattsson, E. (red.). Brevskolan i samarbete med Svenska institutet för social ekonomi. Stockholm.

Lindström, B. (2005.) *Regionalpolitik som tillväxtpolitik. Retorik och substans i den nya regionala utvecklingspolitiken*. ITPS. A2005:011

Lindström, P. (1970). "Svensk samhällsplanering – en översikt". I Törnqvist, G. (red.) *Artiklar om svensk samhällsplanering*. Studentlitteratur. Lund.

Lithander, J. (2005). *Gränslandets ekonomi och entreprenörskap. En studie av småföretagande i glesbygd*. Arbetslivsinstitutet. Serie: Arbetsliv i omvandling. 2005:10.

Londos, E. (2004). (red.). *I skuggan av Gnosjöandan*. Serie: Med. Från Jönköpings läns hembygdsförbund och Stiftelsen Jönköpings läns museum. Nr. 73.

Lorenzen, M. (2002). "Geografisk täthet är fortsatt av betydelse för ekonomisk tillväxt. Kunskapsekonomin och rollen för företagskluster och städer". I *En liten bok om tillväxt*. Itps, Vinnova & NUTEK.

Lundberg, M. (2003). *Om överläggande samtal och hållbar utveckling: en studie av deliberativ demokrati*. Serie: Linköpings universitet, institutionen för beteendevetenskap.

Lång, F. (1986). *Det industrialiserade medvetandet. Arbete och rationalitet från Platon till Nietzsche*. Förlaget Draken. Esbo.

Lång, F. (1999). *Bild och tanke – om det kategoriala seendets genesis*. Förlaget Draken. Esbo.

MacDonald, S. P. (2000). *Descartes and Husserl. The Philosophical Project of Radical Beginnings*. University of New York Press.

Malmberg, A. (2002). *Klusterdynamik och regional näringslivsutveckling – begreppsdiskussion och forskningsöversikt*. ITPS. A2002:008.

Marciszewski, W. (1984). "The principle of comprehension as a present-day contribution to Mathesis universalis". I *Philosophia Naturalis*. 21.

Marcus, L. (2000). *Architectural knowledge and urban form - The functional*

performance of architectural urbanity. Tekniska högskolan i Stockholm. Institutionen för arkitektur.

Martinsson, H. (1974). *Aniara. En revy om människan i tid och rum*. Bokförlaget Aldus/Bonnier. Stockholm.

Martinsen, K. (1989). *Omsorg, sykepleie og medisin: historisk-filosofiske essays*. Tano. Oslo.

Mascanzoni, D. & Novotny, M. (2000). *Lokomotivföretaget i Italien. Motor för sysselsättning och regional utveckling*. Rådet för arbetslivsforskning. Nya jobb & företag. Rapport nr. 12.

Mascanzoni, D. (2003). *Snabbväxande kluster i Italien. Från fattigdom till spridd välfärd*. Serie: Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS), A2003:016.

Massey, D. (2003). "Imagining the field". I *Using Social Theory. Thinking through Research*. Pryke, M. Rose, G. & Whatmore, S. (Eds.) Sage Publications. London.

Mattson, K. (2001). *(O)likhetens geografier – Marknaden, forskningen och de Andra*. Geografiska Regionstudier. Nr. 45. Uppsala universitet.

McIlwaine, C. (1998). "Civic society and development geography". I *Progress in Human Geography*. 22:3. S. 415-424.

Melin, L. (2004). *Corporate Bullshit. Om språket mitt I city*. Svenska förlaget. Stockholm.

Michaeli, I. (1981). *Samhällsplanering och medveten förändring: en diskussion om den handlingsinriktade planeringens relevans vid samhällelig planering*. Statens institut för byggnadsforskning.

Mohan, G. & Stokke, K. (2000). "Participatory development and empowerment: The dangers of localism". I *Third World Quarterly*. Vol. 21. 2.

Molina, I. (1997). *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Uppsala Universitet. Geografiska regionstudier. Nr. 32.

Molina, I. (2006). *Etnisk diskriminering i boendet*. Institutet för bostads- och urbanforskning, Uppsala universitet. Integrationsverket.

Moulaert, F. & Cabaret, K. (2006). "Planning, Networks, and Power relations: Is Democratic planning under capitalism possible?". I *Planning Theory*. Vol 5 (1) 51-70.

Mörtberg, C. (1997). *Det beror på att man är kvinna... Gränsvandrerskor formas och formar informationsteknologi*. Luleå tekniska universitet. Inst. För Arbetsvetenskap.

Nilsson, B. G. (2000). "Folklivets upptäckare". I *Samhällets Linneaner. Kartläggning och förståelse i samhällsvetenskapernas historia.* Eriksson, B.E & Qvarsell, R. (red.) Carlsson. Stockholm.

Nordfeldt, M. & Lundstedt, A. (2001). "Den ideella sektorn och sysselsättning i ett regionalt perspektiv". I *Social ekonomi i Sverige.* Westlund, H. (red.). Fritzes. Stockholm.

Nordström, S. (2004). "Retorik och geografi: kunskapande Resonemangsformer". I *Om geometodologier. Kartvärldar, världskartor och rumsliga kunskapspraktiker.* Schough, K. & Andersson, L. (red.) Karlstad University Studies. 2004:68.

Nordqvist, Stig. (1996). "Rationalismens stötestenar". I *Poste restante.* Olsson, G. (red.) Nordplan.

Nussbaum, M. C. (1995). *Känslans skärpa tankens inlevelse. Essäer om etik och politik.* Brutus Östlings bokförlag Symposion. Stockholm.

Nylund, K. (1995). *Det förändrade planeringstänkandet.* Nordplan. Serie: Avhandling 1995:19.

Olsson, G. (1985). "Om planeringens paradoxer". I *Nordisk Samhällsgeografisk Tidsskrift*. Nr. 2.

Olsson, G. (1990). *Antipasti.* Bokförlaget Korpen. Göteborg.

Olsson G. (1991). L*ines of Power / Limits of Languages.* University of Minnesota Press.

Olsson, G. (2000). "Skattkammarön". I Gren, M., Hallin, P-O, & Molina, I. (red.) *Kulturens plats/Maktens rum.* Brutus Östlings bokförlag Symposion. Stockholm.

Olsson, G. (2007). *Abysmal. A critice of Cartographic Reason.* The University of Chicago.

Ong, W. J. (1999). *Muntlig och skriftlig kultur. Teknologiseringen av ordet.* Anthropos. Göteborg.

Perri, 6. & Kendall, J. (1997). (red.). *The contract culture in public services. Studies from Britain, Europe and the USA.* Aldershot: Arena.

Peterson, O. (1987). *Metaforernas Makt.* Carlsson. Stockholm.

Pettersson, K. (2002a). *Företagande män och osynliggjorda kvinnor. Diskursen om Gnosjö ur ett könsperspektiv.* Kulturgeografiska institutionen. Uppsala universitet. Serie: Geografiska regionstudier. Nr. 49.

Pettersson, K. (2002b). "Diskursen om Gnosjö ur ett könsperspektiv". I

Svensk kulturgeografi och feminism – rötter och rörelser i en rumslig disciplin. Schough, K. (red.). Karlstad University studies 2002:3.

Pickles, J. (2004). *A History of Spaces. Cartographic reason, mapping and the geo-coded world.* Routledge. London.

Platon. (2003). *Staten.* Nya Doxa. Nora.

Premfors, K & Roth, K. (red.) (2004). *Deliberativ demokrati.* Studentlitteratur. Lund.

Perelman, C. & Olbrechts – Tyteca, L. (2000). *The New Rhetoric. A treatise on Argumentation.* University of Notre Dame Press. London.

Polanyi, M. (1962). *Personal knowledge: towards a post-critical philosophy.* University of Chicago Press.

Polyani, M. (1967). *The tacit dimension.* Anchor books. New York.

Postman, N, (1984). *Den förlorade barndomen.* Prisma. Stockholm.

Putnam, R. (1996). *Den fungerande demokratin.* SNS Förlag. Stockholm.

Raco M. (2000). "Assessing community participation in local economic development – lesson for the new urban policy". I *Political Geography* 19 s. 573-599.

Raco, M. (2003). "Governmentality, subject-building and the discourse and practices of devaluation in the UK". I *Institute of British Geographers* Nr. *28*.

Ragnekling, R. (2002). *"Man kan bli bättre om man vet vad bättre är! En studie kring effektivitetsbegreppet som en samhällelig grundbult*." Lunds universitet, Inst. för psykologi.

Ramírez, J. L. (1995a). *Skapande mening. En begreppsgenealogisk undersökning om rationalitet, vetenskap och planering.* Nordplan. Avhandling 13:2.

Ramírez, J. L. (1995b). *Om meningens nedkomst. En studie i antropologisk tropologi.* Nordplan. Avhandling 13:3.

Ramírez, J. L. (1995c) "Ironins existens som existensens ironi." I *Två kiasmer av tystnad och ironi.* Nordplan. 1995:1.

Ramírez, J. L. (1995d). *Designteori och teoridesign.* Nordplan. Med. 1995:3

Ramírez, J. L. (1996a). "Ps. 6996. Lära och leva – leva och lära. Om kiasmens heuristik och om kunskapsetik". I *Chimärerna. Porträtt från en forskarutbildning. Nordiska institutet för samhällsplanering 1971-1995.* Olsson, G. (red.). Nordplan.

Ramírez, J. L (1996b). "Planeringsteori som humanvetenskaplig handlingsteori." I *Poste restante.* Olsson, G. (red.). Nordplan.

Ramírez, J.L. (1997). *Synekdoke – Om begreppsfenomenologi och om retorik som praktikens kunskapsteori.* Pm till forskarkonferensen ”Kunnskap og handling II”, Lund, 6-8 okt. 1997.

Ramírez J. L. (2000a). *Socialplaneringens verktyg. En handlingsteoretisk undersökning i ett humanvetenskapligt perspektiv.* Forskningsrapport på uppdrag av Stockholms regionplane- och trafikkontor. Nordregio.

Ramírez, J. L. (2000b). ”Kunskapens makt eller ordens?” I *Kunskap, konst och kreativitet - om socialt arbete i praktiken.* Sektionen för Socialtjänst. Svenska Kommunförbundet. 2000:132.

Ramírez J. L (2001a). ”Den mänskliga existensens grund – en undersökning om tillitens fenomenologi”. I *Tillitens ansikten.* Aronsson, G & Karlsson, J. Ch. (red.) Studentlitteratur. Lund.

Ramírez, J. L. (2001b). ”Den omhuldade friheten, vad är det?”. I *Utan fast punkt. Om förvaltning, kunskap, språk och etik i socialt arbete.* Socialstyrelsen.

Ramírez, J. L. (2002). *Positivism eller Hermeneutik. Om människans kunskapsformer.* Forskarkooperativet *dia*.-L-O-G-O-S.

Ramírez, J. L. (2004). ”Retorik som humanvetenskaplig kunskapsteori och metod i samhällsplanering – En idéöversikt”. I *Statsvetenskaplig Tidsskrift.* 2003/04 årg. 106. Nr 1.

Rantakyrö, L. (2001). *Pajala-Sisu och Gnosjöanda: det sociala kapitalets betydelse för företagandet.* Serie: Research report. Luleå University of Technology. 2001:03.

Ribot, T. (1891). *Uppmärksamhetens psykologi.* Geber. Stockholm.

Ricoeur, P. (1993). *Från text till handling.* Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm.

Robins, K. (1996). *Into the Image. Culture and politics in the field of vision.* Routledge. London and New York.

Rose, G. (1993). *Feminism and geography: the limits of geographical knowledge.* University of Minnesota Press.

Rosen, N. & Miller, P. (1992). “Political power beyond the state: problematics of government”. I *British Journal of Sociology.* Nr. 43.

Rosengren, M. (2003). *Doxologi. En essä om kunskap.* Rhetor Förlag. Åstorp.

Rosengren, M. (2006). *För en dödlig som ni vet är största faran säkerhet. Doxologiska essäer.* Rhetor förlag. Åstorp.

Rose-Redwood, R. S. (2006). “Governmentality, geography and the geo-

coded world". I *Progress in Human Geography*. 20,4. 469-486.
Roth, K. (2004). "Deliberativ pedagogik". I Premfors, K. & Roth, K. (red.) *Deliberativ demokrati*. Studentlitteratur. Lund.
Rådberg, J. (1997). *Drömmen om atlantångaren. Utopier & myter i 1900-talets stadsbyggande*. Atlantis. Stockholm.
Rämö, H. (2000). *The nexus of time and place in economical operations - A hermeneutics of economy and environment*. School of Business, Stockholms universitet.
Sandefur, R. & Laumann, E. (1998). "A paradigm for social capital". I *Rationality & Society*. Nov. 98 vol. 10:4. 481 – 502
Sandercock, L. (1998). "The Death of Modernist Planning: Radical Praxis for a Postmodern Age". I *Cities for Citizens*. Douglass, M. & Friedmann, J. (red.). John Whiley & Sons. Chichester.
Schough, K. (2001). *Försörjningens geografier och paradoxala rum*. Kulturgeografi. Institutionen för samhällsvetenskap. Serie: Karlstad University Studies. 2001:19.
Schough, K (red.) (2002). *Svensk kulturgeografi och feminism – rötter och rörelser i en rumslig disciplin*. Institutionen för samhällsvetenskap. Kulturgeografi. Serie: Karlstad University Studies. 2002:3.
Schough, K. (2008). *Hyperboré. Föreställningen om Sveriges plats i världen*. Carlsson. Stockholm.
Segerlund, H. & Sundqvist, A. (2007). *Lokomotivföretagen i Norrbotten. En studie om två ledande företag*. Luleå tekniska universitet. Industriell ekonomi och samhällsvetenskap.
Sigrell, A. (2001). *Att övertyga mellan raderna. En retorisk studie om underförståddheter i modern politisk argumentation*. Rhetor Förlag. Åstorp.
Silfverberg, G. (1996). *Att vara god eller göra rätt. En studie i yrkesetik och praktik*. Bokförlaget Nya Doxa. Nora.
Silfverberg, G. (1999). "Regelföljande eller handlingskunskap. Om yrkesetik ur ett aristoteliskt dygdeetiskt perspektiv". I *dygd i yrke och samhälle. Aristoteliska undersökningar om etisk klokhet och social yrkesskicklighet*. Dialogos.
Silfverberg, G. (2001). "Dialog – Det mänskliga mötets konst". I *Utan fast punkt. Om förvaltning, kunskap, språk och etik i socialt arbete*. Artikelnr. 2001-123-52. Socialstyrelsen.
SISU. (2004). *Idrottsrörelsen och social ekonomi*. Sveriges riksidrottsförbund.

Social Ekonomi. (2000). *Tidskrift för forskning och kooperativ utveckling.* Årg. 2. Nr 3.

de Souza, P. (2005) *Omvärldsbevakning och omvärldsanalyser i Värmland. Nuläge och framtid.* Institutionen för samhällsvetenskap, Cerut (centrum för forskning om regional utveckling). Serie: Arbetsrapport. 2005:10. Karlstads Universitet.

Strandell, A-C. (1998). *Kluster och klusterpolitik.* NUTEK. Serie: NUTEK.R 1998:29.

Strömgren. A. (2007). *Samordning, hyfs och reda. Stabilitet och förändring i svensk planpolitik 1945-2005.* Uppsala universitet. Serie: Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. Nr.166.

Sundh, K. & Turunen, P. (red.) (1995). *Social Mobilisering. Om samhällsarbete i Sverige.* Publica. Stockholm.

Svensson, B. (2000). ”Konsten att individualisera. Särskiljande metoder i fängelsets personkaraktäristik”. I *Samhällets Linneaner. Kartläggning och förståelse i samhällsvetenskapernas historia.* Eriksson, B. E & Qvarsell, R. (red.) Carlsson. Stockholm.

Svensson, G. & Thufvesson, B. (1978). *Hur planeras Sverige?* Publica. 4:e upplagan.

Sölvell, Ö. (2004). *Kluster och den nya näringspolitiken.* ITPS. Serie: Rapport/Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS). A2004:010.

Tewdwr-Jones, M. & Allmendinger, P. (2002). “Communicative Planning. Collaborative Planning and the Post-Positivist Planning Theory Landscape”. I *Planning Futures: New Directions for Planning Theory.* Tewdwr-Jones, M. & Allmendinger, P. (Red.). Routledge. London.

Tesfahuney, M. (1998). *Imag(in)ing the Other(s). Migration, Racism and the Discursive Constructions of Migrants.* Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet. Serie; Geografiska regionstudier. Nr. 34.

Tesfahuney. M. (2005). ”Uni-versalism”. I SOU 2005:41. *Bortom vi och dom: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering.*

Tesfahuney, M. & Dahlstedt, M. (2007). ”Lägrets politik: Undantagstillstånd, övervakningsansamlingar och migration”. I Lövgren, S. (red.) *Framtiden som styrning.* Studentlitteratur. Lund.

Tesfahuney, M & Dahlstedt, M (red). (2008). *Den Bästa av Världar? Betraktelser av en postpolitisk samtid.* Tankekraft Förlag. Hägersten.

Tesfahuney, M. & Grip, L. (2007). ”Integrationism – Viljan till Detsamma.

Integration(s)politikens paradoxer". I *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*. Nr. 43.

Thurén, T. (2001). "Språkets makt och makten över språket." I *Utan fast punkt. Om förvaltning, kunskap, språk och etik i socialt arbete*. Artikelnr. 2001-123-52. Socialstyrelsen.

Torége, J., Norberg, M. & Lexén, R. (2005). *Spela roll: en bok om lokal och regional utveckling*. Sveriges kommuner och landsting. Arena för tillväxt.

Toulmin, S. (1992). *Cosmopolis. The Hidden Agenda of Modernity*. The University of Chicago Press.

Toulmin, S. (1995). *Kosmopolis. Hur det humanistiska arvet förfuskades*. Ordfronts Förlag. Stockholm.

Tryselius, K. (2007). *Rum i tillblivelse*. Fakulteten för samhälls- och livsvetenskaper. Kulturgeografi. Karlstads Universitet. Serie: Karlstad University Studies. 2007:28.

Trädgårdh, L. (1995). *Civilt samhälle kontra Offentlig sektor*. Trägårdh, L. (red.) SNS Förlag. Stockholm.

Trägårdh, L. (2000). "Utopin om den sociala ekonomin". I *Om kooperation & social ekonomi. Röster i ett nordiskt samtal*. Föreningen Kooperativa Studier.

Velásques, J. (2005). *Förankring och dialog. Kraftspelet mellan planering och demokrati*. Serie: Med. Kulturgeografiska Institutionen, Stockholms Universitet. Nr. 134.

von Wright, G. H. (1993). *Logik, filosofi och språk. Strömningar och gestlater i modern filosofi*. Nya Doxa. Nora.

Vygotskij, L. S. (1995). *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Daidalos. Göteborg. [1930].

Vygotskij, L. S. (1999). *Tänkande och språk*. Daidalos. Göteborg. [1934].

Watson, V. (2006). "Deep Difference: Diversity, planning and ethics". I *Planning Theory*. Vol. 5. (1). 31 – 50.

Westerdahl, S. (2001). "Det som verkligen räknas syns inte alltid". I *Social ekonomi. Tidskrift för forskning och kooperativ utveckling*. Årgång 3. Nr 1.

Westin, A. (2002). *Digitala verktyg för design i landskapsarkitektutbildningen - ett perspektiv medstöd i humanvetenskaplig handlingsteori*. SLU. Rapport. Inst. För landskapsforskning.

Westlund, H. (2001). "Social ekonomi och sysselsättning – sammanfattande

Reflektioner". I *Social ekonomi i Sverige.* Westlund, H. (red.) Fritzes. Stockholm.

Wide, S. (2005). *Människans mått. Om statistik, sociologi och världen som socialt vara.* Brutus Östlings bokförlag Symposion. Stockholm.

Wigren, C. (2003). *The spirit of Gnosjö: the grand narrative and beyond.* Internationella Handelshögskolan i Jönköping. Serie: JIBS dissertation serie. Nr. 17.

Wigren, C. (2004). "Flitiga fabriksfruar och flickor som flyttar". I *I skuggan av Gnosjöandan.* (Londos, E. red.). Serie: Med. Från Jönköpings läns hembygdsförbund och Stiftelsen Jönköpings läns museum. Nr. 73.

Wijkström, F. (1998). "Social ekonomi. Om mening och identitet bortom Lönearbetet". I *Social ekonomi. Om kraften hos alla människor.* Brevskolan i samarbete med Svenska institutet för social ekonomi. Stockholm.

Wijkström, F. (1999a). "Debatten om den sociala ekonomin". I *Bilagor till Social ekonomi – en tredje sektor för välfärd, demokrati och tillväxt?* Rapport från en arbetsgrupp. Kulturdepartementet.

Wijkström, F. (1999b). "Svenskt organisationsliv". I *Folkrörelse- och föreningsguiden.* Brevskolan i samarbete med Enheten för folkrörelsefrågor och ungdomspolitik. Kulturdep. Stockholm.

Wijkström, F. (2000). "Viskar storebrors röst i folkrörelsernas öra?" I *Social ekonomi. Tidskrift för forskning och kooperativ utveckling.* Nr 4

Wijkström, F. & Johnstad, T. (red.). (2000). *Om kooperation & social ekonomi.* Fören. Kooperativa studier. Kooperativ Årsbok.

Wikström, B. (2000). "Den tredje vägen går genom civilsamhället". I *Social ekonomi. Tidskrift för forskning och kooperativ utveckling.* Nr.1.

Wirén, E. (1979). *Regional planering – vad innebär det?* Statens råd för byggnadsforskning. Serie: T Statens råd för byggnadsforskning. 1979:20.

Wittgenstein, L. (1992). *Tractatus logico-philosophicus.* Thales. Stockholm. [1921].

Wisselgren, P. (2000). "Med siffror och bokstäver". I *Samhällets Linneaner. Kartläggning och förståelse i samhällsvetenskapernas historia.* Eriksson, B. E & Qvarsell, R. (red.) Carlsson. Stockholm.

Wärneryd, O. (1966). *Simulering inom geografin: En introduktion.* Kulturgeografiska Institutionen Göteborgs universitet. Serie: CHOROS, Nr. 1.

Wärneryd, O., Castensson, R., Selén, J-O. (1971). *Regionutvecklingsspel.*

Karakteristik jämte exempel. Kulturgeografiska institutionen Göteborgs Universitet. Serie: CHOROS. Nr. 31.

Wärneryd, O., Castensson, R. & Selén, J-O. (1972). *PLANBO – ett utvecklingsspel om fritidsplanering i en stadsdel.* Kulturgeografiska institutionen Göteborgs Universitet. Serie: CHOROS. Nr. 41.

Wärneryd, O. (1974). *Rollspel – ett medel för att skapa kommunikation.* Med. från Göteborgs universitets geografiska institutioner. Ser. B. Nr. 41

Young, I. M. (1990). *Justice and the politics of difference.* Princeton University Press.

Åhlander Sätre, A-M. (2001). "Den sociala ekonomins betydelse för Sverige". I *Social ekonomi i Sverige.* Westlund, H. (red.). Fritzes. Stockholm.

Åsberg, R. (2001). "Det finns inga kvalitativa metoder – och inga kvantitativa heller för den delen. Det kvalitativa-kvantitativa argumentets missvisande retorik". I *Pedagogisk forskning i Sverige.* Årg. 6 Nr. 4.

Östhol, A. & Pelli, A. (2004). *Omvärldsanalysens olika element.* ITPS. Arbetsrapport R2004:004.

Policydokument och material

Departementsserien, 2001:66. *Samverkan mellan kommuner – för ökad attraktivitet, tillväxt och sund ekonomi.*

Europeiska Unionen. Europeiska Socialfonden. (1999).

Glesbygdsverket. (2005). *Samverkan kring tillväxt på kommunal nivå.*

Inrikesdepartementet. (1998). *Social ekonomi i EU-landet Sverige – tradition och förnyelse i samma begrepp.* Ds 1998:48.

Justitiedepartementet. (1974). *Långsiktig planering och folkstyre* Ds Ju 1974:30. Sekretariatet för framtidsstudier. Statsrådsberedningen.

Kulturdepartementet. (1999a). *Social Ekonomi – en tredje sektor för välfärd, demokrati och tillväxt?* Rapport från en arbetsgrupp.

Kulturdepartementet. (1999b). *Bilagor till Social ekonomi – en tredje sektor för välfärd, demokrati och tillväxt?* Rapport från en arbetsgrupp.

Länsstyrelsen i Värmland. (2004). *Ramprogram för Landsbygdsutveckling.*

Länsstyrelsen i Värmlands län & Region Värmland. *Hållbar värmländsk växtkraft. Underlagsanalyser.* Bilaga A. Odaterat.

NUTEK. (1999). *Tillväxt 2000 – så växer Sverige.* Infonr. 054-1999.

NUTEK. (2000a). *Starka regioner. Människor och företag.* Infonr 057-2000. Ds. 2000:7.

NUTEK. (2000b). *Internationella jämförelser för näringslivets tillväxt – tillväxtindikatorn.* R 2000:17.

NUTEK. (2004a). *EU:s strukturfonder – ett verktyg för regional utveckling. Erfarenheter i halvtid.* Infonr. 039-2004

NUTEK. (2004b). *Hur främjas samverkan? Styrning, tävling och dialog. Regionala effekter av olika metoder för fördelning av utvecklingsmedel.* Rapport 2004:1

NUTEK. (2004c). *Regionala utvecklingsprogram, ett metodutvecklingsarbete* 2004-2005. Presentation av uppdraget och deltagare. Infonr 051-2004.

NUTEK. (2005a). *På väg mot hållbar tillväxt?* Regionala tillväxtprogrammen 04. maj 2005.

NUTEK. (2005b). *RUP – Ett metodutvecklingsarbete.* Infonr 087-2005.

NUTEK. (2007). *Regionala tillväxtprogrammen 2006. På väg mot ett fokuserat tillväxtarbete.*

NUTEK/INNOVA/ITPS. (2002). *En liten bok om tillväxt. Fem artiklar om den svenska tillväxten.*

Näringsdepartementet. (2000). *Tillväxt i hela Sverige. Rapport från en granskningsgrupp för bedömning av länens arbete med regionala tillväxtavtal.* Ds 2000:7.

Näringsdepartementet. (2006). *En nationell strategi för regional konkurrenskraft och sysselsättning 2007 – 2013.* Bilaga till Regeringsbeslut, ärendenr: N2006/5089/RUT.

Regeringskansliet. (2005). *Samverkan vid kris – för ett säkrare samhälle.* Proposition 2005/06:133.

SOU 1999:23. *Utveckling av mänskliga resurser i arbetslivet.* Utredningen av mål 3 inom EUs strukturfonder. Arbetsmarknadsdepartementet.

SOU 1999:107. *Nya mål 3, för utveckling av de mänskliga resurserna i arbetslivet.* Betänkande från utredningen av framtida mål 3 inom EUs strukturfonder. Näringsdepartementet.

SOU 2001:20 *Tänk nytt, tänk hållbart! Dialog och samverkan för hållbar utveckling.* Betänkande från Miljörådsberedningen.

SOU 2006:4 *Svenska partnerskap – en översikt. Rapport 1 till Organisationsutredningen för regional tillväxt.*

Svenska ESF-rådet. *Samlat programdokument för Växtkraft Mål 3. 2000 – 2006 Sverige*

Svenska ESF-rådet. *Programkomplement för Växtkraft Mål 3 i Sverige.*
Svenska ESF-rådet. *Halvtidsutvärdering av växtkraft Mål 3 i Sverige.* (2003).
Svenska ESF-rådet. Nyhetsbrev nr 7. 2003-06-16.

Internetkällor

www.friametoder.se/om friametoder.htm. 2005-12-04.
www.hig.se/e-inst/fek/. 2006-08-30.
www.kairosfuture.com. 2005-12-04.
www.kairosfuture.se/templates/page.aspx?id=776. Kairos Future. Nyhetsbrev Kairos Watching nr 8/2001. 2006-09-20.
www.kic.se/documents/SRsljbladkic.pdf. 2005-12-04.
www.nutek.se/content/1/c4/24/57/Dialog%20i%208%203.10%2005.doc. 2005-06-10.
www.gnosjo.se. 2006-09-19.
www.openeye.com/im.html. 2004-04-17 och 2006-12-16.
www.regeringen.se. 2006-04-20.
www.regeringen.se/sb/d/3039/1/49771;jsessionid=aiuAyoWRe5M8. 2006-04-03.
www.regeringskansliet.sse/sb/d6515/a/60511;jsessionid=alOatSQOmcCA. 2005-10-21.
www.regeringskansliet.se/sb/d/3056/a/13834;jsessionid=abkW1TL6x4Vg. 2006-09-19.
www.revesnetwork.net. 2006-08-30.
www.sida.se/publikationer.
www.scb.se/templates/Standard_116674.asp. 2006-08-30
www.serus.se/about 2006-08-30.
www.socek.se. 2006-08-30.
www.sweden.gov.se/sb/d/2504;jsessionid=a0R1xuCF3D-f. 2006-09-20.

www.retorikportalen.se:
Ramírez, J. L.:
Reflektioner om samtalets innebörd
Den kooperativa staden. En aristotelisk teori om den mänskliga sam-högheten.
”Språket är retorik”

Hellspong, L.:
Den varierande retoriken.
Forskning som dialog – en miniskiss. (2003).
Att skriva en argumenterande vetenskaplig uppsats. (2000).

Opublicerat material:

Ramirez, J. L. Mailkonversation. 2008-10-18, 2008-10-23.

Appendix

Ramprogram för landsbygdsutveckling

Deltagit vid följande sammankomster:

”BOENDE och SERVICE på landsbygden. Utveckla eller avveckla?”. Årjäng, 2003-11-21 och 2003-11-22.

”Diskussion om insatser och samarbetsformer för att öka kompetens som främjar landsbygdsutvecklingen i Värmland.” 2003-09-30.

”Ökad kompetens för lokal utveckling och entreprenörskap”. Länsstyrelsen Värmland 2003-10-29.

Arbetsseminarium med handläggare från Värmland, Dalarna, Gävleborg och Jämtland. Riddarhyttan. 2004-03-18.

”De lokala utvecklingsgruppernas betydelse för tillväxten – uppföljningsträff”. Hagegården, Brunskog. 2004-03-23 och 2004-03-24.

Länskonferens: ”Hela Värmland växer”. Kils Arena 2004-04-05

Länskonferens: ”Lokal Utveckling och entreprenörskap”, Kils Arena, 2004-09-09.

”Att arbeta i projektform”:

Eda Skans Museum, Åmotfors. 2003-03-06.

Högboda, Kil. 2003-04-05.

Folkets hus, Storfors. 2003-11-29.

Referensgruppmöten:

Hagegården, Brunskog. 2004-02-12.

Landsbygdsforum, Borgvik. 2004-03-10.

Hagegården, Brunskog. 2004-03-12

Landsbygdsforum Hagegården, Brunskog. 2004-03-16.

Hagegården Brunskog. 2004-03-23.

Idéum, Sunne. 2004-04-20.

”Bygdenät för lokal utveckling”. Hagegården, Brunskog. 2004-06-15.

Landsbygdsriksdagen:
Piteå 2002 och Ystad 2004.

Samtalat med och lyssnat till:
Projektaktörer som fått medel inom ramprogrammet i Värmland.
Tjänstepersoner/beslutsfattare som har haft med lokala utvecklingsfrågor, näringslivsfrågor att göra kopplat till landsbygdsutveckling och till ramprogrammet i Värmland.
Länsbygde- och kommunbygderådens representanter. Värmland.
Samordnare inom Ramprogrammet. Värmland.
Ramprogrammets skapare och ansvarig för handläggning, beredning och beslutsfattande. Länsstyrelsen, Värmland.

Växtkraft Mål 3, Insatsområde 4

Skriftliga dokument:
”Nationella urvalskriterier för Växtkraft mål 3.” 2002-11-21.
Samlat programdokument för Växtkraft Mål 3. 2000 – 2006. Sverige.
Programkomplement för Växtkraft Mål 3 i Sverige.
Projektbeskrivningar och beslutsunderlag för hela Sverige.
Länens regionala program.

Minnesanteckningar från:
Övervakningskommitténs olika möten.

Samtalat med och lyssnat till:
Projektaktörer som fått bidrag från IO 4 i:
Värmland, Skåne, Norrbotten, Västerbotten, Västernorrland, Skaraborg och Dalarna.

Mellanhandsorganisationer/beredningsgrupper för detta Målområde:
LKU- (Lokala kooperativa utvecklingscentrum) ansvarig i beredningsgrupp. Västmanlands län.
Studieförbundet Vuxenskolan, representant i beredningsgrupp. Kalmar.
Samordnare, ESF-rådet (Europeiska Social Fonden). Uppsala.
Informatör, ESF-rådet. Västra Götaland län.

Representant för den sociala ekonomin och samordnare i beredningsgruppen. Borås.
Representant för ESF-rådet. Värmland.
Representant för LKU. Värmland.
Representant för Kooperativ Konsult och deltagare i beredningsgrupp. Göteborg.
Representant för Arvika Näringslivscentrum. Värmland.
Representant för LKU. Stockholm.
Samordnare, ESF-rådet. Visby.
Representant för ESF-rådet. Gotland.
Representanter för LKU och informatör i beredningsgrupp. Malmö.
Representant för Kooperativt utvecklingscentrum. Umeå.
Samordnare från Länsstyrelsen i Norrbotten.
Representant för NKU (Norrbottens kooperativa utvecklingscentrum). Luleå.
Representant LKU. Härnösand.
Representant för Länsstyrelsen. Östersund.
Representant för Länsstyrelsen. Luleå.
Representant för Kiruna Kompetensbyrå.

Dialogseminarium. Arlandia 2003-04-10:
Diskussion och samtal med ESF-rådets representanter och representanter för olika beredningsgrupper/mellanhandsorganisationer från olika delar av landet.

Deltagit vid beredning av ärenden i:
Skaraborgs län och Värmlands län.

… och så oräkneliga samtal med människor som arbetar med att vilja förverkliga sina idéer i olika delar av Sverige.

Illusionernas harmoni

”Det här går inte, begriper ni väl! Vi måste ju ha någonting att gå efter! Vi kan ju inte mäta luft!”

Denna formulering är mer än en kunskapsföreställning hos en enskild samhällsplanerare. Den är ett uttryck för samhällsplanerandets tankestil, en tankestil som blivit hegemonisk. Med betoning på historia och kontinuitet berättas i Illusionernas harmoni hur samhällsplanerandets tankestil bildats och hur den förvaltas av planeringskollektivet, integreringen av politik och vetenskap. Studien kretsar kring samhällsplanerandets kraftfullaste topos: diskrepansförnekandet. Paradigmet för dessa aktiviteter lånas från militärens praktiker och därmed smälter ordning, enhet, säkerhet och kontroll samman till en illusionernas harmoni. Samhället kan dock inte förstås som om det vore en militärallians och diskrepanser kan inte förnekas, därför kommer diskrepansförnekandet att generera diskrepanser och bli ett evighetsarbete.

Studiens kunskapsteoretiska referensram utgörs av Ludwik Flecks lära om tankekollektiv, tankestil och tankevandringar, José Luis Ramírez kunskapsteori med fokus på språk som handling, den humanvetenskapliga handlingsteorin, samt Michel Foucaults arbeten kring disciplinering och diskursernas kamp. Härigenom skapas förståelse av hur det planerande sättet att föreställa människors livsverksamhet formats via tankevandringar från en platonsk tradition, förvaltat och vidareutvecklat av René Descartes.

Karlstad University Studies
ISSN 1403-8099
ISBN 978-91-7063-213-6